

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΑΝΑΣΗ Π. ΚΩΣΤΑΚΗ

ΤΟ ΜΙΣΤΙ
ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ
II

ΒΡΑΒΕΙΟ "ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΩΣΤΑ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΟΥΡΑΝΗ,,

ΑΘΗΝΑ
1977

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ II

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΧΡΗΜΑ. ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΑ. ΟΙ ΦΟΡΟΙ

§ 202. Εισαγωγή. Ἡ ἀξία τοῦ χρήματος. Τὸ ψωμί.

Δὲν ἔχομε οὔτε δημόσια ἔγγραφα οὔτε Χτηματολόγιο, πού θά μᾶς βοηθοῦσαν στή μελέτη τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης τοῦ χωριοῦ. Θά στηριχτοῦμε λοιπὸν μόνο σὲ πληροφορίες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες πολλὲς βρίσκονται σκόρπιες στὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου. Ἀπ' αὐτὲς φαίνεται καθαρὰ πὼς τὸ Μιστὶ ἦταν ἀπὸ τὰ φτωχότερα χωριά τῆς περιοχῆς¹. Δὲ μπορούμε νὰ τὸ συγκρίνουμε καθόλου μὲ χωριά πού οἱ κάτοικοί τους ξενιτεύονταν ἢ ἐμπορεύονταν στὰ ἀστικά κέντρα, ὅπως ἦταν ἡ Μαλακοπή, ἡ Ἀνακού, ἡ Σινασός, τὰ Ποτάμια, τὰ χωριά τῆς Νίγδης ἢ τῆς Καισάρειας. Τὸ μόνο χρῆμα² πού ἔμπαινε στὸ Μιστὶ ἦταν τὰ μεροκάματα τῶν τεχνιτῶν πού ἐργάζονταν στίς κοῦρες. Καὶ τὸ ποσὸν αὐτὸ τῶν 5 - 6 λιρῶν³ τὸ χρόνο — στὰ τελευταῖα χρόνια κέρδιζαν 10, 15 λίρες, κάποτε περισσότερα — γιὰ κάθε σπίτι, ὅταν δούλευε ἓνας ἄντρας, μεγαλύτερο ἂν ἐργάζονταν ἀπὸ τὸ σπίτι περισσότεροι, ἦταν σημαντικὴ ἐνίσχυση γιὰ τοὺς φτωχοὺς Μιστιώτες. Τόσο μεγάλη μάλιστα ἦταν ἡ ἀξία τοῦ χρήματος, ὥστε γιὰ ἓνα Μιστιώτικο σπίτι ἦταν προτιμότερο νὰ ἐργάζονται δυὸ ἄντρες στοὺς κετσέδες, παρά ν' ἀσχολεῖται ὅλη ἡ οἰκογένεια μὲ τὴν καλλιέργεια τῶν ἄγονων ἢ φτωχῶν σὲ ἀπόδοση χωραφιῶν⁴ τῆς. Οἱ δέκα λίρες πού θάφερναν στὸ

1. Πβ. Dawkins 19 : «Ὁ κόσμος εἶναι σὲ παράξενο βαθμὸ καθυστερημένος καὶ ἀγροϊκός», Κοντογιάννη 151 : «Οἱ κάτοικοί του εἰς πρωτόγονον κατάστασιν», Schweinitz 107 : «Ἐπρεπε κανεὶς νὰ θεωρήσει . . . ὅτι εἶχαν διαφθορὴ καὶ παρακμάσει ἐξ αἰτίας τῆς φτώχειας. . .», Χουδαβερδόγλου Ἐντυπώσεις 119 : «Τὸ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο πενιχρὸν τοῦτο χωρίον . . . Αἱ πενιχρόταται οἰκίαι ἢ μᾶλλον καλύβαι τοῦ Μισθίου».

2. Δὲν θυμούνται τίποτα οἱ Μιστιῶτες γιὰ ἐργασία σύγχρονων ἢ προγόνων τους στὰ Μαδένια, πού ἀναφέρει ὁ Hamilton 2, 296.

3. Ὁ Schweinitz 109 σημειώνει πὼς, στὰ 1905, στή Σινασὸ μιὰ οἰκογένεια ἀπὸ πέντε ἄτομα μπορούσε νὰ περάσει καλὰ μὲ 15 λίρες τὸ χρόνο.

4. Τὸ μόνο ὑπολογίσιμο εἰσόδημα ἀπὸ τὴ γῆ ἦταν ἡ σίκαλη. Βλ. καὶ Λεβίδη Περγίρ. 283 : «Εἰσὶ δὲ νακτοποιοὶ καὶ γεωργοί. Ἐχουσι πολλάκις καλὴν συγκομιδὴν τῶν δημητριακῶν καὶ ἐξαρκοῦσιν ἐνίοτε εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν πέριξ κωμῶν», Χουδαβερδόγλου Ἐντυπώσεις 120 : «Ἀσχολοῦνται μὲ τὴν γεωργίαν καὶ κατασκευὴν πηλημάτων», Μικρασ. Ἡμερ. Ἀστὴρ 2 (1914) 243 : «γεωργοὶ καὶ παπλωματάδες». Περίεργη φαίνεται ἡ πληροφορία τοῦ Ἰωαννίδη Μητροπολ. 102, ὅτι οἱ Μιστιῶτες εἶναι ἀμπελουργοί.

σπίτι οί δύο άντρες ήταν εισόδημα πού ἔπαιρναν ἀπὸ τὰ χωράφια τους λίγοι μόνο χτηματίες τοῦ χωριοῦ¹, καὶ ἓνα ποσὸν 100 χρυσὲς λίρες εἶχε μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ ὅσαδήποτε χωράφια. Ἐκατὸ λίρες τὸ χρόνο ἔδιναν εἴκοσι τουλάχιστο λίρες τόκο, ἐξαιρετικὸ εἰσόδημα, πού δὲ μπορούσε νὰ τὸ δώσει μιὰ χτηματικὴ περιουσία. Κι ἂν ἀκόμη ὑποθέσουμε πὼς τὰ χτήματα μιᾶς οἰκογένειας ἔδιναν 800 κιλὰ σιτάρι — ἡ τιμὴ τῆς σίκαλης ἦταν μικρότερη — ἡ παραγωγὴ αὐτὴ ξοδευόταν στὸ σπίτι, ὅπου τὸ καχαρό, τὸ σιταρένιο δηλαδή, ψωμί ἦταν ἀσυνήθιστο καὶ δὲν περίσσευε γιὰ πούλημα. Ἐπειδὴ μάλιστα ἦταν σπάνιο καὶ τὰ φαγητὰ ὄχι ἄφθονα, φαινόταν τόσο γλυκὸ στοὺς Μιστιῶτες, πού «ἓνα παιδί μπορούσε νὰ φάει ἀπ' αὐτὸ ἓνα καρβέλι, ἂν τοῦπεφτε στὰ χέρια». Πόσα ὅμως σπίτια μπορούσαν νὰ συγκομίσουν ποσότητα σιταριοῦ πού νὰ τοὺς περισσέψει γιὰ πούλημα; Ἐλάχιστα μέσα στὶς 800 περίπου οἰκογένειες. Οἱ ἄλλες — καὶ ὄχι ὅλες — καλλιεργοῦσαν ἐλάχιστο σιτάρι, μόνο ὅσο χρειάζονταν γιὰ πλιγούρι καὶ κορκότι, γιὰ τὰ κουρ'λόπα² — τὰ πρόσφορα τῆς ἐκκλησίας —, γιὰ τὴ λουτουργιὰ³ τῆς οἰκογένειας, γιὰ κουλουράκια στὶς μεγάλες γιορτές. Καὶ ὄχι πὼς δὲ θὰ ἤθελαν ὅλοι νὰ τρῶνε καθαρὸ ψωμί ἀντὶ τοῦ σικάλινου, ἀλλὰ τὸ ἔδαφος δὲ μπορούσε νὰ θρέψει τὸ σιτάρι, πού εἶχε περισσότερες ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὴ σίκαλη. Μερικοὶ πού διαθέταν ζευγάρι, συγκόμιζαν 500 - 600 κιλὰ σιτάρι τὸ χρόνο, ἀλλὰ 25%, περίπου ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν οἰκογενειῶν δὲ μπορούσαν νὰ καλλιεργήσουν μόνοι τους τὰ λίγα χωράφια τους, γιατί δὲ διαθέταν ζῶα. Οὔτε ὅμως ἡ ποσότητα τῆς σίκαλης ἦταν ἀρκετὴ γιὰ τὸ ψωμί τῆς χρονιάς ὅλων τῶν οἰκογενειῶν. Ἐξάλλου 25%, τὸ πολὺ, ἀπὸ τίς οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ ἔβγαζαν τὸ λάδι τοῦ σπιτιοῦ τους. Οἱ ἄλλοι ἔπρεπε νὰ τὸ ἀγοράσουν, ἔστω κι ἂν 5 - 6 ὀκάδες ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ περάσουν τὴ χρονιά τους.

Σημειώσαμε ἀκόμη πὼς οἱ Μιστιῶτες δὲν εἶχαν ἀρκετὸ οὔτε τὸ χόρτο γιὰ τὰ ζῶα τους, καὶ πὼς ἀναγκάζονταν συχνὰ νὰ τὸ κλέβουν ἀπὸ τὰ χωράφια τῶν γύρω χωριῶν ἢ νὰ τὸ παίρνουν μὲ ἀνταλλαγὴ ἀλατιοῦ, γιατί στὰ χωριά αὐτὰ — στὸ Ζάμζαμα προπαντὸς — τὰ ζῶα ἦταν λιγότερα ἀπὸ τὸ Μιστί καὶ τὰ χόρτα περίσσευαν.

§ 203. Τὸ ρευστὸ χρῆμα.

Γιὰ τοὺς περισσότερους λοιπὸν Μιστιῶτες τὸ σπουδαιότερο εἰσόδημα ἦταν τὰ χρήματα πού ἔφερναν φτιάχνοντας στὰ τούρκικα χωριά κετσέ-

1. Γιὰ τὴ δυσκολία στὴν ἀπόκτηση ρευστοῦ χρήματος στὴν περιοχὴ βλ. καὶ Φαρασόπουλο *Σίλατα* 31.

2. Δηλ. κουλουρόπουλα.

3. Βλ. παραπάνω, σ. 287 κέ.

δες, κιλίμια, κάπες και γιοργάνια¹—παπλώματα. Τὰ χρήματα αὐτὰ ἦταν, βέβαια, λίγα, ἀλλὰ εἶχαν τὸ σπουδαῖο προσόν ὅτι ἦταν χρήμα ρευστό, κι αὐτὸ εἶχε μεγάλη σημασία. Μπροστὰ στὶς 4-6 λίρες ποὺ ἔφερνε ἕνας Μιστιώτης ἀπὸ τὴ δουλειά του, τὰ ἄγωνα καὶ κακοκαλλιεργημένα χωράφια τοῦ κάμπου εἶχαν πολὺ μικρὴν ἀξία. Ἦταν τόσο λίγο τὸ χρήμα, ὥστε ἕνα χρέος ἀπὸ 20 λίρες, ποὺ εἶχε τόκο 4 λίρες τὸ χρόνο, δύσκολα ἐβγαίνει, ἐνῶ ἕνας ποὺ τόκιζε 40 λίρες κ' ἔπαιρνε τόκο 8, ζοῦσε καλύτερα ἀπὸ ἕναν καλὸν ἰδιοχτήτη χωραφιῶν. Ὅχτὼ λίρες ἦταν ποσὸν ποὺ δύσκολα ξοδεύονταν στὸ χωριὸ ἀπὸ μιὰν οἰκογένεια ποὺ ζοῦσε μὲ λογικὴν οἰκονομία. Ἐτσι, ἂν ὁ Μιστιώτης ποὺ γύριζε ἀπὸ τὶς κοῦρες ἔφερνε 5-6 λίρες καὶ δὲ χρωστοῦσε τίποτα στὸ χωριό, μπορούσε μ' αὐτὲς νὰ περάσει καλὰ τὴ χρονιά του, ἐνῶ, κι ἂν ἀκόμη τοῦ περισσεύει λίγο σιτάρι ἢ σίκαλη, δύσκολα μπορούσε νὰ τὶς εἰσπράξει πουλώντας τα.

Οἱ πιθανότητες λοιπὸν νὰ κερδίσουν ἀπὸ τὰ γεωργικά τους προϊόντα λίγα χρήματα ἦταν σπάνιες, γι' αὐτὸ οἱ Μιστιῶτες, γυρίζοντας ἀπὸ τὶς κοῦρες, πολὺ συχνὰ ἔμπαιναν κρυφὰ στὸ χωριό, γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἴδουν οἱ δανειστὲς τους. Κ' ἐπειδὴ τὸ κρύψιμο αὐτὸ δὲ μπορούσε νὰ κρατήσῃ πολὺ, ἔτρεχαν τὴν ἄλλη μέρα νὰ ξοφλήσουν τὰ πιὸ ἐπείγοντα χρέη, δίνοντας στοὺς λίγους τοκιστὲς τοῦ χωριοῦ ἕνα μέρος ἀπ' αὐτὰ καὶ ἀφήνοντας τὰ ὑπόλοιπα γιὰ τὴν ἐρχόμενη χρονιά. Ἐπρεπε νὰ πληρώσουν τοὺς τόκους, τὸ λίγο χρέος ποὺ εἶχαν πάρει γιὰ νὰ ξοφλήσουν τοὺς φόρους στὸ κράτος, τὴν ἀμοιβὴ τοῦ παπᾶ, τὴν ἀμοιβὴ τοῦ σιδερά γιὰ τὰ γεωργικά τους ἐργαλεῖα, τὰ λίγα γρόσια στὸ δάσκαλο. Ἐπαιρνε λοιπὸν ὁ παπὰς 4-5 γρόσια κ' ἔφευγε, ἔπαιρνε ὁ σιδεράς ἄλλα τόσα, κι ἂν ὑπῆρχε ὑπόλοιπο, ἔπαιρνε ὁ δανειστής τὸ κεφάλαιο ἢ τοὺς τόκους².

§ 204. Οἱ συνέπειες τῆς φτώχειας.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ φτώχεια καὶ ἡ δύσκολη ζωὴ ποὺ περνοῦσαν γενικὰ οἱ Μιστιῶτες, ὅπως καὶ ἡ μεγάλη κοινωνικὴ καθυστέρηση στὴν ὁποία ζοῦσαν, ἐπιδροῦσαν ἄσχημα καὶ στὸ χαραχτήρα τους³. Στοὺς λόγους αὐτοὺς πρέπει νὰ προσθέσουμε τὴν ἔλλειψη στενῆς γνωριμίας μὲ μεγαλύτερα ἀστικά κέντρα, ποὺ θὰ μπορούσε πολλὰ νὰ τοὺς διδάξει ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῇ. Οἱ πληροφορίες τῶν περιηγητῶν ὅτι οἱ Μιστιῶτες δὲν ξενιτεύονταν⁴, μ' αὐτὸ τὸ νόημα πρέπει νὰ νοηθῇ. Ξενιτεύονταν, καὶ μάλιστα

1. Τουρκ. *yorgan*, πάπλωμα.

2. Ἡ φτώχεια τῶν κατοίκων ἔφτανε συχνὰ ὥς τὴν ἀδυναμία νὰ πληρώσουν τοὺς λίγους φόρους στὸ κράτος σὲ χρήμα, κι ἀπὸ τὴν ἀδυναμία στὴ «στάση», ὅταν τὸ κράτος ἀποφάσιζε νὰ τοὺς εἰσπράξῃ διὰ τῆς βίας.

3. Βλ. παραπάνω, σ. 411 σημ. 1.

4. Βλ. καὶ Ἰωαννίδη *Μητροπολ.* 102.

ομαδικά, για ν' ασκήσουν τὸ ἐπάγγελμά τους, ὁ ξενιτεμὸς ὅμως γινόταν σὲ περιοχὲς ἀγροτικές, ὅπου οἱ ἄνθρωποι βρίσκονταν σὲ ἐπίπεδο μορφωτικὸ ἐξ ἴσου χαμηλὸ μὲ τὸ δικό τους. «Ήταν χειρότεροι ἀπὸ μᾶς», παραπονοῦνται συχνὰ οἱ Μιστιῶτες, ποὺ ξέρουν τὴ γνώμη τῶν ἄλλων γι' αὐτούς. Ἀκριβῶς μάλιστα αὐτὴ ἡ ἐπίγνωση τοὺς κρατοῦσε μακριὰ ἀπὸ κάθε κοινωνικὴν ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἀστικούς πληθυσμούς, ὅταν ἀσκοῦσαν τὴν τέχνη τους σὲ ἀστικά κέντρα. Ὅταν ἐργάζονταν ἐκεῖ — στὴ Σμύρνη, στὰ Ἰσθια, στὴ Μερσίνα — ἔμεναν πάντοτε σὲ ἔρημες καλύβες ἢ σὲ στάβλους, ἔτρωγαν τὸ φαγητὸ ποὺ τοὺς ἔδινε ὁ ἐργοδότης τους, γύριζαν στοὺς δρόμους μόνοι τους καὶ ἀποφεύγαν τὰ καφενεῖα καὶ τὰ κέντρα. Ἡ ἐμφάνισή τους, ἐξάλλου, ὅπως καὶ ἡ φτώχεια τους, δὲν τοὺς ἐπιτρέπαν τέτοιες πολυτέλειες. Ἡ φτώχεια¹ τοὺς ἔκανε μάλιστα κάτι περισσότερο ἀπὸ οἰκονόμους, ὅπως σημειώνεται στὸ κεφ. Τέχνη², καὶ δὲν εἶναι παράξενο ὅτι τοὺς ἐσπρωχνε συχνὰ ὡς τὴν κλεψιά μερικῶν ὁκάδων μαλλιών, γιὰ ν' αὐξήσουν τὸ ποσὸν ποὺ θάφερναν στὸ σπίτι τους γυρίζοντας ἀπὸ τὸ ταξίδι. Οὔτε πρέπει νὰ μᾶς ξενίζει τὸ γεγονός, ὅτι ἡ συνήθεια αὐτὴ συνεχιζόταν κάποτε καὶ στὸ χωριό τους³, μὲ τὴν κλεψιά ἑνὸς μικροῦ ξένου ζώου ἢ λίγων δεματιῶν χόρτου. Ἡ ἐργατικότητά τους δὲν κατάφερνε νὰ τοὺς βγάλει ἀπὸ τὴν πατρογονικὴ τους ἀνέχεια.

Ὁλος ὁ φόρος ποὺ πληρώνει τὸ χωριὸ στὸ κράτος καὶ ποὺ ἦταν τὸ 1/8⁴ ἀπὸ τὴν ποσότητα ἢ τὴν ἀξία τῆς συγκομιδῆς, ἦταν 1000 λίρες (2000 μαζι μὲ τὴ Νασραδὸ) — γιὰ σιτάρι, σίκαλη, ὄσπρια, κυσέλες, περιβόλια κλπ — ποὺ σημαίνει πὼς τὸ συνολικὸ μειχτὸ εἰσόδημα τοῦ χωριοῦ ἦταν 7500-8000 λίρες, δηλαδὴ 10 περίπου λίρες γιὰ κάθε οἰκογένεια. Ἀπὸ τὸ εἰσόδημα αὐτὸ πρέπει, ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄλλα, ν' ἀφαιρεθῇ ἡ ἀξία τοῦ σπόρου ποὺ ἔπρεπε νὰ κρατήσῃ καθένας γιὰ τὰ χωράφια του καὶ ἡ ταγὴ τῶν ζώων του. Νὰ γιατί οἱ 10 λίρες σὲ ρευστὸ χρῆμα, ποὺ ἔφερναν οἱ δύο ἄντρες ἑνὸς σπι-

1. Βλ. Ἰωαννίδη *Μητροπολ.* 101.

2. Βλ. παρακάτω, § 224.

3. Ὁ Schweinitz, π.χ., 107, σημειώνει: «Τὸ χωριὸ καὶ οἱ κάτοικοί του ἔκαναν ἄσχημην ἐντύπωση... Βρώμικα... ἀκόμη καὶ ὁ χαραχτήρας τους». Καὶ σ. 106: «Ἀνήκει (τὸ Μιστί) στὰ πιδὲ κακόφημα ὅλης τῆς Ἀνατολῆς». Ἀντίθετα, ὁ Dawkins 20 σημειώνει ὅτι ὁ κόσμος εἶναι καλός. Ὁ Κοντογιάννης ἐπίσης 151: «Οἱ κάτοικοι ἀγαθοὶ καὶ φιλόφρονες», Ὁ Χουδαβερδόγλου *Ἐντυπώσεις* 124: «ἄφοβοι καὶ τολμηροί», ὁ Μ. Χριστόπουλος *Μητροπολ.* 72 τοὺς ἀποκαλεῖ Μανιάτες τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ὁ Βαλαβάνης *Μικρὰς*. 222 Μανιάτες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

4. Στὴν πραγματικότητα ὁ ἐνοικιαστής τοῦ φόρου ἔπαιρνε πολὺ περισσότερα, μειώνοντας ἔτσι ἀκόμη τὸ μικρὸ εἰσόδημα. Πβ. Hamilton 1, 284 - 5 (γιὰ τὸ Καραχισάρ): «Ὁ φόρος ποὺ πληρώνει στὴν Κων/πολη εἶναι 8000 πιάστρες τὸ χρόνο, γιὰ τίς ὁποῖες ὁ mutzellin μαζεῦει 70.000, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κέρδη τῶν συλλεκτόρων, ἡ δὲ διαφορά πηγαίνει στὴν τσέπη του».

τιοῦ ἀπὸ τοὺς κετσέδες, ἦταν προτιμότερες ἀπὸ τὰ χτήματα καὶ τὰ εἰσοδήματά τους.

Οὕτε ὑπῆρχε ἄλλος τρόπος γιὰ νὰ ἐξοικονομήσουν χρήματα ἀπὸ τὰ χωράφια τους. Τὰ μόνα πράγματα ποὺ μπορούσαν νὰ πουλήσουν ἦταν 5-6 μισόρπα φακές, μικρὲς ποσότητες σίκαλη στὰ γύρω χωριά, ποὺ διαθέταν τὸ πολὺ 200 ἀπὸ τὰ 800 σπίτια, λίγα ἄρσενικά κατσίκια ἢ ἄρνιά, τὰ στεῖρα πρόβατα. Τὸ χειμῶνα ἐλάχιστοι ἄντρες ἐργάζονταν στοὺς μάγγανους τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἐκμεταλλεύονταν οἱ Φλοῖτιανοί, μὲ μικρὸ μεροκάματο καὶ μὲ τὸ φαγητό τους, ἐνῶ τὰ καλύτερα μεροκάματα ποὺ ἔπαιρναν οἱ χτίστες, ἦταν ἐπίσης ἐλάχιστα ¹.

Καθὼς λοιπὸν ἡ κατάσταση χειρότερει μετὰ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων, οἱ Μιστιῶτες ὅλο καὶ περισσότεροι καταπιάνονταν μετὰ τὴν τέχνη, παρατώντας τὶς γεωργικὲς ἀσχολίες. Ἀπόδειξη, ὅτι ἀπὸ τοὺς τέσσερεις ² ἀρχικὰ μάγγανους τοῦ χωριοῦ, στὰ 1924 λειτουργοῦσε μόνον ὁ ἓνας, ὅτι ὁ ἀλευρόμυλος ἔπαψε νὰ ἐργάζεται κι ὅτι ἡ καλλιέργεια τῆς ρόκας γιὰ τὴν ἐξαγωγή τοῦ σπορέλαιου ὅλο καὶ λιγότευε. Ἡ ἐγκατάλειψη τῆς γῆς ἐγίνε μεγαλύτερη μετὰ τὸ 1912. Ἄφησαν τότε πολλοὶ τὴν καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν καὶ στράφηκαν πρὸς τὴν τέχνη. Ἐκατοντάδες ἄντρες καὶ παιδιὰ ἐγκαταλείπαν κάθε χρόνο τὸ χωριὸ καὶ σκορποῦσαν σ' ὅλη τὴν τούρκικη ἐπικράτεια, ὡς καὶ πέρα ἀπὸ τὰ σύνορά της, γιὰ ν' ἀσκήσουν τὸ προσοδοφόρο ἐπάγγελμα τους.

§ 205. Οἱ ἐσεκτῆδες. Οἱ ἀκτήμονες.

Οἱ ἴδιοι οἱ Μιστιῶτες ὑπολογίζουν σὲ 40% τὶς οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ ποὺ δὲν κατάφερναν νὰ συγκομίσουν τὴ σίκαλη γιὰ τὸ ψωμί τῆς χρονιάς τους. Πολλοὶ ἔτρεχαν στὸν ἐνοικιαστή τοῦ φόρου, ποὺ εἶχε συγκεντρώσει τὴ δεκάτη στὴν ἀποθήκη, γιὰ ν' ἀγοράσουν τὴν ποσότητα ποὺ χρειάζονταν. Σ' αὐτοὺς πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ ἐσεκτῆδες ³, ὅσοι δὲν διαθέταν ζευγάρι, καὶ ἐπομένως δὲν εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ σπεύρουν μόνοι τους τὰ λίγα χωράφια τους, καὶ ποὺ ἔφταναν τὰ 22-25% τῶν οἰκογενειῶν τοῦ χωριοῦ. Αὐτοὺς τοὺς βοηθοῦσαν ὅσοι διαθέταν ζευγάρι, ἐκτὸς ἂν οἱ ἐσεκτῆδες δὲν διαθέταν καθόλου χωράφι, ὅπως συνέβαινε μὲ 50-60 οἰκογένειες, κυρίως ξένους ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθῇ στὸ χωριό. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ ζοῦσαν ἀνταλλάσσοντας ὅποιαδήποτε δουλειά τους μὲ σίκαλη. Κι

1. Βλ. Ἀβνὶ Ἀλῆ 88 : «Πέντε πρόβατα δὲν πουλήθηκαν (οὔτε) 4 χάρτινες λίρες». Σελ. 89-90 : «30-35 γρόσια τὸ μεροκάματο τῶν ἀντρῶν, 20 τῶν γυναικῶν μὲ δύο φαγητά».

2. Ἦταν : Τοῦ Πανζωτίδῃ, τοῦ Ἀλεξανδρίδῃ, τοῦ Κερενίδῃ κ' ἓνας ἀκόμη. Στὰ 1924 λειτουργοῦσε μόνον ὁ πρῶτος.

3. Τουρκ. *esekci*.

αὐτοὺς ὅμως ἀκόμη τοὺς ζήλευαν οἱ γεωργοί: «Κάθονταν διαρκῶς στὸν ἴσκιο, ὅταν οἱ ἄλλοι δούλευαν στὸν κάμπο μὲ τὸ λιοπύρι», καὶ ἀγόραζαν ἔτοιμη τὴ σίκαλη ποὺ φέρναν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ Ἐδίε, μὲ 10 γρόσια τὸ μισόρπο, τὶς 24 δηλαδὴ ὀκάδες. Δουλεύοντας, ἐξάλλου, σὲ ξένα χωράφια μόνο ἀπὸ τὶς 20, 25 Ἰουνίου ὡς τὶς 20 Ἰουλίου, ἐπαιρναν γιὰ ἀμοιβή τους ἓνα κιλὸ σίκαλη, 170—180 περίπου ὀκάδες. Ἄλλο τόσο ἐπαιρναν βόσκοντας τὰ βόδια τῶν ἄλλων, συνολικὰ τέσσερα περίπου ἑλῆ, ἀπὸ τότε ποὺ ἄρχιζε τὸ θέρος ὡς τὴν ἡμέρα ποὺ ἔπρεπε νὰ μεταφερθοῦν τὰ στάχυα στὸ ἀλώνι, τὸ πολὺ δηλαδὴ ἓνα μῆνα. Κοιμίζοντας μάλιστα τὰ βόδια στὸ χωράφι τους, οἱ ἐσεκτεσῆδες ἐξοικονομοῦσαν καὶ τὴν καύσιμη ὕλη τοῦ σπιτιοῦ τους, μαζεύοντας τὴν κοπριά τῶν βοδιῶν. Ἀρκετοί, τέλος, φτωχοὶ γύριζαν στ' ἀλώνια τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀλωνισμοῦ, ζητιανεύοντας λίγες χοῦφτες σίκαλη. Ὑστερα ἀπ' ὅλα αὐτά, ἡ τσιγκουνιά, γιὰ τὴν ὁποία κατηγοροῦν τοὺς Μιστιῶτες¹, εἶναι, νομίζομε, δικαιολογημένη.

§ 206. Τὸ ἐμπόριο. Οἱ ἀνταλλαγές προϊόντων².

Στὸ ἐμπόριο οἱ Μιστιῶτες δὲν εἶχαν ἐπιδόσεις σημαντικές. Ἐφέρονταν ὅμως συχνὰ ἀλάτι ἀπὸ τὸ Χατζιμπεχτάς³, ταξίδι ποὺ ἀπαιτοῦσε ἑξὶ μέρες δρόμο, καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς διατηροῦσαν στὸ χωριὸ μικρομάγαζα.

Ἀλάτι ἔφερναν καὶ ἀπὸ τὸ Τούζγκιολ⁴, τὴν «Ἀλατολίμνη», ἀλλὰ μόνο γιὰ τὰ ζῶα τους. Ἦταν φτηνότερο ἀπὸ τοῦ Χατζιμπεχτάς, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἄρεσε.

Ἀπὸ τὰ προϊόντα τοῦ χωριοῦ τους πουλοῦσαν μικρὲς μόνο ποσότητες ρόβη, φακὲς καὶ κριθάρι, ἐνῶ τὸ τυρί τους τὸ ἐπαιρναν ἀπὸ τοὺς τσοπάνηδες τοῦ Οὔτσκαπουλου μὲ ἀνταλλαγὴ ἀλατιοῦ, ἀπ' αὐτὸ ποὺ ἔφερναν ἀπὸ τὸ Χατζιμπεχτάς.

Μερικοὶ Μιστιῶτες ἔφταναν ὡς τὴν Κύπρο. Ἀγόραζαν 8 - 10 γαϊδούρια, τὰφερναν μὲ τὸ πλοῖο ὡς τὴ Μερσίνα κι ἀπὸ κεῖ μὲ τὰ πόδια ὡς τὸ χωριὸ τους, ὅπου τὰ πουλοῦσαν γύρω στὶς τρεῖς λίρες τὸ ἓνα.

Ἀπὸ τὸ Ἐδίε, τὸ Ζάμζαμα καὶ τὸ Καρατλί ἀγόραζαν ἀρσενικά κατσίκια καὶ μικρὰ ἄρνια, ποὺ τὰ ἔτρεφαν καὶ τὰ μεταπουλοῦσαν, μαζὶ

1 Βλ. Schweinitz 109.

2 Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 425.

3 Τουρκ. Hacıbektaş, 91 χλμ. ΒΒΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.

4 Τουρκ. Tuzgöl, ἡ λίμνη Τάττα. Πβ. Στράβ. ΙΒ, 568: «Ἡ μὲν οὖν Τάττα ἀλοπήγιόν ἐστιν αὐτοφυὲς, οὕτω δὲ περιπλήττεται ραδίως τὸ ὕδωρ παντὶ τῷ βαπτισθέντι εἰς αὐτὸ, ὥστε στεφάνους ἁλῶν ἀνέλκουσιν ἐπειδὴν καθῶσι κύκλον σχοίνινον...». Κατὰ τὸν R. Blanchard *Géogr. Universelle* VIII, 102 ἡ Τάττα εἶναι ἡ πιὸ ἄλμυρὴ λίμνη τῆς γῆς, μὲ 30% ἁλάτι στὸ νερὸ τῆς. Πβ. Vivien de St Martin 272.

μέ δικά τους, σέ ζωέμπορους πού ἔρχονταν ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο. Ἀπὸ τὸ Ζάμζαμα καὶ τὸ Καρατλί ἔρχονταν μερικοὶ στὸ Μιστί ν' ἀγοράσουν σπορέλαιο. Ἀλειβαν μ' αὐτὸ τὰ βουβάλια, γιὰ νὰ τ' ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὶς ψεῖρες. Ἀγόραζαν ἀκόμη ἀλάτι, ζάχαρη, σταφύλια, μαντίλια καὶ διόρθωναν τὰ γεωργικά τους ἐργαλεῖα στὸ σιδερά τοῦ χωριοῦ. Ὡσπου νὰ τελειώσουν τὶς δουλειές τους, φιλοξενοῦνταν ἀπὸ Μιστιῶτες φίλους τους.

Τὸν Αὐγουστο οἱ Μιστιῶτες πουλοῦσαν στὴ Νίγδη τὰ πρόβατα πού τοὺς περισσεύαν. Εἶχαν τότε οἱ Τοῦρκοι τὸ μπαϊράμι¹ τους καὶ χρειάζονταν περισσότερο κρέας.

Ἀλλὰ καὶ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ γύρω χωριά ἔρχονταν στὸ Μιστί νὰ πουλήσουν τὰ προϊόντα τους. Ἀπὸ τὸ Γαράσαρ—τὸ Καραχισάρ—ἔφερναν βερίκοκα, ἀπὸ τὸ Ἄς Κιουμούς², κοντὰ στὸ Ἄνδαβάλ, ἔφερναν δαμάσκηνα, κεράσια καὶ μοῦρα, ἀπὸ τὸ Γιάχγιαλου³ φούσκαρις—σαλιγκάρια—, ἀπὸ τὸ Γαλά—τὸ Καλέ—καὶ τὰ χωριά τῆς Καισάρειας σταφύλια, ἀχλάδια. Μῆλα ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ Νεφσεχίρ. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν φίλους στὸ Μιστί κ' ἔμεναν στὰ σπίτια τους, ὥσπου νὰ ξεπουλήσουν τὸ ἐμπόρευσμά τους.

Ἐρχονταν ἀκόμη γυρολόγοι καὶ πουλοῦσαν μικροπράματα :μποϊάδες⁴,—χρώματα γιὰ τὰ νήματα καὶ τὰ φορέματα—, μαστίχα, μασουράκια μὲ νῆμα, τέτοια. Συχνότερα ἔρχονταν τελευταῖα ὁ Σεραφεὶμ Γιώργης ἀπὸ τὴν Ἀξό. Φόρτωνε τὸ ἐμπόρευμα στὸ γαϊδουράκι του, νοίκιαζε ἓνα παλιὸ δωμάτιο κ' ἔμενε κάποτε στὸ χωριὸ μῆνες ὁλόκερους. Ἐβαφε νήματα καὶ ὑφάσματα, κ' ἔπαιρνε γιὰ πληρωμὴ ἀβγά, σίκαλη, χρήματα, ὅτι τοῦ ἔδιναν.

Πατάτες ἔπαιρναν ἀπὸ τὴ Λίμνα δίνοντας ἄχυρο, πού οἱ Λιμνιώτες δὲν τὸ εἶχαν πάντοτε ἄρκετό, καὶ τὰ παντζάρια ἀπὸ τὸ Ἄνδαβάλ μὲ 2 - 3 δεκάρες τὴ λίτρα. Τὶς πατάτες καὶ τὰ παντζάρια τᾶχωναν στὴ γῆ γιὰ νὰ διατηροῦνται φρέσκα.

Πόσο χτυπητὴ ἦταν ἡ φτώχεια στὸ Μιστί, φαίνεται κι ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸν καφέ τὸν ἔπιναν—ὅσοι μποροῦσαν νὰ τὸν ἀγοράσουν— πάντοτε χωρὶς ζάχαρη. Πρόσφεραν, βέβαια, καφέ ὅσοι δέχονταν ξένους στὸν ὁδὰ τους—κι αὐτοὶ ἦταν μόνο οἱ εὐποροὶ— ἀλλὰ καφέ μὲ ζάχαρη ἔπιναν μόνο τὰ ἐπίσημα πρόσωπα : ὁ δεσπότης, ὁ συμπέθερος, ἓνας ὑπάλληλος κρατικός. Ζάχαρη ψιλή, ὅπως ἡ συνηθισμένη σήμερα, στὸ Μιστί δὲν ὑπῆρχε. Αὐτὴ πού πουλοῦσε ὁ μπακάλης ἦταν σὲ μεγάλα κομμάτια, πού τᾶσπαζε, γιὰ νὰ δώσει στὸν πελάτη τὴν ποσότητα πού τοῦ ζητοῦσε.

1. Τουρκ. bayram.

2. Δηλ. Ἑσκή Γκιουμούς, 8 χλμ. ΒΑ τῆς Νίγδης, 20 χλμ. ΝΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.

3. 46 χλμ. ΑΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

4. Τουρκ. boya.

§ 207. Μέτρα. Σταθμά.

α) *Οἱ ἀριθμοί.* Οἱ γυναῖκες καὶ ὅσα παιδιά δὲν εἶχαν φοιτήσῃ στοὺς σχολεῖο, μετροῦσαν μὲ τὰ δάχτυλα¹ καὶ εἶχαν δικό τους τρόπο στήν ἀρίθμηση: Μετροῦσαν κανονικά ἕνα, δύο, τρία... δέκα, δώδεκα... διτθεφτά, δικοχτώ, διτθεννιά, εἴκουσι,... ὡς τὰ εἴκουσεννιά, ἀλλὰ κατόπιν συνέχιζαν²: εἴκουσι τῶι δέκα, εἴκουσι τῶι ἔντεκα... δύο εἴκουσι, δηλαδή σαράντα, δύο εἴκουσι τῶι δέκα, τῶι ἔντεκα... τρία εἴκουσι, δηλαδή ἐξήντα, τρία εἴκουσι τῶι δέκα, δηλαδή ἑβδομήντα κλπ. Στὸ σχολεῖο, ἐξάλλου, ὅπως σημειώσαμε, μάθαιναν νὰ μετροῦν: μονάς, δεκάς, ἑκατοντάς, μονάς χιλιάς, δεκάς χιλιάς, ἑκατοντάς χιλιάς, μονάς μυριάς, ἑκατοντάς χιλιάς, μονάς μυριάς.

β) *Μέτρα ἐπιφάνειας.* Τὴν ἑκταση τῆς γῆς τὴ μετροῦσαν μὲ τὰ βήματα — τ' ἀσκελίμεις. Ἐνα κομμάτι γῆς 50×50 ἀσκελίμες ἦταν ἕνα στάμα, ἕνα στρέμμα περίπου. Ὅποιος ἤθελε νὰ γελάσῃ τὸν πωλητὴ καὶ νὰ τοῦ πάρει μεγαλύτερη ἑκταση, μετροῦσε μὲ μεγαλύτερα βήματα.

Σ' ἄλλα χωριά, ἐπειδὴ τὰ ποτιστικὰ χωράφια ἦταν ἀκριβότερα, ὁ ἀγοραστής ἔδινε τὰ ἴδια χρήματα ποὺ εἶχαν καὶ τὰ ξερικά, ἀλλὰ ἕνα στάμα ποτιστικοῦ ἦταν μόνο 40×40 βήματα. Δονούμ³ εἶναι ἐπιφάνεια τετράπλευρη, ποὺ κάθε πλευρά της εἶναι 40 πήχες. Τὸ πρασί, πρασίδι⁴, ἦταν $12 - 15$ ἀσκελίμες πλάτος καὶ $50 - 60$ μᾶκρος. Ἀν τὸ μᾶκρος τοῦ χωραφιοῦ ἦταν μικρότερο, τὸ πρασίδι ἦταν ἴσιο μ' αὐτό. Σὲ πρασίδια χωρίζαν τὸ χωράφι γιὰ νὰ τὸ σπεύρουν⁵. Τρία ἢ τέσσερα πρασίδια ἀποτελοῦσαν ἕνα στάμα.

γ) *Μέτρα μᾶκρους.* Ἐλεγον: μακρὺ, γιὰ τὸ μακρὺ καὶ τὸ ψηλὸ. Τί μακρὺ νὰι ἱτό, πόσο μακρὺ ἢ ψηλὸ εἶναι αὐτό. Τῶεῖδι πλατὺ ἱτό ποὺ ράν' σεις, εἶναι μακρὺ αὐτὸ ποὺ εἶδες. Μικρὴ μονάδα γιὰ τὸ μᾶκρος εἶχαν τὸ πῖταμίσ'

1. Ἐπὶ «δακτύλων τιθέναι» ἔλεγον τὸν τρόπο αὐτὸ οἱ ἀρχαῖοι. Βλ. Φ. Κουκουλέ ΒΒΠ Ια (1948) 60, ὅπου καὶ παραπομπὲς στοὺς ἀρχαίους.

2. Βλ. τὸ κεφ. Παιδεία, σ. 179.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Κατὰ τοὺς Μιστιώτες, ποὺ προφέρουν καὶ δολοῦμ, σήμαινε στρέμμα, ποὺ στὴ γλώσσα τους τὸ ἔλεγον στάμα.

4. Βλ. Σαραντίδη 244: πρασίδι = 15×45 μ. Σελ. 279: «χέρι = $1/3$ τοῦ στρέμματος». Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὴ λουρίδα τοῦ χωραφιοῦ ποὺ ἀναλάμβανε νὰ θερίσῃ ἕνας ἐργάτης, καὶ ποὺ δὲν εἶναι δυνατό νὰ ὀριστῇ μὲ ἀκρίβεια. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πλάτος τοῦ χωραφιοῦ, ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐργατῶν κτλ. Εἶναι ἀσφαλῶς ὁ ἔργο(ς) τῆς Τσακωνιάς. Βλ. καὶ Στ. Καββάδα, Μέτρα βάρους, χωρητικότητος καὶ ἐπιφανείας ἐν Χίφ, Χίος 1951, Ἀνάτυπο τοῦ περιοδ. Ἀργέντης 8, σ. 42, Δ. Πετρόπουλο Εἰδύλλ. 8. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 337 σημειώνει: 1 στάμα = 1 στρέμμα = 40×40 σκελίσματα. Καὶ ἕνα πρασί = $1/4$ τοῦ στάματος.

5. Ἀν τὸ μᾶκρος ἦταν πολὺ μεγάλο — 80, 100 μ. —, τὸ χωρίζαν στὴ μέση, γιὰ νὰ μὴν κουράζονται τὰ ζῶα. Στὰ Ποτάμια τὸ κοῦβι ἦταν λουρίδα χωραφιοῦ 1×45 βήματα ἢ $1,50 \times 45$.

ἢ πίταμή, τὴν πιθαμή, καὶ γι' ἀκόμη μικρότερο μάκρος τὸ χιὸς ἢ τῆος, κυνόσπομο ἢ ρούπι. "Ενας ἀγκώνα(ς) ἦταν τὸ μάκρος ὁλόκληρου τοῦ χεριοῦ, ἐνῶ γουλάτς¹ εἶναι ἡ ὀργιά. Μισὸς ἀγκώνας εἶναι τὸ χερ' ἢ βραχόν', χέρι ἢ βραχίονας. "Ενα τουτάμ² ἦταν τέσσερα δάχτυλα πλάτος ἢ μάκρος. Ἐκλείναν τὶς γροθιὲς καὶ μετροῦσαν : ἓνα, δύο, τρία τουτάμια, βάζοντας τὴ μιὰ γροθιά πάνω στὴν ἄλλη διαδοχικὰ. Μεγαλύτερη μονάδα μάκρους εἶχαν τὸ σταῦοῦ δού ράμμα, τὸ καννάβινο σκοινὶ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν, γιὰ νὰ δένουν καὶ νὰ στερεώνουν τὰ στάχυα τῆς σίκαλης πάνω στὸ ἀμάξι. Δὲν εἶχαν ὅλα τὰ ράμματα τὸ ἴδιο μάκρος, μποροῦμε ὅμως νὰ τὰ ὑπολογίσουμε γύρω στὰ 8 - 10 μέτρα.

"Ελεγαν ἀκόμη ἓνα μπόι λερό, νερό, δού λερό λα(χ)αίν' μι ὡς τοῦ ὑψαλό, τὸ νερὸ φτάνει ὡς τὸν ἀφαλὸ μου κλπ. Τὸ ὕψος τοῦ ἡλίου ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα τὸ μετροῦσαν μὲ τὸ μπόι ἢ μὲ τὸ φτῆδιρι, τὴ βουκέντρα.

δ) *Μέτρα βάρους*. Γιὰ πολὺ μικρὲς ποσότητες ἔλεγαν ἓνα χούφτα λερό, μιὰ (μονή) χούφτα νερό. "Ενα γότῶα³ γότῶα λερό ἦταν μιὰ διπλὴ χούφτα, μὲ ἐνωμένους δηλ. τὶς δύο παλάμες. Ἐλεγαν ἀκόμη ἓνα βούζα⁴ στάνα, ἓνα χειρόβολο στάχυα. Τὰ ὑγρά, τὸ μούστο κυρίως ποὺ ἔπαιρναν ἀπὸ τὰ σταφύλια, τὸν μετροῦσαν μὲ τὶς στάμνες : ἔπαιρναν ἀπὸ μιὰ στάμνα ὅλοι, κι ἂν περισσεύει, ἔπαιρναν κι ἀπὸ δευτέρη, τρίτη κλπ. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ γιὰ τὸ λάδι ποὺ ἔβγαζαν ἀπὸ τὴ ρόκα. Τὰ ζαρζαβατικά τ' ἀγόραζαν μὲ τὴν ὀσμαλοῦ⁵ ὀκά, συνηθέστερα ὅμως μὲ τὴ λίτρα ἢ τὸ βατμάνι⁶, ποὺ ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἑξὶ ὀκάδες. Ἐτσι ἀγόραζαν τὰ παντζάρια, τὰ ραπάνια, τὶς πατάτες, τὰ φτηνότερα πράματα. Μὲ τὴν ὀκά ἀγόραζαν καὶ τὶς πιπεριὲς στὴ Νεάπολη, ὅπου ἦταν μικρὲς. Στὴ Νίγηρ ὅμως, ποὺ ἦταν μεγάλες, τὶς ἀγόραζαν μὲ τὸ μέτρο. Μιὰ ὀκά εἶχε 400 διρέμια, δράμια.

Μικρὴ μονάδα βάρους ἦταν τὸ μικρὸ δού νουντζά⁷, ἡ μικρὴ οὐγγία, ποὺ ἰσοδυναμοῦσε μὲ μισὴν ὀκά, ἐνῶ ἓνα μέγα νουντζά, μιὰ μεγάλη οὐγγία ἰσοδυναμοῦσε μὲ μιὰν ὀκά. Τὸ χουτὶ⁸ ἢ γουβλέτς⁹ ἦταν 1 1/2 ὀκά. Τὸ μουσουν¹⁰ ἦταν 1/4 τῆς ὀκάς καὶ τὸ τούχ¹¹ 1/8, δηλαδή 50 δράμια.

1. Τουρκ. kulaç.
2. Τουρκ. tutam.
3. Τουρκ. avuç.
4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
5. Τουρκ. osmanlioka.
6. Τουρκ. batman.
7. Δηλ. οὐγγία.
8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
9. Τουρκ. güvlek.
10. Τουρκ. müsünk ἢ misünk, μισὴ οὐγγία.
11. Τουρκ. tuht.

Ένας στύλους¹ άλεσμένη ρόκα για τὸ λάδι τους ἦταν 150 ὀκάδες περίπου.

Περισσότερα ἦταν τὰ μέτρα για τὸ μέτρημα τῶν δημητριακῶν : μετροῦσαν μὲ τὸ μισόρ'που² ἢ τσερίκ³, ποὺ ἦταν 20 - 24 ὀκάδες, ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος — βαρύτερες οἱ φακὲς, π.χ., ἑλαφρότερο τὸ σιτάρι, κι ἀπ' αὐτὸ ἑλαφρότερο τὸ ἄμεστο, βαρύτερο τὸ μεστωμένο.

Τὸ μισὸ τοῦ μισόρουπου ἦταν τὸ ἑάς⁴, 6 ὀκάδες. Τὸ γήμ'σου⁵ ἦταν τρεῖς ὀκάδες. Ὁ τύπος γήμ'σου, μισό, σημαίνει ἴσως πῶς βασικὴ μονάδα για τὴ μέτρηση τῶν δημητριακῶν ἦταν τὸ τάσι. Δύο τάσια ἔκαναν ἓνα σινίτσι⁶ ἢ ἓνα γκαζοτενεκέ. Τὸ σινίτσι, τὸ γήμ'σου καὶ τὸ τάσι ἦταν ξύλινα ἢ ἀπὸ λαμαρίνα. Τὸ γήμ'σου ἦταν τὸ συνηθισμένο μέτρο για μικρὲς ποσότητες : για εἶδη ποὺ δανείζονταν ἀπὸ γείτονες, για μικροποσότητες ποὺ ἔδιναν στὸ μπακάλη μὲ ἀνταλλαγὴ τροφίμων κλπ. Τὸ σινίτσι ἦταν καὶ ἐπίσημο μέτρο, γι' αὐτὸ ἦταν σφραγισμένο. Μ' αὐτὸ ὑπολόγιζαν καὶ τὴν παραγωγή τους καὶ τὸ φόρο στὸ κράτος.

Τὰ μικρὰ βάρη — ὡς 15 ὀκάδες — τὰ ζύγιζαν μὲ τὸ ἑλ γαδάρ⁷, τὸ καντάρι τοῦ χεριοῦ. Ζύγιζαν μ' αὐτὸ τὰ μαλλιά, τὰ λαχανικά, τὸ κρέας κλπ., ἐνῶ μὲ τὸ κοινὸ καντάρι ζύγιζαν μεγαλύτερα ποσά.

Τὶς μεγάλες ποσότητες δημητριακῶν τὶς ὑπολόγιζαν μὲ τὸ ἑιλὲ⁸ ἢ ἑιλάτ, ποὺ ἰσοδυναμοῦσε μὲ 8 μισόρουπα, δηλαδὴ 160-190 περίπου ὀκάδες⁹.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ παραπάνω, ὁ πίνακας τῶν μονάδων βάρους εἶναι ὁ ἐπόμενος.

1 τοῦχ = 50 δράμια.

1 μουσοῦν = 100 δράμια.

1. Βλ. παραπάνω, σ. 122. Πβ. Χ/φο *IANE* 808 σ. 29 (ἀπὸ τὰ Λεῦκτρα Πελοποννήσου): ἓνα στάμα στὸ λιτριβεῖο=150 ὀκ. Στὴν Τσακωνιά «ἓνα μύλε», ἓνας μύλος στὸ χειροκίνητο λιτριβεῖο ἦταν 80 - 90 ὀκ. ἐλιές. Βλ. Θαν. Π. Κωστάκη *Λαογρ.* 21(1964) 404.

2. Δηλαδὴ μισόρουπο.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Τουρκ. *tas*.

5. Ἀπὸ παλαιότερον τύπο ἡμισυ, ἀντὶ τοῦ κοινοῦ μισό. Βλ. Γ. Χατζιδάκη *MNE* 2, 212, Φ. Κουκουλὲ *BBII* 2α, 249 : ἡμιχοίνικον.

6. Τουρκ. *şinik* < χοινίκι. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *BBII* 2α, 249: χοινίκιν ἢ σοινίκιν = 1¹/₄ μοδίου, βάρος 10 λίτρες. Βλ. τοῦ ἴδιου ὁ.π. 1, 264.

7. Τουρκ. *el kantar*.

8. Τουρκ. *kile*. Τὸ Βυζαντινὸν κοῖλον. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *BBII* 2α, 249. Κατὰ τὸ τουρκ. Λεξικό, τὸ ἐπίσημο *kile* εἶναι 45 χλγρ. Στὴ Σύρο τὸ κοιλὸ ἰσοδυναμεῖ μὲ 9 ὀκ. Βλ. χ/φο *IANE* 883 (Εὐ. Ρούσσου) 59, στὴν Τσακωνιά μὲ εἴκοσι περίπου.

9. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 336 - 337 σημειώνει: μισίγγι: 1/2 ὀκά, οὐγγιά μεγάλη=1 ὀκά, μικρὴ=κέλ, *vũũ*=1/2 ὀκά. Τοῦχτ=50 ἢ 100 δράμια, λίτρα=6 ὀκάδες, 1 *şemşek*=6 ὀκάδες, 1 οὐρουπλαγούγια=3 ὀκ., 2 *şemşekia*=1 ἡμ'σο (τουρκ. *şinik*)=12 ὀκ., 2 ἡμ'σα = 1 μισόρ'πο=24-25 ὀκ., 6 ἡμ'σα=1 ἰσταβὸλ κιλεσί, 8 μισόρ'πα=1 κιλὲ=200 ὀκάδες.

1 μικρό νουντζά = 200 δράμια.

1 (μέγα) νουντζά = 400 δράμια = 1 δκά.

1 χουτι ή γκουβλέτς = 600 δράμια ή 1 1/2 δκά.

1 γήμ'σου = 3 δκάδες.

1 τάσι = 1 batmān = 1 λίτρα = 6 δκάδες¹.

2 τάσια = 1 γκαζοτενεκές = 1 σινίκι = 12 δκάδες.

1 μισόρ'πο = 4 τάσια = 2 σινίτσα = 20 - 24 δκάδες.

1 κιλὲ ή κιλάτ = 8 μισόρ'πα = 16 τενεκέδες = περίπου 160 δκ.
σίκαλη ή 190 δκ. σιτάρι.

§ 208. Τὸ κρατικὸ καὶ τὸ ντόπιο νόμισμα.

Τὸ νόμισμα ἦταν, φυσικά, ή τούρκικη λίρα, χρυσή παλαιότερα, χάρτινη μετὰ τὸν Πρῶτο Πόλεμο.

1 λίρα εἶχε 5 μετζίτια = 100 γρόσια = 4000 παράδες. 1 γρόσι = 40 παράδες, 1 μεταλλίκι = 10 παράδες. Οἱ 5 παράδες ἔκαναν 1 βεσλικ².

Γιὰ τὰ πρόχειρα κέρματα³ ποὺ κυκλοφοροῦσαν γιὰ νὰ διευκολύνονται προπάντων οἱ ἐκκλησιαζόμενοι, μιλήσαμε στὸ κεφ. Θρησ. Ζωή, σ. 280.

§ 209. Τὸ μεροκάματο⁴.

Πολὺ λίγες εὐκαιρίες εἶχαν, ἄντρες καὶ γυναῖκες, νὰ κάνουν στὸ χωριὸ λίγα μεροκάματα τὸ χρόνο, ποὺ δὲν ἦταν οὔτε πέντε γρόσια τὸ καθένα.

Οἱ χτίστες πληρώνονταν μετὰ τίς καμάρες, ἓνα μετζίτι γιὰ καθεμιὰ, χωρὶς νὰ ὑπολογίζεται ἰδιαίτερα ὁ ὑπόλοιπος τοῖχος τοῦ σπιτιοῦ. Ὁ ἰδιοκτήτης ὅμως βοηθοῦσε στὸ χτίσιμο καὶ πρόσφερε στὸν τεχνίτη τὸ φαγητό.

Ἐνα γρόσι — 40 παράδες — ἔπαιρνε ὁ τεχνίτης γιὰ κάθε καμαρόπετρα ποὺ ἔβγαζε ἀπὸ τὴ γῆ γιὰ τὸ χτίσιμο τῶν σπιτιῶν.

Ὅσοι δούλευαν στοὺς μάγγανους, ἔπαιρναν δυὸ δκάδες λάδι καὶ μερικά γρόσια τὴν ἡμέρα.

1. Βλ. Λουκόπουλου - Πετρόπουλου *Λατρεία Φαράων* 64, σημ. 3, ὅπου σημειώνεται: 1 λίτρα = 2 1/2 δκ., 1 οὐρουμπλού λίτρα = 6 δκ. Ὁ Μωυσιάδης 28 σημ. 1 σημειώνει: 1 χοϊνιζ = 6 δκ., 1 μούτιον = 80 ὀλτζέκια, 1 ὀλτζέκι = 4 δκάδες.

2. Βλ. Τσαλίκोगλου 160. Τουρκ. bezlik.

3. Στὸ Μιστί τὸ «νόμισμα» αὐτὸ λεγόταν Γιοκτούρ παρασί, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Γιοκτούρ, ποὺ πρῶτος ἐφάρμοσε τὸ σύστημα αὐτὸ στὸ χωριό. Βλ. καὶ χ/φο ΙΑΝΕ ἄριθ. 734, σ. 180 (Ὁρέστη Λογοθετίδη): «μπουλέτα, τὰ κυκλοφοροῦντα ἐν ἐκκλησίᾳ χάρτινα κέρματα τῶν 5, 10, 20 παράδων, διὰ τὴν οἰκονομικὴν διευκόλυνσιν τοῦ λαοῦ». Βλ. καὶ Ἀνακ. 400 καὶ Βενέδ. Φ. Ἀδαμαντιάδης *Μικρὰς Χρον.* 8 (1959) 121.

4. Βλ. καὶ σ. 111.

Αὐτοὶ ποὺ ἐκμεταλλεύονταν τὸ μάγγανο συγκροτοῦσαν μιὰ μικρὴ ἐταιρία, ἔβρισκαν ἓνα μάστορη, δυὸ βουβάλια, καὶ ἄρχιζαν τὴ δουλειά. Γιὰ κάθε ποσότητα σπόρου ποὺ τοὺς πήγαιναν οἱ παραγωγοί, ὄριζαν τὴν ποσότητα τοῦ λαδιοῦ ποὺ θὰ ἔδιναν. Τὸ ὑπόλοιπο ἦταν κέρδος τους. Οἱ νοικοκυραῖοι πρόσφεραν καὶ τὴν προσωπικὴ τους ἐργασία.

Ὁ ἐργάτης (ἐργάτ'), ποὺ ἔπαιρναν μερικοὶ γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσει στὴ συγκομιδὴ τῶν δημητριακῶν, ἔπαιρνε ἓνα κιλὸ (160 ὀκ. περίπου) σίκαλη γιὰ ὅλη τὴν περίοδο τῆς δουλειᾶς, ἀπὸ 20 - 25 Ἰουνίου ὡς 20 Ἰουλίου, κ' ἔτρωγε στὸ σπίτι τοῦ ἐργοδότη του. Τριάντα γρόσια ἔπαιρναν γιὰ κάθε κετσὲ συνηθισμένων διαστάσεων, ἢ δυὸ γρόσια γιὰ κάθε ὀκά μαλλιών ποὺ ἐπεξεργάζονταν.

Οἱ ἐσεκτῆδες — οἱ γαῖδουράδες —, αὐτοὶ δηλαδή ποὺ δὲν εἶχαν δικό τους ζευγάρι, ἔπαιρναν ἕξι ὀκάδες σίκαλη — ἓνα τάσι — γιὰ κάθε βόδι ποὺ βοσκοῦσαν ἐπὶ ἓνα μήνα, 40 μέρες τὸ πολὺ.

§ 210. Οἱ τιμὲς τῶν προϊόντων.¹

Πρὶν ἀπὸ τὸν Πρῶτο Πόλεμο οἱ τιμὲς τῶν κυριότερων προϊόντων ἦταν περίπου οἱ ἐπόμενες :

Ἕνα μισόρ'πο σιτάρι στοίχιζε 15 - 20 γρόσια.

» » σίκαλη » 10 - 12 γρόσια.

Ἕνα τάσι πουλιόταν 5 μεταλλίκια.

» μισόρ'πο ρόβη » 12 γρόσια.

» » φακὲς » 15 γρόσια.

Μία ὀκά κρέας στοίχιζε 2 - 3 γρόσια.

Ἕνα ἀβγὸ » 5 παράδες, τὰ 4 ἓνα μεταλλίκι, τὰ 16 ἓνα γρόσι.

6 ὀκ. παντζάρια » 1 γρόσι. Κάποτε μάλιστα ἀγόραζαν μ' αὐτὸ 10 ὀκάδες.

Τὰ φασόλια τοῦ Ἀνδαβάλ πουλιόνταν 24 γρόσια τὸ μισόρ'πο, ἄλλα ὅμως πουλιόνταν 10 γρόσια, ἀνάλογα μὲ τὴν ποιότητα.

Τὰ βερίκοκα τοῦ Γαράσαρ πουλιόνταν 20 παράδες ἢ ὀκά.

Ἕνα βόδι γιὰ σφάξιμο στοίχιζε 3 - 5 λίρες, καὶ στὰ 1914 10 λίρες.

Ἕνα πρόβατο στὰ 1912 στοίχιζε 2 μετζίτια.

Ἕνα γαῖδουρι ἔτοιμο γιὰ δουλειὰ στοίχιζε 7 μετζίτια = $1\frac{2}{5}$ λίρες, καὶ ἄργότερα 2 - 5 λίρες, ἐνῶ τὸ κυπριώτικο στοίχιζε 6 λίρες, ἦταν πιὸ δυνατό.

Μιὰ κόλλα ἀναφορᾶς ἢ ἓνα κερί ποὺ ἄναβαν στὴν ἐκκλησία στοίχιζαν 1 παρά, ὅσα ἔριχναν καὶ στὸ δίσκο τῆς ἐκκλησίας.

1. Βλ. καὶ σελ. 97.

Τὰ κοινὰ χωράφια πουλιόνταν μιὰ λίρα τὸ στρέμμα, τὰ γρασιτὰ ὅμως ἄξιζαν διπλάσια τιμὴ.

Ἐνα σπῖτι μὲ αὐλή, στάβλο καὶ πηγὰδι πουλήθηκε 25 λίρες.

Ὅταν δανεῖζονταν κάτι μεταξύ τους, δὲν τὸ ζύγιζαν. Γέμιζαν, π.χ., ἓνα βαχράτσι λάδι ἢ ἓνα σακκούλι σιτάρι, καὶ αὐτοὶ ποὺ τὸ δανεῖζονταν τὸ ἐπιστρέφαν μὲ τὰ ἴδια μέτρα.

Τὰ παιδιὰ ποὺ διάβαζαν τὸ ψαλτήρι στὸν ἄρρωστο ἔπαιρναν 10 παράδες. Ἐνα μολύβι γιὰ γράψιμο στοίχιζε 2 παράδες¹.

§ 211. Ἡ ἀντιστοιχία στὶς ἀνταλλαγὰς τῶν προϊόντων.

Πολὺ συνηθισμένη στὸ Μιστὶ ἦταν ἡ ἀνταλλαγὴ προϊόντων μὲ τὰ γύρω χωριά. Βολεύονταν εὐκολώτερα μ' αὐτήν, μιὰ καὶ τὸ χρῆμα ἦταν δυσκολόβρετο. Ἔτσι, ἀνταλλάσσοντας τὰ προϊόντα τους, ἔπαιρναν:

Μὲ μιὰν ὀκὰ καρπὸ (=σίκαλη) — μιὰν ὀκὰ σταφύλια.

Μὲ ἓνα τάσι (6 ὀκ.) σίκαλη — ἓνα βατμάνι (6 ὀκ.) σταφύλια: «Μὲ τὴ σίκαλη πήγαιναν ἴσια ἴσια».

Ἀνταλλάσσοντας ἀλάτι, πλιγούρι ἢ ἀλεύρι μὲ τυρὶ ἔπαιρναν ἀπὸ τοὺς τοσπάνηδες ποὺ ξεκαλοκαίριαζαν στὸ Οὐτσκαπουλου :

Μιὰ ὀκὰ ἀλάτι — μιὰ ὀκὰ τυρὶ, μιὰ ὀκὰ πλιγούρι — δυὸ τυρὶ, μιὰ ὀκὰ ἀλεύρι — μιὰ τυρὶ. Τὸ πλιγούρι ἦταν ἀκριβότερο, γιὰτὶ γινόταν ἀπὸ σιτάρι, ἐνῶ τὸ ἀλεύρι ἦταν ἀπὸ σίκαλη.

1. Ὁ E. J. Davis *Life in Asiatic Turkey* 1879, σημειώνει πῶς (στὰ 1879) στὸ Ἐρεγλι βρῆκε τὶς παρακάτω τιμές: 10 ἄβγὰ στοίχιζαν 1 πιάστρο, 1 ὀκὰ ψωμί 1 1/2 πιάστρο, 1 ὀκὰ κρέας 4-5 πιάστρα, 1 ὀκὰ βούτυρο 12, 1 ὀκὰ ζάχαρη 3, 1 ὀκὰ τυρὶ 4 (πιάστρο = γρόσι). Ὁ Κουγιουμτζόγλου 17 ἀναφέρει πῶς στὰ 1882 στὸ Ἐνεχιλ «τὸ κατάλυμα ἐτιμᾶτο ἐν γρόσιον», καὶ ὁ Θ. Ἀράπογλου (χ/φο, μετάφρ. Γ. Μαυροχαλυβίδη σ. 100) πῶς στὰ 1870 τὰ 55 δράμια ψωμί στοίχιζαν 1 παρά, ἢ ὀκὰ 7 1/2 περίπου παράδες. Κατὰ τὸν Πρῶτο Πόλεμο οἱ τιμὲς ἄλλαξαν. Ἡ σίκαλη, π.χ., στοίχιζε μιὰ λίρα οἱ 24 ὀκάδες, κάποτε μάλιστα πουλήθηκε δύο χρυσές. Στὸ χ/φο Μεταλληνοῦ (χ/φο *IANE* ἀρ. 730) σημειώνεται πῶς (στὴ Θεσσαλονίκη) στὰ 1730, ἔπειτα ἀπὸ βαρὺ χειμῶνα καὶ ἔλλειψη τροφίμων, οἱ τιμὲς ἦταν: σιτάρι, τὸ κιλὸ 720 ἄσπρα, ἀλεύρι 790, κεχρὶ 750, κρασί ἢ ὀκὰ 10, κρέας 24, κρέας κατσικιοῦ 18, τὸ ἄβγὸ 3, ἡ κότα 30, τὸ μπεζιρόλαδο 14, τὸ βούτυρο 60, τὸ τυρὶ 18. Ὁ Μ. Σακελλαρίου *Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν Δευτέραν Τουρκοκρατίαν* 1715-1821 (Ἀθήναι 1939) 222, σημειώνει ὅτι «τὸ μέσον ἀκαθάριστον εἰσόδημα τοῦ Πελοποννήσιου χωρικοῦ ἀνῆρχετο, κατὰ τὴν ἀνωτέρω περίοδον, εἰς 154 γρόσια ἐτησίως καὶ ἡ κατανάλωση ψωμιοῦ γιὰ κάθε ἄτομο 195 περίπου ὀκάδες τὸ χρόνο». Ὁ Beaujour *Tableau du commerce de la Grèce* 2 (Παρίσι 1800) 168-69 σημειώνει ὅτι τὸ μεροκάματο τοῦ χωρικοῦ στὴν Ἑλλάδα στὰ 1787-98 ἦταν 20-25 παράδες καὶ τοῦ τεχνίτη 30-40 παράδες. Μιὰ ὀκὰ βοδινὸ στοίχιζε 6 παράδες, τὸ ψωμί 4 παράδες. Ὁ Ν. Παπαδόπουλος *Ἐρμῆς ὁ Κερδῶς...* 2 (Βενετία 1815-17) 441, ἀναφέρει ὅτι, στὰ 1813, τὰ 25 γρόσια ἰσοδυναμοῦσαν μὲ μιὰ λίρα στερλίνα. Ἐνα γρόσι εἶχε 100 παράδες, 1 παράς = 3 ἄσπρα.

Στις ανταλλαγές των ζώων υπήρχε ή παρακάτω σχέση : "Ένα γαϊδούρι άξιζε όσο και ένα ταυρί, ένα βόδι δηλ. που δεν ήταν άκόμη για ζέψιμο, ενώ ένα βόδι της δουλειάς ήταν ακριβότερο από ένα γαϊδούρι. Τò βουβάλι ήταν ακριβότερο από τò βόδι.

Με 5 - 6 πρόβατα έπαιρναν ένα γαϊδούρι. "Ένα κυπραίκο όμως γαϊδούρι ήταν ακριβότερο : στοίχιζε 6 - 10 λίρες ή όσο στοίχιζαν δέκα πρόβατα.

§ 212. Φόροι στο κράτος.

Είναι γνωστοί οί φόροι — τὰ βεργκού — που πλήρωναν για κάθε είδος οί Τούρκοι πολίτες και οί κάτοικοι έπομένως των χριστιανικών χωριών ως τόν Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά για τò Μιστι μās λείπουν τὰ κοινοτικά βιβλία, άπ' όπου θά ύπολογίζαμε τò σύνολο των φόρων, για νά ύπολογίσουμε με κάποια προσέγγιση και τò εισόδημα των κατοίκων. Τò σημείωσαμε αυτό και παραπάνω¹.

Ωστόσο, όπως όλοι, έτσι και οί Μιστιώτες πλήρωναν τρία (ή πέντε) γρόσια φόρο για κάθε πρόβατο — τò ανάμ παρασί² —, 100 - 300 γρόσια στρεμματικά³, 5 γρόσια για κάθε κυσέλη. Για τὰ βόδια και για τὰ γαϊδούρια δεν πλήρωναν τίποτα. Υπήρχαν, βέβαια, πλούσιοι που πλήρωναν στρεμματικό φόρο λίγες λίρες τò χρόνο, άλλοι που πλήρωναν 10, 20, 40 γρόσια, όπως υπήρχαν και πολλοί που δεν πλήρωναν καθόλου. Ό Όιορδ. Δαστερίδης όμως επιμένει πώς κανείς στο χωριό δεν πλήρωνε περισσότερα από 200 γρόσια για όλους μαζί τούς φόρους και πώς ένα μέσο σπίτι πλήρωνε 100 - 120 γρόσια για όλα μαζί, κι αυτά, αν κατάφερνε τò κράτος νά τὰ εισπράξει⁴.

Από τή γεωργική παραγωγή γενικά τò κράτος έπαιρνε σε είδος ή σε χρήμα τò 1/8. Για τόν ένοικιαστή αυτού του φόρου έλεγαν, όταν έρχόταν στο χωριό : "Ηρτι νά σωρόψ" τὰ γιντσίματα, ήρθε νά μαζέψει τὰ δοσίματα, τούς φόρους⁵.

1. Βλ. σ. 425.

2. Τουρκ. ana parasi.

3. Πολλοί επιμένουν ότι στρεμματικό φόρο δεν πλήρωναν, γιατί δό πόρισκεν νά πουλήσ', Τουρκού χώμα 'νται, δέ μπορούσε κανείς νά πουλήσει γή, είναι τούρκικο, κρατικό δηλαδή τò χώμα, άπλως ή καλλιέργεια περιερχόταν σε άλλον «ένοικιαστή» τής γής. Η πληροφορία αυτή, ώστόσο, δέ φαίνεται σωστή, άφου οί Χριστιανοί ήταν Τούρκοι πολίτες και είχαν, έπομένως, δικαίωμα νά μεταβιβάσουν σε άλλους τὰ χτήματά τους.

4. Πβ. χ/φο ΙΑΝΕ άριθ. 659, σ. 60 (Γιάννενα): βασιλικά δοσίματα.

5. Ό Φιλαδέλφευς Ιστορία 1.15 σημειώνει τούς παρακάτω φόρους που πλήρω-

Πολλοί επιμένουν πώς κάθε οικογένεια πλήρωνε ακόμη στο μουχτάρη πέντε γρόσια το χρόνο για να προσφέρει αυτός φαγητό στους χωροφύλακες που περνούσαν από το χωριό. Λένε ακόμη ότι από κάθε άλωνι έπαιρνε ο ίδιος δώδεκα οκάδες κριθάρι για τ' άλλα τών χωροφυλάκων.

Ός τὰ 1908 οί άντρες από 20 χρονών και πάνω πλήρωναν, ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση, 150, 200, 300 περίπου γρόσια το χρόνο έσχερ *bedeli*¹, στρατιωτικό αντισήκωμα, εξαγορά δηλαδή της υποχρέωσης τους για στρατιωτική ύπηρεσία, άλλοι όμως νομίζουν πώς ο φόρος αυτός, που καταργήθηκε στο σεφέρηελικ, ήταν μόνο σαράντα γρόσια για κάθε άντρα.

Το Σεπτέμβρη ή τον Όχτώβρη περνούσε ο εισπράχτορας για την είσπραξη τών φόρων, αλλά πολύ λίγους Μιστιώτες έβρισκε πρόθυμους να πληρώσουν. Αναγκάζοταν λοιπόν να παίρνει χαλιά, καζάνια, ότι μπορούσε, και να τὰ συγκεντρώνει στο σπίτι του πρόεδρου, για ν' αναγκάσει τους

ναν οί Χριστιανοί επί Τουρκοκρατίας: 1) τη δεκάτη. 2) το φόρο καπνού (= της έστίας). 3) τὰ σιακά (γάμου). 4) δούλου και δούλης. 5) τών καταλυμάτων. 6) τόν οικογενειακό. 7) τών έπαρχιακών έξόδων. 8) τών καφτανιών. 9) τών καρφοπετάλων. 10) το άρμυριάτικο (= για τη θάλασσα που έπιναν τὰ αίγοπρόβατα). Για την πληρωμή τών φόρων αυτών έπαιρναν απόδειξη, που έπρεπε να την έχουν πάντοτε μαζί τους. Ός τὰ 1672, έξάλλου, (επί πατριάρχου Παρθενίου) οί Τούρκοι μπορούσαν να πάρουν χριστιανή κόρη για σύζυγο, όσον καιρό ήθελαν. Φορούσαν επίσης οί Χριστιανοί μαύρα, και κάθε τέσσερα χρόνια δέχονταν το παιδομάζωμα.

Στο ύπ' αριθ. 149 φερμάνι, που βρίσκεται στην Έθν. Βιβλιοθήκη και έχει έκδοθη από τον Σελίμ Γ' (1789-1807) στα 1797 (τουρκ. 1211) και αναφέρεται στη Σίλλη της Λυκαονίας, σημειώνεται: (μετάφρ. Γ. Μαυροχαλυβίδη) «Περνούν από τη Σίλλη αξιωματούχοι Τούρκοι και ταλαιπωρούν τους Χριστιανούς. Κάθονται τρεις, πέντε μέρες, τρώνε, πίνουν, γλεντούν, τους παίρνουν αυθαίρετα χρήματα, κ' έτσι οί Χριστιανοί αναγκάζονται να σκορπούν στα γύρω. Προφασίζονται πώς θέλουν να κάνουν έλεγχο στην εκκλησία, και εισπράττουν καλωσορίσματα (τεσριφιγέ, τουρκ. *seferiye*), κλητηριακά (μουμπασιριγέ, *mubasir*), ποδαρικά (κουδουμιγέ, *kademiye*), ταγιστικά (άξια τροφής), για στρώσιμο τζαμιού (:τους υποχρεώνουν να κουβαλούν, χωρίς άμοιβή, τσοράχ - *zorak*, ειδικό χῶμα για να στρώσουν τη στέγη του τζαμιού, για να μη μπαίνουν μέσα τὰ νερά), κουδουμιγέ (; δώρα δηλαδή για να φανή ή άφοσίωσή τους στον ήγεμόνα που ήρθε στο χωριό τους. Τὰ ίδια περιλαμβάνει και το ύπ' αρ. 149 φερμάνι (του 1807) και άλλα. Όπως σημειώνει ο Κ. Λαμέρας *Μικρ. Χρον.* 3 (1940) 32, το *τζιζιέ* και το χαράτσι (*cizye*, *haraç*) μετά το Χάτι Χουμαγιούν (1856) συγχωνεύτηκαν στο *μπετελ-ι-άσκεριέ* (*bedel askeriye*), στρατιωτικό φόρο, που κι αυτός καταργήθηκε στα 1908.

Ο Μαυροχαλυβίδης σ. 316 σημειώνει τους παρακάτω φόρους: Οικοδομών (έμλάκ βερκισί), γαιών (έραζι βερκισί), κεφαλικό (μπεδέλι άσκεριγέ) — 20 γρόσια ως τὰ 1875, καταργήθηκε στα 1908 —, έπιτηδεύματος, παραγωγής (άχσάρ ή όσϋρ, 1/8 της παραγωγής), δρόμων (γιόλ πεδελί), οίνοπνεύματος, αίγοπροβάτων, μελισσών, λαχανικών (*göverti*), μητροπολίτου, και έκτακτους φόρους σε πολεμικές περιόδους.

1. Τουρκ. *bedel askeriye*.

φορολογούμενους νὰ πληρώσουν. Ὄταν ὁμως αὐτὸς ἔφευγε, οἱ Μιστιῶτες ἔπαιρναν πίσω τὰ πράγματά τους. Κι ὅταν κάποτε ὁ εἰσπράχτορας, μὲ τὴ βοήθεια χωροφυλάκων, ἔβαλε στὸ δρόμο τὰ ζῶα τῶν Μιστιωτῶν ποὺ δὲν πλήρωναν τὸ φόρο, γιὰ νὰ τὰ πάει στὴ Νίγδη, οἱ Μιστιῶτες, ἄντρες καὶ γυναῖκες, ἔτρεξαν στὸν κάμπο καὶ τοὺς τὰ πῆραν.

§ 213. Τὰ παζάρια.

Ταχτικὰ πῆγαιναν οἱ Μιστιῶτες στὸ παζάρι τῆς Νίγδης, σπάνια στὸ παζάρι τῆς Νεάπολης. Στὴ Νίγδη γινόταν κάθε Σάββατο, στὴ Νεάπολη κάθε Δευτέρα. Σπανιότερα ἐπίσης πῆγαιναν στὸ παζάρι τοῦ Πόρου — κάθε Τετάρτη. Φτηνότερη ἦταν ἡ Νεάπολη, ἀλλὰ ἡ ἀπόσταση ἦταν μεγάλη. Στὴ Νίγδη, ἐξάλλου, ὅλοι τοὺς εἶχαν κάποιον Τοῦρκο ἢ Χριστιανὸ γνωστὸ ἢ φίλο γιὰ νὰ μείνουν, ἂν χρειαζόταν.

Ξεκινοῦσαν 10 - 15 Μιστιῶτες, σὲ ὁμάδες ἀπὸ τρεῖς, τέσσερεις, πέντε, κάθε Παρασκευὴ πρωτὶ ἀπὸ τὸ χωριό τους μὲ τ' ἀργοπερπάτητα γαῖδουράκια τους καὶ σὲ πέντε ἢ ἕξι ὥρες ἔφταναν στὴ Νίγδη, περνώντας μέσα ἀπὸ τὸν κάμπο ποὺ πύρωνε τὸ καλοκαίρι καὶ πάγωνε τὸ χειμῶνα. Στὴ Νίγδη πῆγαιναν καὶ τὸ χειμῶνα, ὅταν τὸ χιόνι δὲν ἦταν πολὺ. Ἐπαιρναν μαζί τους συνήθως ἓνα ζευγάρι περιστέρια, ἓναν πετεινό, δυὸ τρεῖς ὀκάδες φακές, ὅ,τι εἶχαν, καὶ τὸ πῆγαιναν δῶρο στὸ φίλο ποὺ τοὺς φιλοξενοῦσε. Τοὺς πρόσφερε καὶ φαγητὸ αὐτός, ἀλλὰ οἱ Μιστιῶτες ἀγόραζαν πάντοτε καὶ χαλβά καὶ ἄσπρο ψωμί γιὰ συμπλήρωμα, καὶ τῶτρωγαν φεύγοντας ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ φίλου τους. Τόσο ὁ χαλβάς, ὅσο καὶ τὸ ἄσπρο ψωμί, τόσο διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ δικό τους μαῦρο σικάλινο, ἦταν γι' αὐτοὺς λιχουδιά. Ὡς τὸ μεσημέρι τοῦ Σαββάτου ψώνιζαν ὅ,τι χρειαζόνταν κ' ἔπειτα γύριζαν στὸ χωριό.

Ἀπὸ τὴ Νίγδη ἀγόραζαν ὅλα τὰ εἶδη, κυρίως ὁμως λαχανικά, γιὰτι αὐτὰ ποὺ ἔσπερναν οἱ ἴδιοι στοὺς νεγκυριῶνες, στὰ ξερικὰ περιβόλια τοῦ χωριοῦ τους — συνήθως κολοκύθια καὶ καρπούζια — δὲν ἦταν ἀρκετά. Καὶ τὰ ὑφάσματα, νήματα, χρώματα, τρόφιμα ἀπὸ τὴ Νίγδη τ' ἀγόραζαν.

Ἀπὸ τὴ Νεάπολη ἀγόραζαν κρασί, μαῦρες σταφίδες, ὑφάσματα.

Ἀλλαζαν ζῶα στὸ Ζάμζαμα, ὅπου προτιμοῦσαν τὰ θηλυκὰ γαῖδούρια. Οἱ Μιστιῶτες προτιμοῦσαν τὰ ἀρσενικά. Χαρτιὰ στίς ἀνταλλαγές αὐτὲς δὲν τοὺς χρειαζόνταν, ἀρκοῦσε ὁ λόγος τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΤΕΧΝΗ ΤΩΝ ΚΕΤΣΕΔΩΝ

§ 214. Είσαγωγή. Ἡ οἰκονομικὴ σημασία τῆς τέχνης.

Ἡ μεγαλύτερη πηγή πλούτου, ἀπὸ τὴν ὁποία προσπορίζονταν ρευστό χρήμα οἱ Μιστιῶτες, σπουδαιότερη κι ἀπὸ τὴ γεωργία¹, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας, ἦταν ἡ τέχνη τῶν κετσέδων². Μέσα σὲ δυόμισι πε-
ρίπου μῆνες, ἓνας Μιστιώτης, ἀσκώντας μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό του τὴν τέ-
χνη αὐτή, ἔφερνε στὸ σπίτι του 5,6,8, λίρες³, ποσὸν ποῦ δύσκολα θὰ συγ-
κέντρωνε, ἂν πουλοῦσε ὅλη τὴ σοδεῖα τῶν χωραφιών του⁴. Καὶ γιὰ τὶς
5 - 8 αὐτὲς λίρες ἐργαζόταν ἓνας μόνο ἀπὸ τὸ σπίτι, ἐνῶ τὰ χτήματα ἀπα-
σχολοῦσαν ὅλη τὴν οἰκογένεια, καθὼς καὶ τὰ μεγάλα ζῶα τὸ μεγαλύτερο
μέρος τῆς χρονιάς. Ἄν λοιπὸν δὲν ἦταν κάποιος στὸ Μιστί «πλούσιος»
κάπως, ἢ ἂν δὲν ἀσκοῦσε μικροεμπόριο μέσα ἢ ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, τὸ μόνο
ποῦ τοῦμενε νὰ κάνει, γιὰ νὰ μὴν πνιγῇ στὰ χρέη, ἦταν νὰ ἀσκήσει τὴν
τέχνη. Τὸ χρήμα ἦταν σπάνιο στὸ χωριό καὶ οἱ λίγες λίρες, ποῦ ἔμπαιναν
ἔτσι σ' ἓνα σπίτι, ἦταν τὸ μόνο ἀξιόλογο ρευστό χρήμα ποῦ ἐξοικονομοῦσε
ἡ οἰκογένεια. Μ' αὐτὸ θὰ πληρώνονταν οἱ φόροι, ὁ παπὰς καὶ ὁ σιδεράς,
ὁ δάσκαλος, ἂν ὑπῆρχαν στὸ σπίτι παιδιά, ὁ τόκος, ἂν ἡ οἰκογένεια χρω-
στοῦσε στὸν εὐπορο τοῦ χωριοῦ. Μ' αὐτὰ θ' ἀγόραζαν τὸ νῆμα, τὸν καφέ,
τὰ παντζάρια, τὶς πιπεριές καὶ τ' ἄλλα ζαρζαβατικά ποῦ δὲν σπέρνονταν
στὸ χωριό, καὶ προπαντός, γιὰ ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ οἰκογενειῶν, μὲ τὰ λίγα

1. Ὁ Σαραντίδης 126 σημειώνει: «Εἶναι γεωργοί, τινὲς δὲ περιφερόμενοι εἰς τὰς
κώμας καὶ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ξαίνουσι μαλλία ἢ βάμβακα». Ὁ Dawkins 19: «Τώρα με-
ρικοὶ φεύγουν καὶ δουλεύουν παπλωματάδες, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι ζοῦν στὸ χωριό ζῶν
γεωργικὴ καὶ βουκολικὴ». Ὁ Hamilton 2, 296: «οἱ Μιστιῶτες δὲν ἐγκαταλείπουν τὸ χω-
ριό τους γιὰ νὰ βροῦν δουλειά, οὔτε ἐπιτρέπεται νὰ παντρευτοῦν ξένες γυναῖκες».

2. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τέχνη, ἄλλο ἐπάγγελμα, ἀπ' ὅπου μποροῦσε νὰ κερδίσει κανεὶς
ρευστό χρήμα ἦταν τοῦ ζωέμπορου. Ὑπῆρχαν μερικοὶ Μιστιῶτες ποῦ τὸ ἀσκοῦσαν:
ἀγόραζαν τὰ ζῶα τοῦ χωριοῦ καὶ τὰ μεταπουλοῦσαν στὴ Νίγδη ἢ σὲ μεγαλύτερους ζωέ-
μπορους, ποῦ ἔφταναν ὡς τὸ χωριό, ἢ ἔσφαζαν καὶ πουλοῦσαν τὸ κρέας. Αὐτοὶ ὅμως
ἦταν ἓνα ἐλάχιστο ποσοστό, σχετικὰ μὲ τὸ πλῆθος ποῦ πῆγαινε στὶς κοῦρες.

3. Μετὰ τὸ 1914 τὸ κέρδος ἔφτανε τὶς 10 ἢ 15 λίρες.

4. «Κάθε τρεῖς μῆνες ἔρχονταν στὸ χωριό χίλιες λίρες ἀπὸ τοὺς κετσέδες», ὑπολο-
γίζουν μερικοὶ, 4000 δηλ. τὸ χρόνο.

αὐτὰ χρήματα θ' ἀγοραζόταν ἢ σίκαλη γιὰ τὸ ψωμί τοῦ σπιτιοῦ, ὅταν ἡ σοδεῖα ἀπὸ τὰ χωράφια δὲν ἀρκοῦσε γιὰ ὅλο τὸ χρόνο, ἢ ὅταν ἡ οἰκογένεια δὲ διέθετε δικό της ζευγάρι.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς παπάδες, τοὺς σακάτηδες, τοὺς ἄρρωστους, τοὺς μικρέμπορους καὶ τοὺς κάπως εὐπορους τοῦ χωριοῦ, ὅλοι οἱ ἄντρες, ὅπως καὶ τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὰ δεκαπέντε τοὺς περίπου χρόνια, ἔφευγαν κάθε χρόνο ἀπὸ τὸ χωριὸ γιὰ ν' ἀσκήσουν τὴν τέχνη, περισσότερα ἀπὸ πεντακόσια - χίλια λένε πολλοὶ - συνολικὰ ἄτομα.

§ 215. Πότε ἄρχισε τὸ ἐπάγγελμα. Ἡ παράδοση.

Δὲν εἶναι γνωστὸ πότε οἱ Μιστιῶτες ἄρχισαν τὴν τέχνη ¹ πού, ἀνάμεσα στοὺς Χριστιανούς, ὡς τὰ 1924, ἦταν προνόμιο δικό τους καὶ τῶν ἀποίκων τους Τσαρικλιωτῶν. Οἱ σημερινοὶ ὅμως πληροφορητὲς ξέρουν πὼς καὶ οἱ πατέρες τους καὶ οἱ παπποῦδες τους ἔκαναν τὴν ἴδια δουλειά. Ὁλη ἢ Μικρασία, ἐξάλλου, ἦταν «ζώνη ἐκμετάλλευσης» τῶν Μιστιωτῶν. Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι, ἀπὸ τὴ Συρία καὶ τὴν Κιλικία ὡς τὴ Σμύρνη, τὸν Πόντο καὶ τὴ Νότια Ρωσία ², ἤξεραν καλὰ τοὺς Μιστιῶτες καὶ ὅλοι εἶχαν νὰ εἰποῦν κάτι γι' αὐτούς, γιὰ τὴν τέχνη καὶ γιὰ τὴ φτώχεια τους. Γιατί, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κετσέδες πὺ ἐφτιαχναν στὰ ὄρεινὰ τούρκικα χωριά, κατέβαιναν καὶ στὶς πόλεις, στὰ παράλια τῆς Μικρασίας, κ' ἐφτιαχναν παπλώματα ³. Καὶ τὰ τελευταῖα αὐτὰ τὰφτιαχναν καὶ σὲ ἐλληνικά, ὄχι μόνο σὲ τούρκικα σπίτια. Ἐφταναν μακριὰ ὡς τὴν Ρόδο, τὴν Κάλυμνο, Κάρπαθο, Σύμη, Σάμο, Ἰκαρία, Χίο, Μυτιλήνη, ἀκόμη ὡς τὴ Νάξο καὶ τὴ Θεσσαλία ⁴, τούρκικες κτήσεις παλιότερα.

Γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς τέχνης ὑπάρχει αὐτὴ ἡ παράδοση : Ὁ χαλασι μανσοῦρ, ὁ τεχνίτης τῶν χαλιῶν, ἦταν πρῶτα κετσετζής. Αὐτὸς ἐβγαλε τὴν τέχνη τῶν κετσέδων ἀπὸ ἓνα ἐπεισόδιο, ὅπως ὁ ναυπηγὸς ἐμπνεύ-

1. Τοῦρκοι κετσετζήδες ὑπῆρχαν στὸ Ἰκόνιο καὶ τὸ Ἀκσεράι. Ὁ Dawkins 19 σημειώνει: «ὁ Hamilton λέει πὼς οἱ κάτοικοι δούλευαν στὰ μεταλλεῖα τοῦ Maden Dağ, 5 - 6 ὥρες ἀνατολικά, ἀλλὰ ὅταν πῆγε (στὰ 1824), ἡ δουλειὰ εἶχε πάψει καὶ οἱ κάτοικοι δὲν ἐβγαίνουν νὰ γυρέσουν ἄλλοῦ δουλειά». Μήπως αὐτὸ σημαίνει ὅτι μετὰ τὰ μεταλλεῖα ἄρχισαν ν' ἀσκοῦν τὴν τέχνη τῶν κετσετζήδων; Συμφωνεῖ σ' αὐτὸ μιὰ πληροφορία τοῦ Γρηγοριάδη, ἀξιόπιστου πληροφορητῆ, πὺ πιστεύει ὅτι οἱ Μιστιῶτες ἄρχισαν τὴν τέχνη γύρω στὰ 1860. Ἐφερε μάλιστα τὴν τέχνη στὸ χωριὸ κάποιος Μαδεντζόγλου ἀπὸ τὸ Γκυμὺς Χανέ. Ἡ πληροφορία τοῦ Dawkins, ὅτι τώρα μερικοὶ φεύγουν καὶ δουλεύουν παπλωματᾶδες, πρέπει νὰ ληφθῇ, χρονικά, κάπως πλατύτερα.

2. Στὰ 1905 εἶχαν φύγει γιὰ τὴ Ρωσία 56 Μιστιῶτες μαζί.

3. Εἰδικοὶ στὰ παπλώματα ἦταν οἱ Τσαρικλιῶτες.

4. Ὁ Ἀναστ. Παναγιωτίδης ἐρχόταν στὴ Λάρισα πολλὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὰ 1924 κ' ἐφτιαχνε κετσέδες καὶ παπλώματα.

στηκε τὴ δική του τέχνη βλέποντας τὸ κόκαλο τοῦ στήθους τῆς κότας. Ὁ χαλατοῖ μανσοῦρ εἶχε ἓνα ἐργαλεῖο καὶ τίναζε μπαμπάκι. Ὅταν τελείωσε κάποτε τὴ δουλειά του, λέει, ἄς φτιάξουμε καὶ τὸ μαλλί, ἄς κάνουμε δηλαδή κετσέ. Τίναζε τὸ μαλλί, τὸ ἔστρωσε, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν κολλοῦσε! Ἐκεῖ πού σκεφτόταν, δάκρυσε ἀπὸ τὴ στενοχώρια του κ' ἓνα του δάκρυ ἔπεσε πάνω στὸ μαλλί. Καὶ τότε τὸ μαλλί κόλλησε! — Ἄ, αὐτὸ εἶναι, λέει. Τοῦ ἔλειπε τὸ νερό! Κ' ἔβαλε τότε νερὸ κ' ἔκανε τὸν κετσέ.

§ 216. Ἡ περιπλάνηση.

Ἦταν βαριά ἡ δουλειὰ τῶν κετσέδων, γιὰ μικροὺς καὶ μεγάλους. «Ἐσὺ ἔφαγες τοῦ ἄλωνιοῦ τόξ», τὴ σκόνη, «καὶ μεγάλωσες», ἔλεγαν μὲ παράπονο στὰ παιδιὰ πού ἔμεναν στὸ χωριό, αὐτὰ πού ἀκολουθοῦσαν τοὺς μεγάλους στοὺς κετσέδες.

Γύριζαν πάντα φτωχοί, ζητιάνευαν σχεδὸν παντοῦ, ἄλλοτε φανερά κι ἄλλοτε εὐσχημα, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ συντηρηθοῦν τοὺς μῆνες πού ἔλειπαν ἀπὸ τὸ χωριό τους καὶ νὰ μὴ χαλάσουν τὸ μικρὸ κεφάλαιο πού εἶχαν ἐξασφαλίσει ἀπὸ τὴ δουλειὰ τους. Γύριζαν ἄπλυτοι, ἀκούρευτοι καὶ κουρελιασμένοι, κατάκοποι ἀπὸ τὴν πεζοπορία βδομάδων, καὶ κοιμόνταν στὸ ὑπαιθρο ἢ σὲ στάβλους, κοντὰ στὰ ζῶα, ὅπως γινόταν καὶ μὲ τοὺς Τούρκους πού τοὺς ἔπαιρναν στὴ δούλεψή τους. Χρειάζονταν 20, 25, περισσότερες κάποτε μέρες ὥσπου νὰ φτάσουν ἀπὸ τὸ Μιστί στὴν περιοχὴ πού συνήθιζε καθένας τους νὰ ἐργάζεται, καὶ τὴν ἀπόσταση αὐτὴ τὴν ἔκαναν πάντοτε μὲ τὰ πόδια. Τὰ γαῖδουράκια τους, πού πάντα τοὺς συνόδευαν, ἦταν κι αὐτὰ φορτωμένα καὶ κουρασμένα. Τοὺς φόρτωναν τὸ δοξάρι, τὸν κόπανο, τὴν κάπα, τὸ κεπενέκ¹—τὸν κανναβάτσο—ἓνα δυὸ ἄδεια σακκιά κάποτε, δυὸ ἀλλαξιὲς ροῦχα γιὰ κάθε ἄτομο, τὸ δισάκι μὲ 20 - 25 παξιμάδια καὶ τὸ λίγο τυρί γιὰ τὸ δρόμο, τροφίμα πού ἀρκετὰ ἀπ' αὐτὰ τᾶφερναν κάποτε πίσω στὸ χωριό, ὕστερα ἀπὸ δύο δυόμισι μῆνες². Τὰ γαῖδουράκια τους ἔτρωγαν χόρτα στὸ δρόμο καὶ ἄχυρα πού ζητιανεύαν γι' αὐτὰ τ' ἀφεντικά τους, ἔβοσκαν τὴ νύχτα καὶ περπατοῦσαν τὴν ἡμέρα. Καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Μιστιώτες ἔτρωγαν ψωμί, τυρί, πράσινα κρεμμύδια, ὠμά χόρτα πού τὰ ξερίζωναν ἀπὸ τὴ γῆ, σαλιγκάρια πού τὰ μάζευαν στὰ χωράφια καὶ τᾶψηναν στὴ φωτιά,

1. Τουρκ. *kepnek*.

2. «Ὅταν τ' ἀγόρια γίνονταν δεκάξι χρονῶν», λένε οἱ Μιστιώτες, «τοὺς δίναμε δύο ψωμιὰ καὶ τὰ στέλναμε στοὺς κετσέδες. Ἄν, ὥσπου νὰ γυρίσουν, εἶχαν φάει καὶ τὰ δυὸ ψωμιὰ, δὲν ἦταν γιὰ προκοπὴ. Ἐπρεπε νὰ φέρουν τὸ ἓνα τουλάχιστο πίσω στὸ χωριό. Ἐνα καλὸ τσιράκι ἔπρεπε: νὰ προσέχει τὰ γαῖδούρια τῆς συντροφιάς, νὰ μαζεύει τὰ ψωμιὰ καὶ νὰ φέρνει πίσω στὸ χωριὸ τὰ παξιμάδια πού περισσεύαν».

βδομάδες ταξίδι, «καὶ τραγουδοῦσαν κιόλας». Οὐτε πρωῒνδ οὐτε ζεστό φαί σ' ὅλο τὸ δρόμο.

§ 217. Οἱ δυσκολίες στὰ ταξίδια.

Καὶ δὲν ἦταν μόνο αὐτά. Περνώντας ἀπὸ ἐρημιές μέσα στὴν ἀραιοκατοικημένη Μικρασία ἢ μέσα ἀπὸ ὀρισμένα χωριά, κινδύνευαν ἀκόμη κ' οἱ ἴδιοι. Στὴ δουλειά τους, μακριὰ ἀπὸ τὰ σπίτια τους, κανεὶς δὲν τοὺς πείραζε. Ὅταν γύριζαν ὅμως στὸ χωριό, οἱ Τοῦρκοι ὀρισμένων περιοχῶν τοὺς σταματοῦσαν κάποτε στὸ δρόμο, τοὺς ἔδερναν καὶ τοὺς ἔκλεβαν τὸ μικρὸ ἀλλὰ πολὺτιμο θησαυρὸ ποὺ εἶχαν μὲ τόσον κόπο συγκεντρώσει. Γι' αὐτὸ, περνώντας ἀπὸ τὰ ἐπικίνδυνα αὐτὰ μέρη, ἔπαιρναν τὰ μέτρα τους. Ἡ συντροφιά γινόταν μεγαλύτερη, ἔμπαιναν μπροστὰ οἱ νέοι ἄντρες κι ἀκολουθοῦσαν τὰ παιδιὰ καὶ οἱ ἡλικιωμένοι μὲ τὰ γαϊδουράκια. Ταξίδευαν νύχτα, χωρὶς νὰ μιλοῦν, καὶ τὰ χρήματα στὸ γυρισμὸ ἔπρεπε νὰ τᾶχουν πάντα κρυμμένα. Τὰ χαρτονομίσματα τᾶκρυβαν μέσα στὰ κουρέλια ἢ στὰ μαλλιά, καὶ γιὰ τὶς χρυσὲς λίρες εἶχαν ἐπινοήσει ἐξυπνον τρόπο : Ἐπαιρναν χῶμα μαλακὸ ἀπὸ τῇ γῇ, ἔκρυβαν μέσα τὶς λίρες κ' ἔκαναν ἔπειτα τὸ χῶμα βόλους, ἓνα, δύο, περισσότερους — σὰν αὐτοὺς ποὺ φτιάχνουν στοὺς δρόμους οἱ κλαντζάροι, οἱ κάνθαροι. Ὅταν ἔβλεπαν κίνδυνο, πετοῦσαν τοὺς βόλους μέσα στὰ χόρτα ἢ στοὺς θάμνους — κανεὶς δὲ μπορούσε νὰ τοὺς ὑποπτεῖται — καὶ ἀργότερα γύριζαν καὶ τοὺς ἔπαιρναν. Ἄλλοτε ἀναγκάζονταν νὰ περάσουν κρυφὰ ἀπὸ χωριά ποὺ τὰ μαλλιά τῶν προβάτων ἦταν μακριὰ κ' ἐπομένως ἀκατάλληλα γιὰ κετσέδες. Οἱ Τοῦρκοι τῶν χωριῶν αὐτῶν δὲν πίστευαν τῇ δικαιολογίᾳ τῶν τεχνιτῶν, κι αὐτοὶ φοβόνταν, γιὰτὶ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ κάνουν καλὴ δουλειά, καὶ προσπαθοῦσαν ἔτσι ν' ἀποφύγουν τὶς ταλαιπωρίες. Αὐτὰ ὅμως ἦταν οἱ ἐξαιρέσεις. Συνήθως περνοῦσαν ἄφοβα μέσα ἀπὸ τὰ τούρκικα χωριά καὶ χτυποῦσαν ἐλεύθερα τὶς πόρτες, γιὰ νὰ γυρέψουν ψωμί καὶ τυρὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ ἄχυρα γιὰ τὰ ζῶα τους. Ἦταν γιολτζοί¹, ὁδοιπόροι, καὶ οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν τοὺς ἔδιναν εὐχαρίστως καὶ δωρεάν ὅ,τι τοὺς ζητοῦσαν.

§ 218. Στὴ δουλειά.

Ὅρισμένη ἡμερομηνία γιὰ τὸ ξεκίνημα δὲν ὑπῆρχε, συνήθως ὅμως ἐφευγαν δυὸ φορές τὸ χρόνο : τῇ μιᾷ φορὰ — λίγες συντροφιές — ἔλειπαν ἀπὸ τὸ Μάρτη ὡς τὸν Ἰούνιο καὶ τὴν ἄλλη ἀπὸ τὰ τέλη Ἰουλίου ἢ ἀρχὲς Αὐγούστου, μετὰ τῇ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν στ' ἀλώνια, ὡς τὸ Νοέμβρη

1. Τουρκ. yolcu.

ἡ Δεκέμβρη. Γιὰ τὰ Ἄδανα¹ καὶ τὴ Σμύρνη ἔφευγαν τὸ χειμῶνα, ἀλλὰ κι αὐτοὶ ἦταν λίγοι.

Ὅσοι παίνιδκαν σὰ κοῦρις, πήγαιναν στὶς κοῦρες, ἔπρεπε πρῶτα νὰ κοινωνήσουν. Πῆι σὰ κοῦρις, πῆγε στὶς κοῦρες, σήμαινε : πῆγε νὰ κάνει κετσέδες. Κοῦρες ἔλεγαν τὰ κοντὰ μαλλιά τῶν προβάτων, αὐτὰ ποὺ ἔπαιρναν ἀπὸ τ' ἄρνιά τῆς χρονιάς κουρεύοντάς τα τὸν Αὐγουστο. Τὰ μακριὰ ἦταν ἀκατάλληλα γι' αὐτὴ τὴ δουλειά.

Ὅσοι πήγαιναν στὴν περιφέρεια τοῦ Ἀιδινιοῦ, ξεκινοῦσαν γιὰ τὴν ἐπιστροφή στὸ χωριὸ τὴν Τρίτη τοῦ Πάσχα. Τοὺς περίμεναν ἄλλοι στὸ Ναζιλί, πήγαιναν μαζί στὸ Σαρίκιοι καὶ ὅλοι μαζί ξεκινοῦσαν γιὰ τὸ Ντενιζλί κι ἀπὸ κεῖ γιὰ τὴν πατρίδα.

Ἄλλοι γύριζαν στὸ χωριὸ στὶς 20 - 25 τοῦ Ὀχτώβρη καὶ οἱ τελευταῖοι τεχνίτες ἔπρεπε τὰ Χριστούγεννα νὰ εἶναι στὰ σπίτια τοὺς. Ἦταν ὅμως μερικοὶ ποὺ, ὅταν τελείωνε ἡ δουλειὰ τῶν κετσέδων στὰ χωριά, κατέβαιναν στὶς πολιτεῖες καὶ φτιάχναν στρώματα καὶ παπλώματα. Ἐξοικονομοῦσαν ἔτσι ἄλλες 4 - 5 λίρες, κι αὐτὸ ἦταν πολὺ σημαντικό γιὰ τὸ σπίτι. Αὐτοὶ γύριζαν στὸ χωριὸ τὴ Λαμπρή, ἀλλὰ ἦταν μόνον ἓνα μικρὸ ποσοστὸ ἀπὸ ὅσους φεύγαν τὸν Αὐγουστο.

§ 219. Τὰ ἐργαλεῖα.

Τὰ ἐργαλεῖα ποὺ κουβαλοῦσαν μαζί τους γιὰ τὸ φτιάξιμο τῶν κετσέδων — τὰ φόρια, ὅπως τᾶλεγαν γενικά — ἦταν: δού δοξάρ² ἢ (ἡ) δεξάρα (εἰκ. 60), τὸ δοξάρι, καὶ τὰ ἐξαρτήματά του.

1) Δ ο ὺ δ ο ξ ἄ ρ² ἦταν ἓνα ξύλο κυρτὸ κάπως στὴ μιά του ἄκρη, κυλινδρικό, μὲ διάμετρο 0,10 μ. περίπου καὶ μάκρος ὡς 1,60 μ. Στὴν εὐθεία ἄκρη τοῦ ξύλου αὐτοῦ ἦταν καρφωμένο κάθετα ἓνα σανίδι (7), πλατὺ ὡς 0,20 μ. καὶ μακρὺ ὡς 0,30 μ. Δεξάρας δού ταχτᾶ³, τὸ ξύλο τοῦ δοξαριοῦ, ποὺ εἶχε σκοπὸ νὰ μεγαλώνει, ὅπως φαίνεται καὶ στὴν εἰκόνα, τὴν κυρτότητα τῆς δεξάρας. Ἀπὸ τὴν ἄκρη τῆς δεξάρας, ἀπ' αὐτὴ ποὺ βρισκόταν πρὸς τὸ μέρος τοῦ ταχτᾶ, ξεκινοῦσε ἡ κόρδα, ἡ χορδὴ τοῦ δοξαριοῦ, ποὺ κρατοῦσε ὅσο καὶ ἡ πρὸς τὰ ἔξω μακριὰ πλευρά τοῦ ταχτᾶ (12) καὶ δενόταν, τεντωμένα καλά, στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς δεξάρας (6). Τὸ σημεῖο ἀπ' ὅπου ξεκινοῦσε ἡ χορδὴ λεγόταν ζαγκού (τὸ)³.

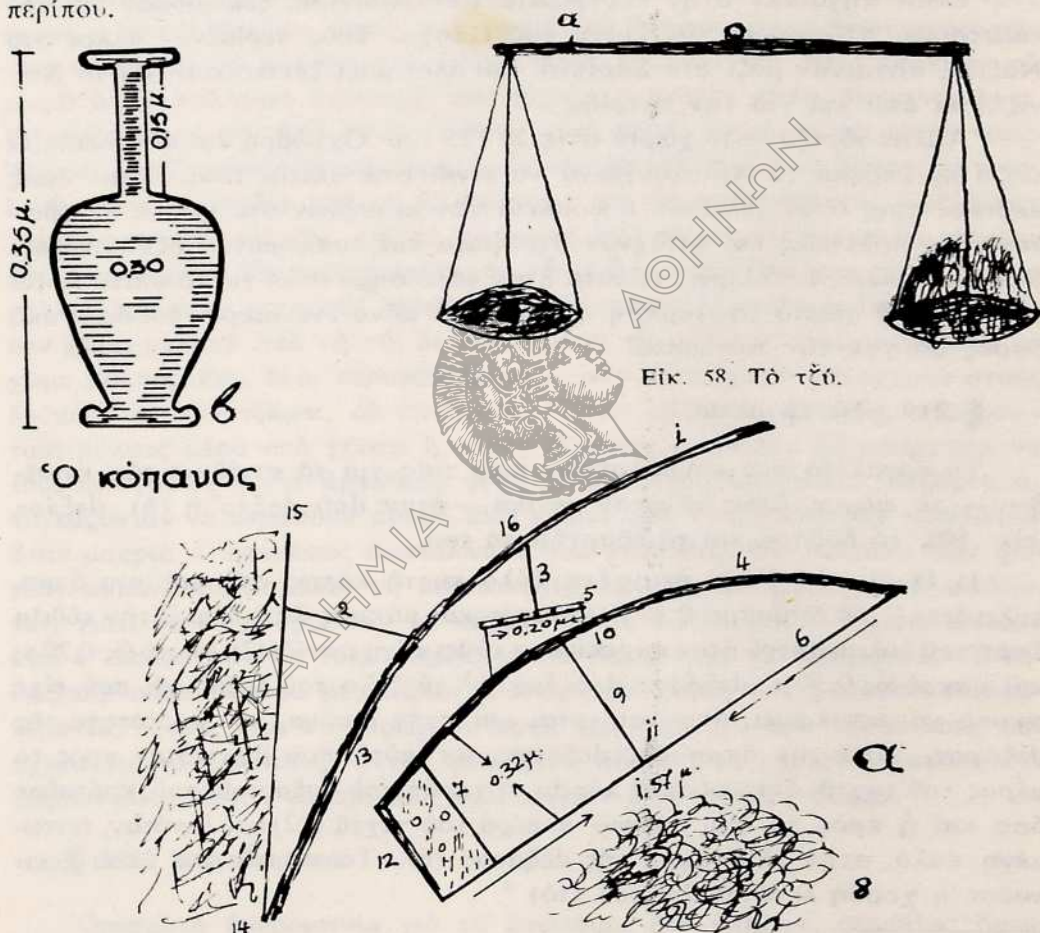
1. Ὁ Τσαλικογλου 97 σημειώνει: «Ἦρχοντο (στὴ Μερσίνα) ἀπὸ τὸν Μάρτιον καὶ ἔφευγον τὸν Σεπτέμβριον».

2. Τουρκ. tahta.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Ὁ Εὐστάθ. Παρεκβ. Π 1915, 24, σημειώνει: «κυρίως γὰρ χορδὴ εὐστρεφῆς, ἥτοι εὐκλυστον ἔντερον οἶός, ὃ παραφθείροντες κόρδαν οἱ χυδαῖοί φασιν».

2) Το $\tau\sigma\iota\rho\pi\iota^1$ ήταν μία ψιλή βέργα, 0,40 μ. περίπου μακριά, που την κρατούσε από τη μία της άκρη στο σημείο (10) αυτός που ξζαινε το μαλλί, ενώ η άλλη άκρη της άκουμπουσε στη χορδή της δοξάρας, για να ρυθμίζει τους κραδασμούς της (11).

3) Ο κόπανος ήταν ξύλινος, μακρὺς 0,35 μ. περίπου, μαζί με τη λαβή του, που το μακρὸς της ήταν 0,15 μ. Ἡ περίμετρος τοῦ κόπανου, στο παχύτερο μέρος της ήταν 0,30 μ. καὶ ἡ βάση του ἐξεῖχε κυκλικά 0,02 μ. περίπου.

Εἰκ. 58. Τὸ τζό.

Ὁ κόπανος

Εἰκ. 59. Ἡ δεξάρα. Τὸ μπασκού (ξύλο γιὰ τὸ κρέμασμα τοῦ δοξαριοῦ). 2. Σκοινὶ γιὰ τὸ στήριγμα τοῦ μπασκού. 3. Σκοινὶ γιὰ τὸ κρέμασμα τοῦ δοξαριοῦ ἀπὸ τὸ μπασκού. 4. Ἡ δεξάρα. 5. Τὸ χτένι, με δόντια γιὰ τὴ μετάθεση τοῦ σκοινιοῦ. 6. Ἡ κόρδα. 7. Δεξάρας δοῦ ταχτά (γιὰ νὰ μεγαλώνει ἡ κυρτότητα τῆς δεξάρας). 8. Τὸ μαλλί. 9. Τὸ τσιρπὶ που ρυθμίζει τοὺς κραδασμοὺς τῆς κόρδας. 10. Ἡ θέση τοῦ χεριοῦ που κρατεῖ τὴ δεξάρα. 11. Θέση ὅπου ὁ κόπανος «χτυποῦσε» τὴ κόρδα.

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4) Τὸ μ π α σ κ ο ὺ¹ ἦταν ἓνα κοινὸ μπαστούνι, μακρὺ ὡς δύο μέτρα (13).

Γιὰ τὸ ξάσιμο τῶν μαλλιῶν ἀκουμπούσαν τὴ μιὰν ἄκρη τοῦ μπασκοῦ στὴ βάση ἐνὸς τοίχου (14) καὶ τὸ στήριζαν σ' ἓνα σημεῖο ψηλότερο μ' ἓνα σκοινί (2), ποὺ ἡ ἄλλη του ἄκρη δενόταν σὲ καρφί μπηγμένο στὸν τοῖχο (15). Ἀπὸ ἓνα ψηλότερο σημεῖο τοῦ μπασκοῦ (16) κρεμοῦσαν μὲ ἄλλο σκοινὶ τὸ χτένι.

5) Τὸ χ τ έ ν ι (5) ἦταν ἓνα σανιδάκι μακρὺ ὡς 0,20 μ. καὶ πλατὺ ὡς 0,05 μ., μὲ τρεῖς τέσσερες τρύπες στὸ μᾶκρος του. Ἀπὸ δύο σκοινάκια στὶς ἄκρες τοῦ χτενιοῦ κρεμόταν τὸ δοξάρι, γειρτὸ πρὸς τὴ γῆ, μὲ τὴ μιὰ του ἄκρη — αὐτὴ μὲ τὸν ταχτὰ — ἀκουμπημένη στὸ ἔδαφος. Οἱ τρύπες τοῦ χτενιοῦ ἔχουν αὐτὸ τὸ σκοπὸ: Ἀνάλογα μὲ τὴν κλίση ποὺ θέλουν νὰ δώσουν στὸ δοξάρι αὐτοὶ ποὺ ξαίνουν τὰ μαλλιά, τὸ κρεμοῦν ἀπὸ τὴ μιὰ τρύπα ἢ τὴν ἄλλη.

6) Τὰ πα ρ μ ᾶ κ ι α², τὰ δάχτυλα, ἦταν δύο σανίδια μακριὰ ὡς 0,30 μ. καὶ πλατιά ὡς 0,07 μ. τὸ καθένα, μὲ 5 - 6 τρύπες, ἀπ' ὅπου περνοῦσαν ἰσάριθμα ψιλὰ ξύλα, «σὰν μολύβι χοντρά», ποὺ ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἐξεῖχαν ὡς 0,20 μ. καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίθετη 0,15 μ. Στὴν τελευταία αὐτὴ πλευρὰ οἱ ἄκρες τους ἦταν δεμένες μὲ μιὰ γερὴ κλωστή, γιὰ νὰ μὴ φεύγουν ἀπὸ τὴ θέση τους. Ἔτσι, πρὸς τὸ ἐμπρὸς μέρος τὰ ξύλινα αὐτὰ καρφιά ἦταν ἀχτινωτά, δὲν ἦταν παράλληλα μεταξύ τους. Μὲ τὰ παρμάκια, εἶδος χτενιοῦ, ἔστρωναν πάνω στὸ βρεγμένο κανναβάτσο τὸ μαλλὶ γιὰ τὸν κετσέ.

Τὰ ξύλα γιὰ τὸ δοξάρι τᾶφερναν ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, ἐνῶ τὶς χορδές, ποὺ γίνονταν μὲ ἔντερα προβάτων, τὶς ἀγόραζαν στὸ Ἰκόνιο. Ἐπειδὴ μάλιστα πρὸς τὴν περιοχὴ τοῦ Ἰκονίου πῆγαιναν νὰ ἐργαστοῦν Μιστιιώτες ἀπὸ ὀρισμένες μόνο γειτονιές τοῦ χωριοῦ, οἱ ἄλλοι, τοῦ Πάνω Μαχαλά, π.χ., ζητοῦσαν ἀπ' αὐτοὺς νὰ τοὺς φέρουν χορδές. «Μιὰ χορδὴ γινόταν μὲ 14 ἔντερα προβάτου, ὄχι ἄρνιοῦ οὔτε κατσικιοῦ». Τὸ ζῶο, ποὺ τοῦ παίρναν τὰ ἔντερα γιὰ χορδές, δὲν ἔπρεπε νὰ ἦταν οὔτε πολὺ παχὺ οὔτε πολὺ ἀδύνατο, καὶ τὰ ἔντερα, πρὶν στριφτοῦν σὲ χορδές, ἔπρεπε νὰ καθαριστοῦν ἀπὸ τὶς λίγες σάρκες καὶ τὸ λίπος ποὺ βρίσκονταν στὴν ἐπιφάνειά τους. Τὸ κανονικὸ μᾶκρος μιᾶς χορδῆς ἦταν ἐνάμισι μέτρο³.

Μ' ἓνα δοξάρι σὰν αὐτὸ ποὺ περιγράψαμε πέτανεν, ἔξαινε ὁ τεχνίτης ὡς εἴκοσι ὀκάδες μαλλὶ τὴν ἡμέρα, ἐνῶ μὲ τὸ μικρὸ δοξάρι ποὺ χρησιμο-

1. Τουρκ. τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. parmak.

3. Στὸ Δεσιζλί, κατὰ τὸ Ἀιδίνι, στὴν περιοχὴ τῆς Σμύρνης, ἦταν ἓνας χότζας ποὺ ἔφτιαχνε χορδές διπλάσιες στὸ μᾶκρος ἀπὸ τὶς κοινές, καὶ φτηνές. Καὶ οἱ Μιστιιώτες, ποὺ καὶ τὴν παραμικρὴ οἰκονομία τὴν πρόσεχαν, ἔκαναν κάποτε ἀρκετὲς μέρες δρόμο, γιὰ ν' ἀγοράσουν χορδές ἀπὸ τὸ χότζα.

ποιούσαν οἱ γυναῖκες στὸ σπίτι καὶ ποὺ μόνο στίς διαστάσεις διέφερε ἀπὸ τὸ μεγάλο, ἔξαιναν¹ πολὺ λιγότερο.

§ 220. Οἱ παρχανάδες. Ἡ μοιρασιά.

Ξεκινούσαν ἀπὸ τὸ χωριὸ γιὰ τὴ δουλειά τους σὲ παρχανάδες², συνεργεῖα. Κάθε συνεργεῖο τὸ ἀποτελοῦσαν συνήθως τέσσερα ἢ πέντε ἄτομα : δύο ἢ τρεῖς μαστόροι καὶ ἓνα ἢ δύο παιδιὰ. Τέσσερα πέντε γιολδάσα³, ἓνας παρχανάς, τέσσερεις πέντε σύντροφοι ἦταν ἓνα συνεργεῖο⁴. Ὅταν ὁ μαστορὸς ἔπαιρνε μαζί του καὶ τὸ δικό του παιδί, ἡ συντροφιά γινόταν πενταμελής. Ἐνα παιδί ἔπρεπε νὰ εἶναι 15 - 16 χρονῶν γιὰ νὰ πάει στοὺς κετσέδες, καὶ χρειαζόταν συνήθως 5 - 6 χρόνια ὥσπου νὰ μάθει τὴν τέχνη.

Ἀρχηγὸς τῆς συντροφιάς ἦταν ὁ μαστορὸς, ποὺ οἱ μικροὶ τὸν φώναζαν πασά, ὅπως καὶ κάθε ἡλικιωμένον. Αὐτὸς συμφωνοῦσε τὴ δουλειά, αὐτὸς εἶχε τὴν εὐθύνη, αὐτὸς ἔκλεβε, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως. Γι' αὐτό, ἐνῶ τὸ μερίδιο ποὺ ἔπαιρναν ὅλοι οἱ ἄλλοι ἦταν τὸ ἴδιο, ὁ μαστορὸς ἀφαιροῦσε γιὰ λογαριασμό του ἀπὸ τ' ἄλλα μερίδια, ἀπὸ τίς μοῖρες, ἓνα μέρος καὶ μεγάλωνε τὸ δικό του. Ἀπὸ τίς ἑξι λίρες, π.χ., τοῦ παιδιοῦ, ἔπαιρνε αὐτὸς τίς δύο. Δὲν παραπονιόταν ὅμως κανένας γι' αὐτό, γιατί μόνο ὁ μαστορὸς ἔκλεβε μαλλί, ποὺ μοιραζόταν ὅλη ἡ συντροφιά. Μὲ τὸ δίκιο του λοιπὸν νὰ πάρει κάτι παραπάνω ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Ἄν ἀρρωστοῦσε κάποιος στὴν περίοδο αὐτὴ τῆς δουλειᾶς, τὸ μερίδιό του ἔμενε ὁλόκληρο καὶ οἱ ἄλλοι τὸν περιποιόνταν ὥσπου νὰ γίνει καλά, μεταφέροντάς τον ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ.

§ 221. Τόποι δουλειᾶς.

Κάθε συντροφιά εἶχε συνήθως ὀρισμένη περιοχὴ, ὅπου πήγαινε κάθε χρόνο κ' ἐργαζόταν, ὀρισμένα χωριά. Ἀπὸ τὸν Ἀσιμλοῦ Μαχαλά, π.χ., συνήθιζαν νὰ πηγαίνουν πρὸς τὴ Σμύρνη, ἀπὸ τὸν Πάνω καὶ τὸν Κιομουρτζοῦ Μαχαλά πηγαίνουν πρὸς τὸ Ἐρζερούμ καὶ τὴ Ρωσία. Μάθαιναν ἔτσι τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς μάθαιναν κι αὐτοί, ἀποκτοῦσαν γνωριμίες καὶ ἡ δουλειὰ γινόταν καλύτερα.

1. Κόβω (κόφουρ ἓνι) λένε στὴν Τσακωνιά. Βλ. Θαν. Π. Κωστάκη *Πελοποννησιακὰ* 5 (1962) 230. Πβ. Σχολ. Ἀρφ. Ἀχαρν. 320: «ἐργάζεται ξρια καὶ δέρει ἱμάντι».

2. Τουρκ. barhana.

3. Τουρκ. yoldas, συνοδός.

4. Στὸ Χάιμανα, 250 χλμ. ΒΔ ἀπὸ τὸ Μιστί, ἡ ὁμάδα εἶχε τρεῖς μαστόρους καὶ δύο τσιράκια, γιατί οἱ Κοῦρδοι εἶχαν ἀπαιτήσεις γιὰ τὴν ποιότητα τῶν κετσέδων, ἀλλὰ δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ τοὺς βοηθήσουν. Ἐπρεπε λοιπὸν ὅλη τὴ δουλειὰ νὰ τὴν κάνει ὁ μαστορὸς μὲ τὴ συντροφιά του.

Ἦξεραν οἱ Μιστιῶτες πότε τελείωναν τ' ἁλώνια στίς περιοχές πού ἐργάζονταν, κι ἂν αὐτὰ ἀργοῦσαν, πήγαιναν πρῶτα σ' ἄλλα χωριά πού ἁλώνιζαν νωρίτερα. Τοὺς περίμεναν, ἐξάλλου, οἱ Τοῦρκοι αὐτῶν τῶν χωριῶν, ἐπλεναν τὰ πρόβατά τους γιὰ νὰ καθαρίσει τὸ μαλλί, καὶ τὰ κούρευαν πρὶν τὰ ζῶα ἀρχίσουν πάλι νὰ λερώνονται. Ὅσοι δὲν εἶχαν ἀρκετὰ μαλλιά, δανείζονταν ἀπὸ τοὺς γείτονες καὶ τᾶδιναν τὴν ἐπόμενη χρονιά, γιὰ νὰ κάνουν ὅλοι μὲ τὴ σειρά τοὺς κετσέδες τους. Τοιμάζονταν νὰ ποίουν τὰ ἱετῆα, νὰ κάνουν τοὺς κετσέδες, ἔλεγαν, καὶ στὰ σπίτια τους ἦταν σὰν μεγάλη γιορτὴ αὐτὲς οἱ μέρες. Καλοῦσαν τοὺς γείτονες, πρόσφεραν γλυκά, τραγουδοῦσαν, ἦταν ὅλοι χαρούμενοι. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα καλοπερνοῦσαν καὶ οἱ μαστόροι.

Συνηθισμένες περιοχές ὅπου πήγαιναν γιὰ τοὺς κετσέδες ἦταν τὸ Ἰκόνιο, τὸ Χάιμανα, τὸ Ἑσκίσεχιρ, τὸν Ἀφιὸν Καραχισάρ, τὸ Μπέησεχιρ¹, τὸ Ἀκσεχιρ, τὸ Ἐρζερούμ, ἡ Καισάρεια. Ἀρκετοὶ πήγαιναν καὶ στὴ Ρωσία, ἀλλὰ ὄχι γιὰ λίγους μόνο μῆνες, ὅπως αὐτοὶ πού ἐργάζονταν σὲ ἄλλες περιοχές. Στὴ Ρωσία, συνήθως στὸ Κάρς, πήγαιναν ἀρκετοὶ μαζί, 20, 30, κ' ἔμεναν δυό, τρία ἢ περισσότερα χρόνια. Κάθε χρόνο ξεκινοῦσαν γιὰ τὴ Ρωσία 20 - 30 Μιστιῶτες καὶ κάθε χρόνο γύριζαν στὸ χωριὸ ἄλλοι τόσοι — οἱ παλιότεροι. Γύριζαν πάλι μαζί, καβάλα στ' ἄλογα πού ἀγόραζαν, καλοντυμένοι «σὰν ἀγάδες». Εἶχαν ριγμένο στὴν πλάτη τους ἓνα ὠραῖο γιανψί² καὶ στὸ κεφάλι τους φοροῦσαν πασλίκ³. Τὸ πρῶτο ἦταν ἓνα εἶδος μπερτάς ἀπὸ κετσέ, χωρὶς μανίκια, φλοκάτο στὴν ἐξωτερικὴ του πλευρὰ καὶ τόσο μεγάλο, πού σκέπαζε πίσω καὶ τὰ καπούλια τοῦ ζώου. Τὸ πασλίκ ἦταν ἓνα εἶδος κουκούλας μὲ μακρὸ κασκὸλ μαζί, πού τὸ τύλιγαν γύρω στὸ κεφάλι καὶ στὸ λαιμό. Τὰ ἄλογα τὰ κρατοῦσαν λίγον καιρὸ καὶ ὕστερα τὰ πουλοῦσαν. Ἡ φτωχὴ γῆ τοῦ Μιστιοῦ δὲ μποροῦσε νὰ θρέψει τὰ καλομαθημένα αὐτὰ ζῶα.

Δὲ θυμοῦνται πότε ἄρχισαν νὰ πηγαίνουν γιὰ παπλώματα στὴ Ρωσία. Πῆγε ἓνας στὴν ἀρχή, λένε οἱ πληροφορητές, κι αὐτὸς πῆρε ἔπειτα καὶ τοὺς ἄλλους. Στὴ Ρωσία πήγαιναν σὲ χριστιανικὰ χωριά καὶ τὸ ταξίδι αὐτὸ κρατοῦσε 20 - 25 μέρες. Στὰ μέρη αὐτά, ὅπως καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Ἰκονίου, τοὺς Μιστιῶτες τεχνίτες τοὺς ἔλεγαν χαλάτς⁴, παπλωματάδες. Χαλάτς γκελδί⁵, ὁ παπλωματὰς ἦρθε, φώναζαν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Μιστιῶτες, ὅταν ἔφταναν⁶.

1. Τουρκ. Beyşehir, 285 χλμ. ΑΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

2. Τουρκ. yamci.

3. Τουρκ. başlik.

4. Τουρκ. hallaç.

5. Τουρκ. hallaç geldî.

6. Κατὰ τὸ Συλλαῖο 62, σημ. 1 φώναζαν: «βάμβακια τινάζομεν». Πβ. Σχολ.

Γιὰ τὴ Ρωσία χρειάζονταν, βέβαια, καὶ διαβατήριο, ποὺ τοὺς τὸ βγαζε ὁ δεσπότης, μὲ βάση πιστοποιητικὰ ἀπὸ τὴ Νίγηδ. Στὸ ταξίδι τοὺς αὐτὸ ντύνονταν τσερκέζικα, γιὰ νὰ μὴν τοὺς γνωρίζουν καὶ τοὺς ἐνοχλοῦν οἱ Τοῦρκοι στὸ δρόμο. Μερικοὶ εἶχαν ἐγκατασταθῇ μόνιμα στὴ Ρωσία—στὴν Εὐπατορία, στὴ Συμφερόπολη κ.ά. τῆς Κριμαίας. Εἶχαν δικὰ τους καταστήματα, γύριζαν στὰ χωριά μὲ ἀμάξια καὶ κάποτε παντρεύονταν ντόπιες γυναῖκες.

Μὲ τὴ μεταπολίτευση μάλιστα ποὺ ἐγίνε ἐκεῖ, ἀρκετοὶ Μιστιῶτες ἔμειναν στὴ Ρωσία. Στὰ μακρινὰ αὐτὰ μέρη δὲ μπορούσαν νὰ πᾶνε καὶ νὰ γυρίσουν μέσα στὸν ἴδιο χρόνο. Ἐπαιρναν καθένας τὸ γαϊδουράκι του ὡς τὸ Γκιουμούσχανε¹, τὸ πουλοῦσαν ἐκεῖ καὶ πῆγαιναν μὲ τὰ πόδια στὴν Τραπεζούντα, ὅπου παίρναν τὸ πλοῖο γιὰ τὸ Νοβοροσίτσκι καὶ ἀπὸ κεῖ στὸ Γκέρτς καὶ τὸ Μπατούμ. Οἱ σαράντα πενήντα λίρες, ποὺ ἔφερναν ἀπὸ τὰ ταξίδια αὐτὰ γυρίζοντας στὸ χωριὸ ἔπειτα ἀπὸ 2,3,4 χρόνια, ἦταν μιὰ περιουσία καλὴ.

Ὅταν οἱ ξενιτεμένοι στὴ Ρωσία γύριζαν στὸ χωριό, οἱ δικοὶ τοὺς βγαίνουν νὰ τοὺς ὑποδεχτοῦν.

Ἄν μιὰ συντροφιά δὲν ἔβρισκε δουλειὰ στὴ δική της περιοχὴ, ἔφευγε γι' ἄλλην, ἔστω κι ἂν στὴν τελευταία αὐτὴ ἐργάζονταν ἄλλοι τεχνίτες. Πατριῶτες ἦταν αὐτοί, δὲ μπορούσαν ν' ἀφήσουν δικούς τοὺς ἀνθρώπους νὰ γυρίσουν στὰ σπίτια τοὺς μὲ ἄδεια τὰ χέρια. Μοιράζονταν τὴ δουλειὰ τῆς περιοχῆς καὶ πορεύονταν ὅλοι τοὺς.

Γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Ἰκονίου ξεκινοῦσαν 5-6 ὁμάδες μαζί, κι ὅταν ἔφταναν στὸ Ἰκόνιο χωρίζονταν καθεμιὰ γιὰ τὰ χωριά της. Καὶ γι' ἄλλες ὁμῶς περιοχὲς ξεκινοῦσαν κάποτε ἀπὸ τὸ χωριὸ περισσότερες μαζί συντροφίες, ποὺ κατόπιν χωρίζονταν.

Ὅταν ἔφταναν στὰ χωριά, οἱ ντόπιοι μάθαιναν ἀμέσως πὼς οὐσταλὰρ γκελδὶ², οἱ μαστόροι ἦρθαν. Τοὺς παραχωροῦσαν ἓνα μεγάλο στάβλο, τοὺς ἔδιναν ἓνα καζάνι καὶ σαποῦνι γιὰ τὴ δουλειὰ τοὺς, τὸ μαλλὶ γιὰ τοὺς κετσέδες καὶ τροφὴ γι' ἀνθρώπους καὶ ζῶα. «Τίποτα δὲ χαλοῦσαμε ἀπ' αὐτὰ ποὺ παίρναμε», λένε οἱ τεχνίτες. Ἀνάλογος μὲ τοὺς κετσέδες ποὺ χρειάζοταν ὁ ἰδιοκτήτης, ἦταν καὶ ὁ χρόνος παραμονῆς τῶν μαστόρων στὸ σπίτι του. Γιὰ τρεῖς συνηθισμένους κετσέδες ἦταν ἀρκετὴ μία μέρα.

¹ Ησιόδου *Ἔργ. ἡμ.* 540: «πίλοις κυρίως τοῖς ἐξ ἐρίων πεπιλημένοις καὶ συμπτηθεῖσι καὶ συσφιγχεῖσιν ὑφάσμασιν, ἃ οἱ ἰδιῶται νῦν κέντουκλά φασιν».

1. Τουρκ. Gumüş Hane, ἢ Ἀργυρούπολη τοῦ Πόντου.

2. Τουρκ. ustalar geldi.

§ 222. Ἡ κατασκευὴ τῶν κετσέδων. Τὰ πλουμιά.

Νὰ ποίκοιμ' ἢ νὰ πετάσοιμ' ἁετσίεα ἢ νὰ σέρουμ' τὰ κοῦρις, νὰ τι-
νάξουμε, νὰ ξάνουμε κετσέδες, νὰ ρίξουμε τὰ μαλλιά.

Νὰ τώρα πῶς γινόταν ἕνας κετσές — τὸ μάλλινο πύλημα: ὁ ἰδιοχτή-
της ἔδινε τὸ μαλλὶ στὴ συντροφιά — πάντοτε μαλλὶ ἀρνίσιο πού παίρναν
τὸν Αὐγουστο — πέντε ὡς ἕξι ὁκάδες γιὰ ἕνα συνηθισμένων διαστάσεων
κετσέ, καὶ δυὸ τρεῖς ἀπὸ τὴ συντροφιά τὸ ἔξαιναν μὲ τὰ δοξάρια¹.

Καθισμένος σ' ἕνα πολὺ χαμηλὸ σκαμνάκι, κρατοῦσε ὁ τεχνίτης
μὲ τὸ ἕνα τοῦ χέρι τὸ δοξάρι μαζί καὶ τὸ τσιρπί, μὲ τρόπο πού ἡ
χορδὴ, στὸ σημεῖο πού τὴ συναντᾷ τὸ τσιρπί, ν' ἀκουμπᾷ στὸ σωρὸ
τῶν μαλλιών (ἢ τοῦ μπαμπακιοῦ). Ἀκριβῶς στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ τεχνί-
της, κρατώντας μὲ τὸ δεξιὸ τοῦ χέρι τὸν κόπανο, ἔκρουε μὲ τὴ βάση
τοῦ τὴ χορδὴ, πού μὲ τοὺς κραδασμούς της ἔξαινε — πέτανεν — (οὐσ.
δοῦ πέταμα) τὰ μαλλιά ἢ τὸ μπαμπάκι. Ὁ μάστορης ἔβρεχε ἔπειτα τὸ μακρὺ
κανναβάτσο — τὸ χασίρ² ἢ τὸ δεζιάχι³, ἕνα πανὶ 3×15 μ. περίπου —, τὸ
ἄπλωνε καταγῆς σὲ ἐπίπεδο μέρος καὶ κατόπιν ἔστρωνε μὲ τὰ δύο παρμάκια
τὸ ξασμένο μαλλὶ πάνω στὸ βρεγμένο κανναβάτσο. Ἐπαιρνε ἔπειτα ἕνα
κυλινδρικό ξύλο, χοντρὸ σὰν τὸ μπράτσο καὶ μακρὺ ὡς τρία μέτρα, ὅσο
δηλαδὴ τὸ πλάτος τοῦ κανναβάτσου, καὶ στὴ μιά του ἄκρῃ τύλιγε λίγο
τὴν ἄκρῃ τοῦ κανναβάτσου. Εἶχαν κοντὰ τοὺς βραστὸ νερὸ καὶ μὲ τὴ σκού-
πα ράντιζαν καλὰ ὅλα τὰ μαλλιά. Ἐπίαναν ἔπειτα τὸ κυλινδρικό ξύλο
πού σημειώσαμε καὶ τύλιγαν σ' αὐτὸ τὸ κανναβάτσο καὶ μαζί μ' αὐτὸ
καὶ τὸ ἀπλωμένο καὶ βρεγμένο μαλλί.

Στὶς ἄκρες τοῦ ξύλου ὑπῆρχε ἕνα σκοινί. Μ' αὐτό, ὅταν τελείωνε τὸ
τύλιγμα, ἔδεναν τὸ ρολὸ πού σχηματιζόταν μὲ τὸ κανναβάτσο. Κυλοῦσαν
ἔπειτα τὸ ρολὸ αὐτὸ στὸ ἔδαφος καὶ τὸν πατοῦσαν ὡς μιὰν ὥρα δυνατὰ καὶ
μὲ τέχνη. Κατόπιν ἀνοίγαν τὸ ρολὸ καὶ ὁ κετσές ἦταν σχηματισμένος,
ἀλλὰ ἀκόμη μαλακός. Ξανάριχναν νερὸ καὶ ξανατύλιγαν τὸν κετσέ στὸ
ξύλο, ἀλλὰ χωρὶς κανναβάτσο αὐτὴ τὴ φορά.

Τὸ πάτημα αὐτὸ οἱ Μιστιῶτες τὸλεγαν λάχτημα, κλότσημα. Βγάλλουμ'
δου ἀπ' τοῦ λάχτημα, σήμαινε: τελείωσε τὸ χτύπημα καὶ βγάζομε τὸν
κετσέ ἀπὸ τὸ ξύλο.

Ἄν ἤθελαν νὰ φτιάξουν καὶ δεῦτερον κετσέ, ἔβαζαν τὸν πρῶτο, καθὼς
ἦταν τυλιγμένος ρολὸ στὸ ξύλο, μέσα στὸ κανναβάτσο καὶ τὸν ξαναχτυ-

1. Στὴ Ρωσία ἔφτιαχναν καὶ μεγάλους κετσέδες, 15-20 ὁκάδες, πού οἱ κάτοικοι
τοὺς χρησιμοποιοῦσαν γιὰ χαλιά.

2. hasır.

3. tezgâh.

ποῦσαν μαζί με τὸ δεύτερον κετσέ. Τὸ ἴδιο ἔκαναν με τὸ δεύτερον καὶ τὸν τρίτο.

Μετὰ τὸ λάχτημα ἔτρωγαν ὅλοι, ξεκουράζονταν κ' ἔπειτα ἔλιωναν μέσα στὸ καζάνι μιὰ πλάκα σαποῦνι, ὥστε νὰ γίνει καλὴ σαπουνάδα. Σήκωναν τότε τὰ μανίκια τους ὡς τὸν ἀγκώνα καὶ τὰ παντελόνια τους ὡς τὸ γόνατο, καὶ πάνω στὸν τυλιγμένο σὲ ρολὸ κετσέ ἔριχναν ἀρκετὴ σαπουνάδα. Αὐτὸ ἦταν τὸ ψήσιμου τοῦ κετσέ. 'Ελᾶτ', σήμερα νὰ (=θά)ψήσουμε ἄετςέ, ἔλεγαν γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Τὸν πατοῦσαν κι αὐτὸν ὡς μιὰν ὥρα, περισσότερο κάποτε, τὸν κρατοῦσαν ἔπειτα τεντωμένο καὶ τὸν χτυποῦσαν με τὸν κόπανο, γιὰ νὰ μακρύνει 4 - 5 δάχτυλα. Ἐπειτα τὸν ξανάκαναν ρολὸ καὶ τὸν ἔστηναν ὀρθιο, γιὰ νὰ στραγγίσει τὸ νερό.

Κάποτε ὁ ἰδιοχτήτης καλοῦσε σὲ βοήθεια τῶν μαστόρων τὰ παλικάρια τοῦ χωριοῦ. Μαζεῦονταν αὐτὰ — 3, 5, 8, ἀπὸ 18 - 25 χρονῶν —, ἔπαιρναν τρία ἀπ' αὐτὰ τὸν κετσέ, ἔριχναν βραστὸ νερὸ με παχιά σαπουνάδα, τὸν τύλιγαν ρολό, τὸν ἔδεναν με σπάγγο καὶ τὸν χτυποῦσαν δυνατὰ με τὰ μπράτσα καὶ με τὰ γόνατα, καθὼς βρίσκονταν γονατισμένα πάνω σ' αὐτόν. Ἡ δουλειὰ αὐτὴ ἦταν κουραστικὴ καὶ γι' αὐτὸ γινόταν με βάρδιες. Ὄταν κουράζονταν οἱ τρεῖς πρῶτοι, ἀρχίζαν οἱ ἐπόμενοι.

Τὰ πλουμιά. Ὄταν οἱ ἰδιοχτήτες ζητοῦσαν πλουμισμένον κετσέ, ἡ κατασκευὴ γινόταν ἀλλιῶς. Ἐφτιαχναν πρῶτα ἓναν πολὺ λεπτὸ κετσέ, ἔβαφαν λίγα μαλλιά με τὰ χρώματα ποὺ τοὺς χρειάζονταν καὶ μ' αὐτὰ σημάτιζαν πάνω στὸ κανναβάτσο τὰ πλουμιά ποὺ ἤθελαν. Ἐπειτα ἔστρωναν τὸ πολὺ μαλλὶ πάνω στὸν λεπτὸν κετσέ καὶ τὰ πλουμιά πρόβαλλαν ἑτοιμα.

Οἱ πλούσιοι Τοῦρκοι ἔκαναν πλουμιστοὺς κετσέδες καὶ γιὰ τ' ἄλογά τους — τὸν ἄτ ἄετςέ —¹, ποὺ εἶχε συνήθως διαστάσεις $1/2 \times 2$ μ. Ἔστελναν ἀκόμη τὸν ἄτ κετσέ στὸ Ἰκόνιο κ' ἐκεῖ ὁ σαράτσης² τὸν στόλιζε με χρυσὰ κεντήματα. «Ὁμόρφαινε ἔτσι τὸ ἄλογο, ἄμα εἶχε πάνω του αὐτὸν τὸν κετσέ, ὁμόρφαινε καὶ ὁ νοικοκύρης ποὺ ἦταν καβάλα», λένε οἱ Μιστιῶτες.

§ 223. Οἱ κάπες.

Ὄταν ἤθελαν νὰ κάνουν κάπες ἀπὸ κετσέ — ἄεπενέκια³ — χωρὶς βελονιά, χωρὶς ραφὴ δηλαδή, ἔκαναν κομμάτια τὸν κετσέ καί, πρὶν γίνει ἡ ὀριστικὴ ἐπεξεργασία του, ἐνώναν αὐτὰ τὰ κομμάτια, χρησιμοποιώντας γιὰ ἐνωτικὴ ὕλη λίγο μαλλί. Ἐτσι ἔπαιρνε ἡ κάπα τὸ σχέδιο ποὺ ἤθελαν. Ἐψηναν κι αὐτὸν τὸν κετσέ, ὅπως ἔκαναν καὶ τοὺς ἄλλους. Τὴν κοινὴ κάπα

1. Τουρκ. at keçe, τοῦ ἀλόγου κετσές.

2. Τουρκ. saraç, σελοποιός.

3. Τουρκ. kerenek.

τὴν ἔκοβε καὶ τὴν ἔραβε εἰδικὸς τεχνίτης μὲ γερὴ κλωστή. Εἶχε καὶ μανίκια, ἀλλὰ δὲν περνοῦσαν σ' αὐτὰ τὰ χέρια τους. Τὶς καινούργιες κάπες τὶς ἔριχναν στὶς πλάτες τους, ὅταν πήγαιναν στὴν ἐκκλησία, στὸ χορό, στὶς ἐπισκέψεις· τὶς παλιὲς τὶς ἔπαιρναν στὰ χωράφια.

§ 224. Ἡ ἀμοιβή. Ἡ κλεψιά. Ἡ παράδοση γιὰ τὴν κλεψιά.

Ἡ ἀμοιβὴ τοῦ κετσετζῆ γιὰ τὸ φτιάξιμο τῶν κετσέδων ἦταν 2 - 3 γρόσια γιὰ κάθε δὐκά μαλλι πὺ χρησιμοποιοῦσαν ἢ 30 γρόσια γιὰ κάθε κετσέ.

Θὰ ἦταν ὅμως παράλειψη νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ κετσέδες καὶ γιὰ ἀμοιβὴ τῶν μαστόρων, χωρὶς νὰ μιλήσει καὶ γιὰ τὴν κλεψιά πὺ ἔκαναν οἱ τεχνίτες πάνω σ' αὐτὴ τὴ δουλειά. Οἱ ἴδιοι ἄλλωστε δὲν παραλείπουν ποτὲ νὰ συμπληρώσουν κάθε ἀφήγηση σχετικὴ μὲ τὴν τέχνη τους, μὲ τὴν πληροφορία πὺς ἔκλεβαν μαλλιὰ ἀπ' αὐτὰ πὺ τοὺς ἔδιναν οἱ νοικοκυραῖοι γιὰ τοὺς κετσέδες. Οὔτε προσπαθοῦν νὰ δικαιολογηθοῦν σοβαρὰ γι' αὐτὴ τους τὴ συνήθεια. Λένε, βέβαια, πὺς παλιότερα δὲν τοὺς πλήρωναν γιὰ τὴ δουλειὰ τους, πὺς ἡ ἀμοιβὴ ἦταν ἀσήμαντη, ἀλλὰ ἡ δικαιολογία αὐτὴ οὔτε ἀπὸ τοὺς ἰδίους θεωρεῖται σοβαρὴ. Ἀπλούστατα, οἱ Μιστιῶτες ἦταν φτωχοὶ καί, δουλεύοντας τοὺς 2¹/₂ περίπου μῆνες στοὺς κετσέδες, προσπαθοῦσαν νὰ φέρουν στὸ χωριὸ ὅσο περισσότερα χρήματα μποροῦσαν.

Οὔτε ξεγελοῦσαν πάντοτε, ἐξάλλου, τοὺς Τούρκους γιὰ τὶς κλεψιές τους. Τοὺς ἤξεραν αὐτοί, τόσα χρόνια στὴ δουλειὰ τους, καὶ πολλὲς φορὲς γελοῦσαν μ' αὐτὴ τὴ συνήθεια τῶν μαστόρων τους. Ἄλλοτε ὅμως τοὺς παρακολουθοῦσαν, γιατί ἡ κλεψιά ἦταν σοβαρὴ, ἀφοῦ τὸ μαλλι πὺ ἔκλεβαν ἦταν πολλὲς φορὲς ὅσο κι αὐτὸ πὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τοὺς κετσέδες.

Ἡ κλεψιά ἦταν δουλειὰ τοῦ μάστορη, καὶ ἡ ἱκανότητα γι' αὐτὴν ἦταν προσὸν ἀπαραίτητο γιὰ νὰ μπεῖ κάποιος ἐπικεφαλῆς τῆς συντροφιάς.

Ἐκλεβαν τὰ μαλλιὰ μὲ πολλοὺς τρόπους. Καὶ πρῶτα - πρῶτα ἔκλεβαν στὸ ζύγι. Πάνω στὸν ἄξονα τῆς ζυγαριᾶς, κοντὰ στὶς χορδὲς πὺ (βλ. εἰκ. 59) κρατοῦσαν τὸ δίσκο μὲ τὰ μαλλιὰ, κάρφωναν κρυφὰ ἓνα καρφάκι (α), ὅπου γάντζωναν, πάλι κρυφὰ, τὴν ὥρα πὺ ζύγιζαν, τὴ μιὰ ἀπὸ τὶς χορδὲς τοῦ δίσκου, ὅπου ἔβαζαν τὰ μαλλιὰ. Μίκραινε ἔτσι τὸ μάκρος τῶν χορδῶν καὶ μαζί μίκραινε καὶ τὸ βάρος τῶν μαλλιῶν πὺ ἔμπαιναν στὸ δίσκο γιὰ ζύγισμα.

Ὁ ἀρχηγὸς - μάστορης, ὅπως ἦταν καθισμένος σταυροπόδι κ' ἔβαινε τὰ μαλλιὰ μὲ τὸ δοξάρι, ἄρπαζε κάθε τόσο μιὰ χεριὰ ἀπ' αὐτὰ καὶ τᾶχωνε στὸ σακκούλι πὺ εἶχε ἀνάμεσα στὰ σκέλια του. Ὅταν τὸ γέμιζε, τᾶδινε μὲ τρόπο στὸν ἄλλο, κι αὐτὸς τᾶκρυβε πίσω ἀπὸ τὰ σαμάρια τῶν ζώων.

Ἄλλοτε, αὐτὸς πὺ ἔβαινε δὲν εἶχε σακκούλι, ἀλλὰ κάθε τόσο πετοῦσε τὰ μαλλιὰ στὸν ἄλλο, κι αὐτὸς τᾶκρυβε.

Ἄλλοτε, ἀντὶ νὰ βάλουν στὸ δίσκο τῆς ζυγαριᾶς τὸν κόπανο, ποὺ ὑπολόγιζαν τὸ βάρος του μιὰν ὀκά, ἀκουμποῦσαν τὴ γροθιά τους, ποὺ τὴν ὑπολόγιζαν ἐπίσης μιὰν ὀκά. Περιττὸ νὰ ποῦμε πῶς, μὲ μιὰ μικρὴ πίεση τῆς γροθιάς πάνω στὸ δίσκο, τὸ βάρος μποροῦσε νὰ πολλαπλασιασθῇ, ὅσο βαστοῦσε ἡ ψυχὴ τοῦ μάστορη!

Κάποτε, λένε ἄλλοι Καππαδόκες, οἱ Μιστιῶτες εἶχαν καὶ ρυθμικὸ — στὸ ρυθμὸ τοῦ χτυπήματος τοῦ δοξαριοῦ — τραγουδάκι, ποὺ τὸλεγαν, ὅταν ἔφτανε ἡ κατάλληλη στιγμή γιὰ νὰ κλέψουν. Ἐλεγαν :

Ἀσπρα εἶναι, κύλα τα : ' - υ / ' - υ / ' - υ / ' -

Μαῦρα εἶναι, πέτα τα : ' - υ / ' - υ / ' - υ / ' -

Ἐβγχιλ' τσὶ σὸν Ἀι Βασίλη : ' - υ / ' - υ / ' - υ / ' - υ

βγάλε, δηλαδὴ καὶ μερικὰ ποὺ θὰ πᾶνε γιὰ μερίδιο τοῦ Ἀι Βασίλη.

Σύμφωνα μὲ πληροφορίες ἀπὸ τὰ Φάρασα¹, οἱ στίχοι ἄλλου σχετικοῦ τραγουδιοῦ ἦταν αὐτοί :

Πάρ' του πάρ' του δοῦ μαλλί, ' - υ / ' - υ / ' - υ / ' -

λάχτα του λάχτα του σὸ σαλβάρι. ' - υ / ' - υ / ' - υ / ' - υ

σὸ σαλβάρι σὸ χοβόλι², ' - υ / ' - υ / ' - υ / ' - υ

σὸ χοβόλι σὸ παλάνι. ' - υ / ' - υ / ' - υ / ' - υ

Καὶ τὸ παιδί ἀπαντοῦσε : Ποῦ νὰ δοῦ μουῶσου (= κρύψω)³ ;

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κλεμμένο, ἔπαιρναν καὶ φανερά γιὰ λογαριασμό τους οἱ τεχνίτες μιὰ μικρὴ ποσότητα μαλλιοῦ, ὅσο χωροῦσε ἡ χούφτα τους. Ἐπαιρναν τὸ μαλλί, τὸ πίεζαν γιὰ νὰ πιᾶσουν περισσότερο, ἀλλὰ δὲν ἔπρεπε ν' ἀκουμπήσουν πρὸς θενά : ὅσο ἔπιανε ἡ χούφτα, χωρὶς τὸ χέρι ν' ἀκουμπήσει! Τὴν ποσότητα αὐτή, ποὺ ἔπαιρναν, ἄς ποῦμε, δικαιοματικά, τὴν ἔλεγαν *τοκμάκ χακί*⁴, δίκιο τοῦ κόπανου, μερίδιό του δηλαδή.

Ὅταν τελείωνε ἡ δουλειά, εὐχόταν ὁ μάστορης στὸν ἰδιοκτήτη Ἀλλὰχ *πέρεκέτ βερσίν*⁵, ὁ Θεὸς νὰ δώσει ἀφθονία, κι αὐτὸς τοῦ ἔδινε τὸ δῶρο.

Ἡ παράδοση γιὰ τὴν κλεψιά.

Δικαιολογοῦσαν κάποτε, σὰν ἀστεῖα σὰν σοβαρά, στοὺς ἐργοδότες τους τὴν ἀνάγκη ποὺ ἔνιωθαν οἱ Μιστιῶτες νὰ κλέψουν. — Ἐγὼ πληρώνω¹

1. Πληροφορία παπα Θεόδωρου Θεοδωρίδη, Φαρασιώτη.

2. Φαρασιώτικη λ. ἰδιωμ.: κοπριά. Βλ. Ἀνδριώτη *Φάρασα* 62.

3. μουῶσου < μουχῶσω, κρύψω.

4. Τουρκ. tokmak hakkı.

5. Τουρκ. Allah bereket versin.

6. Τίς πλήρωναν στὸ χαλασί *μανσούρ* (τουρκ. hallacı mansur), στὸν προστάτη ἄγιό τους.

60 ὀκάδες τὸ χρόνο γιὰ τὸ αἷμα τοῦ γουναρά, ἔλεγαν, καὶ νὰ μὴν κλέψω ; Καὶ ἡ φράση αὐτὴ συνδεόταν μὲ μιὰ παράδοση, ποὺ διηγόνταν πάντοτε οἱ παπλωματάδες: «Ὁ μάστορης βγῆκε νὰ πάει γιὰ κετσέδες καὶ στὸ δρόμο συνάντησε ἓνα γουναρά. — Ποῦ πᾶς ; — Στὸ τάδε χωριό. — Πᾶμε μαζί. Ὁ ἓνας πῆγαινε γιὰ γοῦνες, ὁ ἄλλος γιὰ κετσέδες. Στὸ δρόμο εἶδαν ἓνα κοπάδι πρόβατα, 500, 600, πολλά. — Ἐ, λέει ὁ δικός μας (ὁ Μιστιώτης), ὁ Θεὸς νὰ τὰ βλοήσει νὰ κάνουμε κάπες καὶ κετσέδες ! Λέει ὁ γουναράς : — Ὅχι, νὰ ψοφήσουν ὅλα, νᾶχουμε δέρματα νὰ κάνουμε γοῦνες— μὲ 9 προβιὲς ἔκαναν μία γούνα. Νὰ τὰ βλοήσει ὁ ἓνας, νὰ ψοφήσουν ὁ ἄλλος, μάλωσαν. Στὸ θυμὸ του πάνω ὁ γουναράς δίνει μιὰ μὲ τὴ βελόνα στὸν κετσετζή. Πονάει αὐτός, πιάνει τὸν κόπανο, δίνει μιὰ τοῦ γουναρά, τὸν σκοτώνει ! Τὸν ἐπιασαν τὸν κετσετζή. — Βρέ, γιατί τὸν σκότωσες ; — Ἐτσι κ' ἔτσι. — Ἀ, λέει ὁ μουφτής¹, ἐκεῖ ποὺ δουλεύεις, νὰ παίρνεις ἀπὸ μιὰ χούφτα μαλλιά, γιὰ νὰ πληρώσεις τὸ αἷμα τοῦ γουναρά. Γι' αὐτὸ οἱ κετσετζήδες ἔπαιρναν τὴ χούφτα τὰ μαλλιά».

§ 225. Ὁ θάνατος τοῦ τεχνίτη στὰ ξένα.

Ἦταν σκληρὴ ἡ δουλειὰ τῶν κετσετζήδων τοὺς λίγους αὐτοὺς μῆνες ποὺ ἔλειπαν ἀπὸ τὸ σπίτι τους. Πεζοπορία ἀτέλειωτη, ὕπνος λίγος, δουλειὰ πολλή, φαγητὸ στὸ δρόμο ἐλάχιστο, τὰ εἶπαμε αὐτὰ παραπάνω. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ παραξενεύεται κανεὶς, ἂν κάποτε δὲν ἄντεχε κάποιος στὴν τλαιπωρία αὐτὴ καὶ πέθαινε μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό του. Στὰ ὄρεϊνὰ κι ἀπομακρυσμένα χωριά, ὅπου ἐργάζονταν οἱ Μιστιώτες, ὄχι μόνο οἱ γιατροὶ ἦταν ἀνύπαρκτοι ἀλλὰ καὶ παπὰς ἦταν ἀδύνατο νὰ βρεθῇ, γιὰ νὰ διαβάσει τὶς ἀπαραίτητες εὐχὲς καὶ νὰ κηδέψει τὸ νεκρό. «Ἄν πέθαινε κανεὶς», λένε οἱ πληροφορητές, «σὲ μιὰν ἄκρη τὸν θάβαμε, δίχως παπὰ, δίχως γράμματα. Ποῦ νὰ τὸν πᾶς ! Σάματι εἶχες τὰ μέσα ; Παίρνεις ἀπὸ τὴ γειτονιά ἓναν κασμὰ κ' ἓνα φτυάρι, ἀνοίγεις μὲ τὰ συντρόφια ἓνα λάκκο, τὸν θάβεις, κάνεις τὸ σταυρὸ σου, τελείωσε».

Τὸ σπίτι δὲ μπορούσε νὰ πληροφορηθῇ τὴ συμφορὰ, ὅσο ἡ συντροφία τοῦ νεκροῦ ἔλειπε ἀπὸ τὸ χωριό. Ἡ ἀλληλογραφία ἦταν ἄγνωστο πρᾶμα, ἀκόμη καὶ ὅταν οἱ Μιστιώτες βρίσκονταν σὲ πολιτεῖες, ὅπου, στὸ κάτω κάτω, μπορούσαν νὰ ταχυδρομήσουν ἓνα γράμμα. Στὰ χωριά ὅπου ἐργάζονταν, αὐτὸ ἦταν ἀδύνατο. Ἀγνοοῦσε λοιπὸν ἡ οἰκογένεια τὸ κακὸ ποὺ τὴν εἶχε βρεῖ καὶ τὸ μάθαινε μόνο ὅταν οἱ τεχνίτες γύριζαν στὸ χωριό. Καὶ τότε ὅμως πολλὲς φορὲς κανεὶς δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ χτυπήσει τὴν πόρτα γιὰ νὰ τὸ ἀναγγεῖλει. Ἄφηναν τὸ γαῖδουράκι τοῦ νεκροῦ

1. Τουρκ. müfti.

νὰ πάει μονάχο του στο σπίτι καὶ μὲ τὴ σιωπὴ του νὰ μιλήσει γιὰ τὸν ἀφέντη του, ποὺ δὲ θὰ τὸν ξανάβλεπαν οἱ δικοί του. Καταλάβαιναν αὐτοί, πηγαιναν καὶ ρωτοῦσαν τὴ συντροφιά καὶ μάθαιναν τὸ νέο.

§ 226. Ὁ γυρισμὸς στο χωριό.

Γυρίζοντας ἀπὸ τὴν ξενιτιά, ὕστερα ἀπὸ δύομισι μῆνες περίπου, οἱ Μιστιώτες, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς 5 - 6 λίρες, ἔφερναν κάποτε καὶ λάδι, ποὺ εἶχαν πάρει σὰν πληρωμὴ γιὰ τὴ δουλειά τους, πολὺ συχνὰ καὶ μερικὲς ὀκάδες μαλλιά ποὺ μοίραζαν μεταξύ τους μὲ τὸν τρόπο ποὺ σημειώσαμε ἁλλοῦ¹.

Ἐφερναν ἀκόμη μιὰ δυὸ ὀκάδες κερί, ποὺ τὸ πληρώναν ὅλοι μαζί καὶ τὸ πρόσφεραν στὸν Ἅι Βασίλη.

Στὸ γυρισμὸ ἐμπαιναν συνήθως στο χωριὸ νύχτα. Ἦταν ἄπλυτοι καὶ μισοξυπόλητοι, κουρελιασμένοι καὶ ἀξύριστοι, ἔτσι ποὺ καὶ οἱ ἴδιοι ντρέπονταν² νὰ παρουσιαστοῦν στοὺς συχωριανοὺς τους. Εἶχαν ὅμως κι ἄλλο λόγο νὰ μὴ θέλουν νὰ μποῦν μέρα στο χωριὸ τους. Οἱ δανειστὲς τοὺς περίμεναν ὅλοι ἀπὸ μέρες, γιὰ νὰ πάρουν ὅ,τι χρωστοῦσε ὁ μαστορὴς στὸν καθένα τους, καὶ ἦταν ὅλοι αὐτοὶ γνωστοὶ ἢ καὶ συγγενεῖς τους. Ἦταν ἄλλο πράγμα νὰ χρωστᾷς στο ἀπρόσωπο κράτος, κι ἄλλο σὲ ἀνθρώπους τοῦ χωριοῦ. Περίμεναν ὁ παπὰς τὸ χρονιάτικο, ὁ σιδεράς τὴν ἀμοιβή του γιὰ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα, ὁ μπακάλης τὴν ἐξόφληση τοῦ λογαριασμοῦ καὶ ὁ δανειστής νὰ εἰσπράξει τουλάχιστο τὸ φαῖσι³ του, τὸν τόκο, ἂν δὲ μπορούσε νὰ πάρει τὸ κεφάλαιο. Καὶ ὅλ' αὐτὰ ἦταν συνήθως ἀδύνατο νὰ ξοφληθοῦν μὲ 5 - 6 λίρες ποὺ ἔφερνε ὁ ξενιτεμένος, ἂν σκεφτοῦμε ὅτι ἀπ' αὐτὲς ἔπρεπε νὰ μείνει κ' ἓνα μικρὸ ποσὸν γιὰ τὰ ἐξοδα τοῦ σπιτιοῦ ὥς τὸν ἐπόμενο Αὐγουστο. Καὶ ἦταν ἀκόμη Νοέμβρης ἢ Δεκέμβρης, σπανιότερα Πάσχα.

Ὅσον καιρὸ οἱ ἄντρες τους ἔλειπαν στὶς κοῦρες, οἱ γυναῖκες ἔκαναν συχνὰ παράκληση γι' αὐτοὺς στὶς ἐκκλησίες. Κι ὅταν γύριζαν, οἱ γνωστοὶ ποὺ τοὺς πρωτόβλεπαν, ἔτρεχαν ν' ἀναγγεῖλουν τὸ εὐχάριστο. — Καλῶς ἦρτις! Φῶς στὰ μάτια σ', εὔχονταν στὸν ξενιτεμένο. — Φῶς στὰ μάτια σ', εὔχονταν καὶ στο σπίτι του, καὶ οἱ δικοί του ἀπαντοῦσαν: — Φῶς μας (εἶ).

1. Βλ. σ. 415.

2. Καὶ οἱ χτενάδες τοῦ Κοσμᾶ τῆς Κυνουρίας, οἱ γιοργαντζάδες, γιὰ νὰ μὴν τοὺς βλέπουν φορτωμένους τὰ σακκούλια τους, ξεκινοῦσαν γιὰ τὸ ταξίδι τους κ' ἐπέστρεφαν ἀπ' αὐτὸ στο χωριὸ τους νύχτα.

3. Τουρκ. faiz.

§ 227. Ἡ συνθηματική τους γλώσσα.

Θὰ κλείσουμε τὸ κεφ. γιὰ τὴν τέχνη, σημειώνοντας πὼς οἱ Μιστιῶτες, δουλεύοντας σὲ τουρκόφωνες περιοχές, δὲν εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ ἰδιαίτερη, συνθηματική¹ γλώσσα, ὅπως γίνεται συνήθως σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις. Γιὰ τὶς περιπτώσεις ὅμως ποὺ ἐργάζονταν σὲ περιοχές ὅπου ἡ γλώσσα τους γινόταν κάπως κατανοητή², χρησιμοποιοῦσαν ἐλάχιστες συνθηματικές λέξεις, ὅπως: ἀσπρομάλλης ὁ μουχτάρης, γαπτικὸς ὁ ἐργοδότης ἢ ὁ χωροφύλακας, κιτίκα ἢ τσουφαλιοῦ³ τὸ σακκούλι, κοπάν τὸ ἀπόσπασμα χωροφυλάκων ἢ ὁ χωροφύλακας, τράζα τὸ τσιγάρο, χελύκα—θηλυκιά—τὸ κορίτσι ἢ ἡ γυναίκα. Χρησιμοποιοῦσαν ἀκόμη μερικές γενικές μὲ τὴν προσταχτική φέρε, ὅπως: φέρε τσουφαλιοῦ, φέρε τὸ σακκούλι, φέρ' κουρτιμάτ'⁴, φέρε τὸ ψωμί, φέρ' πτεριοῦ, φέρε τὸ σαλβάρι, φέρ' τοῦ καλτσημάτ'—τοῦ καβαλήματος, δηλαδὴ τὸ γαϊδούρι, φέρ' τοῦ πγισιμάτ'⁵, τὸ νερό, καθὼς καὶ τὴ φράση: ἤρταν d' ἔχ'νι d' ὄνομά τ'νι, ἤρθαν αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τ' ὄνομά τους, «οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος». Ἡ φράση νὰ ἰέρ'νι τσουφαλιοῦ, σήμαινε ἀκόμη νὰ κλέψουν, νὰ πετάξουν κάπου, νὰ κρύψουν τὸ σακκούλι μὲ τὰ κλεμμένα, ἡ φράση κιτίκα πῆι μῆστικό, τὸ γαϊδούρι πῆγε νηστικό, τὸ σακκούλι ἔφυγε ἄδειο. Τσουφαλὰς ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς συντροφιάς. Τὸ μέρος ὅπου ἔκρυβαν τὰ κλεμμένα τὸλεγαν πουλιόνα: χέκι πουλιόνα, βάλ'τα στὸν κρυψώνα. Ραχιοῦ ἔλεγαν τὸ παλάνι τοῦ σαμαριοῦ.

§ 228. Δουλεύοντας στὶς πολιτείες.

Ὅσοι ἀπὸ τοὺς Μιστιῶτες ἐργάζονταν μόνο στὰ ὄρεινὰ τουρκικά χωριά, δὲν κέρδιζαν τίποτ' ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς λίγες λίρες γιὰ ἀμοιβή τους καὶ τὶς ὀκάδες τὰ μαλλιά ποὺ ἔκλεβαν μὲ τοὺς τρόπους ποὺ σημειώσαμε. Αὐτοὶ ὅμως ποὺ ἐργάζονταν στὶς πολιτείες, προπάντων στὶς μεγάλες, ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς βρισκόταν σὲ ἀνθιση, ἔβλεπαν ἢ μάθαιναν ἀρκετά, ποὺ τὰ διηγόνταν ἔπειτα στοὺς δικούς τους. Τοὺς καλοῦσαν στὶς πολιτείες νὰ φᾶνε μαζὶ μὲ τὸν ἐργοδότη, κι αὐτοὶ ντρέπονταν. Ἐβλεπαν τοὺς ἄλλους ποὺ ἔτρωγαν καθένας ἀπὸ τὸ πιάτο του, κι αὐτὸ τοὺς παραξένευε. Διηγόνταν

1. Βλ. Θαν. Π. Κωστάκη *Πελοποννησιακά* 6 (1968) 43 κέ., ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Δὲν καταλάβαιναν καλὰ τὰ Μιστιώτικα οὔτε οἱ Χριστιανοὶ τῶν χωριῶν, ὅπου ἐργάζονταν οἱ Μιστιῶτες. Ἀκόμη καὶ οἱ Καπαδόκες δυσκολεύονταν νὰ τοὺς νιώσουν καλά. Βλ. Χουδαβερδόγλου 119: «Γλῶσσα... παρεφθαρμένη ἑλληνικὴ τελείως δυσνόητος».

3. Δηλ. τσουβαλιοῦ, σακκιοῦ.

4. Ἀπὸ τὸ τουρκ. kurtmak, καταπίνω; 5. Δηλ. πιόσιμου, νεροῦ.

στο χωριό πώς σ' αὐτὲς τὶς πολιτεῖες οἱ γυναῖκες κυκλοφοροῦσαν χωρὶς τσεμπέρι στὸ κεφάλι καὶ μὲ τακούνι ψηλὸ στὰ παπούτσια, καὶ οἱ δικοὶ τοὺς δὲν τοὺς πίστευαν. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ξενιτεμένους αὐτοὺς προσπαθοῦσαν κάποτε νὰ μπάσουν κάτι ἀπὸ τὶς νέες συνήθειες στὸ χωριό τους. Ἐφερε, π.χ., ἓνας πιρουνία ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ἄλλος λίγο ἐλαιόλαδο, καὶ πολλοὶ ἀποφάσισαν νὰ διορίσουν μιὰν ἐπιτροπὴ πὺν νὰ διαχειρίζεται τὰ χρήματα τῆς ἐκκλησίας, γιατί ὥς τὴν ἐποχὴ τους ἡ διαχείριση ἦταν ἀνεξέλεγκτη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η ΓΕΩΡΓΙΑ

Ι ΤΑ ΖΩΑ. ΤΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ.

§ 229. Είσαγωγή. Τὰ ζῶα τοῦ ζευγαριοῦ.

Ἡ καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν στὸ Μιστὶ γινόταν μόνο μετὰ τὰ βόδια καὶ μετὰ τὰ λίγα βουβάλια. Μ' αὐτὰ ὄργωναν, ἔσπερναν, κουβαλοῦσαν τὰ στάχυα στὸ ἀλώνι, ἀλώνιζαν κ' ἔφερναν τὴ σοδειὰ στὸ σπῖτι. Τὰ πολλὰ γαϊδούρια τοῦ χωριοῦ τὰ χρησιμοποιοῦσαν μόνο γιὰ βοηθητικὰς δουλειὰς, τὸ σημειώσαμε αὐτὸ παραπάνω.

Ὑπῆρχαν ἄρκετὰ σπῖτια ποὺ δὲν εἶχαν βόδια γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν τους, ἀπὸ κανένα ὅμως δὲν ἔλειπαν ἓνα ἢ δύο γαϊδουράκια. Τόσο μάλιστα συνηθισμένο ἦταν τὸ τελευταῖο αὐτὸ ζῶο στὸ χωριό, ὥστε αὐτοὺς ποὺ δὲν εἶχαν βόδια τοὺς ἔλεγαν γενικὰ ἑσσεκτσῆδες¹, δηλαδή γαϊδουράδες. Μουλάρια δὲν ὑπῆρχαν.

Κάθε σπῖτι ποὺ ἔτρεφε βόδια εἶχε τουλάχιστο δυὸ ἀπ' αὐτὰ γιὰ τὶς δουλειὰς τῶν χωραφιῶν, πολλὰ ὅμως εἶχαν πέντε κ' ἕξι, ἀρσενικά, φυσικά. Τὶς ἀγελάδες τὶς ἔτρεφαν μόνο γιὰ τὸ γάλα καὶ γιὰ τὴν ἀναπαραγωγή. Πολλοὶ εἶχαν δυὸ ζευγάρια βόδια, γιὰ νὰ γίνεται σύντομα ἡ καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν, κρατοῦσαν ὅμως στὴν ἐποχὴ τοῦ ὀργώματος καὶ τῆς σπορᾶς καὶ ἓνα ὥς δύο ἀκόμη βόδια ἐφεδρικά — τ' ἀλλαξίμια. Ἀλλάζουμ' ἀὰ βόια, ἔλεγαν.

Ὅταν ὄργωναν ἓνα πρᾶσιδι, ἂν τὸ χῶμα ἦταν σκληρό, ἄλλαζαν τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ βόδια τοῦ ζευγαριοῦ γιὰ νὰ ξεκουράζεται. Μετὰ τὸ δεύτερο πρᾶσιδι ἄλλαζαν τὸ δεύτερο ζῶο. Ὅσοι δὲν εἶχαν ἀλλαξίμια, σταματοῦσαν κάθε τόσο τὸ ὄργωμα, γιὰ νὰ ξεκουραστοῦν καὶ νὰ φᾶνε οἱ ἴδιοι καὶ τὰ ζῶα τους. Μ' ἓνα ζευγάρι βόδια ἔσπερναν τρία, τὸ πολὺ, στάματα τὴν ἡμέρα, ἔριχναν 8 - 10 κιλά σπόρο, ἀνάλογα μετὰ τὸ χωράφι.

§ 230. Τὸ χαμί².

1. Βλ. παραπάνω, σ. 429.

2. Τουρκ. ham.

Πρὶν ζέψουν ὀριστικὰ στὸ ἀλέτρι τὰ βόδια, ξέβαλλαν χαμί, ἔβγαζαν χαμί, ἔβγαζαν τὰ ζῶα στὸ χωράφι, γιὰ νὰ συνηθίσουν σιγὰ σιγὰ στὴ δουλειά. Μετὰ τὴ σπορὰ τῶν χωραφιῶν, στίς 10 - 15 τοῦ Δεκέμβρη, τὰ βόδια κλείνονταν στὸ στάβλο ὡς τίς 10-15 τοῦ Φλεβάρη, ἂν ὁ καιρὸς πῆγαινε καλὰ, ὡς ἀργότερα, ἂν ὁ χειμῶνας ἦταν βαρὺς. Μούδιαζαν λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀκινησία καὶ ἦταν ἐπικίνδυνον νὰ μποῦν ἀπότομα στὴ δουλειά. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ τὴν ἀνοιξη. Ὅταν τὰ κατέβαζαν ἀπὸ τὸ γιγιλά¹, δὲν ἔπρεπε πάλι νὰ μποῦν ἀπότομα στὴ δουλειά, γιὰ νὰ μὴν κουραστοῦν. Ἐβγαζαν λοιπὸν οἱ γεωργοὶ χαμί. Τάζευαν στὸ ἀλέτρι καμιὰν ὥρα καὶ ὕστερα γύριζαν στὸ σπίτι. Τὴ δευτέρη μέρα τάζευαν περισσότερο, τὴν τρίτη ἀκόμη περισσότερο κ' ἔτσι τὰ ζῶα συνήθιζαν. Κάτι ἀνάλογο γινόταν καὶ μὲ τὰ νέα ζῶα, αὐτὰ ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἔζευαν στὸ ἀλέτρι. Τοὺς ἔβαζαν πρῶτα τὸ ζυγὸ χωρὶς τὸ ἀλέτρι, ἀργότερα τοὺς περνοῦσαν καὶ τὸ ἀλέτρι, ποὺ τὸσερναν ἑλαφρὰ στὴ γῆ, κάνοντας ἓνα ρηχὸ αὐλάκι, κ' ἔτσι «ἐμπαιναν κι αὐτὰ στὸ ζυγὸ» καὶ συνήθιζαν. Ἦταν, ἐξάλλου, ἀρκετὰ ἀπείθαρχα τὰ βόδια, ὅταν ἔβγαιναν ἔξω μετὰ τὸ χειμωνιάτικο κλείσιμο. Πηδοῦσαν, μούγκριζαν, χτυπιόνταν μεταξύ τους, χαλοῦσαν τὸν κόσμον. Γκουτζοῦκο βγάλλισκαμ' δὲ βόια στοῦ χαμί νὰ μὴ τοπλατίσ'νι², τὸ Φλεβάρη βγάσαμε τὰ βόδια στὸ χαμί, γιὰ νὰ μὴν κουτσαθοῦν. Λίσιου λίσιου, ν' ἀπλώσ'νι, χαμαλαίζαμ'³, ἂν νιότουν νὰ βγοῦμ' νάνοιξ', σιγὰ σιγὰ, γιὰ νὰ ξεμουδιάσουν, τὰ βγάσαμε στὸ χαμί, ἂν ἦταν νὰ βγοῦμε τὴν ἀνοιξη (γιὰ καλλιέργεια). Παρακινοῦσαν τὰ βόδια νὰ προχωρήσουν φωνάζοντάς τους τζά, χάιντι, τζά! καὶ γιὰ νὰ σταματήσουν: ὅ, χά!

Ἐλεγαν βόι ἀκπόζο⁴ ἀσπριδερό, καρά⁵ μαῦρο, μπόζο⁶ σταχτί, σα-ρὶ⁷ κόκκινο. Ἐλεγαν ἀκόμη: σαλῶ δὲ βόια σου βόσκημα, νὰ βοσκηθοῦν, ὀδηγῶ τὰ βόδια στὴ βοσκή, νὰ βοσκήσουν, ζέγου, ἔζεξα δὲ βόια, ζεύω ἔξεψα τὰ βόδια, δὲ βόια ταβροῦν δ' ἀλέτρι, τὰ βόδια τραβοῦν τὸ ἀλέτρι. Λύνου δὲ βόια, νὰ παραμῶ, βράυν' ἄλλο, λύνω τὰ βόδια, γιὰ νὰ γυρίσω στὸ σπίτι, βράδυασε πιά, ἀψὰ βραῦνιαῖσκ', γρήγορα βραδυάζει. Ταῖζου, ποτί-ζου, ντίζου δὲ βόια στοῦ στάβλου, ταγίζω, ποτίζω, δένω τὰ βόδια στὸ στάβλο.

1. Τουρκ. yaylâ, λιβάδι. Βλ. παρακάτω, § 253.

2. Τουρκ. topallamak, κουτσαίνω.

3. Ἀπὸ τὸ τουρκ. ham.

4. Τουρκ. akboz.

5. Τουρκ. kara.

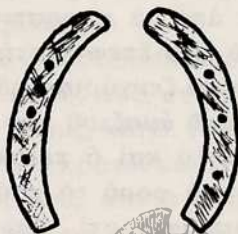
6. Τουρκ. boz.

7. Τουρκ. sarı.

§ 231. Τὸ πετάλωμα τῶν ζώων.

Γιὰ τὸ πετάλωμα τῶν ζώων βοηθοῦνταν μεταξύ τους οἱ γείτονες, ἂν δὲν ὑπῆρχαν στὸ σπίτι δυὸ τρεῖς ἄντρες, ποὺ χρειάζονταν γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Γιὰ τὸ πετάλωμα μάλιστα τῶν βοδιῶν, ποὺ ἔπρεπε νὰ τὰ ρίξουν καταγῆς γιὰ νὰ τὰ πεταλώσουν, χρειάζοταν μεγαλύτερη προσπάθεια καὶ προσοχή, γιατί τὸ νύχι τῶν βοδιῶν εἶναι μικρό, καὶ ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ πληγώσουν τὰ ζῶα.

Τὰ πέταλα τῶν βοδιῶν ἦταν διαφορετικὰ ἀπὸ τῶν ἄλλων ζώων. Ἦταν

Εἰκ. 60. Πέταλο βοδιοῦ.

μιὰ στενὴ, κυρτὴ κάπως σιδερένια λουρίδα γιὰ κάθε νύχι τοῦ ποδιοῦ, μὲ δυὸ ἢ τρεῖς τρύπες, γιὰ νὰ περνοῦν ἀπ' αὐτὲς τὰ καρφιά. Τῶν ἄλλων ζώων — ἀλόγων καὶ γαῖδουριῶν — εἶχαν τὸ γνωστὸ μονοκόμματο σχῆμα τοῦ πέταλου, ἀλλὰ δὲν ἦταν ἄδεια στὸ κέντρο. Τὰ καρφιά εἶχαν μεγάλο κεφάλι καὶ τ' ἀγόραζαν ἀπὸ τὴ Νίγδη.

Τὰ πέταλα τῶν βοδιῶν καρφώνονταν ἀπὸ δύο σὲ κάθε πισινὸ πόδι, στὰ μπροστινὰ ὅμως καρφωνόταν μόνο ἓνα κομμάτι, στὸ ἐξωτερικὸ νύχι, στὴ χηλὴ τοῦ ζώου, ἐνῶ τὸ ἐσωτερικὸ ἔμενε ἀπετάλωτο. Αὐτὸ γινόταν γιὰ νὰ μὴ χτυποῦν τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο καὶ πληγιάζουν τὰ ζῶα τὰ πόδια τους.

Ἐλεγαν καβαλῶνου πεταλῶνω, πέταλου πέταλο, σκεφί καρφί, συν-τράχ,¹ τὸ κυρτὸ καὶ πλατὺ κοφτερὸ ἐργαλεῖο μὲ τὴ μακριὰ λαβὴ γιὰ τὸ κόψιμο τῶν νυχιῶν τῶν ζώων, κελπέτι² τὴν τανάλια, γιὰ νὰ κόβουν τὸ μέρος τῶν καρφιῶν ποὺ περίσσευε μετὰ τὸ πέρασμά τους ἀπὸ τὸ νύχι, τῶα-κούτ³ τὸ σφυρί.

Γιὰ τὸ πετάλωμα τῶν ἀλόγων καὶ τῶν γαῖδουριῶν σήκωνε ἓνας τὸ πόδι τοῦ ζώου, ὅπως αὐτὸ στηριζόταν στὰ τέσσερα, καὶ ὁ ἄλλος τὸ πετάλωνε : Πελεκοῦσε πρῶτα τὸ νύχι τοῦ ζώου, γιὰ νὰ γίνει ἴσιο καὶ νὰ ἐφαρμόσει καλὰ

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. kelpedin.

3. Τουρκ. çekiz.

τὸ πέταλο. τοποθετοῦσε τὸ πέταλο στὴ θέση του, ἀνοίγε μέσα στὸ νύχι τρύπες μὲ τὸ σουφλί, ἔβαζε σ' αὐτὲς τὰ καρφιά καὶ τὰ χτυποῦσε ἔπειτα μὲ τὸ σφυρί, ὥσπου νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ ἔξω μέρος τοῦ νυχιοῦ οἱ μυτερές τους ἄκρες καὶ ὅσο ἀκόμη μέρος περισσεύει ἀπ' αὐτά. Τὸ περισσευούμενο αὐτὸ μέρος τὸκοβαν μὲ τὴν τανάλια καὶ κατόπιν χτυποῦσαν τὴν ἄκρη ποὺ ἐξεῖχε, ὥστε νὰ γυρίσει πάνω στὸ νύχι, γιὰ νὰ μὴ φεύγει τὸ καρφί ἀπὸ τὴ θέση του.

Γιὰ νὰ πεταλώσουν ὁμως τὰ βόδια, ἔπρεπε νὰ τὰ ρίξουν ἐλαφρὰ καὶ μὲ προσοχὴ στὴ γῆ, πάνω σὲ κοπριά ἢ σὲ ἄχυρα, γιὰ νὰ μὴ χτυπήσουν. Τοὺς ἔδεναν λοιπὸν τὰ δύο μπροστινὰ πόδια μαζί, τοὺς ἔδεναν καὶ τὰ πινά, περνοῦσαν ἓνα σκοινὶ ἀπὸ τὰ μπροστινὰ πόδια πρὸς τὴν οὐρά, τὸ τραβοῦσαν μὲ δύναμη, καὶ τὸ ζῶο ἔπεφτε στὴ γῆ μὲ τὴ ράχη. Περνοῦσαν ἔπειτα ἀνάμεσα στὰ δεμένα αὐτὰ ζευγάρια ποδιῶν ἓνα γερὸ καὶ μακρὸ κοντάρι, τὸ στηρίζαν στὴ ρόδα τοῦ ἀμαξιοῦ ποὺ εἶχαν ἐκεῖ κοντά, κ' ἔτσι τὰ πόδια τοῦ ζώου στέκονταν ψηλά καὶ ὁ πεταλωτὴς ἔκανε τὴ δουλειά του.

Πετάλωναν τὰ ζῶα τους μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, τὸ καλοκαίρι, πρὶν μεταφέρουν τὰ στάχυα ἀπὸ τὰ χωράφια στ' ἀλώνια. Στὸ ἀλῶνι, μὲ πεταλωμένα τὰ ζῶα κοβόταν εὐκολώτερα ἢ καλαμιά.

§ 232. Τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα.

α) Τὸ ἀλέτρι.¹

Περὶ τὸ νὰ ποῦμε πῶς τὸ ἀλέτρι, τὸ ἀλέτρι στὸ Μισιτὶ ἦταν ξύλινο καὶ πρωτόγονης κατασκευῆς καὶ πῶς, ἀφοῦ ἡ περιοχὴ τοῦ χωριοῦ ἦταν τελείως ἄξυλη, τὰ ξύλα καὶ γι' αὐτό, ὅπως καὶ γιὰ τ' ἄλλα γεωργικὰ τους ἐργαλεῖα, τὰφερναν καὶ τὰ πουλοῦσαν στὸ χωριὸ οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ βουνίσια χωριά. Κυρίως ἦταν ἀπὸ τὸ Μπερεκετλούγιας, τὸ Μπερεκετλί Μαδέν, ποὺ κι αὐτοὶ τ' ἀγόραζαν ἀπὸ ἄλλα νοτιότερα χωριά, ὅπου ὑπῆρχαν δάση. Φόρτωναν τὰ ξύλα στὰ γαϊδουράκια τους, μὲ τρόπο ποὺ τὰ στοφιὰ² νὰ σέρνονται στὴ γῆ, ἔρχονταν στὸ Μισιτὶ καὶ ἔμεναν στὸ σπίτι κάποιου γνωστοῦ τους. Μάθαιναν οἱ Μισιτιῶτες τὸν ἐρχομὸ κ' ἔτρεχαν νὰ κάνουν

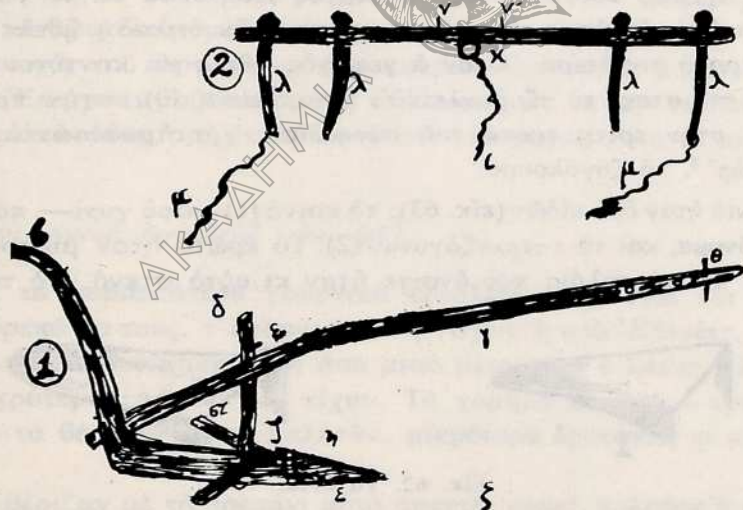
1. Πβ. Στ. Κυριακίδη *ΕΦΣΠΘ* 6(1848) 435 (ὅπου καὶ εἰκ. ἀλετριοῦ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς), Δ. Λουκόπουλο *Γεωργικὰ Ρούμελης* 14 κέ., Α. βρόντη *Οἱ ζευγάδες τῆς Ρόδου*, *Λαογρ.* 12 (1938-46) 104 κέ., Θαν. Κιζλάρη *Λαογρ.* 12 (1938-46) 386 κέ., Α. Καρανασάση *Λαογρ.* 14 (1952) 208 κέ. Γιὰ τὸ ἀρχαῖο ἀλέτρι, ἀπὸ τὸ ὁποῖο λίγο διαφέρει τὸ Μισιτιώτικο, βλ. Θ. Βενιζέλο *Ἰδιωτ. βίος ἀρχαίων* 166, *Roget Tour de Myconos, ile de l' Egée*, Athènes (χωρὶς χρονολογία) 59.

2. Ἐν. στοφί(δι) <ἰστοβοῖδι, τὸ σταβάρι. Πβ. Σχολ. Ἡσιόδ. *Ἔργ. ἡμ.* 425 : «ἰστοβοεὺς παρ' ἐνίοις καὶ τὸ μετὰ τὴν ἐχέτλην ξύλον». Καὶ Θεσσαλον. Εὐστάθ. *Παρεκβ.* Π, 623, 37: «ἰστοβοεὺς ... οἱ φασιν αὐτὸν σταβάριον, ὡς οἶον ἰστοβοάριον».

τὴν προμήθειά τους σὲ ξύλα γιὰ τὰ γεωργικά τους ἐργαλεῖα, συνήθως μὲ ἀνταλλαγὴ γεωργικῶν προϊόντων. Ἔτσι, ἕνας λά(β)ους, μιὰ λαβὴ τοῦ ἀλετριοῦ, ὅπως καὶ τὸ ὀκτσέ, στοίχιζαν τὸ καθένα 20 - 25 ὀκάδες σίκαλη ἢ κριθάρι, ὅσο καὶ ἡ προσκαλάβα τοῦ ἀμαξιοῦ, ἕνα στοφὶ 15 - 20, ἐνῶ τὸ μαζί¹ γιὰ τὸ ἀμάξι ἦταν ἀκριβότερο. Ἦταν βαρὺ, καὶ σ' ἕνα γαϊδούρι δὲ μποροῦσαν νὰ φορτώσουν περισσότερα ἀπὸ δύο μαζί, ἐνῶ φόρτωναν 5 - 6 στοφιά. Ξύλα γιὰ τὰ γεωργικά ἐργαλεῖα ἔφερναν ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Σουβάς, τῆς Σεβάστειας. Τάφερναν μὲ ἀμάξια, καὶ οἱ Μισιτιῶτες τᾶπαιρναν γιὰ τοκάνια² σβάρνες, νεκλείρια³, δεκράνια³, ἀναδούτια³, λάους³, ὀκτσά³ κτλ. Ἐλεγαν ὀρτώνου, ὀρθώνω, φτιάχνω δοῦ ἀλέτρι, γισεύου, ἰσιώνω, πελεκῶ τὰ ξύλα.

Τῇ βάση τοῦ ἀλετριοῦ τὴν ἀποτελοῦσε τὸ ὀκτσέ ἢ (εἰκ. 61, 1), ξύλο μονοκόμματο, μὲ γωνία σχεδὸν ὀρθή, πού στῇ μιὰ του ἄκρη τελείωνε στὸ λά(β)ου(β) (ὁ λάβους ἢ λάγους ἢ λάους, πληθ. τὰ λάγουζια) στῇ χειρολάβᾳ, ὅπως λέγεται ἀλλοῦ τὸ μέρος ἀπ' ὅπου κρατεῖ καὶ κατευθύνει τὸ ἀλέτρι ὁ γεωργός. Στὴν ἄλλη, τὴν ὀρθία ἄκρη του, κοντὰ στῇ γωνίᾳ, τὸ ὀκτσέ εἶχε μιὰ διαμπερῇ, ἀπὸ τὰ ἐμπρὸς πρὸς τὰ πίσω, στενόμακρη τρύπα, ὅπου ἔμπαινε καὶ στερεωνόταν ἡ πελεκημένη ἄκρη τοῦ στοφιδιοῦ, τοῦ σταβαριοῦ (γ).

Τὸ στοφὶ (γ) ἦταν μακρὺ ὥς δύο μέτρα ξύλο, χοντρότερο ἀπὸ κοινὸ

Εἰκ. 61. Τὸ ἀλέτρι (1). Τὸ τζύ (2).

1. Τουρκ. mazi.

2. Τουκ. tukan.

3. Βλ. παρακάτω, σ. 467.

καδρόνι, στηριζόταν στην τρύπα του ὀκτσέ καὶ προχωροῦσε πρὸς τὰ ἔμπρὸς, ὅλο καὶ μακραίνοντας ἀπ' αὐτὸν (βλ. εἰκ. 50).

Στὴν ὀριζόντια πλευρὰ τοῦ ὀκτσέ, 0,30 μ. περίπου ἀπὸ τῆς γωνίας, ὑπῆρχε δευτέρα διαμπερὴς καὶ κάθετη τρύπα, ὅπου περνοῦσε τὸ γουλούτς ἢ γκουλούτς¹, ἢ σπάθη (δ), ποὺ εἶχε ἀποστολὴ νὰ συγκρατεῖ στὸ κατάλληλο ὕψος τὸ στοφί. Τὸ γουλούτς περνοῦσε καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τρύπα τοῦ στοφιδιοῦ, ἐβγαίνει ἢ ἄκρη του ἔξω ἀπ' αὐτό καὶ συγκρατιόταν στὴ θέση της μὲ τὸ κατακλεί² ἢ κατακλείει', κατακλείδι (ε), ξύλινο καρφί ποὺ περνοῦσε σὲ τρύπα τοῦ κουλούτς.

Λίγο μακρύτερα ἀπὸ τῆς γωνίας τοῦ ὀκτσέ, πρὸς τὸ ἔμπρὸς μέρος τοῦ ἀλετριοῦ καὶ πιὸ ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν τρύπα τῆς σπάθης, κάρφωναν πάνω στὸν ὀκτσέ δύο μικρὰ ξύλα, ποὺ οἱ δύο τους ἄκρες ἐνώνονταν πάνω σ' αὐτὸν καὶ οἱ ὑπόλοιπες δύο ἄνοιγαν σὲ σχῆμα V πρὸς τὰ πίσω(στ). Τὰ δύο αὐτὰ ξύλα, τὸ φτερό, ὅπως λέγεται σὲ πολλὰ μέρη, τάλεγαν μπαρούτια, παρώτια, καὶ εἶχαν σκοπὸ νὰ σκορποῦν πρὸς τὰ πλάγια τὸ χῶμα ποὺ ἔσκιζε τὸ ὑνί.

Ἡ ἄκρη τοῦ ὀκτσέ, ἢ ἀντίθετη ἀπὸ τῆς λαβῆς, ἦταν πελεκημένη μὲ κλίση πρὸς τὰ κάτω, γιὰ νὰ ἐφαρμοστῇ σ' αὐτὴν τὸ γυνί, ὑνί (η), ποὺ σφιγγόταν πάνω στὸν ὀκτσέ μὲ τὸ βλάχῆρ' (ζ), βραχιόλι, σιδερένιον κρίκο.

Τὸ στοφί εἶχε στὴν ἀντίθετη ἀπὸ τὸ λάβο ἄκρη του τρεῖς ἢ τέσσερες διαμπερεῖς τρύπες, ποὺ μ' αὐτὰς ὁ γεωργὸςμποροῦσε νὰ τὸ μακραίνει ἢ νὰ τὸ κονταίνει, ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις, ἂν δηλαδὴ ἤθελε νὰ ὀργώσει βαθύτερα ἢ ρηχότερα. Ὅταν ὁ γεωργὸς ἤθελε νὰ κοντύνει τὸ ἀλέτρι του, ἔδενε στὸ στοφί τὸ τζυβοκλείτς', ζυγοκλείτσι (θ), στὴν πρώτη, στὴ δευτέρα ἢ στὴν τρίτη τρύπα τοῦ στοφιδιοῦ, χρησιμοποιώντας πάντοτε τὸ τζυλ' γῶρ'³, τὸ ζυγόλουρο.

Τὰ γυνιά ἦταν δύο εἰδῶν (εἰκ. 63): τὸ κοινὸ (1)—δου γυνί—, ποὺ δὲν εἶχε ἰδιαιτέρο ὄνομα, καὶ τὸ τσερκεζόγυνου (2). Τὸ πρῶτο ἦταν μυτερὸ καὶ στενὸ ἔμπρὸς, καὶ τὸ αὐλάκι ποὺ ἄνοιγε ἦταν κι αὐτὸ στενόν. Τὸ τσερκεζικό

Εἰκ. 62. Τὰ ὑνιά.

1. Τουρκ. kılıç.

2. Δηλ. κατακλείδι.

3. Δηλ. ζυγολῶρι, τὸ ζυγόλουρο, ὅπως λέγεται συνήθως. Πβ. Σχολ. Ἡσιόδ. Ἔργ. ἡμ. 463: «μεσάβουν καλοῦσι τὸν ἱμάντα τῷ ζυγῷ περιβαλλόμενον». Καὶ στ. 382: «Ὅθεν πολλοὶ ἀλώπεκα ταύτην φασὶ τὸ ζυγόλωρον ἐσθίουσαν».

ήταν πλατύτερο, άνοιγε μεγαλύτερο αὐλάκι, ἀλλ' ἀκριβῶς γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἦταν κουραστικὸ γιὰ τὰ βόδια.

Όταν τὸ ὕνι, μὲ τὴν πολλή χρήση, τρωγόταν ἐμπρός, τὸ πήγαιναν στὸ σιδερά νά δοῦ ὀρτώσ', νά τὸ φτιάξει, ἢ πουλάτις¹ νά χέκει, νά τὸ ἀτσαλώσει, κάνοντάς το πάλι μυτερό ἐμπρός.

β) Ὁ ζυγός.

Ὁ ζυγός (εἰκ. 61, 2) ὅπου ζεύονταν τὰ βόδια γιὰ νά σύρουν τὸ ἀλέτρι, λεγόταν τζύ', ζύγι (τό). Ἦταν ἓνα χοντρὸ ξύλο, μακρὺ ὡς 1.20 μ., καὶ εἶχε στή μέση τοῦ μάκρους του τὸ τζυβοκλείτσο² (κ) ποὺ εἶδαμε παραπάνω, ἓνα μεγάλο χαλκά. Μέσα ἀπ' αὐτὸν περνοῦσε ἡ ἄκρη τοῦ στοφιδιοῦ, ποὺ δενόταν μὲ τὸ ζυγόλουρο στὰ τζυγόπαλα³ (ν, ν'), δύο ὀρθὰ ξυλάκια στή μέση τοῦ ζυγοῦ. Πρὸς τίς δύο ἄκρες του ὁ ζυγός εἶχε δύο ζευγάρια τρύπες σὲ 0,40 μ. περίπου ἀπόσταση τὸ ἓνα ζευγάρι ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ 0,30 μ. περίπου ἢ μιὰ τρύπα κάθε ζευγαριοῦ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἀπ' αὐτὲς περνοῦσαν τὰ ζευγιά, οἱ ζευγες (λ), ξύλα στὸ πάχος χοντροῦ μπαστουνιοῦ καὶ μακριὰ ὡς 0,40 μ. Στὴν ἄκρη τους πρὸς τὸ ζυγὸ τελείωναν σὲ εἶδος κεφαλιοῦ, ὥστε νά μὴ μποροῦν νά περάσουν ἀπὸ τὸ ζυγὸ καὶ νά πέσουν. Στὶς ἄλλες τους ἄκρες — στὴ μιὰ ἀπὸ κάθε ζευγάρι — ἦταν δεμένο ἓνα ἀρκετὰ μακρὺ λουρί (μ), κι αὐτὸ ζυγόλουρο. Μ' αὐτὰ δένονταν οἱ ἄκρες τῶν ζευγῶν, ὥστε νά κρατιέται μέσα σ' αὐτὲς ὁ λαιμὸς τοῦ ζώου.

Τὴν ἐποχὴ τοῦ ὀργώματος δὲν κουβαλοῦσαν κάθε βράδυ τὸ ἀλέτρι στὸ χωριό. Ἐπαιρναν μαζί τους μόνον τὰ λουριά, γιὰ νά μὴν τὰ φᾶνε τὰ σκυλιά καὶ οἱ ἀλεπουδες³, κ' ἔκρυβαν τὸ ὕνι στὸ χωράφι, γιὰ νά μὴν τοὺς τὸ κλέψουν.

γ) Ἀλλὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα (εἰκ. 64).

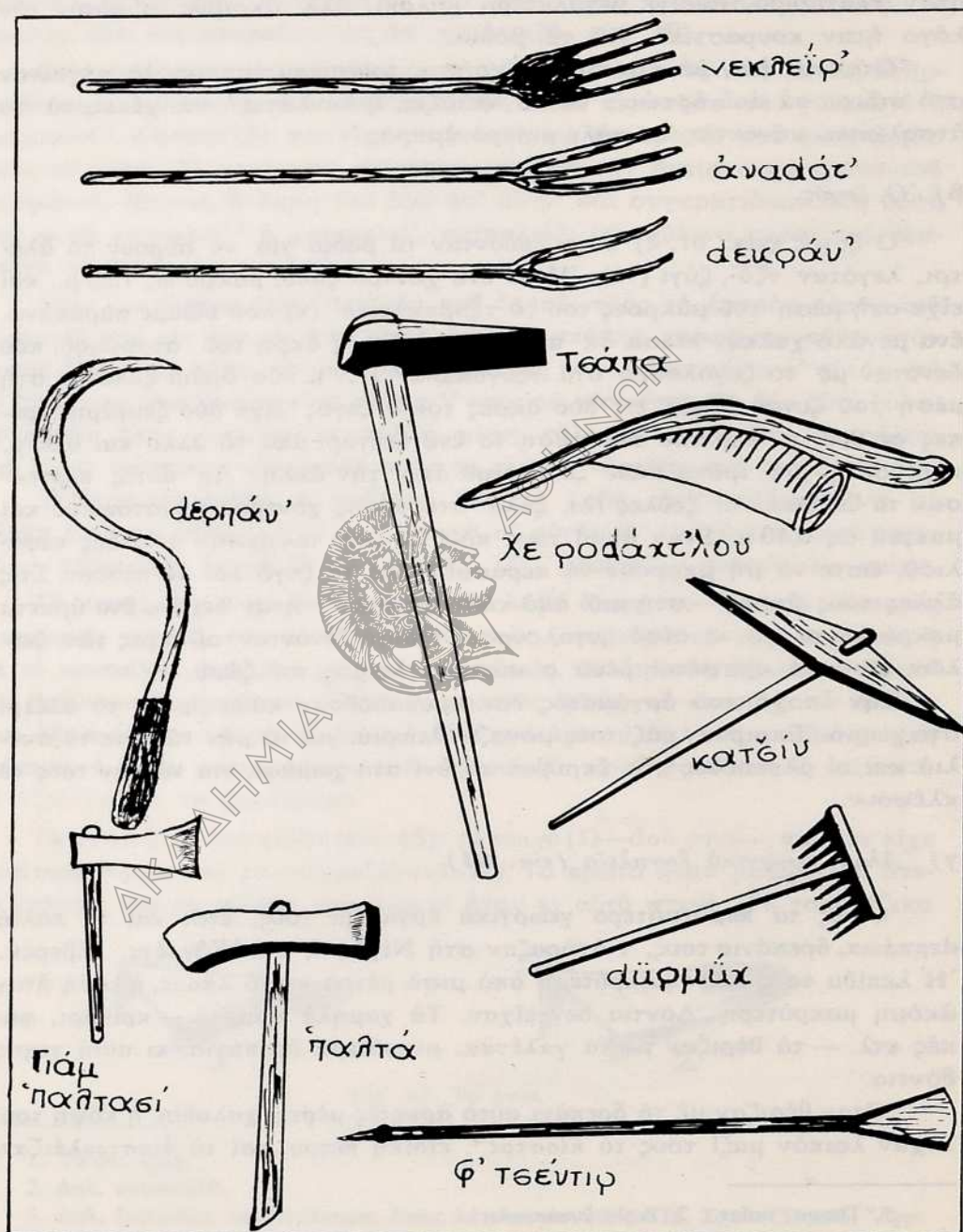
Όπως τὰ περισσότερα γεωργικὰ ἐργαλεῖα τους, ἔτσι καὶ τὰ παλιὰ δρεπάνια, δρεπάνια τους, τ' ἀγόραζαν στὴ Νίγδη ἢ στὸ Ἐβερέτς, Ἐβερέκ. Ἡ λεπίδα τους ἦταν μακρύτερη ἀπὸ μισὸ μέτρο καὶ ὁ λάους, ἡ λαβὴ ἦταν ἀκόμη μακρύτερη. Δόντια δὲν εἶχαν. Τὰ χαμηλὰ σπαρτὰ — κριθάρι, φακὲς κτλ. — τὰ θέριζαν μὲ τὰ γαλέτσᾶ, μικρότερα δρεπάνια, κι αὐτὰ χωρὶς δόντια.

Όταν θέριζαν μὲ τὸ δρεπάνι αὐτὸ ἀρκετὲς μέρες, χαλοῦσε ἡ κόψη του. Εἶχαν λοιπὸν μαζί τους τὸ χίοστρε⁴, εἰδικὴ πέτρα, καὶ τὸ χίοστρελαίζαν,

1. Τουρκ. pulat. 2. Δηλ. ζυγόπουλα.

3. Βλ. σ. 464 σημ. 3.

4. Τουρκ. küstere.

Είκ. 63. Γεωργικά εργαλεία.

τὸ ἀκόνιζαν, κ' ἔπειτα ἔκαναν τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸ ἀκόνι, στάζοντας πάνω σ' αὐτὸ λάδι.

Τὸ *τοκάν*¹, τὴ σβάρνα τοῦ ἀλωνίσματος τὴν ἔφτιαχναν μὲ δύο πλατιά σανίδια, ἀρκετὰ χοντρά, ποὺ τὰ τοποθετοῦσαν τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλλο. Στὴν πλευρὰ ποὺ ἀκουμποῦσε καὶ τριβόταν πάνω στὰ στάχυα ἔμπηγαν πέτρες — *χτέρια*² —, γιὰ νὰ τρίβουν τὰ στάχυα καὶ τὶς καλαμιές. Κάρφω-
ναν ἓνα παλιὸ πέταλο στὰ δύο σανίδια τῆς σβάρνας, γιὰ νὰ τὰ συγκρατεῖ
στὴ θέση τους.

Τὸ κοινὸ *ἄξινάρ*³ τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ κόβουν ἀγκάθια καὶ χόρτα καὶ γιὰ τὸ σκάλισμα τῶν μποστаниῶν. Ἐλεγαν κόλους τὸ πίσω μέρος τοῦ ξιναριοῦ, στόμα τὴν κοφτερὴ πλευρὰ του, λάβους ἀπ' *ἄξινάρ*³, λαβὴ τοῦ ξιναριοῦ. Ἀστειμάρια³ σὰν τῆς Ἀνακοῦς, στὸ Μιστὶ δὲν ὑπῆρχαν.

Τὸ *νεκλεῖρ*⁴ ἦταν ἓνα σανίδι ποὺ ἡ πλατιά του ἄκρη τελείωνε σὲ τρία ἢ τέσσερα δόντζα, δόντια, δάχτυλα. Τὸ ὑπόλοιπο εἶχε πελεκηθῇ, γιὰ νὰ γίνει ὁ λάβους, σὲ σχῆμα κονταριοῦ. Μ' αὐτὸ βόριζαν, λιχνίζαν τ' ἀλωνι-
σμένα δημητριακά. Φέρ' *δου* *νεκλεῖρ* νὰ βορίσουμε⁵, νὰ ἔρουμ' *δου* ἄ-
(*χ*)ῦρου, νὰ χωριστῇ *δου* γέλ'μα, φέρε τὸ δικράνι νὰ λιχνίσουμε, νὰ πετά-
ξουμε τὸ ἄχυρο, νὰ χωριστῇ τὸ γέννημα.

Κατσίν (τὸ) ἔλεγαν τὸν κασμὰ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ βγά-
ζουν πέτρες γιὰ τὸ χτίσιμο τῶν σπιτιῶν. Ἦταν μυτερὸς κι ἀπὸ τὶς δύο πλευ-
ρὲς καὶ εἶχε μακριὰ λαβή.

Τὸ *ἀναδοτ*⁵ ἦταν ξύλινο, μὲ λαβὴ μακριὰ ὥς ἓνα μέτρο, καὶ εἶχε τρία δόντζα, δόντια, ἀκρινὰ δύο ψηλότερα ἀπὸ τὸ μεσαῖο, ἀρκετὰ μακριὰ καὶ τὰ τρία. Φόρτωναν μ' αὐτὸ τὰ στάχυα στὸ ἀμάξι. Μιὰ *ἀναδοτιά* ἦταν ὅσο σήκωνε τὸ *ἀναδοτ*.

Μὲ τὸ *δεκράν*⁶, τὸ δικράνι, κι αὐτὸ ξύλινο, ποὺ εἶχε συνήθως δύο, μακριὰ ἐπίσης δόντια, μάζευαν τὰ χόρτα ἀπὸ τὸ χωράφι καὶ τὰ πετοῦσαν στὸ ἀμάξι, γιὰ νὰ τὰ μεταφέρουν στὸ σπίτι, καὶ ἄπλωναν τὰ στάχυα στὸ ἀλώνι. Στὰ τελευταῖα χρόνια χρησιμοποιοῦσαν δικράνια μὲ περισσότερα δόντια, συνήθως πέντε.

Τὰ *χεροδάχτ'λα*⁶, *χεροδάχτυλα*, τ' ἀγόραζαν ἑτοιμα ἢ τᾶφτιαχναν μό-

1. Τουρκ. *tukan* < *τυκάνη*. Βλ. Θεσσαλον. Εὐσταθ. *Παρεκβ.* Π, 967, 18: «*Τυκάνη, ἡ φασιν ἀλοῶσι*».

2. Δηλ. λιθάρια.

3. Βλ. Ἀνακοῦ 352.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

5. Τουρκ. *anadot*.

6. Στὴν Κύπρο παλαμαριά. Βλ. *Λαογρ.* 5(1915) 415, καὶ στὴ Θράκη τὸ ἴδιο, *Λαογρ.* 12 (1938 - 46) 404. Στὴν Ἀνακοῦ *ἑτερ'λάχ'* ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ *χεροδάχτ'λον*. Βλ. Ἀνακοῦ 350.

νοι τους. Ήταν ξύλινες θήκες, μέσα στις οποίες περνοῦσαν, χωριστὰ καθένα, τὰ τρία τελευταῖα δάχτυλα τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ, γιὰ νὰ τοὺς προσθέτουν μάκρος καὶ νὰ μποροῦν ἔτσι νὰ πιάνουν περισσότερα στάχυα. Τὰ περιγράψαμε λεπτομερειακὰ στὴν «Ἀνακοὺ» (σ. 350), ἐδῶ ὁμως πρέπει νὰ προσθέσουμε πὼς οἱ Μιστιῶτες ἔφτιαχναν κάποτε τὰ χεροδάχτυλά τους καὶ μὲ τῆχίτσα τῆέραδα, κατσικίσια κέρατα, ἓνα γιὰ κάθε δάχτυλο. Τάκοβαν στὸ μάκρος ποὺ τοὺς χρειάζονταν, τὰ κούφωναν, τὰ ἱσιωναν στὴ φωτιά καὶ τᾶξυναν ἔπειτα γιὰ νὰ γίνουν λεῖα.

Τὸ φῥῥῥῥῥ, ἡ βουκέντρα ἦταν ἓνα μακρὺ μπαστούνι μ' ἓνα καρφί στὴν ἄκρη, τὸ τσιβίντρικου¹, γιὰ νὰ κεντοῦν μ' αὐτὸ τὰ ζῶα καὶ νὰ τ' ἀναγκάζουν νὰ προχωροῦν. Στὴν ἄλλη ἄκρη του εἶχε κάποτε καρφωμένη μιὰ σιδερένια λάμα, τὸ ξύστρου ἢ φικυάρ', γιὰ νὰ ξύνουν μ' αὐτὴν τὰ χώματα ποὺ κολλοῦσαν στὸ ἄλέτρι καὶ τὸ ἐμπόδιζαν στὴ δουλειά του.

Χρησιμοποιοῦσαν στὸ ἄλῶνι ἢ σ' ἄλλες δουλειές καὶ σιδερένια κοινὰ φτυάρια μὲ ξύλινες λαβές.

Σίνιαζαν², κοσκίνιζαν τὰ δημητριακὰ μὲ τὸ κόσκινο, ποὺ ἦταν δυὸ εἰδῶν, τὸ ψελίτσικου, μὲ μικρότερες τρύπες, καὶ τὸ ἄσδρό, ἄδρό, μὲ μεγαλύτερες Σίνιαζαμ' δοῦ γέλ'μα μὲ δοῦ κόσκινο, κοσκινίζαμε τὸ γέννημα μὲ τὸ κόσκινο. Ἐνα μεγαλύτερο κόσκινο, κι αὐτὸ δερματιώνας, μὲ δερμάτινη τὴ βάση του, τὸλεγαν τῖναῖρ³. Ήταν ἓνα εἶδος κοινὸ δρεμόνι, ἐνῶ τὸ σεῖστρου⁴, σεῖστρο, ἦταν τὸ μεγάλο δρεμόνι, μεγάλο καὶ στὶς διαστάσεις ἀλλὰ καὶ στὶς τρύπες ποὺ εἶχε ἢ βάση του.

Ὅλ' αὐτὰ τὰ εἶδη κόσκινων τᾶφερναν στὸ χωριὸ καὶ τὰ πουλοῦσαν τσιγγάνοι. Ἐβγάζαν τὰ δέρματα ψόφιων ζώων, τᾶχωναν στὴν κοπριά, γιὰ νὰ πέσει ἡ τρίχα τους⁵, κ' ἔκαναν μ' αὐτὰ τὰ κόσκινα καὶ τὰ σεῖστρα.

Ὅταν ἔσπερναν τὸ ἀγκοζόμ⁶, τὴ ρόκα γιὰ τὸ λάδι τοῦ σπιτιοῦ τους, μετὰ τὴ σπορὰ ἱσιωναν τὸ χῶμα μὲ τὸ τᾶπάν⁷, ποὺ ἦταν εἶδος σβάρνας, ἓνα ἢ περισσότερα χοντρά σανίδια, $1 \times 0,60 \times 0,10$ μ. περίπου, τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλλο, ποὺ τᾶσερναν τὰ ζῶα. Γιὰ νὰ εἶναι βαρύτερα, ὥστε νὰ ἱσιώσουν καλύτερα τὸ χῶμα, ἀνέβαινε κάποτε ἓνας πάνω στὸ ταπάνι.

1. Βουτσέντρικου>βιτσίντρικου>τσιβίντρικου, μὲ παρετυμολογία ἀπὸ τὸ ζινί, καρφί;

2. Πβ. ΚΔ, Λουκᾶ κβ', 31: «ἐξητήσατο ὑμᾶς τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον».

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Ἀπὸ τὸ σεῖω.

5. Βλ. παραπάνω, σ. 172.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

7. Τουρκ. taban.

§ 233. Τὸ ἀμάξι.

Χρησιμοποιοῦσαν πολὺ τὸ ἀμάξι — τὸν ἀραβὰ¹ — στὸ Μιστί, γιὰ νὰ μεταφέρουν τὰ γεωργικὰ προϊόντα, τὰ στάχυα ἀπὸ τὸ χωράφι στὸ ἀλῶ-
νι, τὸ γέννημα γιὰ ἄλεσμα στὸ μύλο, γιὰ ὅλες τους τὶς μεταφορές. Χωρὶς
ἀμάξι ἦταν ἀδύνατο νὰ βολευτῇ ἓνα σπῖτι πού ἀποζοῦσε ἀπὸ τὴ γῆ, καὶ
τέτοια ἦταν ὅλα σχεδὸν τὰ Μιστιώτικα, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐσεκτσηδες. Θὰ
δοῦμε λεπτομερέστερα κάπως τὴν κατασκευὴ του, κυρίως γιὰ τοὺς ὅρους
(βλ. εἰκ. 65).

Τὴ βάση τοῦ ἀμαξιοῦ τὴν ἀποτελοῦσαν τὰ δυὸ ἀρμά(χ)ια ἀρμάχια,
τὰ τρόια οἱ τροχοὶ καὶ τὸ τζύ ὁ ζυγός.

Τὰ ἀρμάχια ἦταν δυὸ ξύλα γερά — ἀπὸ λεύκη συνήθως — μακριὰ
ὥς 2 1/2 μ., μὲ διάμετρο 0,15 μ. περίπου, πού ἀποτελοῦσαν τὴν βάση τοῦ
ἀμαξιοῦ καὶ πού συγκλίναν, ὥστε νὰ ἐνώνονται σχεδὸν στὸ ἔμπρὸς μέρος.
Τὶς δύο αὐτὲς ἄκρες τὶς συγκρατοῦσε ὁ χαλχάς, ἓνας γερός κρίκος.

Στὴ μέση σχεδὸν τοῦ μακροῦς τῶν δύο μεγάλων αὐτῶν ξύλων καρφώ-
νονταν, ἓνα στὸ καθένα, τ' ἀλεμπούτσες³ (ἐν. ἀλεμπούκα) (εἰκ 66), ἡμικυκλι-
κὲς ὑποδοχὲς τοῦ ἄξονα τῶν δύο τροχῶν τοῦ ἀμαξιοῦ, μὲ δύο ξύλινα καρφιά
(ββ)—μὲ τὰ κατακλειδιά⁴—πού ἐξεῖχαν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ συγκρατοῦσαν
τὸν ἄξονα στὴ θέση του — στὴν κοιλότητα (γ). Γιὰ νὰ μὴν κάει⁵, «καίγε-
ται» ὁ ἄξονας, ἔβαζαν, στὸ σημεῖο πού ἀκουμποῦσε πάνω στὴν ἀλεμπούκα,
φύλλα ἀπὸ μουλίτσα⁶, ἓνα χόρτο πού φύτρωνε στὰ χαλάσματα. Γιὰ τὸν ἴδιο
λόγο εἶχαν ἀκόμη ἓνα βαλιοῦ τσέραδου, βουβαλοκέρατο, τὸ σαποντερὶς⁷,
πού τὸ γέμιζαν σαπουνάδα. Μ' ἓνα ξύλινο κουτάλι ἔριχναν λίγη ἀπὸ τὴ
σαπουνάδα αὐτὴ στὸ σημεῖο τῆς τριβῆς.

Οἱ ρόδες—τὰ τρό(χ)ια (ἐν. δού τρό(χ)ι)—τοῦ ἀμαξιοῦ ἦταν ξύλινες, χον-
τροκομμένες καὶ καθεμιὰ τὴν ἀποτελοῦσαν τρία κόμμάτια, πού συγκρα-
τιόνταν μὲ σιδερένιο στεφάνι. Στὸ μεσαῖο, ὅπου καὶ ἡ τρύπα γιὰ τὸ πέρα-
σμα τοῦ ἄξονα, βρισκόταν τὸ μαζὶ⁸, πού στηριζόταν στὶς δύο ἀλεμπούκες
καὶ εἶχε στὶς δύο του ἄκρες ἀπὸ μιὰ τρύπα, στὴν ὁποία ἔμπαινε τὸ κατακλεί-
δι πού εἶδαμε παραπάνω.

Πάνω στὰ δύο ἀρμάχια κάρφωναν, δυὸ στὸ πίσω καὶ δυὸ στὸ
ἔμπρὸς μέρος, τὰ τέσσερα τσατάλια⁹, διχαλωτὰ ξύλα, μὲ τὶς διχάλες
τους πρὸς τὰ πάνω. Στὶς διχάλες αὐτὲς τοποθετοῦσαν μακριὰ κοντά-

1. Τουρκ. araba. 2. Ἀπὸ τὸ ρυμός;

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. 4. Δηλ. «κατακλειδιά».

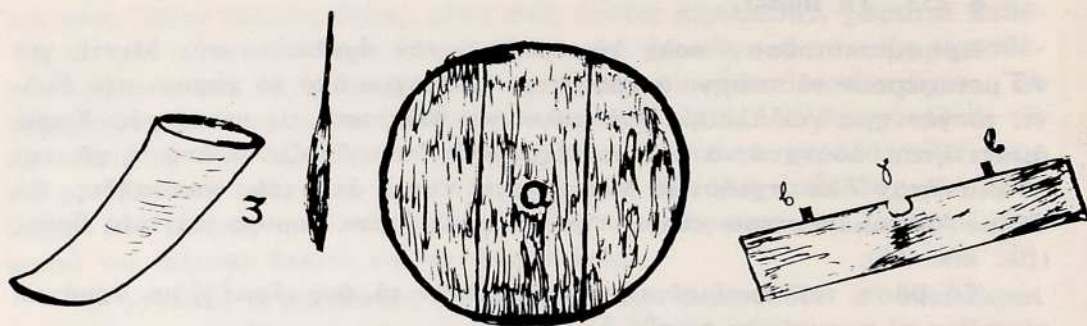
5. Ἐν. κάφτου, καίω.

6. Πρόκειται γιὰ τὰ μουλούτια τῆς Ἀνακοῦς; βλ. Ἀνακὸν 13.

7. Πρῶτο συνθ. τὸ σαπών;

8. Τουρκ. mazi.

9. Τουρκ. catal.

Εἰκ. 65. Σαποντερίς καὶ φτερό.

Τρόι.

Ἀλεμπούκα.

ρια¹, τὰ πολετρύπια¹, ὅταν φόρτωναν τὸ ἀμάξι, γιὰ νὰ μὴν πέφτει τὸ φορτίο ἔξω ἀπ' αὐτό.

Στὰ ἀρμάια κάρφωναν ἐπίσης δυὸ σανίδια, ἓνα πρὸς τὸ ἔμπρὸς μέρος κ' ἓνα πρὸς τὸ πίσω, τὶς π(ρ)οσκαλάβες ἢ προυσκαλάβες, τὶς προσκεφάλες. Στὴ μπροστινὴ καθόταν αὐτὸς ποὺ ὁδηγοῦσε τὸ ἀμάξι, στὴν ἄλλη οἱ συνοδοί του. Στὰ ἀρμάια κάρφωναν ἀκόμη, ὀριζόντια καὶ ἀραιά, μερικὰ σανίδια, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ δάπεδο τοῦ ἀμαξιοῦ.

Στὴ μπροστινὴ προσκαλάβα, κάθετη πάνω στ' ἀρμάια, ἀκουμποῦσαν τὰ πισινὰ τοῦ βοδιοῦ στὴν κατηφορίᾳ, κ' ἔτσι τὸ ἀμάξι δὲν κατρακυλοῦσε. Στὴν κατηφορίᾳ τὸ βόδι σήκωνε τὸ κεφάλι του ψηλά, γιὰ νὰ μὴν τοῦ φύγει τὸ τζὺ καὶ πέσει τὸ ἀμάξι καὶ τὸ πλακώσει. Κάτω ἀπὸ τὰ πολετρύπια ἔμπαιναν τὰ γιὰν ταχτάσι², τὰ πλαῖνὰ σανίδια, γιὰ νὰ συγκρατοῦν τὸ φορτίο τοῦ ἀμαξιοῦ νὰ μὴν πέφτει πρὸς τὰ ἔξω. Δύο ἀκόμη μακριὰ ξύλα, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἀμαξιοῦ, ποὺ ἐξεῖχαν μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἀμάξι, τᾶλεγαν γαρατσάβια³ καὶ εἶχαν σκοπὸ νὰ συγκρατοῦν τὰ στάχυα. Τὰ γαρατσάβια εἶχαν ἔμπρὸς δυὸ κάθετα ξύλα γιὰ νὰ τὰ κρατοῦν στὴ θέση τους, κλειστὰ πρὸς τὰ κάτω καὶ ἀνοιχτὰ πάνω. Τὰ γαρατσάβια ἦταν παράλληλα ἀλλὰ μακρύτερα ἀπὸ τὰ πολετρύπια.

Πρὶν ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου τὰ δυὸ ἀρμάια πλησίαζαν μεταξύ τους καὶ συγκρατιόνταν μὲ τὸ χαλκά, τοποθετοῦσαν, κάτω ἀπὸ τὰ ἀρμάια, τὸ τζύ, τὸ ζυγὸ, στὸν ὅποιο ἔζευναν τὰ βόδια. Ὁ ζυγὸς προσδενόταν στὸ ἀμάξι μὲ τὸ τζυγ' λώρ' ἢ τζυλ' γώρ', τὸ ζυγόλουρο τοῦ ἀμαξιοῦ, μιά γερὴ δερμάτινη λουρίδα. Ὁ λαιμὸς τῶν ζεμένων βοδιῶν περνοῦσε μέσα ἀπὸ τὰ ζευλιὰ ἢ ζευιλιά, τὶς ζευῖλες ποὺ εἶδαμε καὶ παραπάνω. Ὁ χώρος ἀνάμεσα στὰ δυὸ

1. Δηλ. πολυτρύπια.

2. Τουρκ. yan tahtasi.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

αὐτὰ ξύλα ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ τζύ, λεγόταν τζυοῦ μάτ', μάτι τοῦ ζυγοῦ.

Ἀπὸ τὴν ἄκρη τῶν ζευλιῶν κρέμονταν τὰ ζευγολόγια, σκοινιά ποὺ δένονταν κάτω ἀπὸ τὸ λαιμὸ τοῦ ζώου καὶ τὸν κρατοῦσαν ἔτσι στὴ θέση του, στὸ ζυγό.

II. ΟΙ ΟΡΟΙ. ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ. ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ.

§ 234. Οἱ ὄροι.

Ὁ γεωργὸς λεγόταν στὸ Μιστι γιρεσπέρ¹ ἢ τσιφτσῆς², ἡ γυναίκα του τσιφτσῆ ναίκα³. Ὅσους δὲν διαθέταν δικό τους ζευγάρι, τοὺς βοηθοῦσαν οἱ τσιφτσῆδες νὰ καλλιεργήσουν τὰ χτήματά τους, ἄλλοτε δωρεάν — ἂν ἦταν πολὺ φτωχοὶ — καὶ ἄλλοτε μὲ ἀνταλλαγὴ δουλειᾶς. Οἱ ἔσεκτσῆδες ὁμῶς, ποὺ δὲν εἶχαν δικὰ τους χωράφια, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀμοιβή τους, ποὺ γιὰ ὅλη τὴν περίοδο τοῦ θέρους ἦταν, ὅπως σημειώσαμε, ἓνα κιλὸ σίκαλη, δηλαδὴ 180 - 190 ὀκάδες, σῶροβαν τῶν τσουφάλια, μάζευαν ἀκόμη στάχυα στὰ θερισμένα χωράφια μετὰ τὴ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν ἀπὸ τοὺς ἰδιοχτῆτες στ' ἀλώνια, μεγαλώνοντας ἔτσι τὴ σοδειά τους.

Ἡ καλλιεργήσιμη γῆ, ὅταν ἦταν ἀκόμη ἄσπαρτη, λεγόταν κόμμα,⁴ (πληθ. τὰ κόμματα), ἐνῶ ἡ σπαρμένη λεγόταν χωράφ', ὅπως λεγόταν καὶ κάθε εἶδος σπορᾶς. Τί χωράφ' δοῦ εἶχες σπειρμένου δοῦ κόμμα, μὲ τί εἶδος τὸ εἶχες σπεῖρει τὸ χωράφι; Πόσα στάματα κόμματα ἔχεις, πόσα «στρέμματα» χωράφι ἔχεις; Χωραφιοῦ δοῦ τσουφᾶλ' ἢ κομμάτου δοῦ λόμα ἔλεγαν τὴν ἄκρη τοῦ χωραφιοῦ. Δάβια ἔλεγαν τὴν ἀγρανάπαυση.

Ἐκτὸς ἀπὸ λίγες ἐξαιρέσεις, τὰ χωράφια τοῦ χωριοῦ ἦταν σὲ ἴσιωμα. Ἄν εἶχαν μικρὴ κλίση, τᾶλεγαν γιαμάτσ⁵.

Τὸ αὐλάκι ποὺ ἀνοίγαν μὲ τὸ ἀλέτρι τᾶλεγαν τζιντζι⁶, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ χάραζαν στὴ γῆ, γιὰ νὰ χωρίσουν τὸ χωράφι σὲ πρασιά, σὲ στενόμακρες λουρίδες, τὸ ἔλεγαν γαιλὸν (τὸ)⁷.

§ 235. Τὸ χωράφι.

Τὰ χωράφια κοντὰ στὸ χωριὸ τᾶλεγαν γραστιά ἢ ἀγραστιά ἢ γρασᾶ (ἐν. τὸ γραστί), ἐκεῖ ποὺ ἔσπερναν ζαρζαβατικά, κολοκυθιᾶ καὶ καρπουζιᾶς,

1. Τουρκ. *gencer*.

2. Τουρκ. *çiftçi*.

3. Δηλ. γυναίκα.

4. Δηλ. κομμάτι.

5. Τουρκ. *yamaç*.

6. Τουρκ. *cizik*, χαρακιά.

7. Τουρκ. *kayılım*, ἀπὸ τὸ ἑλλήν. κάλαμος Βλ. Ἀνακτὸν 346, σημ. 9.

τάλεγαν να- ή νεγκυριῶνες, καὶ τὰ μακρινὰ τάλεγαν γενικὰ γιὰζί¹.

Περὶ τὸ νὰ ἐπαναλάβουμε πῶς δὲν ὑπῆρχαν χημικὰ λιπάσματα γιὰ τὰ χωράφια. Κάθε οἰκογένεια συγκέντρωνε ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι της, στὸ ἀλῶνι ἢ ἀλλοῦ, τὶς κοπριὲς καὶ τὰ ἀποφάγια τῶν ζώων καὶ τὶς στάχτες ἀπὸ τὸ τουνδούρι, τὰ φόρτωνε τὸ Δεκέμβρη στ' ἀμάξια, τὰ μετὰφερε στὰ γραστιὰ καὶ τὰ σκορποῦσε. Αὐτά, μὲ τὴν προϋπόθεση πῶς περισσεύαν κοπριὲς ἀπὸ τὰ καύσιμα. Γιὰ λίπανση μακρινῶν χωραφιῶν δὲ γίνεται λόγος. Ἡ κοπριὰ χρειαζόταν γιὰ τὴ φωτιά, δὲν ἦταν τόσο πολλή, ὥστε νὰ περισσέψει γιὰ τὰ χωράφια.

Πρὶν ἀρχίσουν τὴ σπορά, μετροῦσαν ἓνα κομμάτι τοῦ χωραφιοῦ, δώεκα ἀσκελίμεις², δώδεκα (ὡς δεκαπέντε) βήματα πλατὺ καὶ πενήντα ὡς ἐξήντα μακρὺ. Αὐτὸ ἦταν ἓνα πρασί, πού τὸ χώριζαν μὲ τὸ γαῖλὸν γιὰ νὰ τὸ σπείρουν. Πιάνου πρασί ἔλεγαν γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Πιάσ' πέντ' ἔξι πρασία μὲ d' ἀλέτιρ, πιάσε, χώρισε 5,6 πρασίδια μὲ τὸ ἀλέτρι. Ἄν τὸ χωράφι δὲν ἦταν πολὺ μεγάλο, τότε τὸ μᾶκρος τοῦ πρασιδιοῦ ἦταν ὅσο τὸ μᾶκρος τοῦ χωραφιοῦ. Τέσσερα πρασίδια ἦταν ἓνα στάμα. 50 X 50 βήματα. Μ' αὐτὸ ὑπολόγιζαν καὶ τὰ χτήματα πού πουλοῦσαν καὶ πού μετροῦσαν μὲ d' ἀσκελίμεις, μὲ τὰ βήματα. Ἐνα ζευγάρι βόδια ἔσπερνε τὸ πολὺ τρία στάματα τὴν ἡμέρα.

Ἐχ' καλὸ ἱάφ³ ἢ ἔχ' τυφερὸ δού χῶμα, ἔχει τυφερὸ τὸ χῶμα, σήμαινε: εἶναι τὸ χῶμα κατάλληλο γιὰ σπορά, ἐνῶ ἔτσεκλεδιζ'⁴ δού χωράφ' ἢ βγάλλ' ἔτσετέδα σήμαινε πῶς ἡ γῆ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ ἀλετριοῦ δὲν τρίβεται, ἀλλὰ γίνεται βόλους. Ἐλεγαν σπέρου σεῖράτσα⁵, σπέρνω ἀραιά, σπέρου σίχια⁶ πυκνά, σίχια σὰ χιατσά, πυκνά σὰν κετσέ, πολὺ πυκνὰ δηλαδὴ. Σεῖράτσι ξέβη, δὲν ἔσυραμ' σπόρους, βγήκε ἀραιό, δὲ ρίξαμε σπόρο (ἀρκετό). Τὸ ἀραιὸ ἔδινε λιγότερον καρπὸ, ἀλλὰ πάλι ἤξεραν πῶς λίου νὰ ἐνέϊ, κι ἀπὸ καλὸ, θὰ γίνει λίγο, ἀλλὰ καλὸ. Καλὸ γιὰζινταρὸ καὶ καλὸ μουχόπουρου εὔχονταν στὴ σπορά.

§ 236. Οἱ καλλιεργητικὲς ἐποχές.

Νὰ χωρίσουμε d' ἄργαδά μας, νὰ κάνουμε τὴ δουλειά μας, ἔλεγαν οἱ Μιστιῶτες γιὰ ὅλες γενικὰ τὶς δουλειές τους. Σάνουμ' καματὸ ἢ καματὰ ἔλεγαν γιὰ τὸ ὄργωμα γενικά, τὸ ζευγάρισμα δηλαδὴ χωρὶς σπόρο, ἀλλὰ καὶ μὲ σπόρο.

1. Τουρκ. yazi.

2. Βλ. παραπάνω, σ. 432.

3. Τουρκ. tav.

4. Τουρκ. keçeleşmek, περνῶ.

5. Τουρκ. seyrek.

6. Τουρκ. sıkı.

Τὴ φράση καματὸς πόμειν' τὴν ἔλεγαν, ὅταν ὀργωναν χωρὶς νὰ σπείρουν, ὅταν τοίμαζαν δηλαδὴ τὸ χωράφι γιὰ τὴ σπορά, ἀλλὰ δὲν πρόκαναν νὰ τὸ σπείρουν, ἐνῶ πόμειν' μαλάτς¹ σήμαινε πὼς δὲν ὀργώθηκε καθόλου, ἔμεινε χέρσο, μὲ τὴν περσινὴ καλαμιὰ. Πόμειν' γυνιατὸς σήμαινε ἔμεινε μὲ ἓνα ὀργωμα.

Γυνιατὸς (ὁ) ἢ (γ) ὑνιασμα (τὸ) ἔλεγαν τὸ πρῶτο ὀργωμα, τὸ ρ. (γ) ὑνιάζου, ὀργώνω τὴν πρώτη φορά, πρὶν ἀπὸ τὸ Μάη, γιὰ νὰ καταστραφοῦν οἱ καλαμιές τῆς περασμένης χρονιᾶς, ποὺ θὰ μπόδιζαν τὰ καινούργια φυτὰ νὰ μεγαλώσουν.

Γιὰ τὸ πρῶτο ὀργωμα τοῦ χωραφιοῦ, χωρὶς σπόρο, ἔλεγαν ἀκόμη γυρίζου δού κόμμα. Τὸ δεύτερο ὀργωμα τῷλεγαν καὶ καματὸ ἢ καματὰ καὶ καμαῖνταρὸ² καὶ διβόλιμα, τὸ ρ. διβολίζου³, καὶ γινόταν γιὰ νὰ ξερίζωθουν τὰ ζιζάνια. Τριβόλιμα ἦταν τὸ τρίτο ὀργωμα, ἐπίσης γιὰ τὸ ξερίζωμα τῶν ζιζανιῶν, ἦταν ὅμως σπανιότερο.

Λασιμάτ'⁴ ὀργου 'ναι, γένη λασιμάτ', σήμαινε: δουλειὰ μὲ τὸ ἀλέτρι. 'Ἡλασαμ', γούλτουσαμ', σάλ'τσαμ' δὰ βόια σου βόσκημα, νὰ βοσκηχοῦν, ὀργώσαμε, τελειώσαμε, ἀφήσαμε τὰ βόδια στὴ βοσκή, νὰ βοσκήσουν. Λάμνου σόγιαγια, λάμνου δικέ,⁵ σήμαινε: ὀργώνω ρηχά, ὀργώνω βαθιά. Σήμερα λάμνου δού κόμμα, σήμερα ὀργώνω τὸ χωράφι.

Κρούγου σήμαινε καὶ τσαπίζω, κρούδιμα τὸ τσάπισμα. Νὰ δώκουμ' ναγχυριώνα, νὰ δώκουμ' κρομμύια, σήμαινε νὰ σκάψουμε τὸ περιβόλι, νὰ φυτέψουμε κρεμμύδια (ἐν. κρούγου). Γρύχου⁶ ἔλεγαν γιὰ τὸ ἄνοιγμα γούβας, θεμελίων κλπ. (οὐσ. τὸ γρύξιμα).

Σπέρου, δού σπέρσιμα, σπέρνω, τὸ σπάρσιμο ἔλεγαν, ὅταν ἔριχναν σπόρο στὴ γῆ. Σπέρου ἀνοιξιμιά, σπέρου μουχουπωρ'νά, σπέρνω ἀνοιξιτικά, φθινοπωριάτικα. 'Ενεχόταν καλὰ τὰ μουχουπωρ'νά, γίνονταν καλὰ τὰ φθινοπωριάτικα. Σπερδιμάτ' βαχὶ καὶ μουχόπουρου, καιρὸς σπορᾶς καὶ φθινόπωρο ἦταν συχνὰ τὸ ἴδιο, γιατί ἡ πολλὴ σπορὰ γινόταν τὸ φθινόπωρο.

Καμαῖνταρὸς ἦταν ἡ περίοδος ποὺ συνέπιπτε μὲ τὸ δεύτερο ὀργωμα, μὲ τὸ διβόλιμα, ποὺ ἄρχιζε μὲ τὸ κατέβασμα τῶν βοδιῶν ἀπὸ τὸ βουνό, κατὰ τὰ μέσα τοῦ Μάη, καὶ κρατοῦσε ὡς τὶς 20 Ἰουνίου, κάποτε καὶ ἄργότερα — ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς σαρακοστῆς ὥσπου ν' ἀρχίσουν νὰ κοκκινίζουν

1. Τουρκ. malaz;

2. Ταρὸς, καιρὸς δηλ. τοῦ καματοῦ;

3. Πβ. Σχολ. 'Ἡσιόδ. 'Εργ. ἡμ. 258: «Τὴν γὰρ δις ἡροσμένην δίπολον καὶ τὴν τρις τρίπολον καλοῦσι».

4. 'Απὸ τὸ ρ. λάμνου <ἐλαύνω.

5. Τουρκ. dik.

6. Γρύχου <ὀρῶσσω.

τὰ ρόβια καὶ νὰ ὠριμάσουν τὰ κριθάρια, ὅταν γυρίζουν τὰ βόδια ἀπὸ τὸ γι-
αῖλα». Τότε συγκόμιζαν τὴ ρόβη καὶ τὸ κριθάρι.

Καμαῖνταρὸς ὅμως ἦταν καὶ τὸ αὐγουστιάτικο ὄργωμα. Σοὺ ξερό σοὺ
τόπους σταμάτιζαμ' νὰ δοῦ λάσουμι τῶι πααίνισκαμ' τῶι χέριζαμ', ὅταν
στέγωνε ὁ τόπος, σταματούσαμε τὸ ὄργωμα καὶ πηγαίναμε καὶ θερίζαμε.
Καμαῖνταρὸ τῶεῖδι τῶι πού λάμιδκαμ' δοὺν Ἀγουστοῦ, τὰ νύχτις, γιαζιν-
ταρὸ τῶεῖδι πού χερίζουμι, κ. εἶναι καὶ ὅταν ὀργώνουμε, τὸν Αὐγουστο,
τὶς νύχτες, γ. εἶναι ὅταν θερίζουμε, ἡ ἐποχὴ πού ἄρχιζε μετὰ τὸν ἀνοιξιάτι-
κο καμαῖνταρό, μὲ τὸ τέλος τοῦ ὀργώματος, πρὶν ἀρχίσει τὸ θέρος, καὶ
τελείωνε μὲ τὸ τέλος τοῦ θερισμοῦ, 25 Ἰουνίου ὡς 25 Ἰουλίου περίπου.

Ὁ γιαζινταρὸς ἢ γιανταρὸς ἄρχιζε, ὅταν ὁ πατρικός εἰδοποιοῦσε τὸν
κόσμο νὰ πάει γιὰ χόρτα. Στὸ γιαζινταρὸ συγκόμιζαν, μὲ τὴ σειρὰ, τὶς
φακές, τὸ κριθάρι καὶ τὴ σίκαλη. Ἐλεγαν ἀκόμη γιαζινταρὸ ἔχουμι, ἔχομε
θέρισμα.

§ 237. Τὸ Φυτό. Καθάρισμα καὶ βοτάνισμα.

Ἐσπερναν κυρίως σίκαλη, λιγότερο σιτάρι καὶ κριθάρι¹. Τὴν πρώτη
γιὰ τὸ ψωμί τους, τὸ κριθάρι γιὰ τὰ ζῶα τους. Τὸ σιτάρι τῶλεγαν γέλ'μα
καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν σὲ ὀρισμένες περιστάσεις².

Ὅταν ἔβλεπαν καλαμιές μέσα στὸ σπαρτὸ ὄχι τελείως κυλινδρικές,
περίμεναν καλὴ χρονιά. Ἐχ' δόξα³ ἔλεγαν γιὰ τὰ διπλὰ ἢ πλατύτερα κάπως
στάχυα. Γέλ'μάτ' τῶουφάλ' ἔλεγαν τὸ στάχυ, κρόσ' κρόσι, τὴ ρίζα, δάλια⁴
τὰ παρακλάδια. Ἐλεγαν ἀκόμη καλάμ' (τό), φύλλου (τό), κόμπους (ὅ), πληθ.
τὰ κόμπουῖα, σπόρους. Μπασλάτ'σι⁵, βγαίν' δοῦ γέλ'μα, ἄρχισε, φυτρώ-
νει τὸ σιτάρι, τῶουράτ'σιν⁶, φύτρωσε. Ἐχ' κάλα⁷, ἔχει γάλα, ἔλεγαν γιὰ τὸ
σιτάρι πού δὲν εἶχε ἀκόμη μεστώσει. Ἀπάνου στοῦ τῶιτῶέτς⁸, πάνω στὸ
λουλούδι, στὴν ἀνθηση, ἔλεγαν ἀκόμη, πράσινου τῶεῖδι, εἶναι πράσινο.
Μάλαγμα (τό) ἦταν ἡ κατάσταση τοῦ σιταριοῦ καὶ τῆς σίκαλης, ὅταν εἴ-
χε τελειώσει τὸ ἀλώνισμα καὶ τὰ ἀλωνισμένα γίνονταν σωρὸς γιὰ τὸ λί-

1. Ἡ ἀναλογία ἦταν περίπου: 80% σίκαλη, 10% σιτάρι, 10% κριθάρι. Παλιότερα
μερικοὶ εἶχαν καλλιεργήσει καὶ λίγα καπνὰ γιὰ ἀτομικὴ τους χρῆση.

2. Βλ. παραπάνω, σ. 426.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Τουρκ. dal.

5. Τουρκ. başladı.

6. Τουρκ. tırıtırmek.

7. Γαβριγία ἔλεγαν στὸ Ἰκόνιο τὰ καφαλισμένα στὴ φωτιά στάχυα, ὅταν ἀκόμη
δὲν ἦταν ὠριμα. Τρώγονταν εὐχάριστα.

8. Τουρκ. çisek.

χνισμα. Τσίματα (τά) ήταν τὰ χοντράδια, ὅσα μέναν μετὰ τὸ λίχνισμα, οἱ καλαμιές ποὺ δὲν τρίβονταν πιά στὸ ἀλώνισμα. Αὐτὰ τὰ ἔκαιγαν στὸ τουνδούρι.

Πρέπει ἀμέσως νὰ σημειώσουμε πὼς τὰ χωράφια τοῦ Μιστιοῦ ήταν ὅλα μέσα στὸν κάμπο κ' ἐπομένως δὲ χρειάζονταν ξερολιθιές γιὰ νὰ κρατήσουν τὰ χώματα. Κάτι ἀκόμη ποὺ δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε, εἶναι πὼς οἱ Μιστιῶτες δὲ βοτάνιζαν συνήθως τὰ χωράφια τους, δὲν ἔβγαζαν δηλαδὴ τὰ ζιζάνια ποὺ φύτρωναν καὶ μεγάλωναν μαζί με τὰ σπαρτά τους. Λίγοι μόνο ἔβγαζαν μερικά χόρτα μέσα ἀπὸ τὰ σπαρτά, γιὰ τὰ ζῶα τους. Τοίμαζαν ὅμως τὸ χωράφι γιὰ σπορὰ μετὰ τὰ συχνὰ ὀργώματα κ' ἔτσι τὸ ἐλευθέρωναν ἀπὸ τὶς καλαμιές τῆς περσινῆς χρονιάς, ποὺ θὰ μπόδιζαν τὸ μέγαλωμα τῶν φυτῶν. Κάποτε συγκέντρωναν ἀκόμη καὶ τ' ἀγκάθια ἢ τὰ μεγάλα χόρτα — σῶροψαμ' *da*, ποίκαμ' *da* φκόνι, τὰ μαζέψαμε, τὰ κάναμε σωρό, θεμωνιά — πρὶν σπείρουν, καὶ τὰκαιγαν γιὰ τὸν ἴδιον λόγο. Νὰ πᾶμ' νὰ κατινίσουμε¹ δὲ κόμματα, ἔλεγαν γι' αὐτὴ τὴ δουλειά, κι αὐτὸ γινόταν γιὰ τὶς φακὲς κυρίως. Ξέβαλα τ' ἀγκάγια (ἢ ἀγκάχα), ἔβαλα τ' ἀγκάθια τῇ δῶκα τα νιῶά, τουτούρ'σα² τα, καὶ τοὺς ἔδωσα φωτιά. τᾶκαψα. Μερικοί, ὥστόσο, πακλαίζαν³ τὰ χορτάρια, ἔβγαζαν τὰ ζιζάνια κι ἀπὸ τὸ σπαρμένο. Πολὺ χορτάρ' μέσῃ τ', ἄς δοῦ σωρόψομ', πολὺ χόρτο (ἔχει) μέσα, ἄς τὸ μαζέψουμε.

Καθάριζαν ἀκόμη ἀπὸ τὰ χόρτα καὶ τοὺς νεγκυριῶνες, τὰ ξερικὰ περιβόλια τους. Νὰ δώκομ' νεγκυριῶνα σήμαινε «νὰ χτυπήσουμε», νὰ καθαρίσουμε τὸ περιβόλι ἀπὸ τὰ ζιζάνια. Νεγκυριῶνα τέλ' κρούσιμα, γιομῶη χορτάρια, τὸ περιβόλι θέλει χτύπημα, καθάρισμα, γέμισε χόρτα. Κόψι τα λίου, δοῦ κόμμα ὅλου γιομῶη χορτάρια, ποῦ νὰ σπείρουμ' στὰ χορτάρια μέσα, κόψε τα λίγο, ὅλο τὸ χωράφι γέμισε χόρτα, ποῦ νὰ σπείρουμε μέσα στὰ χόρτα;

§ 238. Τὸ ὀργῶμα.

Ἡ καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν στὸ Μιστί ἄρχιζε μετὰ τὰ ὀργώματα, μετὰ τὴν προετοιμασία δηλαδὴ τῆς γῆς, πρὶν ὁ γεωργὸς τῆς ἐμπιστευτῇ τὸ σπόρο. Στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἀπρίλη ἢ μέρα ήταν ἀρκετὰ μεγάλη, ὁ καιρὸς ἄρχιζε νὰ ζεσταίνει καὶ τὰ βόδια εἶχαν κióλας ζευτῇ στὸ χαμὶ καὶ εἶχαν ξανασυνηθίσει στὴ δουλειά, ὕστερα ἀπὸ τὸ χειμωνιάτικο κλείσιμο στὸ στάβλο. Φόρτωναν λοιπὸν οἱ νοικοκυραῖοι στὸ ἕνα γαϊδούρι τους τὰ φαγητὰ καὶ τὶς

1. Πβ. κατινό, καθαρό.

2. Τουρκ. *tüttürmek*, καπνίζω.

3. Τουρκ. *paklamak*, καθαρίζω.

κάπες τους, στο άλλο τ' αλέτρια, με τρόπο που οί ἄκρες τῶν στοφιδιῶν νὰ σέρνονται λίγο στὴ γῆ, καὶ ξεκινοῦσαν γιὰ τὰ χωράφια, γιὰ τὸ γύνιασμα (τὸ ρ. γυνιάζου), τὸ πρῶτο ὄργωμα, ποὺ εἶχε κυρίως σκοπὸ ν' ἀνοίξει τὶς καλαμιές, νὰ καθαρῖσει τὸ χωράφι ἀπὸ τὶς περσινές καλαμιές, ποὺ θὰ μπόδιζαν τὸ μέγαλωμα τῶν νέων φυτῶν. Τὸ γύνιασμα ἄρχιζε μετὰ τὴ σπορὰ τῆς ρόβης, τῆς φακῆς καὶ τοῦ κριθαριοῦ. Πήγαιναν σ' αὐτὸ τὸ πρωῒ καὶ γύριζαν τὸ βράδυ. Τὸ διβόλιμα γινόταν μόνο τὴ νύχτα, εἴτε ὑπῆρχε φεγγάρι, εἴτε ὄχι. Ἡ ζέστη δυνάμωνε σιγὰ σιγὰ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, καὶ τὴν ἡμέρα ὁ βιελέκους¹, ὁ οἷστρος ἐνοχλοῦσε πολὺ τὰ ζῶα. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἐργαστοῦν μετὰ τὴ δροσιὰ τῆς νύχτας, ὅταν τὰ ζῶα ἦταν ἡσυχὰ ἀπὸ τὰ ἐνοχλητικὰ αὐτὰ ἔντομα καὶ ἡ δουλειὰ γινόταν λιγότερο κουραστική. Ὁ ὄργωμα ἔκαναν, ἐξάλλου, κι ἂν τ' αὐλάκια δὲν ἦταν κάποτε πολὺ κοντὰ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, τὸ κακὸ δὲν ἦταν μεγάλο, ἀφοῦ θ' ἀκολουθοῦσε καὶ ἄλλο ὄργωμα. Ἐξευαν λοιπὸν τὰ ζῶα, ρύθμιζαν τὸ μάκρος τοῦ στοφιδιοῦ γιὰ νὰ εἶναι συμμετρικὸ τὸ βάθος τοῦ αὐλακιοῦ, καὶ ὁρίζαν καματάς, ἔφτιαχναν καματά, ὄργωναν.

Ἐργάζονταν ἔτσι δυὸ τρεῖς βδομάδες κ' ἔπειτα σταματοῦσαν. Ὁ κάμπος ἄρχιζε σιγὰ σιγὰ νὰ πρασινίζει, τὰ χόρτα μύριζαν καὶ τὰ κουρασμένα βόδια ἀνοίγαν τὰ πλατιά τους ρουθούνια γιὰ νὰ μυρίσουν τὴν ἀνοιξη. Δὲ βόδια δὲ λάμνουν, τότε, μυρίζ' τοῦ χορτάρ', νὰ τ' ἀφήσουμε, κάποτε μάλιστα δ' αλέτιρ ἐφ' ἔτι ἀπὸ τὰ χέρια μ', δὲ βόδια σπάσαν, τὰ βόδια δὲν ὀργώνουν, μυρίζει τὸ χόρτο, νὰ τ' ἀφήσουμε, τὸ αλέτρι ἐφυγε ἀπὸ τὰ χέρια μου, τὰ βόδια προγγίξαν. Ἦταν καιρὸς νὰ πᾶνε στὸ γιαῖλά, ὅπως σημειώνομε παρακάτω². Ἡ μέρα εἶχε πιά μεγαλώσει, οἱ ὁμαλές πλαγιές καὶ οἱ ψηλές κοιλάδες τοῦ Οὐτσκοπουλοῦ πρασίνιζαν καὶ μοσχοβολοῦσαν, ἐνῶ ὁ κάμπος τοῦ Μιστιοῦ, σπαρμένος καθὼς ἦταν κ' ἐπομένως χωρὶς χόρτα, δὲ μποροῦσε νὰ θρέψει τὰ βόδια τοῦ χωριοῦ. Τὰ ὀδηγοῦσαν λοιπὸν οἱ Μιστιῶτες στὸ βουνὸ καὶ ὅταν σὲ λίγες βδομάδες τὰ κατέβαζαν δυναμωμένα, ὅλα ἦταν ἔτοιμα νὰ συνεχίσουν τὸ διβόλιμα. Ὁ κάμπος ἀχολογοῦσε τότε ἀπὸ τὶς φωνές τῶν τσιφτσήδων, ποὺ κεντοῦσαν μετὰ τὸ βουκέντρι τὰ ζῶα νὰ προχωρήσουν. Ἦταν κουραστικότερο ἀπὸ τὸ πρῶτο ὄργωμα, γιατί ἡ ζέστη — Ἰούνιος πιά — εἶχε δυναμώσει, ἡ νύχτα εἶχε μικρύνει καὶ ὁ καιρὸς δὲν τοὺς ἔπαιρνε γιὰ νὰ τελειώσουν τὴ δουλειὰ τους. Πάλευαν σκληρὰ τὴ νύχτα, ξεκουράζονταν τὴν ἡμέρα, ὅσοι ὄργωναν, καὶ ξάπλωναν στὸν ἴσκιο νὰ κοιμηθοῦν. Κάχουμι στοῦ σκιάους (ἢ σκιάφους), πολλὴ ζέστη φθάν' σήμερα, κάφ' ὄλιους, κάθομαι στὸν ἴσκιο, κάνει πολλὴ ζέστη σήμερα, ὁ ἥλιος καίει, παραπονιόνταν. Ἐβαζαν τὶς κάπες τους πάνω στὸ αλέτρι, ἔκαναν ἓνα μικρὸν ἴσκιο

1. Τουρκ. bivelek, οἷστρος.

2. Βλ. § 253.

καὶ σ' αὐτὸν κοιμόνταν. Ἐργάζονταν σκληρὰ μέσα στὸ ζεστὸν κάμπο καὶ παρακαλοῦσαν νὰ ἔριψιν ἕνα ψῆ βρεχός, νᾶριχνε μιὰ σταλιά βροχὴ νὰ δροσιستῇ ὁ τόπος! Χρειαζόταν πολὺ αὐτὲς τὶς ἡμέρες ἡ βροχὴ καὶ πάντοτε στήριζαν τὶς ἐλπίδες τους στὸν Ἅι Κωσταντῖνο, ποὺ κρατοῦσαν γι' αὐτὸ τὸ λόγο αὐστηρὰ τὴ γιορτὴ του.

Αὐτὸς ποὺ ἔβοσκε τὰ ζῶα τὴν ἡμέρα κ' ἕνας μικρὸς συνήθως ποὺ καβάλα στὸ γαῖδαρο πήγαινε στὸ χωριὸ νὰ φέρει τὴ χρειὰ τῶι δούλερό, κοιμόνταν τὴ νύχτα. Βλέποντας τὰ ζῶα νὰ καταπίνουν λαίμαργα τὸ τρυφερὸ χορτάρι, χαίρονταν καὶ οἱ ἴδιοι. «Ἄμα χορτάσουν τὰ βόδια, χαίρεσαι. Θαρρεῖς πὼς ἔχεις χορτάσει ἐσύ».

Γυναῖκες στὸ ὄργωμα δὲν πήγαιναν, αὐτὴ ἦταν δουλειὰ ἀντρική. Ἄν στὸ χωράφι φύτεωναν πολλὰς ἀγριάδες, τότε ὁ νοικοκύρης ἔκανε καὶ τρίτο ὄργωμα, τὸ τριβόλιμα, γιὰ νὰ ξεριζώσῃ ὅσα μποροῦσε ἀπ' αὐτὰ τὰ ζιζάνια. Ἀλλιῶς τὸ χωράφι λιαζόταν ὅλο τὸ καλοκαίρι καὶ τὸ φθινόπωρο περὶμενε νὰ τοῦ ρίξουν τὸ σπόρο.

§ 239. Ἡ σπορά. Τὸ σβάρνισμα τοῦ χωραφιοῦ. Ὁ ἀγιασμός. Οἱ ἀρρώστιας τοῦ φυτοῦ.

Ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι γινόταν μὲ τὸ ὄργωμα, ἡ σπορά ἦταν δουλειὰ ἀποκλειστικὰ σχεδὸν γυναικεία. Ἀρχίζε τὸ Σεπτέμβρη, ὅταν ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄντρες τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ δεκαπέντε περίπου χρονῶν καὶ πάνω, βρίσκονταν στὶς κοῦρες. Στὸ χωριὸ ἔμεναν οἱ σακάτηδες, οἱ εὔποροι κάπως, ποὺ δὲν πήγαιναν στὶς κοῦρες, οἱ λίγοι μπακάληδες, οἱ παπάδες, οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ. Τὸ βάρος λοιπὸν τῆς δουλειᾶς ἔπεφτε στὶς γυναῖκες καὶ στὰ κορίτσια, ποὺ, πρὶν τελειώσουν καλὰ καλὰ τὸ ἀλώνισμα, τοιμάζονταν γιὰ τὴ σπορά. Τὰ ναι̃τ̃σις σπέρριζαν, οἱ γυναῖκες ἔσπερναν, βεβαιώνουν ὅλοι οἱ Μιστιῶτες. Τὶς ρόβες ὁμως, τὰ κριθάρια καὶ τὶς φακὲς τᾶσπερναν οἱ ἄντρες ποὺ βρίσκονταν τότε ἀκόμη στὸ χωριό¹. Ἐπρεπε, φυσικά, νὰ βρέξει πρὶν ἀρχίσει ἡ σπορά. Ἄν (γ) ἐνέϊ βρεχός, σπέρνει, ἄ' δὲν (γ) ἐνέϊ, δὲ σπέρνει, μαζεῦ' τα δού μουρμούτ̃σ', ἂν βρέξει, σπέρνει, ἂν δὲ βρέξει, δὲ σπέρνει, (γιατὶ τὸ σπόρο) τὸν μαζεῦει τὸ μυρμήγκι.

Πρὶν ἀρχίσει ἡ σπορά, κάθε σπίτι ἔβαζε λίγο σπόρο ἀπὸ κάθε εἶδος πάνω στὸ τραπέζι, ἐρχόταν ὁ παπὰς καὶ διάβαζε τὴν εὐχή, κ' ἔπειτα ἀνακάτευαν τὸ λίγο αὐτὸ σπόρο μὲ τὸν πολὺ. Δὲν πήγαιναν τὸ σπόρο στὴν ἐκκλησία γιὰ διάβασμα, ὅπως γινόταν ἄλλοῦ.

Ὅταν ἔφτανε ἡ μέρα γιὰ τὴ σπορά, φόρτωναν στὰ γαιδούρια τὸ σπόρο καὶ τ' ἀλέτριά, ἔβαζαν μπροστὰ τὰ βόδια, ἔπαιρναν οἱ γυναῖκες καὶ τὰ

1. Λίγες μόνο οἰκογένειες σπέρναν τσιμένι.

κορίτσια τὴ ρόκα καὶ τὸ μαλλὶ καὶ πηγαινάν γνέθοντας στὸ χωράφι. Ἦταν ντροπὴ γιὰ ἓνα κορίτσι νὰ πάει καβάλα, ὅταν στὴ συντροφιά ὑπῆρχαν γυναικες ἡλικιωμένες.

Ὅταν ἔφταναν στὸ χωράφι, ξεφόρτωναν τὰ γαϊδούρια καί, πρὶν ἀρχίσουν τὴ δουλειά, προσεύχονταν : Κύριε Ἰσοῦ Χριστέ ! Ἐπειτα ζεύαν τὰ βόδια στὸ ἀλέτρι, χωρίζαν τὸ χωράφι σὲ πρασιδία¹, γέμιζε τὴν ποδιά της μὲ σπόρο μιὰ ἔμπειρη ἀπὸ τὴ συντροφιά, καὶ ἄρχιζε τὴ σπορά. Ἐμπαινε πρῶτα στὴ μιὰ πλευρὰ τοῦ πρασιδιοῦ κ' ἔσπερνε μὲ τὸ χέρι της μιὰ χούφτα δεξιὰ καὶ μιὰ ἀριστερὰ σ' ὅλο τὸ μάκρος. Ἐκανε ἔπειτα τὸ ἴδιο στὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ πρασιδιοῦ, καὶ κατόπιν τὸ ἴδιο στὴ μέση. Ὅταν τελείωνε τὸ σπάρσιμο τοῦ πρασιδιοῦ, ἄρχιζε τὸ λάσιμα, τὸ ὄργωμα. Ρύθμιζαν τὸ μάκρος τοῦ στοφιδιοῦ, ὥστε τ' αὐλάκια νὰ μὴν εἶναι οὔτε πολὺ ρηχὰ οὔτε πολὺ βαθιά, καὶ κεντοῦσαν τὰ βόδια μὲ τὸ φτῆντρο, γιὰ νὰ προχωρήσουν. Ὅταν τελείωνε τὸ ὄργωμα τοῦ πρώτου πρασιδιοῦ, χωρίζαν τὸ δεύτερο κ' ἔπειτα τὸ τρίτο, ὥσπου νὰ γουλτώσουν, νὰ τελειώσουν τὸ χωράφι. Ὁ τρόπος τοῦ ὀργώματος ἦταν ὁ γνωστὸς «βουστροφηδόν», ὁ Μακ. Δαμιανίδης ὅμως νόμιζε πὼς καὶ κυκλικά, μὲ τερματισμὸ στὸ κέντρο, γινόταν κάποτε τὸ ὄργωμα.

Γύρω στὶς 10 - 15 τοῦ Δεκεμβριοῦ τελείωνε ἡ σπορὰ τῆς σίκαλης καὶ τοῦ σιταριοῦ, ὁ χειμώνας ἄρχιζε βαρὺς καὶ τὰ χιόνια σκέπαζαν τὰ σπαρμένα χωράφια. Τὰ μεγάλα ζῶα κλείνονταν τότε στὸ στάβλο κ' ἔβγαιναν ἀπ' αὐτὸν μόνο γιὰ νερὸ στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ. Τῷλεξαν καὶ οἱ Τοῦρκοι, πὼς «στὶς 15 τοῦ Δεκεμβριοῦ ὁ τσοπάνης μαζεύεται ἀπὸ τὸ βουνὸ στὸ σπίτι καὶ τὰ πουλιὰ μαζεύονται στὸν κάμπο».

Στὶς ἀρχὲς τοῦ Μάρτη — νωρίτερα κάποτε, ἂν ὁ καιρὸς ἦταν καλὸς — ἄρχιζε ἡ σπορὰ τῶν ὀσίων : τοῦ κριθαριοῦ, τῆς ρόβης, τῆς φακῆς καὶ τῶν ρεβιθίων, γιὰ νὰ τελειώσει μὲ τὴ σπορὰ τῆς ρόκας, ποὺ ἀπὸ τὸν καρπὸ της θάπαιρναν τὸ λάδι τῆς χρονιάς τους. Τὸν ἔρτουμ' νένοιζ', νὰ σπείρουμε τὰ κ'σάρια τῶν δὲ ρόβια τῶν δὲ φακούια τῶν δ' ἀγκιζόμ—σπέριαμ' ἀνοιξιμιάτ'—κα—, ὅταν ἔρθουμε στὴν ἀνοιξη, θὰ σπείρουμε τὰ κριθάρια καὶ τὶς ρόβες καὶ τὶς φακὲς καὶ τὴ ρόκα — σπέρναμε τ' ἀνοιξιάτικα. Τὸν Ἀπρίλη κάθε σπορὰ εἶχε τελειώσει — καλοκαίρι πιά. Ἡ νυχτερινὴ ὑγρασία τοῦ κάμπου ὅμως βοηθοῦσε τὴν ἀνάπτυξη τῶν σπαρτῶν.

Ὅταν προχωροῦσε ἡ ἀνοιξη ἀρκετὰ καὶ ὁ φόβος τῆς παγωνιάς λιγότευε, οἱ Μιστιῶτες φύτευαν στὰ μποστάνια τους τὶς λίγες καρπουζιές καὶ κολοκυθιές τους.

Τ' ἀνοιξιάτικα σπέρνονταν τὸν ἴδιο καιρὸ ποὺ γίνονταν καὶ τὰ ὀργώ-

1. Βλ. παραπάνω, σ. 472.

ματα τῶν χωραφιῶν, γι' αὐτὸ ὅλοι ἦταν τότε βιαστικοὶ γιὰ νὰ προκάνουν τὶς δουλειές τους, πρὶν τοὺς πιάσει τὸ καλοκαίρι. Πολλοὶ συγγενεῖς, ποὺ τυχὸν τελείωναν τὴ δική τους σπορά, ἔτρεχαν ἀκάλεστοι νὰ βοηθήσουν τοὺς δικούς τους.

Ὅσοι δὲν εἶχαν χωράφια κατάλληλα γιὰ φακές, ἔσπερναν σὲ ξένα, παίρνοντας τὴν ἄδεια ἀπὸ τοὺς ἰδιοχτῆτες τους, κάποτε ὅμως καὶ χωρὶς αὐτή. Τὰ ὄσπρια τᾶσπερναν πάντα στὶς καλαμιές, στὰ χωράφια τὰ σπαρμένα τὴν προηγούμενη χρονιά μὲ σίκαλη ἢ σιτάρι.

Τὸ σβάρνισμα.

Μετὰ τὴ σπορά τῶν χωραφιῶν, μ' ὁποιοδήποτε εἶδος, γινόταν τὸ *ἱα-πανάισμα*¹, τὸ σβάρνισμα. Ἐξευαν στὸ *ἱαπάν*² τὰ βόδια, ἔβαζαν πάνω κ' ἓνα βάρος, τὴν ἔσερναν, ὁ σπόρος ποὺ εἶχε μείνει στὴν ἐπιφάνεια σκεπαζόταν, καὶ τὸ χωράφι ἴσιωνε. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ πολλοὶ ποὺ δὲ σβάρνιζαν μὲ τὰ ζῶα. Περνοῦσαν οἱ ἴδιοι τὸ σκοινὶ στὸ λαιμὸ τους καὶ ἔσερναν τὴ σβάρνα πάνω ἀπὸ τὸ σπαρμένο χωράφι. Δὲν ἔβρισκαν δύσκολη αὐτὴ τὴ δουλειά.

Ὁ ἀγισμός.

Τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων ἢ μιὰ δυὸ μέρες ἀργότερα, κάθε νοικοκύρης ἁγιαζε τὰ σπαρτά του, καὶ τὸ Πάσχα πηγαίνει κ' ἔχωνε σ' ἓνα σπαρμένο χωράφι ἓνα κόκκινο ἄβγό, «γιὰ τὸ καλό». Ἦταν ἀπὸ αἱ βατζελιοῦ d' ὀβγά, τὰ ἄβγά τῶν ἁγίων (=12) Εὐαγγελίων ποὺ εἶδαμε³, γιὰ νὰ προφυλάξουν τὰ σπαρτά ἀπὸ τὸ χαλάζι.

Στοὺς πρώτους μῆνες μετὰ τὴ σπορά, μόλο ποὺ τὰ χιόνια σιγὰ σιγὰ ἔλιωναν στὸν κάμπο, τὰ σπαρτά μεγάλωναν πολὺ ἀργά, γιὰ τὸ κρύο ἦταν ἀκόμη δυνατὸ. Ἀργότερα ὅμως τὸ μέγλωμα ἦταν πολὺ σύντομο καί, ὅπως ἔλεγαν Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι, τὰ σπαρτά μεγάλωναν «ἐφτὰ μῆνες μιὰ πιθαμή, ἓνα μῆνα ἐφτὰ πιθαμές»⁴.

Οἱ ἀρρώστιες τοῦ γνυτοῦ.

Ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες τῶν σπαρτῶν οἱ Μιστιῶτες ξεχώριζαν τὸν ψύλλου, ἓνα παράσιτο ποὺ πείραζε τὴ ρόβη, τὸ *γινατζίχ*⁵, ποὺ κιτρίνιζε τὴν

1. Ἀπὸ τὸ τουρκ. *taban*.

2. Τουρκ. *taban*, σβάρνα.

3. Βλ. σ. 315.

4. Πβ. τὸ κοινὸ: πέντε μῆνες ἓναν κόμπο, ἓνα μῆνα πέντε κόμπους.

5. Τουρκ. *kinacik*, μικρὸ *kina*.

καλαμιὰ τοῦ σπαρτοῦ ἀλλὰ πολὺ δὲν πείραζεν, δὲν ἔκανε μεγάλο κακό, καὶ τὸ ἄορ¹, τὸ σκόρο τῶν σπαρτῶν. Δοὺ γέλ'μα τσαλούντ'σι², τὸ σιτάρι ἔπαθε ἀρρώστια, ἔλεγαν. Περιττὸ νὰ σημειώσουμε πὼς δὲν ἀντιδροῦσαν καθόλου σ' αὐτὲς τὶς ἀρρώστιες.

Μισιακὰ χωράφια οἱ Μιστιῶτες δὲν καλλιεργοῦσαν. Οἱ φτωχοὶ ὅμως νοίκιαζαν κάποτε ξένα χωράφια, τᾶσπερναν γιὰ λογαριασμό τους κ' ἔδιναν γιὰ νοίκι — ἰτζά³ — ἔξι ὀκάδες στὸ στάμα, περισσότερο, ἂν τὸ χωράφι ἦταν πολὺ καλὸ. Νὰ τοῦ δώκουμε μὴ τοῦ ἰτζά, νὰ τὸ δώσουμε μὲ τὸ νοίκι, ἔλεγαν σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση οἱ ἰδιοχτῆτες.

§ 240. Ἡ ρόκα.

Τελευταῖο ἀπ' ὅλα τὰ σπαρτὰ ἔριχναν στὴ γῆ τὸ ἀγκιζόμ⁴, τὴ ρόκα, γιὰ νὰ πάρουν ἀπὸ τὸ σπόρο τῆς τὸ λάδι τῆς χρονιάς τους. Τᾶσπερναν Μάρτη - Ἀπρίλη. Ὅργωναν καλὰ τὸ χωράφι κ' ἔπειτα γέμιζαν τὴν ποδιά, μισὸ σπόρο καὶ μισὴ ἄμμο. Ὁ σπόρος τῆς ρόκας εἶναι ψιλός, κι ἂν δὲν τὸν ἀνακάτευαν μὲ ἄμμο, θάπεφτε πυκνός.

Μεγάλωνε εὐκόλα ἡ ρόκα, ἐβγαζε πολλὰ κίτρινα λουλούδια κ' ἔπειτα ἔδενε τὸ σπόρο. Τὴν ἐβγαζαν μὲ τὰ χέρια - μάιζάν δου, τὴ μαδοῦσαν, τὴν ξερίζωναν — κάπως νωπὴ ἀκόμη, γιὰ νὰ μὴν πετιέται ὁ σπόρος καὶ χάνεται. Στὸ ἀλώνι τὴν ἄφηναν μερικὲς μέρες νὰ ξεραθῇ κ' ἔπειτα ἔζευαν τὰ βόδια γιὰ τὸ ἀλώνισμα. Ἦταν τρυφερά τὰ φύλλα καὶ τὰ κοτσάνια τῆς, γι' αὐτὸ σὲ λίγες ὥρες τὸ ἀλώνισμα τελείωνε. Τὴν κοσκίνιζαν ἔπειτα καὶ τὴν καθάριζαν, πρὶν τὴ μεταφέρουν στὸ σπῖτι, ὅπου τὴν κρατοῦσαν ὥς τὸ χειμῶνα. Ἐρχονταν τότε οἱ Φλοῖτιανοί, νοίκιαζαν τοὺς μάγγανους τοῦ χωριοῦ, καὶ οἱ Μιστιῶτες τοὺς ἔδιναν τὸ σπόρο τῆς ρόκας κ' ἔπαιρναν τὸ λάδι. Ἡ συγκομιδὴ τῆς γινόταν μετὰ τὴ συγκομιδὴ τοῦ σιταριοῦ καὶ τῆς σίκαλης. Λίγοι στὸ χωριὸ ἔσπερναν ρόκα γιὰ τὸ λάδι τους. Οἱ ἄλλοι ἀγόραζαν ἀπ' αὐτοὺς ποὺ τοὺς περίσσευε ἢ ἀπὸ τοὺς Φλοῖτιανούς ποὺ δούλευαν τὸ μάγγανο. Γύριζαν ὅμως καὶ Ἀξενοὶ καὶ Φλοῖτιανοὶ στὰ χωριά καὶ πουλοῦσαν.

§ 241. Τὰ κρεμμύδια. Οἱ νεγκυριῶνες.

Ἐσπερναν, φυσικά, καὶ κρεμμύδια στὸ Μιστί, ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν

1. Τουρκ. kor, ἀνθρακιά.

2. Τουρκ. çalınmak.

3. Τουρκ. ıcar.

4. Τουρκ. idiom. λ.

πολὺ συχνὰ γιὰ προσφάγι. Ζευγάριζαν τὸ χωράφι καλὰ, ἔριχναν ἔπειτα τὴν κοπριά καὶ κατόπι γέμιζαν οἱ γυναῖκες τὶς ποδιές τους μικρά, στρογγυλὰ συνήθως, κρεμμύδια — μεγαλύτερα ἀπὸ τὸ γνωστὸ μας κοκκάρι — καὶ τὰ φύτευαν, ἀραιὰ κάπως, στ' αὐλάκια. Ἄν φύτευαν τὰ κρεμμύδια μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ σκεπαρνιοῦ, ἔλεγαν κρούγου κρομμύια, χτυπῶ, φυτεύω δηλαδή, ἔλεγαν ὁμως ἀκόμη γρύχου νὰ χυτέψου ἵνα τσαλού, χτυπῶ, σκάβω, γιὰ νὰ φυτέψω ἕνα δέντρο. Ἄν φύτευαν τὰ κρεμμύδια μετὰ τὸ ἄλέτρι, ἔλεγαν χυτεύου, φυτεύω κρομμύια. Τὰ σκάλιζαν ἀργότερα, τὰ τσάπιζαν σὲ λίγες βδομάδες, ὅταν μεγάλωναν κάπως, κι ὅταν τὰ φύλλα τους ἄρχιζαν νὰ κιτρινίσουν, τὰ πατοῦσαν μετὰ τὰ πόδια, γιὰ νὰ ψηθοῦν τὰ κεφάλια στὴ γῆ. Ἄν ἔβλεπαν βλαστοὺς—«σερνικά»—σὲ μερικὰ ἀπ' αὐτά, τοὺς ἔκοβαν καὶ τοὺς ἔτρωγαν ὁμοῦς μετὰ γιαούρτι. Ὅταν ὠρίμαζαν, τᾶβγαζαν, ἔκοβαν τὰ φύλλα καὶ ἄπλωναν τὰ κεφάλια στὰ δώματα, γιὰ νὰ ψηθοῦν στὸν ἥλιο καὶ νὰ μὴ σαπίζουν. Γιὰ νὰ μὴν τὰ καίει ὁμοῦς ὁ ἥλιος, ἄπλωναν πάνω τους λίγα χόρτα.

Στοὺς νεγκυριῶνες φύτευαν λίγες καρπουζιές¹, λιγότερες πεπονιές καὶ ἀρκετὲς κολοκυθιές. Ὅργωναν τὸ χωράφι, τὸ κόπριζαν καὶ φύτευαν τὰ εἶδη αὐτὰ γιὰ νὰ χουν νὰ τρῶνε στὰ σπίτια τους. Ἀργότερα τὰ σκάλιζαν μετὰ τὸ ξινάρι. Μετὰ τὴν περιποίηση αὐτὴ τοῦ χωραφιοῦ, τὸ σιτάρι ποὺ σπέρναν ἐδῶ τὴν ἐπόμενη χρονιά γινόταν καλύτερο.

Ἀπὸ κάθε σπίτι ἔστελναν ἕναν ἡλικιωμένο ἢ ἕνα παιδί, γιὰ νὰ φυλάει τὸ νεγκυριῶνα ἀπὸ κλεψιά, ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἐμπόδιζε τοὺς κλέφτες νὰ κάνουν τὴ δουλειά τους. Πολλοὶ ἀναβαν φωτιές ἐδῶ, γιὰ νὰ πᾶει ὁ ἀέρας τὸν καπνὸ στὰ σπαρτά, ἦταν καλὸ. Τὴν πράξη αὐτὴ τὴν ἔλεγαν τούτουρδισμα, νὰ τούτουρδίσουμ² νεγκυριῶνα μας.

§ 242. Τὸ θέρος.

Ἐλεγαν χερίζου, δού χέριμα, πᾶμι σοὺ χέριμα, θερίζω, θέρισμα, πᾶμε στὸ θέρισμα, στὸ θέρος.

Ἡ σειρά ποὺ ἀκολουθοῦσαν στὴ συγκομιδὴ τῶν δημητριακῶν καὶ τῶν ὀσπρίων ἦταν : ρόβη, φακές, κριθάρι, σίκαλη, σιτάρι. Τελευταία ἦταν ἡ ρόκα. Ἡ ρόβη καὶ οἱ φακές συγκομίζονταν ἀμέσως μετὰ τὸν καμαϊνταρό, τ' ἄλλα ἀργότερα. Κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου ἢ ἀρχὲς Αὐγούστου τὰ θερίσματα εἶχαν τελειώσει. Ἀρχιζαν συνήθως κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου.

Θέριζαν ἄντρες καὶ γυναῖκες, καὶ καθένας ἄρχιζε τὸ θέρος τῶν χωραφίων του, ὅταν ἔβλεπε πὼς τὰ σπαρτά ἦταν ὠριμα.

1. Κατὰ τὸν Ἰωσ. Μωϋσιάδην *Τὸ Ἀδρονίκιον* 27, τὰ καρπούζια εἰσάγονταν στὰ 1890 ἀπὸ τὴν Ἀμάσεια.

2. Τουρκ. tütürmek.

Οί φακές, ή ρόβη καὶ τὰ κριθάρια δὲν γίνονταν πολὺ ψηλά καὶ δὲν θερίζονταν, ἐπομένως, μὲ τὸ μεγάλο δρεπάνι. Αὐτὰ τᾶβγαζαν μὲ τὶς ρίζες, τὰ μάζιζαν, τὰ μαδοῦσαν, ἢ τὰ θέριζαν μὲ τὰ μικρὰ δρεπάνια, τὰ γαλέτσᾶ, χωρὶς δόντια κι αὐτά, ὅπως καὶ τὰ μεγάλα. Γι' αὐτὸ χρησιμοποιοῦσαν τὸ μαδῶ καὶ ὄχι τὸ θερίζω, ποὺ τῶλεγαν γιὰ τὸ σιτάρι καὶ τὴ σίκαλη. Αὐτά, ὄχι μόνο γίνονταν ψηλά, ἀλλὰ καὶ δυσκολώτερα ξεριζώνονταν καὶ σκληρότερη ἦταν ἡ καλαμιὰ τους. Καὶ δὲν ἔσπαζε εὐκόλα.

Γιὰ νὰ μὴ σκύβουν διαρκῶς κατὰ τὸ μάιμα, τὸ ξερίζωμα, γονάτιζαν συνήθως στὸ χῶμα κ' ἡ κούραση ἦταν λιγότερη. Ἐπειδὴ ὅμως ἔτσι τρυποῦσε στὸ γόνατο τὸ παντελόνι καὶ τρυποῦσαν καὶ τοὺς θεριστὲς τ' ἀγκάθια, οἱ ἄντρες ἔραβαν στὸ γόνατο τοῦ παντελονιοῦ ἓνα κομμάτι χοντρὸ πανὶ ἢ ἓνα κομμάτι δέρμα, κ' ἔτσι γονάτιζαν ἐλεύθερα. Γιὰ τὶς γυναῖκες τὸ σκύψιμο ἦταν εὐκολώτερο. Ὅσοι ἔβλεπαν τὴν ἐργατιά στὸ θέρος, εὐχόνταν : Κολάι γκελε¹ ἢ βερεκετλού². Τὰ ἴδια εὐχόνταν καὶ στὴ σπορά, τότε ὅμως πρόσθεταν : Λίγου νὰ κάμεις, πολὺ νὰ φᾶς.

α) Στὸν κάμπο.

Τὰ κριθάρια καὶ τὶς ρόβες στὸ Μιστὶ τὰ χρειάζονταν μόνο γιὰ τὰ ζῶα. Τὸ ψωμὶ τους τὸ ἔκαναν μὲ ἀλεύρι σικάλινο, καὶ μόνο τὰ κουλουράκια γιὰ τὶς γιορτές, τὰ πρόσφορα γιὰ τὴν ἐκκλησία, τὸ πλιγούρι καὶ τὸ κορκότι καὶ κάποτε λίγα ψωμιὰ γιὰ ἐξαιρετικούς ἐπισκέπτες — τὸ γαμπρό, τὸ δεσπότη, τοὺς συμπέθερους — γίνονταν μὲ ἀλεύρι ἀπὸ σιτάρι³. Γι' αὐτὸ ἡ σπουδαιότερη ἀπασχόληση στὸ θέρος ἦταν τὸ θέρισμα τῆς σίκαλης.

Ὅταν ξεκινοῦσαν γιὰ τὸ θέρος, ἔπρεπε νάχουν μαζί τους ἄρκετὰ τρόφιμα. Τὰ χτήματα ἦταν συνήθως μακριὰ καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ χάνουν τὶς ὥρες τοὺς γυρίζοντας στὸ χωριὸ κάθε βράδυ. Τσοιμότουμιστι στοῦ κόμμα, δὲν παραμάϊσκαμ', κοιμόμασταν στὸ χωράφι, δὲ γυρίζαμε (στὸ χωριὸ) τὶς λίγες ὥρες τῆς νύχτας⁴ ποὺ τοὺς ἔμεναν ἐλεύθερες, γιὰ νὰ φτουράει ἔτσι καὶ ἡ δουλειά. Φόρτωναν λοιπὸν στὰ γαϊδουράκια τοὺς τὸ ἀριάνι⁵, ὀχτῶ δέκα ὀκάδες ψωμὶ μέσα στὸ σάτθ', στὸ δισάκι⁶, τρεῖς τέσσερες στάμνες νερό, καβαλοῦσαν οἱ ἡλικιωμένοι, ἔπαιρναν στὰ γόνατά τους ἢ στὰ πισινὰ τῶν ζώων τὰ μικρὰ καὶ ξεκινοῦσαν. Τὰ κορίτσια καὶ τὰ παλικάρια πῆγαιναν

1. Τουρκ. kolay gele, νὰ σοῦ ἔρθουν βολικά.

2. Τουρκ. bereketli.

3. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 426.

4. Πβ. Τὸ κοινὸ νυχτοθέρι καὶ τὴν παροιμία : ὅσο βοηθαίει ἡ νύχτα κ' ἡ αὐγή, οὕτ' ἀδερφὸς οὕτ' ἀδερφή.

5. Τουρκ. ağan, γισούρτι ἀραιωμένο μὲ νερό. Βλ. σ. 96.

6. Ἦταν σὰν τὰ κοινὰ δισάκια: δύο σακκούλια ποὺ συνδέονταν μεταξύ τους μὲ κομμάτια ἀπὸ τὸ ἴδιο πανί. Βλ. Ἀνακὸν 76.

πάντα πεζὰ στὸ χωράφι, ὅταν ὑπῆρχαν στὴ συντροφιά μεγαλύτεροι. Τὰ κορίτσια μάλιστα πῆγαιναν γνέθοντας τὴ ρόκα τους. Τ' ἀργοκίνητα ἀμάξια δὲν τοὺς βόλευαν σ' αὐτὴ τὴν περίστασι. Ὡσπου νὰ φτάσουν οἱ χοντρές ρόδες στὸ χωράφι, θάφτανε μαζί καὶ τὸ μεσημέρι. Τὰ βόδια, ἐξάλλου, χρειάζονταν κάποιον νὰ τὰ προσέχει, καὶ κανεὶς δὲν εἶχε καιρὸ γιὰ τέτοιες δουλειές, ἐνῶ τὰ γαϊδουράκια τᾶδεναν στὸν κάμπο κ' ἔβοσκαν. Ὅταν ἔφτανε μεσημέρι, ἓνας μικρὸς καβαλοῦσε στὸ ἓνα γαϊδούρι, ἔβαζε μπροστὰ τ' ἄλλα καὶ τᾶφερνε στὸ χωριὸ νὰ τὰ ποτίσει. Δὲ μπορούσαν νὰ κουβαλοῦν ἀπὸ τὸ χωριὸ νερὸ καὶ γιὰ τὰ ζῶα. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ τὸ βράδυ, γιατί ἡ ζέστη αὐτὸ τὸν καιρὸ ἦταν δυνατὴ, καὶ ζῶα καὶ ἄνθρωποι λιψάνιῃσαν, διψοῦσαν. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτή, τὸ παιδί ἔπαιρνε καὶ ὅ,τι τυχὸν εἶχαν λησμονήσει στὸ χωριό, κ' ἔφερνε τὸ φρέσκο φαγητὸ γιὰ τὴν ἑργατιά.

Ἄν ὅμως τὰ χωράφια βρίσκονταν πρὸς τὸ Κόρκουγιού, γλίτωναν τὸ γυρισμὸ στὸ σπίτι, γιατί ὑπῆρχε στὸ μέρος αὐτὸ νερὸ γιὰ τὰ ζῶα. Ἄν ἦταν στὸ Μεζερεῖ ἢ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Τσαρικλί, πότιζαν τὰ ζῶα στὸ Τσαρικλί καὶ στὸ Ζάμζαμα, ποὺ ἦταν κοντύτερα παρὰ τὸ χωριὸ τους.

Φτάνοντας στὸ χωράφι ξεφόρτωναν τὰ γαϊδουράκια, σκέπαζαν μὲ κετσὲ τὰ σταμνιά γιὰ νὰ κρατοῦν δροσερὸ τὸ νερὸ, κ' ἔκαναν μὲ κουβέρτες πρόχειρη σκιά, ὅπου κρεμοῦσαν τὴν κούνια μὲ τὸ μωρό. Ὁ κάμπος ἦταν ἄδεντρος καὶ ὁ ἥλιος καυτός, μ' ὅλο τὸ ὑψόμετρο τῶν 1400 μ. περίπου.

Ἐμπαιναν στὸ χωράφι ὅλοι μαζί, ὅσοι θέριζαν, κ' ἔπιαναν καθένας ἀπὸ ἓνα χέρ', μιὰ λουρίδα τοῦ χωραφιοῦ ποὺ ἔπρεπε νὰ θερίσει. Μὲ τὴν κατανομὴ αὐτὴ ἡ δουλειὰ — χεριμάτ' ἔργου, τὸ θέρισμα — γινόταν καλύτερα.

β) Τὸ γαβράστημα.

Ὅταν θέριζαν σίκαλη, ἡ δουλειὰ γινόταν μὲ τελειότερον τρόπο : Περνοῦσαν τὰ χεροδάχτυλα στὰ τρία τελευταῖα δάχτυλα τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ, ἔπιαναν τὰ στάχυα μὲ τὸ μεγάλο δάχτυλο καὶ μὲ τὸ δείχτη καὶ θέριζαν κάνοντας τὸ γαβράστημα¹, γαβράσταναν : Ἐσκυβε καθένας στὸ "χέρι"² — τὴ λουρίδα τοῦ χωραφιοῦ ποὺ εἶπαμε — μὲ τὸ δρεπάνι στὸ χέρι, καὶ μὲ λίγες δρεπανιές γέμιζε τὸ χέρι του στάχυα—ἐκοβε ἓνα βούζα (ἢ) ἢ χερὸγ'λου, χειρόβολο, ὥσπου νὰ προχωρήσει ἓνα δυὸ βήματα. Ἀφηνε τότε καταγῆς τὰ στάχυα καὶ ξαναγύριζε στὸ σημεῖο ἀπ' ὅπου εἶχε ξεκινήσει, γιὰ νὰ πάρει τὸ ὑπόλοιπο πλάτος τοῦ «χεριοῦ». Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ ὁ δεύτερος θεριστής

1. Ἀπὸ τὸ τουρκ. κανταμακ. Πβ. Μαυροχαλυβίδη 218, Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 9.

2. Ὁ ἔργος, ὅπως λέμε συνήθως στὴν Ἑλλάδα.

καὶ ὁ τρίτος καὶ ὁ τέταρτος, ὅσοι βρίσκονταν στὴ σειρά. Δούλευαν ὅλοι μὲ σβελτάδα καὶ μὲ ρυθμό, τὰ δρεπάνια καὶ τὰ πόδια προχωροῦσαν ρυθμικὰ δεξιὰ, ἀριστερά, ἐμπρός, καὶ οἱ Μιστιῶτες χαίρονταν, γιατί «ἦταν ὠραῖο νὰ βλέπεις πέντε, ἕξι, ἑπτὰ ἄντρες σκυμμένους στὴ σειρά», καὶ ν' ἀκοῦς τὸν ἤχο τῶν δρεπανιῶν καὶ τὸ τρίξιμο τῶν καλαμιῶν ποὺ κόβονταν. Αὐτὸ γινόταν μόνο στὸ θέρισμα τοῦ πιλιαριοῦ, ποὺ τὰ φυτὰ ἦταν πυκνὰ καὶ ψηλά¹. Δὲ χωροῦσε στὴν περίσταση αὐτὴ τεμπελιά, ἤθελες δὲν ἤθελες θὰ πήγαινες κ' ἐσὺ μαζί μὲ τοὺς ἄλλους. Ἦταν ντροπὴ νὰ μείνει τὸ δικό σου «χέρι» πίσω ἀπὸ τ' ἄλλα.

Πέντε ὥς ὀχτῶ χειρόβολα ἔκαναν ἓνα ἀγκάλ' ἢ χοτζάχ², μιὰν ἀγκαλιά στάχυα. Τὸ μεσημέρι ποὺ σταματοῦσαν γιὰ τὸ φαγητό, ἔπαιρναν τ' ἀγκάλια στὸν ὄμο καὶ τᾶκαναν φκόνι, θημωνιά, ἔτσι καθὼς ἦταν λυτά.

Χαίρονταν οἱ Μιστιῶτες, ὅταν τύχαινε φεγγάρι στὸ θέρισμα τοῦ σιταριοῦ καὶ τῆς σίκαλης. Θέριζαν τότε καὶ τὴ νύχτα καὶ ἡ δουλειὰ φτουροῦσε.

Δὲν ἔδεναν οὔτε χειρόβολα οὔτε δεμάτια. Ἄφηναν σὲ ἀγκαλιὲς κάτω τὰ στάχυα, τὰ σήκωναν ἔπειτα στ' ῥάχη, σοῦ σώμ', στὴ ῥάχη, στὸν ὄμο καὶ τὰ συγκέντρωναν σὲ φκόνια ἢ τσιρένια³, σὲ θημωνιὲς μέσα στὸ θερισμένο χωράφι. Τέσσερα ὥς πέντε τσιρένια ἀποτελοῦσαν ἓνα φκόνι. Ἐχωναν τὸ δρεπάνι κάτω ἀπὸ τὰ στάχυα ποὺ βρίσκονταν στὴ γῆ καὶ σήκωναν στὸν ὄμο τρεῖς τέσσερες ἀγκαλιὲς μαζί.

Τὰ φκόνια τᾶκαναν κυκλικά καὶ μὲ τὰ στάχυα πρὸς τὰ μέσα, γιὰ νὰ μὴν τὰ τρῶνε τὰ ζῶα, καθὼς θᾶμεναν ἀρκετὲς μέρες στὸ χωράφι.

Κατὰ τὶς δέκα τὸ πρωὶ κάθονταν στὸν ἥλιο — ἄδεντρος ὁ κάμπος — ἔτρωγαν τὸ φαγητό τους κ' ἔπιναν νερὸ ἀπὸ τὰ σταμνιά. Τὰ φαγητὰ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἦταν τρία : τὸ πρωῒνό, τὸ μεσημεριανό, τὸ βραδυνό, καὶ ἦταν πάντα ἀπλά : ἄβγά, γιαούρτι καὶ πολὺ συχνὰ τὸ αἶράνι.

Ὅταν κάποιος τελείωνε νωρὶς τὸ θέρος τῶν χωραφιῶν του, ἦταν ντροπὴ νὰ γυρίσει στὸ χωριό, ἂν συγγενεῖς ἢ γνωστοί του εἶχαν ἀκόμη ἑκεῖ γύρω χωράφια ἀθέριστα. Πήγαινε λοιπὸν καὶ τοὺς βοηθοῦσε νὰ γουλτώσουν κι αὐτοὶ μιὰν ὥρα νωρίτερα.

Κάθε Σαββατόβραδο ἄφηναν στὸ χωράφι ἓνα παιδί νὰ προσέχει τὰ ζῶα κ' οἱ ἄλλοι γύριζαν στὸ χωριό. Οἱ ἄντρες διόρθωναν τὰ ἐργαλεῖα ἢ πήγαιναν στὰ μαγαζιά νὰ εἰποῦν δυὸ λόγια μεταξύ τους, καὶ οἱ γυναῖκες συγύριζαν τὰ σπίτια. Τὶς ἄλλες μέρες κοιμόνταν στὸ χωράφι. Ἐστρωναν κάτω ἓναν κετσέ, ξάπλωναν ὅλοι στὴ σειρά μὲ τὰ ροῦχα τῆς δουλειᾶς —

1. Καὶ στὴν Ἀξὸ γινόταν τὸ ἴδιο. Βλ. Μαυροχαλυβίδη 218.

2. Τουρκ. kucak.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

δχι γυμνοὶ ἐδῶ, ὅπως γινόταν στὸ σπίτι — καὶ σκεπάζονταν μὲ δεύτερον κετσέ ἢ μὲ τὶς κάπες τους. Δὲν πρόφταιναν νὰ εἰποῦν λίγα λόγια, νὰ προσέξουν τ' ἀστέρια ποὺ ἔλαμπαν στὸν καθαρὸ καλοκαιριάτικον οὐρανὸ ἢ ν' ἀκούσουν τοὺς γρύλους ποὺ τάραζαν τὴν ἡσυχία τοῦ κάμπου. Παράδιναν γρήγορα τὰ κουρασμένα κορμιά τους στὸν ὕπνο.

Ὅταν τελείωνε τὸ θέρισμα ὅλων τῶν χωραφιῶν, ὅσα στάχυα εἶχε ὁ θεριστὴς τὴν τελευταία στιγμή στὸ χέρι του τὰ πετοῦσε στὸ χωράφι, λέγοντας τὸ «Πάτερ ἡμῶν». Τὰ στάχυα αὐτὰ προορίζονταν γιὰ τοῦ Χιογοῦ δὰ πουλιά, τοῦ Θεοῦ τὰ πουλιά¹. Στὸ Καβουκλὸ οἱ ἄποικοι Μιστιῶτες ἔκαναν ἓνα σταυρὸ μὲ τὰ τελευταία στάχυα — ἓνα δεμάτι περίπου — καὶ τὰ σκορποῦσαν γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Τῷ τοῦ χρόνου τῷ ἄλλ' πολὺ λείψαμ', καὶ τοῦ χρόνου περισσότερο, λέγαμε, σκορπώντας τὰ στάχυα.

§ 243. Ἡ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν στὸ ἁλώνι.

Νὰ ζέξουμ' σὰ στάχυα.

Τὶς ἡμέρες γύρω τοῦ Σωτήρος — ἀρχὲς Αὐγούστου — τὸ θέρος εἶχε τελειώσει σ' ὅλο τὸ χωριό, ἀλλὰ τὰ στάχυα βρισκόνταν ἀκόμη σὲ σωροὺς στὰ χωράφια. Ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι γινόταν γιὰ τὸ θέρισμα, ποὺ ὁ καθένας μπορούσε νὰ θερίσει ὅταν νόμιζε πὼς ἦταν καιρὸς, ἡ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν στ' ἁλώνια ἔπρεπε νὰ γίνῃ σύγχρονα ἀπ' ὅλους. Ἄν δὲ γινόταν αὐτό, ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ γίνῃ ζημιὰ ἀπὸ τὰ ζῶα ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ γειτονικά χωράφια, ἀπὸ ὅπου τὰ στάχυα εἶχαν σηκωθῇ. Ἀλλὰ κι αὐτοὶ ποὺ θὰ μεταφέραν τυχὸν τὰ στάχυα τοὺς στὸ ἁλώνι, μπορούσαν κρυφὰ νὰ κλέψουν καρπὸ, χωρὶς νὰ πληρώσουν τὸ φόρο στὸ κράτος.

Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ δώσει τὴν ἄδεια ὁ πρόεδρος τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ μεταφερθοῦν τὰ στάχυα ὅλα μαζὶ στ' ἁλώνια. Ὁ πατρίκος ἔπαιρνε τὴν ἐντολή, ἀνέβαινε σὲ μερικὰ ψηλὰ δώματα κάθε γειτονιάς καὶ φώναζε δυνατὰ : Δευ-

1. Γιὰ τὸ τελευταῖο χειρόβολο στὸ θέρισμα βλ. *Histoire générale des Religions*, II, 51. Βλ. καὶ Γ. Α. Μέγα *Ἑορταὶ* 239 κέ., Μιχ. Σλίνη *Λαογρ.* 12(1938-48) 102 (γιὰ τὴ Μακεδονία), χ/φο *ΙΑΝΕ* ἀριθ. 758 σ. 243 (γιὰ τὴ Σκόπελο), Κ. Καραπατάκη, Ὁ δρᾶκος, παλιὸ ἀγροτικὸ ἔθιμο Δυτικῆς Μακεδονίας, *Πρακτικά τοῦ Α' Συμποσίου Λαογραφίας*, Θεσσαλονίκη 1975, 79 κέ., Δ. Τσερώνη *Λαογρ.* 29 (1974) 355, Ἀντ. Μυλωνᾶ *Λαογρ.* 29(1974) 324. Ὁ Ν.Γ. Πολίτης *ΛΣ* 3, 192 σημειώνει: «Ὁ δαίμων τοῦ σίτου, ἐκδιωκόμενος ἐκ τῶν τελευταίων θερισθέντων ἢ ἁλωνισθέντων σταχυῶν, παραμένει καθ' ὅλον τὸν ἅλλον χρόνον εἰς τὸν σιτοβολῶνα, μὲ τὴν νέαν δὲ σποράν ἐπανέρχεται εἰς τοὺς ἀγρούς». Στὴ σ. 196, ἐξάλλου, σημειώνεται ἡ συνήθεια τῶν θεριστάδων ἑνὸς χωραφιοῦ ποῦ, ὅταν τελειώσουν τὴ δουλειά τους, τρέχουν στὸ γειτονικὸ χωράφι νὰ κυνηγήσουν τὸ λαγὸ: τὸ πνεῦμα τοῦ σίτου βρίσκεται στὸ τελευταῖο δράγμα τῶν σταχυῶν.

τέρα νὰ ζέξουμ' στὰ στά(χ)υα, τὴ Δευτέρα θὰ ζέψουμε (τὰ ζῶα), γιὰ νὰ μεταφέρουμε τὰ στάχυα.

Τὴν ἡμέρα ποὺ ὄριζε ὁ πρόεδρος, ὁλόκληρο τὸ χωριὸ βρισκόταν στὸ πόδι. Ζεύονταν τὰ βόδια καὶ τὰ βουβάλια στ' ἀμάξια, λαδώνονταν οἱ ἄξονες μὲ τὶς χοντρές ξύλινες ρόδες καὶ ὁ κάμπος ἀντηχοῦσε ἀπὸ τὰ τριξίματά τους κι ἀπὸ τὶς φωνές τῶν ἀνθρώπων. Κρατοῦσε λίγες μόνο μέρες αὐτὴ ἡ δουλειά, ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ γίνεи γρήγορα, καὶ γι' αὐτὸ καταντοῦσε κουραστική. Ὅλοι βιάζονταν νὰ μεταφέρουν τὰ στάχυα στ' ἀλώνια, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὶς ζημιές, καὶ κανεὶς δὲν ἔκλεινε μάτι μέρα καὶ νύχτα. Τόσο πού, καθὼς πολλὲς φορὲς οἱ ἄντρες ἀποκοιμόνταν, κουρασμένοι καὶ ἄπνοι, πάνω στοὺς ἀραμπάδες τους, ἀλλουνοῦ ἔπεφτε ἡ κάπα στὸ δρόμο, ἀλλουνοῦ κάτι ἄλλο, τὰ βόδια ἄλλαζαν δρόμο καὶ ὀδηγοῦσαν ἀλλοῦ τὸ ἀμάξι καὶ τὸν ἐπιβάτη του. Καὶ γιὰ τὴν κάπα, βέβαια, δὲν ἀνησυχοῦσαν καθόλου. Θὰ μιλοῦσε τὴν Κυριακὴ ὁ παπὰς στὴν ἐκκλησία καὶ ὅποιος τὴν εἶχε βρεῖ θὰ τὴν ἔφερνε. Ἦταν δύσκολο νὰ φορεθῇ ξένο ροῦχο στὴ γειτονιά, γιατί ὅλοι τὸ γνώριζαν. Ἄν ὅμως λοξοδρομοῦσε τὸ ἀμάξι, χρειάζονταν ὥρες ὀλάκερες κάποτε, ὥσπου νὰ ξαναγυρίσει στὸ μέρος ποὺ ἔπρεπε. Γι' αὐτό, ὅταν μιὰ συντροφιά μὲ περισσότερους ἀραμπάδες πῆγαινε στὸ ἴδιο μέρος, πρῶτος ἔμπαινε στὴ σειρά αὐτὸς ποὺ νύσταζε λιγότερο.

Μέσα στὸ σκοτάδι τοῦ κάμπου καὶ στὸ κάμα τοῦ καλοκαιριάτικου ἡλίου ἔσμιγαν οἱ φωνές αὐτῶν ποὺ φόρτωναν μὲ τῶν ἄλλων ποὺ ζητοῦσαν βοήθεια στὴ δουλειά τους, τῶν τρίτων ποὺ ἐβίαζαν τὰ βόδια νὰ τρέξουν γρήγορα ἢ ποὺ βλαστημοῦσαν, γιατί ὁ μπιελέκος τὰ ἐνοχλοῦσε καὶ δὲν τ' ἄφηνε νὰ τρέξουν. Μέσα στὸ χωράφι ἔλυναν καὶ ἄφηναν τὰ ζῶα στὴν ἄκρη, γιὰ νὰ μὴν κουνοῦν τὸ ἀμάξι τὴν ὥρα ποὺ αὐτοὶ φόρτωναν, πετοῦσαν μὲ τὰ δικράνια τὰ στάχυα, ἔξευαν ἔπειτα τὰ ζῶα, ἔφταναν στὸ ἀλῶνι, τὰ ξεφόρτωναν, τὰ στίβαζαν σὲ θημωνιές καὶ ξαναγύριζαν. Σὲ λίγο οἱ θημωνιές ὀρθώνονταν γύρω στὸ ἀλῶνι, στρογγυλές, μεγάλες, καὶ μὲ κρυμμένα τὰ στάχυα πρὸς τὰ μέσα.

Ἦταν ἡ τελευταία δουλειὰ τῆς γεωργικῆς χρονιᾶς ποὺ ἔκαναν γιὰ τὰ σπίτια τους οἱ ἄντρες. Μετὰ τὴ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν ξεκουράζονταν λίγες μέρες καὶ τοιμάζονταν γιὰ τὶς κοῦρες. Θὰ γύριζαν στὸ χωριὸ τὶς παραμονὲς Χριστουγέννων, καὶ ὥς τότε ὅλες τὶς δουλειὲς τῶν χωραφιῶν τὶς ἀναλάμβαναν οἱ γυναῖκες.

Γιὰ τὰ χωράφια τοῦ φτωχοῦ κάμπου, τὸ κανονικὸ ἦταν δύο στάματα νὰ δώσουν ἓνα ἀμάξι στάχυα, ἀλλὰ καὶ τὰ τέσσερα ἔδιναν κάποτε τὸ ἴδιο εἰσόδημα. Δυὸ ἀμαξιῆς στάχυα ἦταν ἓνα ἀγκλού¹, διπλὸ φκόνι. Σιτάρι

1. Τουρκ. denk.

καὶ κριθάρι ἔριχναν μιὰ φορὰ στὸ ἄλώνι καὶ κατόπιν τὸ λίχνιζαν, σίκαλη ἔριχναν περισσότερες φορές καὶ τὴ λίχνιζαν ἔπειτα ὅλη μαζί.

§ 244. Τὸ ἄλώνισμα.

Τ' ἄλώνια τοῦ χωριοῦ βρίσκονταν περισσότερα μαζί στὶς θέσεις Τόπρακλι, Καγιάβασι, Ἀναπακλού καὶ Τσουχούρ, ἀλλὰ καὶ μοναχικὰ μπροστὰ στὰ σπίτια. Τὸ Ἀναπακλὸς ἦταν στὸν Ἀσιμλὸς Μαχαλά, τὸ Τσουχούρ ἀνάμεσα στὸν Κομουρτζοῦ καὶ στὸν Τσοπουρλοῦ Μαχαλά, τὸ Καγιάβασι μεταξὺ Ἀρπατζαλοῦ καὶ Κομουρτζοῦ. Τὰ περισσότερα βρίσκονταν στὸ Τσουχούρ, πρὶν μποῦμε στὸ χωριό, ὅπως ἐρχόμαστε ἀπὸ τὴ Λίμνα. Ἦταν ὅλα μάνα, γαιῶς¹, πέτρα δηλαδὴ ριζιμιά. Δὲν εἶχαν, ἐξάλλου, παρὰ νὰ σκάψουν λίγο τὴ γῆ οἱ Μιστιῶτες, γιὰ νὰ βροῦν παντοῦ βράχο μονοκόμματο.

Δὲν ἔριχνε ὅλα τὰ στάχυα μαζί στὸ ἄλώνι κάθε νοικοκύρης, δυὸ τρεῖς ἁμαξιὲς ἀπ' αὐτὰ ἦταν ἀρκετὰ κάθε φορὰ, τ' ἄλλα περίμεναν στὴν ἄκρη. Σὲ μιὰ δυὸ μέρες ποὺ τὰ στάχυα γίνονταν μάλαγμα, ἄλωνίζονταν δηλαδὴ καλά, τὰ μάζευαν οἱ γυναῖκες στὴ μέση τοῦ ἄλωνιοῦ καὶ ἄπλωναν γύρω τους τὸ δεύτερο ἄλώνι. Κι ὅταν κοβόταν κι αὐτό, τὸ μάζευαν γιὰ νὰ ρίξουν τὸ τρίτο. Συγκέντρωναν ἔτσι δύο, τρία, τέσσερα «ἄλώνια», καὶ τότε τὰ λίχνιζαν ὅλα μαζί, ἀφοῦ πρῶτα ἔπαιρναν τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸ κράτος.

Τὸ ἄλώνισμα, τὸ σημειώσαμε αὐτό, γινόταν πάντα μὲ τὰ βόδια ἢ τὰ βουβάλια, ποτὲ μὲ ἄλογα ἢ γαῖδούρια. Ἐξευαν δυὸ - δυὸ τὰ βόδια, τοὺς ἔβαζαν τὴ σβάρνα, κι αὐτὰ ἄρχιζαν τότε τοὺς γύρους πάνω στὰ στάχυα. Κάθε τόσο οἱ γυναῖκες ἔπαιρναν στὰ χέρια τὰ δικράνια ἢ τὰ νεκλεῖρια καὶ γύριζαν δοῦ ἕξ², γύριζαν τὰ στάχυα, γιὰ νὰ κοποῦν κι αὐτὰ ποὺ βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια. Ὅταν ἄλωνιζαν, εἶχαν πάντα κοντὰ τους ἓνα δύο δαστυρία³, σὰν μεγάλα πιάτα ἀπὸ κοπριά, γιὰ νὰ μαζεῦουν τὴν κοπριά καὶ νὰ κρατοῦν τὰ οὖρα τῶν ζώων καὶ νὰ τὰ πετοῦν. Νὰ μὴν πέφτουν στὸ ἄλώνι καὶ βρωμίζουν τὸν καρπὸ καὶ τὰ ἄχυρα⁴.

Ὅταν τὰ στάχυα ὅλα τρίβονταν καλὰ καὶ οἱ καλάμιες γίνονταν ἄχυρο, μάζευαν ὅλο τὸ μάλαγμα σὲ μιὰν ἄκρη, φάληναν μὲ δὲ φάλια — σκούπιζαν μὲ τὶς σκούπες — καλὰ τὸ ἄλώνι, γιὰ νὰ μὴ μείνει καρπὸς σκόρπιος, κ' ἔβαζαν μπροστὰ του — στὴν πλευρὰ ποὺ κατευθυνόταν ὁ ἄερας — ἓνα μακρὸ ξύλο, τὸ σεμάι, σημάδι — νὰ χέκουμ' σεμάι, νὰ θέσουμε σημάδι —, γιὰ νὰ ξεχωρίσουν δοῦ ἄ(χ)υρου ἀπὸ τὸν καρπὸ. Ἐπαιρναν ἔπειτα

1. Τουρκ. kaya, πέτρα, βράχος.

2. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στὴν Τσακωνιά καὶ ἄλλοι.

τὰ δικράνια καὶ ἄρχιζαν τὸ βόρισμα¹, τὸ λίχνισμα. Πολλὲς φορές ὁ ἀέρας ἦταν ἀδύνατος ἢ αὐτοὶ ποὺ λίχνιζαν δὲν εἶχαν ἀρκετὴ πείρα, καὶ τότε στὸν καρπὸ ἔμεναν ἄχνες, ἀχύραδα ψιλὰ. Δοὺ γέλ'μα ἔχ' πολλὴ ἄχνα, δὲ δοὺ βόρ'σαμ' καλὰ, τὸ σιτάρι ἔχει πολλὴ ἄχνη, δὲν τὸ λιχνίσαμε καλὰ, ἔλεγαν οἱ μεγαλύτεροι. Ὅταν τελείωνε τὸ λίχνισμα, ἔβαζαν μέσα στὸ σωρὸ μιὰ πέτρα², μεγάλη σὰν ἄβγὸ περίπου, ποὺ στὸ τέλος τὴν ἔφερναν μαζί με τὸ σιτάρι στὸ σπίτι γιὰ μπερεκέτι³.

Μετὰ τὸ βόρισμα ἐρχόταν τὸ ὄνισμα, τὸ κοσκίνισμα τοῦ καρποῦ, γιὰ νὰ φύγουν ἀπὸ μέσα τὰ λίγα ἄχυρα καὶ τὸ χῶμα ποὺ δὲν εἶχε πάρει ὁ ἀέρας κατὰ τὸ λίχνισμα.

Ἀλώνιζαν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ σιτάρι, τὸ κριθάρι, τὴ σίκαλη, τὴ ρόβη καὶ τὶς φακές, ἀλλὰ λίχνιζαν πρῶτα τὸ γέλ'μα, τὸ σιτάρι. Πρῶτα, γιατί ἦταν λίγο, καὶ κατόπιν, γιατί τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τ' ἀποθέματα τοῦ ἀλευριοῦ εἶχαν σωθῇ καὶ πολλοὶ χρειάζονταν ἀλεύρι γιὰ νὰ ζυμώσουν. Ὅταν μάλιστα ὑπῆρχε μεγάλη ἀνάγκη, μπορούσαν μερικὲς οἰκογένειες ν' ἁλωνίσουν τὸ γουτλούκ χαρμάν⁴, τῆς πείνας τὸ ἁλώνι : πέντ' ἔξι ἁμαξιὲς στάχυα, ποὺ τ' ἁλώνιζαν γρήγορα καὶ πῆγαιναν στὸ μύλο γιὰ ἄλεσμα.

§ 245. Ὁ φόρος.

Τὶς ἡμέρες τοῦ ἁλωνίσματος ὁ ἀγοραστὴς τοῦ φόρου⁵ τοῦ χωριοῦ εἶχε κιόλας ἐγκατασταθῇ σ' ἓναν ὁδὸ καὶ εἶχε βρεῖ τοὺς δέκα δώδεκα μούχουρτζῆδες⁶, αὐτοὺς ποὺ κρατοῦσαν τὶς σφραγίδες γιὰ τὸ «σφράγισμα» τοῦ καρποῦ στ' ἁλώνια. Γύριζαν στ' ἁλώνια καὶ καλοῦσαν τοὺς παραγωγοὺς νὰ πᾶνε στὸν ἀγὰ νὰ πάρουν τὸν πούσουλα⁷, τὴν ἄδεια γιὰ νὰ λιχνίσουν. Σὲ κάθε περὶοχὴ τοῦ χωριοῦ — σὲ κάθε ὁμάδα ἁλωνιῶν — ἔπρεπε νὰ λιχνίζουν ὅλοι μαζί.

Ἐπειτα ἀπὸ τὸ λίχνισμα καὶ τὸ κοσκίνισμα τοῦ καρποῦ, ὁ παραγωγὸς χάριζε τὴ σοδειὰ σὲ ὅτῳ σωροὺς καὶ ἀπ' αὐτοὺς ὁ ἀγὰς ἔπαιρνε τὸν ἓνα⁸.

1. Βορίζω, βόρισμα ἔλεγαν σ' ὅλη τὴν ἑλληνόφωνη Καππαδοκία. Ἀπὸ τὸ βοριάς. Πβ. τὸν ὄρο ξανέμισμα (Ἀλόννησος κ.ά.) γιὰ τὸ ἴδιο πράγμα.

2. Ἄλλοι καρφάνουν τὸ φτυάρι στὸ σωρὸ τοῦ σιταριοῦ. Βλ. Γ. Μέγα *Ἑορταὶ* 245. Πβ. Θεοκρ. *Εἰδύλλ.* 7, 155 - 6, Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 196, Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 11.

3. Τουρκ. bereket, ἀφθονία.

4. Τουρκ. kithliği harman.

5. Στὰ παλαιότερα κάπως χρόνια οἱ ἀγοραστὲς τοῦ φόρου ἦταν πάντοτε Τούρκοι, ἀργότερα συνεταιρίζονταν μ' αὐτοὺς καὶ Χριστιανοὶ Νιγδιῶτες.

6. Τουρκ. mührüci.

7. Μεσν. πούσουλας < Ἰταλ. bussola. Ἐδῶ ἡ λέξη σημαίνει σημεῖωμα.

8. «Κ' ἓνα σινίτθ' παραπάνω», ἐπιμένουν πολλοί.

Ἄν δὲν πρόκανε νὰ πάρει ἀπ' ὅλους τὸ μερίδιό του, ἔστελνε τὸ βράδυ τοὺς μουχουρτζήδες καὶ σφράγιζαν τοὺς σωροὺς μὲ τὸ μουχούρ¹, μουχουρ-λάιζαν δα, τὰ σφράγιζαν μὲ μιὰ μεγάλη ξύλινη σφραγίδα, γιὰ νὰ μὴ μπορεῖ ὁ παραγωγὸς ν' ἀφαιρέσει καρπὸ ἀπὸ τὸ σωρὸ καὶ νὰ ζημιώσῃ ἔτσι τὸν ἐνοικιαστή. Ὑστερα κι ἀπ' αὐτό, πῆγαιναν τὸ φόρο στὸ ἀβάρι, στὴν ἀποθήκη ποὺ εἶχε νοικιάσει ὁ ἀγὰς, κ' ἔπειτα ἔφερναν καὶ τὴ δική τους σοδειὰ μὲ τ' ἀμάξια στὰ σπίτια τους, μέσα σὲ σακκιά ὑφαντὰ στὸν ἀργαλειό, τρίχινα ἢ μάλλινα, μακρύτερα ἀπὸ τὰ κοινὰ «τῆς ρίγας». Γιὰ νὰ ὑπολογίσουν τὴ σοδειὰ, μετροῦσαν τὸν καρπὸ μὲ τὸ κόσκινο ἢ μὲ τὴν ποτιά, μὲ τὴν κοινὴ ποδιά, αὐτὴ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν καὶ στὴ σπορά γιὰ νὰ βάζουν τὸ σπόρο. Στὸ ἀλῶνι ἔμεναν τελευταῖα τὰ ἀσκέβαλα, σκύβαλα, ποὺ κι αὐτὰ τὰ φέρναν στὸ σπίτι καὶ τὰ ρίχναν στὶς κότες.

Ὁ φόρος ποὺ συγκέντρωνε ὁ ἀγὰς ἔμενε ἀρκετὸν καιρὸ στὸν ὁδὰ, κάποτε ὡς τὸν ἐρχόμενο Ἀπρίλη. Ἀγώγιαζε τότε βοδάμαζες ἢ καμήλες καὶ τὸν μετέφερε στὴ Νίγη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

1. Τουρκ. mûhür. Βλ. Ν. Ἑστία 19 (1936) 170, ὅπου ἀπόσπασμα ἀπὸ περιγραφὴ τοῦ περιηγητῆ Baird (1856), σχετικὴ μὲ τὸ χωρισμὸ τοῦ καρποῦ σὲ σωροὺς καὶ τὸ σφράγισμά τους μὲ ξύλινη σφραγίδα, γιὰ τὴ φορολογία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ. ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΑ

Ι. Η ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ

§ 246. Εισαγωγικὸ σημεῖωμα.

Οἱ κύριες πηγὲς πλούτου γιὰ τοὺς Μιστιῶτες ἦταν ἡ κτηνοτροφία, ἡ γεωργία καὶ οἱ κοῦρες, πηγὲς ὥστόσο ποὺ καὶ οἱ τρεῖς μαζί δὲν κατάφεραν νὰ ἐξασφαλίσουν μιὰν ὑποφερτὴ κάπως ζωὴ στοὺς ἀνθρώπους. Τὸ χωριό, ὅπως εἶδαμε ἄλλου, εἶχε ἀρκετὴν ἔκταση γῆς γιὰ καλλιέργεια, ἀλλὰ ἡ γῆ αὐτὴ, ἐκτὸς ἀπὸ λίγες περιοχές, εἶχε μεγάλην ἀναλογία ἄμμου στὸ χῶμα της, καὶ τὸ στῤῥωμα μαλακῆς πέτρας βρισκόταν λίγα μόνο ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ φανῇ παράξενο πὼς οὔτε τῆς χρονιᾶς τους τὸ ψωμὶ ἔκαναν ὅλοι, μόλο ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ γῆ ὀλάκερους μῆνες, οὔτε τὰ ζῶα τους — ἀρκετὰ, εἶναι ἀλήθεια — ἔβρισκαν ἀρκετὴ τροφὴ ὅλον τὸ χρόνο. Θὰ δοῦμε παρακάτω, μιλώντας γιὰ τὰ βόδια, πὼς οἱ Μιστιῶτες ἀναγκάζονταν νὰ τὰ ὀδηγοῦν στὸ Οὔτσκοπουλου, ἀρκετὲς ὥρες μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό, γιὰ νὰ βροῦν τροφή, ἔστω καὶ γιὰ τρεῖς μόνο βδομάδες. Οἱ λίγες αὐτὲς μέρες ἦταν, ὥστόσο, ἀρκετὲς γιὰ νὰ γυρίσουν ἀγνώριστα τὰ ζῶα στὸ χωριό, χάρη στὸ ἄφθονο χόρτο ποὺ βρῖσκαν ἐκεῖ. Ἀλλοτε πάλι οἱ Μιστιῶτες καταντοῦσαν νὰ κλέβουν χόρτα ἀπὸ περιοχές ἄλλων χωριῶν, γιὰ νὰ θρέψουν τὸ χειμῶνα τὰ ζῶα τους.

Κάθε σπίτι ἔτρεφε, ἐξάλλου, πέντε, δέκα, εἴκοσι πρόβατα¹ καὶ πολὺ λιγότερα κατσίκια γιὰ τὶς ἀνάγκες του. Λίγα ἦταν τὰ σπίτια ποὺ συντηροῦσαν ὀγδόντα ἢ ἑκατό.

Τὰ πρόβατα ἀνῆκαν στὸ εἶδος τῶν πλατύουρων² ἀνατολίτικων ποὺ

1. Οἱ πληροφορητὲς μας μόνο τὸ Χατζή θυμοῦνται μὲ 300 πρόβατα, ποὺ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ τὸ λόγο εἶχε καὶ δικό του τσοπάνη.

2. Πβ. Αἴλιαν. *Περὶ ζ. φύς*. IV, 32 : «Τῶν μὲν οὖν δίων τῶν τίκτειν ἀγαθὼν ἀποκόπτουσι τὰς οὐράς οἱ νομεῖς, ἵνα ἀναβαίνωνται, ἐκ δὲ τῆς πιμελῆς τῆς τούτων καὶ ἔλαιον ἀποθλίβουσι». Οἱ Μιστιῶτες ἀγνοοῦσαν τὴ συνήθεια αὐτή. Τῶν θηλυκῶν οἱ οὐρές, λένε, ἦταν μικρότερες ἀπὸ τῶν ἀρσενικῶν, κ' ἔτσι τὸ βάτεμα δὲν ἦταν δύσκολο. Πβ. καὶ Ἡρόδ.

ξέρομε, ἂν καὶ ὁ τόπος δὲ μποροῦσε νὰ θρέψει εὐκολα τὸ μεγαλόσωμο καὶ μαλθακὸ αὐτὸ εἶδος. Οἱ κατσίκες ἀνῆκαν σ' ἓνα εἶδος μισοάγριου κατσι-
κιου πού, ὥστόσο, ζώντας σὲ ἄδεντρο μέρος, εἶχε ἐξοικειωθῇ μὲ τὸν τόπο
κ' ἔτρωγε χόρτα, σκυφτὸ στῇ γῇ, ὅπως καὶ τὰ πρόβατα.

Πρέπει νὰ ὑπολογίσουμε τὸ σύνολο τῶν κατσικιῶν καὶ τῶν προβάτων
τοῦ χωριοῦ σὲ περισσότερα ἀπὸ 4.000, τὶς ἀγελάδες γύρω στὶς 400 καὶ τὰ
βόδια γύρω στὰ 2.000. Οἱ μισὲς περίπου οἰκογένειες στὸ χωριὸ εἶχαν ἀπὸ
τρία τέσσερα βόδια καθεμιά τους, καὶ ὅλες εἶχαν ἀπὸ 2, 3 γαῖδούρια. Ἄς
ἦταν 10 σπίτια τὸ πολὺ, πού δὲν εἶχαν γαῖδούρια. Τὰ βουβάλια ἦταν γύρω
στὰ 20 σ' ὅλο τὸ χωριό, καὶ τὰ ἄλογα ἀκόμη λιγότερα. Στὰ τελευταῖα μάλι-
στα χρόνια ἄλογα στὸ Μιστὶ δὲν ὑπῆρχαν.

§ 247. Οἱ τσοπάνηδες.

Ναχέλ' ἢ ναέλ' ἦταν γενικὰ ἡ ἀγέλη. Προβάτ' ναχέλ', χτηνοῦ ναχέλ',
βοῦτοῦ ναχέλ', ἀγέλη προβάτων, ἀγελάδων, βοδιῶν. Ἐχ' μέγαν ἢ γοτζάν¹
ἄέλ', ἔχει μεγάλον κοπάδι.

Τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια τὰ ἔβοσκον οἱ τσοπάνηδες — οἱ πιστιτσοί.
Κάθε μικρογειτονιά, κάθε 30, 40 σπίτια δηλαδή, ἐπῆναν ἓναν τσοπάνη γιὰ
τὰ πρόβατά τους. Συγκέντρωνε αὐτὸς 200, 250 πρόβατα καὶ γίδια καὶ τᾶ-
βγαζε στῇ βοσκή. Κάθε μεγάλη γειτονιά τοῦ χωριοῦ χωρίζοταν συνήθως
σὲ 3, 4 μικρότερες. Στὰ παλιότερα χρόνια οἱ τσοπάνηδες ἦταν Χριστιανοί,
ἀργότερα οἱ καιροὶ ἄλλαξαν, ὁ φόβος μεγάλωσε καὶ τὸ φύλαγμα τῶν κο-
παδιῶν τὸ ἀναλάμβαναν Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Τὸ ἐπάγγελμα, ἐξάλ-
λου, τοῦ τσοπάνη ἀπέδιδε λιγότερα ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ κετσετζῆ, πού
γι' αὐτὸ τὸ προτιμοῦσαν οἱ ἄντρες.

Ἡ χρονιά τοῦ τσοπάνη — πιστικοῦ μέρα — ἄρχιζε ἀρχὲς τοῦ Μάρτη
καὶ τελείωνε τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέα Πρῶτος κλητός, τοῦ Πρωτόκλητου δη-
λαδή, ὅπως ἔλεγαν, ἢ χιόν' στὸ χιόν', ἀπὸ τότε πού σταματοῦσε τὸ χιόνι
ὡς τότε πού ξανάρχιζε νὰ πέφτει, ἢ ὡς τὸ γότς ἢ γοτῶγάδα², ὡς τὴν ἐποχὴ
πού ἄφηναν τοὺς ἐπιβήτορες στὰ κοπάδια γιὰ τὸ βάτεμα, κατὰ τὶς 25 τοῦ
Ὀχτώβρη. Ἄν ἡ χρονιά ἦταν ἄσχημη, ἂν τὸ χιόνι ἦταν πολὺ, κάθε ἰδιο-
χτήτης ἔβοσκε μόνος του τὰ ζῶα του γύρω στὸ χωριό, τοῦ Ἀγ. Κωσταν-
τίνου ὅμως τᾶπαιρνε ὅπωςδήποτε ὁ τσοπάνης. Τὸ χειμῶνα οἱ τσοπάνηδες
βγάζαν τὰ ζῶα στῇ βοσκή, μόνο ἂν ἦταν κάπως καλὸς ὁ καιρὸς.

III, 113 πού ἀναφέρει : «Τὸ δὲ ἕτερον γένος τῶν οἰων τὰς οὐρὰς πλατέας φορέουσι καὶ ἐπὶ
πῆχυν πλάτος». Καὶ Ἀριστ. Ἰστ. ζ. Η, 28, 3 : «Ἐν δὲ τῇ Συρίᾳ τὰ πρόβατα τὰς οὐρὰς ἔχει
τὸ πλάτος πῆχεως...».

1. Τουρκ. koca.

2. Τουρκ. kos ağada, τὸ κριάρι στὸν ἀγά.

Συνήθως κάθε μεγάλης γειτονιάς τὰ πρόβατα ἔβοσκαν σὲ δική τους περιοχή. Τοῦ Ἀσιμλοῦ καὶ τοῦ Ἀρπατζαλοῦ Μαχαλαῖ τὰ ζῶα, π.χ., ἔβοσκαν συνήθως στὰ Σάια, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ζάμζαμα καὶ τοῦ Ἀι Τιμός, τοῦ Κομουρτζοῦ πρὸς τὸ Ἑδιές καὶ τοῦ Τσοπουρλοῦ πρὸς τὴ Λίμνα.

Τὰ ζῶα τὰ συγκέντρωνε ὁ τσοπάνης τὸ πρωῒ ἀπὸ τὴ γειτονιά του καὶ τὰ ὀδηγοῦσε ὅλα μαζὶ στὴ βοσκή. Ὅταν τὰ ξανάφερνε τὸ βράδυ στὸ χωριό, πηγαινιναν μόνα τους στὰ σπίτια τους.

Τ' ἄρνια καὶ τὰ κατσίκια τὴν ἄνοιξη, ὅταν ἦταν ἀκόμη μικρά, τὰ ἔβοσκαν τὰ παιδιὰ γύρω στὸ χωριό, καθένα τὰ δικά του. Ἄν κάποιος δὲν εἶχε παιδιὰ, τὰδινε σ' ἓνα τῆς γειτονιάς, φιλεῦοντάς το μὲ λίγα ἄβγά ¹.

Ὁ μιστὸς τοῦ τσοπάνη ἦταν τέσσερες λίρες τὸ χρόνο καὶ τὸν πλήρωναν οἱ ἰδιοχτῆτες, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ζώων ποὺ ἔδιναν γιὰ βόσκημα. Στὸ τέλος τοῦ χρόνου καλοῦσαν τὸν τσοπάνη στὸν ὁδᾶ, ἔκαναν τὸ λογαριασμὸ καὶ τὸν πλήρωναν ².

Τοῦ ἔδιναν ἀκόμη κάποτε ἓνα σιταρένιο ψωμί, καὶ τὸ Πάσχα ἄβγά, κι αὐτὸς φιλοτιμιόταν καὶ πρόσεχε καλύτερα τὰ ζῶα : ἔβαζε νὰ βυζάζουν ἀμέσως τὰ νεογέννητα, γιὰ νὰ μὴν ψοφήσουν, δὲ χτυποῦσε τὰ ζῶα κτλ.

Στοὺς τσοπάνηδες τῶν βοδιῶν — τοὺς Τούρκους — ἔδιναν εἴκοσι γρόσια γιὰ κάθε τσοφάλ', κεφάλι, γιὰ κάθε ζῶο, ἐνῶ οἱ βοσκοὶ τῶν ἀγελάδων ἔπαιρναν ἕξι ὀκάδες — ἓνα τάσι — σίκαλη τὸ χρόνο. Γιὰ τὶς ἀγελάδες ὁ χρόνος τοῦ τσοπάνη ἄρχιζε στὰ τέλη τοῦ Μάρτη καὶ τελείωνε τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέα. Αὐτὲς τὶς ἔβοσκαν τρεῖς τέσσερεις, Ἕλληνες πάντοτε, πιστικοί, κοντὰ στὸ χωριό. Τὸ χειμῶνα οἱ ἀγελάδες ἔμεναν κλεισμένες στὸ στάβλο.

Συγκέντρωνε ἀκόμη ὁ τσοπάνης λίγες ὀκάδες μαλλιὰ ἀπὸ τὰ πρόβατα ποὺ ἔβοσκε. Ὅπως τὰ ζῶα περνοῦσαν τὸ καλοκαίρι μέσα ἀπὸ τὰ ψηλὰ χόρτα τοῦ κάμπου, ἀκούρευτα καθὼς ἦταν, τὸ μαλλὶ τους κολλοῦσε στὰ χόρτα. Ἄλλοτε ὁ ἴδιος ὁ τσοπάνης τραβοῦσε λίγο μαλλὶ ἀπὸ τὰ κορμιά τῶν ζώων ποὺ φύλαγε. Τὰ ἄρμεγε ἀκόμη, λίγο τὸ καθένα, καὶ εἶχε ἔτσι τὸ γάλα γιὰ τὸ σπίτι του. Τὸ Σεπτέμβρη μάλιστα, ποὺ οἱ ἰδιοχτῆτες δὲν ἄρμεγαν πιά τὰ ζῶα τους, γιὰτὶ τὸ γάλα ἦταν ἐλάχιστο, τὸ ἔκανε αὐτὸ ὁ τσοπάνης γιὰ λογαριασμὸ του.

1. Βλ. παρακάτω, σ. 494.

2. Δὲν ἦταν πάντοτε εὐκολὸς ὁ λογαριασμὸς γιὰ τὴν πληρωμὴ τοῦ τσοπάνη. Μαζεύτηκαν κάποτε, θυμόταν ὁ Μακάρ. Δαμιανίδης, 10-15 γειτόνοι γιὰ τὸ λογαριασμὸ, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ τὸν κάνει σωστά. Ἐβαλαν λοιπὸν κουκκιά σὲ μιὰ λεκάνη, πῆραν ἄλλη μιὰν ἄδεια καὶ ἄρχισαν τὸ λογαριασμὸ. Ρωτοῦσαν μὲ τὴ σειρά: — Πόσα πρόβατα ἔχεις ἐσύ; — Εἴκοσι. Ὁ ἄλλος; — Δέκα. Ὁ ἄλλος; — Τόσα. Κάθε φορὰ ποὺ ἀκούγαν τὸν ἀριθμὸ, ἔβαζαν στὴν ἄδεια λεκάνη ἰσάριθμα κουκκιά. Μέτρησαν στὸ τέλος τὰ κουκκιά, ἀλλὰ βρῆκαν πάλι μεγάλη δυσκολία, ὥσπου νὰ ἰδοῦν πόσα γρόσια ἀντιστοιχοῦσαν σὲ κάθε ζῶο. Εἶπαν στὴν ἀρχὴ ἓνα, δύο, δύομισι καὶ στὸ τέλος τὸ βρῆκαν.

§ 248. Τὰ μικρὰ ζῶα. Ἡ ἡλικία. Τὰ ὀνόματα.

Ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία, ἔλεγαν γιὰ τὰ ζῶα τοὺς : *τοκλού*¹ τὸ πρόβατο δύο χρονῶν, *ρίφ* τὸ κατσίκι. «Μέχρι τ' ἁλώνια — ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ ἁλωνίσματος — λέγονται *ρίφια*», λένε οἱ πληροφορητὲς γιὰ τὸ θηλυκὸ κατσίκι. Τὸ χρονιάρικο ἄρσενικὸ τὸ ἔλεγαν *τεκέ*², *τσεπέτς*³ ἢ *τσαμπίτς*.³ Τράους ἦταν τὸ δίχρονο τραγί, ποὺ τῷλεγον κάποτε καὶ *τεκέ*. Τσίκίτσα ἢ *τσεκέτς* ἔλεγαν τῇ γίδα. Ἐλεγαν *σερνικό*, *χελυκό*, ἄρσενικό, θηλυκό.⁴ Κερατάρ' εἶναι αὐτὸ ποὺ ἔχει κέρατα, ἄρνι ἢ κατσίκι. Γιὰ τὰ πρόβατα ἔλεγαν : ἄρνι τὸ μικρό, *τογλί* ἢ *τοχλί*¹ τὸ χρονιάρικο, *γότης*⁵ τὸ κριάρι.

Τὸ πρόβατο μὲ τὰ μικρὰ ἀφτιά τὸ λέγαν *κεδίκ* ἢ *γκιδιῦ*⁶. Χωρὶς κέρατα — τοῦ *τσέραδου* ἔλεγαν — ἦταν *γαβὰχ*⁷, ἄρνι ἢ κατσίκι. Τσεγκελούδια⁸ ἔλεγαν τὰ ζῶα μὲ τὰ ὀρθια κέρατα, *σαβλά*⁹ μὲ τὰ μικρὰ κέρατα, ἀλαγουιρούχια¹⁰ μὲ ἄσπρη οὐρά.

Ἐλεγαν *μαστάρι* τ' *μέγα* ἢ *μικρό* 'ναι, ὁ μαστὸς (τοῦ ζώου) εἶναι *μεγάλος* ἢ *μικρός*.

Ἐλεγαν *ἀλ' μέζου* *δου* *πρόγαδου*, *ἀρμέγω* τὸ πρόβατο, *ζένου* *δου* *γάλα*, *βράζω* τὸ γάλα, *κονώνου* *δου* *γάλα* *στά* *χερχίνια*¹¹, *ἀδειάζω* τὸ γάλα *στά* *πιάτα*, *σάνου* *βούτ(υ)ρους*, *φτιάχνω* *βούτυρο*, *μάζου* *δου* *στοῦ* *δουρβάν*¹², τὸ *μαζεύω* *στὸ* *δουρβάνι*, *τσαλκατίζου*¹³ *δου* *στοῦ* *δουρβάν*, τὸ *κουνῶ* *στὸ* *δουρβάνι*, *βγάλλου* *δου* *καράτς*¹⁴, *βγάζω* τὸ *βούτυρο*. Σογουλδίζου¹⁵ τὰ *πρόγαδα*, σήμαινε *παύουν* *νὰ* *δίνουν* *γάλα*, *δὲν* *ἀρμέγονται* *πιά*.

Ἐλεγαν *ἀκόμη* *γυλτσὺ* *γάλα*, *γλυκό*, *φρέσκο* *γάλα*, *ἔξινου* *γάλα*, *ξινόγαλα*, *γιαούρτι*, *τσαλδῶ*¹⁶ *δ'* *ἔξινου* *δου* *γάλα*, *χτυπῶ* τὸ *ξινὸ* *γάλα*, *πῆζω* *δηλαδὴ* *γιαούρτι*, *κόφτου* *τυρί*, *πῆζω* *τυρί*.

1. Τουρκ. toklu.

2. Τουρκ. teke.

3. Τουρκ. cepic.

4. Τουρκ. keci.

5. Τουρκ. koca.

6. Τουρκ. gedik.

7. Τουρκ. kabak.

8. Τουρκ. cengelli.

9. Τουρκ. idiom. λ.

10. Τουρκ. alakuyruk.

11. Τουρκ. kargin.

12. Βλ. παρακάτω, σ. 499.

13. Τουρκ. calkamak.

14. Τουρκ. karak.

15. Τουρκ. sogulmak.

16. Τουρκ. calmak.

§ 249. Τὸ βάτεμα τῶν ζώων. Ἡ γέννα.

Ὅταν σὲ κάποιο κοπάδι δὲν ὑπῆρχε ἐπιβήτορας, ὁ ἰδιοχτήτης ἔπαιρνε ἓναν ἀπὸ τῇ γειτονιά, τράγο ἢ κριάρι. Τὸν κρατοῦσε 5, 6 μέρες, γιὰ νὰ βατευτοῦν τὰ ζῶα του, καὶ τὸν ἐπέστρεφε, δίνοντας κάποτε στὸν ἰδιοχτήτη του λίγη σίκαλη. Ἐλεγαν ἀλουντίζ¹ ἢ ἤρτι στοῦ γιαιτὸ τ' ν' ἀλουντίσ', βρίσκειται σὲ γενετήσιο ὄργασμὸ, πιάν', πιάνει, συλλαμβάνει, περεύ', πορεύει ἢ γιαβάζ', δια(βι)βάζει, ἀποβάλλει. Χελύκα πῆρι, ἡ θηλυκιά ἐπίασε, γκαστρώθηκε, ἔλεγαν. Ὁρτώνου, ὀρθώνω σήμαινε καὶ ὀχεύω, γιὰ ἀνθρώπους καὶ ζῶα.

Τὰ πρόβατα γεννοῦσαν συνήθως κατὰ τὸ Μάρτη, νωρίτερα πολὺ λίγα ἦταν τ' ἀρνιά στὸ χωριό. Ἐπιδίωκαν μάλιστα τὴν καθυστέρηση αὐτὴ οἱ ἴδιοι οἱ νοικοκυραῖοι, γιὰ νὰ βρίσκουν τότε τροφή τὰ ζῶα, μικρὰ καὶ μεγάλα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἄφηναν τὸν ἐπιβήτορα στὴν ἀγέλη κατὰ τὶς ἡμέρες τοῦ Ἀι Δημήτρη, ὅταν τελεῖωνε καὶ ἡ θητεία τοῦ βοσκοῦ. Χώριζαν τότε τὸ μεγαλύτερο κοπάδι τῆς γειτονιάς σὲ μικρότερα κ' ἔπαιρναν μὲ τὴ σειρά τὸν ἐπιβήτορα. Μετὰ τὸ βάτεμα τὰ μικρὰ καὶ οἱ ἐπιβήτορες, ποὺ πρὶν ἔβοσκαν σὲ ἰδιαίτερο κοπάδι, συγκεντρώνονταν στὸ ἴδιο μὲ τ' ἄλλα ζῶα.

Ὅσα ἀρσενικά, ἀρνιά ἢ κατσίκια, δὲν τοὺς χρειάζονταν γιὰ ἐπιβήτορες, τὰ βούρδιζαν², τὰ εὐνοῦχιζαν.

Τὸ Μάρτη, ὅταν τὰ ζῶα ἄρχιζαν νὰ γεννοῦν, ὁ τσοπάνης ἔπαιρνε μαζί του ἓνα γαῖδούρι καὶ δύο δισάκια. Ἐβαζε σ' αὐτὰ ὅσα ἀρνιά γεννιόνταν τὴν ἡμέρα, τὰ φόρτωνε στὸ γαῖδούρι καὶ τᾶφερνε τὸ βράδυ στοὺς ἰδιοχτῆτες τους. Δὲν ὑπῆρχε φόβος νὰ μπερδευτοῦν μεταξύ τους, γιὰτὶ οἱ μανάδες τους τὰ γνώριζαν.

Στὸ σπίτι, μετὰ τὸ θήλασμα ἔκλειναν τ' ἀρνιά στὴν αὐλή. Κάθε οἰκογένεια διέθετε τὸν Ἀπρίλη ἓνα παιδί, γιὰ νὰ βόσκει τ' ἀρνιά γύρω στὸ χωριό. Τοῦ ἔδινε λίγο ψωμί στὸ σακκούλι, κανένα ἀβγό, κι αὐτὸ ὀδηγοῦσε τ' ἀρνιά στὴ βοσκή. Τὸ μεσημέρι τᾶφερνε στὸ σπίτι, καὶ ἡ μητέρα του τὸ βοηθοῦσε νὰ τὰ κλείσει στὸ καθορισμένο μέρος. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ σχολεῖο ἐρήμωνε αὐτὸν τὸν καιρὸ ἀπὸ μαθητές : ἔτρεχαν στὸν κάμπο νὰ βοσκῇσιν τ' ἀρνιά, γιὰτὶ οἱ μεγάλοι ἦταν πιασμένοι σὲ ἄλλες δουλειές, ποὺ ἄρχιζαν μὲ τὴν ἀνοιξη. Ἀργότερα, κάθε γειτονιά ἐπίανε ἓναν ἀρνιοῦ πι-ῶτικό, ἀρνοβοσκό, καὶ τοῦ ἐμπιστευόταν τ' ἀρνιά ὥς τοῦ Ἀι Δημήτρη. Τότε ἔσμιγαν μικρὰ καὶ μεγάλα ζῶα στὸ ἴδιο κοπάδι.

1. Τουρκ. almak.

2. Τουρκ. burmak.

§ 250. Τὰ σημάδια τῶν ζώων. Τὰ κουδούνια.

Κάθε σπίτι, πού συντηροῦσε λίγα ἢ πολλὰ κατσίκια ἢ πρόβατα, εἶχε γι' αὐτὰ καὶ τὸ ἰδιαίτερο σεμαί, σημάδι του. Ὁ ἕνας, μόλις γεννιόταν τὸ ζῶο, τοῦ ἔκοβε λίγο τὸ ἔμπρὸς τοῦ ἀφτιοῦ μὲ μαχαίρι ἢ τὸ χάραζε στὰ πλάγια, ἢ ἀνοίγε μιὰ τρύπα μὲ καρφὶ καυτὸ κ' ἔτσι εἶχε τὸ σημάδι του. Ὁ ἄλλος ἔκανε δυὸ τρύπες, ὁ τρίτος ἔκοβε τὸ ἄλλο ἀφτὶ κτλ. Ὅλοι στὴ γειτονιά ἤξεραν τὰ σημάδια τῶν γειτόνων τους, ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου. Ἰτὸ δού σεμαί τσεῖδι Γουργόρ', αὐτὸ τὸ σημάδι εἶναι τοῦ Γρηγόρη, ἔλεγαν, π.χ., ὅταν ἔβλεπαν ζῶα του. Κρούγου σεμαί σήμαινε βάζω σημάδι (ἀόρ. δῶκα σεμαί, ἔβαλα, χτύπησα τὸ σημάδι). Ἔλεγαν διλίτς¹, ἴσιο σκίσιμο, ὅταν στὴν ἄκρη τοῦ ἀφτιοῦ σχηματιζόταν, μετὰ τὴν ἀφαίρεση ἑνὸς μικροῦ κομματιοῦ του, μιὰ διχάλα. Ἔκαναν ἀκόμη σεμαί τσαταλού², σταυρωτὸ, καὶ ἄλλοι ἔκοβαν τὴν ἄκρη τοῦ ἀφτιοῦ ἔμπρὸς, ἔβαφαν μὲ χρῶμα τὴ ράχη³, τὰ πλευρὰ ἢ ἕνα μέρος τοῦ κεφαλιοῦ τῶν ζώων τους, γιὰ νὰ τὰ ξεχωρίζουν, τὰ ἀρσενικὰ καὶ γιὰ νὰ τὰ ὁμορφαίνουν. Ὀνομάτιζαν τὰ ζῶα καὶ ἀνάλογα μὲ τὸ χρῶμα τοῦ κορμιοῦ τους: ἄσπρου, μαῦρου, γαρσβάς⁴ μαυροκέφαλο, ἀλατζά⁵ παρδαλό, βένετου θαλασσὶ⁶, ἀλ'νὸ⁷ κόκκινο, γομούρ⁸ μοῦργο.

Τὰ μεγάλα κουδούνια — κωγιώνια — ἀπὸ λαμαρίνα ἢ μπροῦτζο, τὰ ἔλεγαν λουβούρια⁹, καὶ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ εἶχαν δεῦτερο κουδούνι μέσα, ἀντὶ γιὰ γλωσσίδι. Τιγκιρδάχια¹⁰ ἔλεγαν τὰ κουδούνια μὲ δυνατὸν ἤχο, καὶ ζιλια ὅσα εἶχαν ἤχο ψηλό.

Κουδούνια στὰ πρόβατα ἔβαζαν λίγα, γιατί μέσα στὸ γυμνὸν κάμπο δὲν ὑπῆρχε φόβος οὔτε νὰ χαθοῦν οὔτε νὰ τοὺς τὰ κλέψουν.

§ 251. Ἡ βοσκή. Ἡ συντήρηση τῶν ζώων.

Τὰ καλοκαιριάτικα μεσημέρια ὁ τσοπάνης ἔφερνε τὰ πρόβατα στὸ χωριὸ γιὰ νὰ τὰ ποτίσει, ἐκτὸς ἂν βρισκόταν σὲ μέρος ὅπου ὑπῆρχε νερό,

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. catalı.

3. Γιὰ τὴν ἴδια συνήθεια στοὺς Βυζαντινοὺς βλ. Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* I, 283. Ὁ Εὐστάθιος *Παρεκβ.* T, 1871, 8, ἐξάλλου, σημειώνει: «οὕτω σοφὸς ἦν τὴν κλεπτικὴν ὥς καὶ τὰ χρώματα τῶν κλεπτομένων ζώων μεταχρῶννύειν, ὃ καὶ νῦν παρὰ πολλοῖς γίνεται».

4. Τουρκ. karabaş.

5. Τουρκ. alaca.

6. Τὸ μεσν. βένετος.

7. Τουρκ. altın, χρυσό, ἀπὸ τὸ ἀληθινό. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *BBII* 2β, 36 - 37, 40 καὶ 4, 410, N. Ἀνδριώτῃ *Φάρασα* 26, Κεσίσογλου 100.

8. Τουρκ. kömür, κάρβουνο.

9. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. 10. Τουρκ. çigildak.

πράμα σπάνιο ὅμως. Πότιζε κάθε ιδιοκτήτης τὰ δικά του ζῶα, τ' ἄφηνε στὸ δάμι.¹ στὴ μάντρα νὰ ξεκουραστοῦν δυὸ τρεῖς ὥρες, καὶ τὰ ξανάδινε στὸν τσοπάνη νὰ τὰ βοσκήσει ὡς τὸ βράδυ.

Οἱ Τοῦρκοι τσοπάνηδες βόσκοντας τὰ κοπάδια στὸν κάμπο ἢ στὶς πλαγιὲς ἔπαιζαν κάποτε καὶ τὸ δουδούκι² τους, εἶδος φλογέρας, ποὺ τὸ ἀγόραζαν συνήθως ἀπὸ τὴ Νίγη.

Ὅταν τὰ χωράφια ἦταν ἀθέριστα, τὰ πράματα, τὰ ζῶα γενικὰ ἔβοσκαν στὰ βοσκοτόπια καὶ στὰ χέρσα τοῦ χωριοῦ. Ὅταν ὅμως ὁ κάμπος θεριζόταν, τὰ ζῶα γύριζαν καὶ βοσκοῦσαν παντοῦ ἐλεύθερα, ἀρκεῖ νὰ εἶχαν μεταφερθῇ τὰ δεμάτια στ' ἀλώνια, γιατί ἀλλιῶς γινόταν ζημιὰ. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποῦ, ὅπως εἶδαμε, τὰ στάχυα σηκώνονταν ὅλα μαζί ἀπὸ τὰ χωράφια³.

Τὸ χειμῶνα ὁ καιρὸς ἦταν συνήθως ἄσχημος, γι' αὐτὸ τὰ μεγάλα ζῶα ἔμεναν κλεισμένα στὸ στάβλο καὶ τὰ πρόβατα στὸν προβατιῶνα. Ἐβγαίναν μόνο μιὰ δυὸ ὥρες, ἂν ὁ καιρὸς ξάνοιγε κάπως. Τοὺς ἔριχναν χόρτα ἀπ' αὐτὰ ποῦ εἶχαν ἀποθηκεύσει τὸ καλοκαίρι.

Τὴν ἀνοιξη, ὅταν τὰ χόρτα ἦταν πολλὰ στὸν κάμπο, μιὰ ἀπὸ τὶς μεγάλες φροντίδες τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ ἦταν ἡ συγκέντρωση τροφῆς γιὰ τὰ ζῶα τους. Ζευγάριζαν τότε ὅλοι μαζί, καί, ὅταν τελείωναν τὴ δουλειά τους, ξεχύνονταν στὸν κάμπο νὰ μαζέψουν χόρτα. Ὁ κλητήρας τοῦ χωριοῦ — ὁ πατρίκος—εἰδοποιοῦσε : Αὐριοῦ Δευτέρα νὰ daγadίσουμ'⁴, θὰ σκορπήσουμε, σὰ χόρτα. Ἐπρεπε ὅλοι μαζί νὰ πᾶνε γιὰ τὴν προμήθειά τους αὐτὴ, γιατί ὅσοι δὲν πήγαιναν τώρα, θ' ἄφηναν χωρὶς τροφή τὰ ζῶα τους. Τὰ χόρτα στὸν κάμπο δὲν ἦταν πάρα πολλά.

Κ' ἔτσι ὅμως ἦταν δύσκολη ἡ ἐξοικονόμηση ἀρκετῆς τροφῆς, ἀφοῦ

1. Τουρκ. dam.

2. Ἦταν τόσο μερακλήδες σ' αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι, ποῦ στὸ Μιστὶ ἔλεγαν μιὰ σχετική ἱστορία - παραμῦθι : Ἐνας τσοπάνης ζητοῦσε γιὰ γυναῖκα τοῦ ἑνα κορίτσι πλούσιου, ἀλλὰ ὁ πατέρας δὲν τῷδινε. Ἐπέμενε ὅμως ὁ βοσκός, καὶ ὁ πατέρας τοῦ κοριτσιοῦ, γιὰ νὰ ἡσυχάσει, τοῦ ζήτησε κάτι ποῦ πίστευε πὼς δὲ μπορούσε νὰ γίνῃ : Θὰ σοῦ δώσω τὴν κόρη μου, τοῦ εἶπε, ἂν καταφέρεις μὲ τὴ φλογέρα σου νὰ γυρίσεις πίσω τὰ πρόβατα ποῦ διψασμένα τρέχουν στὸ νερό. Ἐπαιξε ὅμως τόσο καλὰ τὴ φλογέρα ὁ τσοπάνης, ποῦ ὁ πλούσιος πατέρας ἔχασε τὸ στοίχημα.

3. Περιέργη φαίνεται ἡ πληροφορία τοῦ Λεβίδη *Ἱστορ. δοκ.* 3 (Περιγραφή) 28, ὅτι τὰ πρόβατα ἔτρωγαν τόσο πολὺ, ποῦ «κυριεύονται ὑπὸ αἰφνιδίου πνιγμοῦ, ἐξ οὗ σώζονται διὰ τῆς τομῆς τῶν ὠτων, ὡς τοῦτο βεβαιοῖ γινόμενον ὁ Στράβων». Στὶς μέρες τῶν πληροφορητῶν μας ἡ περιοχὴ δὲν ἦταν τόσο εὐφορη, ἀπόδειξη τὸ γεγονός ὅτι ἔτρεχαν στὰ βουνὰ νὰ βοσκήσουν τὰ βόδια τους καὶ ἔκλεβαν χόρτα ἀπὸ χωράφια γειτονικῶν χωριῶν. Τὸ κόψιμο τοῦ ἀφτιοῦ ἀπόβλεπε ἴσως στὴ θεραπεία ἀρρώστιας, ἦταν εἶδος ἀφαίμαξης. Ἡ μέθοδος αὐτὴ εἶναι καὶ σήμερα πολὺ συνηθισμένη στὴν ὑπαιθρο.

4. Τουρκ. dağidmak.

κανείς δὲν ἤξερε πόσο θὰ κρατήσῃ ὁ χειμώνας. Ἰὶ' αὐτό, ἂν ὁ καιρὸς καλυτέρευε κάπως, ἔβγαζαν τὰ πρόβατα στὸν κάμπο νὰ ξεγελάσουν τὴν πείνα τους, σκαλίζοντας τὰ χιόνια γιὰ νὰ βροῦν καμιὰ ρίζα ἢ κάποιο φύλλο, καὶ νὰ ἐξοικονομήσουν ἔτσι οἱ ἰδιοχτῆτες τοὺς μιὰ μικρὴ ποσότητα ἀπὸ τὴν ἀποθηκεμένη τροφή. Μερικοὶ μάλιστα ἔπαιρναν τὰ κοπάδια τοὺς καὶ τὶς ζωοτροφές καὶ ξεχειμώνιαζαν μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό, σὲ σπηλιές φυσικές : στὸ Κερβάνσαρι¹, στὸ Γαρνίγιαρουκ¹ καὶ στὰ Σάια¹. Ἀντάμωναν τὴν ἡμέρα τὰ κοπάδια, βλέπονταν οἱ βοσκοί, καὶ τὸ βράδυ πήγαινε καθένας στὴ σπηλιά του. Αὐτὸ γινόταν ἀπὸ τὸ Δεκέμβρη ἢ Γενάρη ὡς τὸ τέλος τοῦ Ἀπρίλη, τότε ποὺ στὸ χωριό τὰ πρόβατα ἔμεναν πολλὲς μέρες κλεισμένα στὸ στάβλο. Στὶς σπηλιές πήγαιναν πάντα συντροφιές ἀπὸ τρεῖς τέσσερεις. Ὁ ἕνας ἔβοσκε τὰ ζῶα, ὁ ἄλλος φύλαγε τὴ σπηλιά ἀπὸ κλέφτες καὶ ὁ τρίτος ἐρχόταν στὸ χωριό νὰ πάρει τροφή. Κάποτε αὐτοὶ ποὺ μέναν στὶς σπηλιές, ἔβγαζαν τὴ νύχτα τὰ πρόβατά τους καὶ τ' ἄφηναν σὲ περιοχὴ ἄλλων χωριῶν, ὅπως στοῦ Γαρατλί², ὅπου ὑπῆρχε χορτάρι, γιὰ νὰ βοσκήσουν. Ἄν ὅμως ἔπεφτε βαρυχειμωνιά, ἄφηναν τὶς σπηλιές καὶ γύριζαν στὸ χωριό, ὥσπου ν' ἀνοίξῃ πάλι ὁ καιρὸς.

Τὸ ἀλάτι.

Ὅλα τὰ ζῶα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τροφή τους, ἔπρεπε νὰ πάρουν καὶ ἄλας³, νὰ πάρουν καὶ ἀλάτι. Κάθε 8, 10 μέρες ἔβαζαν οἱ ἰδιοχτῆτες μπροστὰ στὰ ζῶα ἕνα κομμάτι ἀλάτι, μιὰ δυὸ ὀκάδες βαρὺ, γιὰ νὰ τὸ γλείψουν τὰ ζῶα, καὶ τὸ ξανάπαιρναν. Αὐτὸ γινόταν γιὰ τὰ βόδια, γιὰ τὰ γαϊδούρια καὶ τὰ γιδοπρόβατα. Τὸ καλοκαίρι ὁδηγοῦσαν τὰ πρόβατα στὸ Ἀι Τίμος², σ' ἕνα μέρος ὅπου, ἀπὸ τὸ πολὺ ἀλάτι τῆς γῆς, χορτάρι δὲ φύτρωνε. Στέγνωνε τὸ νερό, ἔμενε στὴν ἐπιφάνεια τὸ ἀλάτι καὶ τὰ πρόβατα τὸ γλείφαν.

§ 252. Κτηνοτροφικὰ προϊόντα.

α) Τὸ μαλλί. Ἡ κουρά.

Κούρευαν τὰ μεγάλα πρόβατα στὰ μέσα τοῦ Ἀπρίλη ἢ ἀργότερα κ' ἔπαιρναν τὰ μαλλιά, κούρευαν καὶ τ' ἄρνια ἢ τὰ χρονιαρικά πρόβατα τὸν

1. Βλ. Τοπωνύμια, σ. 31 καὶ 34.

2. Τουρκ. Karatli.

3. Γιὰ τὴν ἴδια συνήθεια στοὺς Βυζαντινοὺς βλ. Φ. Κουκουλέ *Εὐστάθ.* 1, 33 καὶ 285. Ὁ ἴδιος ὁ Εὐστάθιος *Παρεκβ.* Π, 944, 1 σημειώνει : «δοκεῖ δὲ μᾶλλον ὑγιαίνειν τὰ ζῶα ποτοῦ ὀρεγόμενα, ὅθεν θέρους οἱ ποιμένες ἄλας αὐτοῖς παραβάλλουσιν, ὡς τινὲς φασιν μέδιμνον τοῖς ἑκατόν». Πβ. Texier 561. Στὴν Τσακωνιά οἱ τσοπάνηδες πιστεύουν πῶς, ἂν τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια δὲν ἀλμυριστοῦν, δὲν πιοῦν λίγη θάλασσα, δὲν βατεύονται πρόθυμα. Βλ. Θαν. Π. Κωστάκη *Λαογρ.* 30 (1975 - 6) 90 - 91.

Αὐγουστο κ' ἔπαιρναν τὶς κοῦρες, κοντὰ μαλλιά, ἀκατάλληλα γιὰ γνέσιμο. Ἀπὸ δῶ βγήκε καὶ ἡ φράση πάου σὰ κοῦρις, πηγαίνω στὶς κοῦρες, ποὺ ἔλεγαν οἱ Μιστιῶτες φεύγοντας γιὰ τοὺς κετσέδες. Οἱ κάπες καὶ οἱ κετσέδες μόνο μὲ τέτοια κοντὰ μαλλιά — τοῦ Αὐγούστου — γίνονταν, τὰ μακριὰ ἦταν ἀκατάλληλα. Μερικοὶ κούρευαν τὰ πατζάχια — τὰ μαλλιά γύρω στὰ πόδια καὶ στὸ λαιμὸ — τῶν μεγάλων ζώων τὸν Αὐγουστο.

Γιὰ τὸ κούρεμα τῶν προβάτων χρειαζόταν κάποια προετοιμασία. Στὸν ἀμμότοπο τοῦ κάμπου, μέσα στὸ χρόνο ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὸ ἓνα κούρεμα ὡς τὸ ἄλλο, τὰ κορμιὰ τῶν προβάτων γέμιζαν χώματα ποὺ ταλαιπωροῦσαν τὰ ζῶα, ἀλλὰ καὶ δυσκόλευαν τὸ κούρεμα καὶ λέρωναν τὰ μαλλιά. Ἐπλεναν λοιπὸν οἱ νοικοκυραῖοι τὰ πρόβατά τους τὴν παραμονὴ τοῦ κουρέματος στὴ Λίμνα, ὅπου τὸ νερὸ ἦταν ἄφθονο — τᾶπλεναν στὴ λιμνούλα ποὺ γέμιζε μὲ τὸ νερὸ ποὺ ἔβγαине ἀπὸ τὸ βράχο καὶ ὕστερ' ἀπ' αὐτὴ κυλοῦσε στὸ ἀυλάκι ποὺ τὸ ὀδηγοῦσε στοὺς νερόμυλους τοῦ χωριοῦ. Τᾶπλεναν ἓνα ἓνα καὶ τὰ πρόσεχαν ἔπειτα νὰ μὴν κυλίστουں, ὥσπου νὰ στεγνώσουν καλά. Κοιμόνταν ἐκεῖ τὸ βράδυ, καὶ τὴν ἄλλη μέρα γύριζαν στὸ χωριό τους, οἱ μεγάλοι καβάλα στὰ γαῖδούρια καὶ οἱ μικροὶ πεζοὶ καὶ ὀδηγώντας τὸ κοπάδι. Ἄν ἦταν λίγα, τᾶπλεναν στὸ σπῖτι. Ἐπιαναν ἔπειτα ἓνα ἓνα τὰ πρόβατα, τὰ ξάπλωναν στὴ γῆ καὶ τὰ κούρευαν, προσέχοντας νὰ βγεῖ ὅλο τὸ μαλλὶ μονοκόμματο ἀπὸ τὸ ζῶο — γιαπατ¹, ὅπως ἔλεγαν.

Δὲν ἔλειπαν ὥστόσο κι αὐτοὶ ποὺ δὲν κούρευαν καθόλου τὰ ζῶα τους. Τὸ μέρος ἦταν κρύο, ὁ χειμώνας ἐρχόταν νωρὶς καὶ μποροῦσε νὰ προλάβει τὰ ζῶα πρὶν ἀκόμη τὸ μαλλὶ μεγαλώσει, γιὰ νὰ τὰ προφυλάξει ἀπὸ τὸ κρύο².

β) *Τὸ τυρί. Τὸ βούτυρο. Τὸ καϊμάκι.*

Φαίνεται ἀρκετὰ περίεργο, ἀλλὰ εἶναι γεγονὸς ὅτι οἱ Μιστιῶτες, μ' ὅλα τους τὰ προβατοκόπαδα καὶ τ' ἀγελαδοκόπαδα, τυρὶ γιὰ τὸ σπῖτι τους δὲν ἔφτιαχναν. Οἱ ἐξαιρέσεις γι' αὐτοὺς ποὺ εἶχαν μεγάλα κοπάδια ἦταν ἐλάχιστες. Οὔτε σμίχτες γίνονταν αὐτοὶ ποὺ εἶχαν λίγα ζῶα, γιὰ νὰ συγκεντρώσουν ἀρκετὸ γάλα καὶ νὰ κάνουν τυρὶ. Τὸ γάλα συνήθως τῷπιναν φρέσκο ἢ τῷκαναν γιαούρτι. Καὶ τὰ καϊμάκια στὸ Μιστὶ ἦταν λίγα. Δὲν ἤξεραν, παραδέχονται οἱ ἴδιοι, νὰ φτιάξουν καλὸ τυρὶ καὶ πολὺ λίγοι ἦταν ἀκόμη ἐκεῖνοι ποὺ ἤξεραν νὰ φτιάξουν ἓνα εἶδος πρόχειρου τυριοῦ χωρὶς πυτιὰ — μαῖτὰ τὴν ἔλεγαν — μὲ d' ὀξίνου δοῦ γάλα³, μὲ τὸ γιαούρτι. Ἄφηναν νὰ

1. Τουρκ. yapađı.

2. Γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν μαλλιῶν βλ. τὸ κεφ. Δουλειᾶς τοῦ σπιτιοῦ, σ. 109 κ.έ.

3. Πβ. τὸ ὀξύγαλα τοῦ Προδρόμου IV, 123.

ξινίσει κάπως τὸ γάλα, ἄδειαζαν μέσα σ' αὐτὸ τὸ γιαούρτι, τὸ μείγμα «ἐκοβε» καὶ γινόταν σάν τυρί. Τὸ μάζευαν στὸν τρουβά, τὸ κρεμοῦσαν γιὰ νὰ στραγγίσει τὸ νερό, κι αὐτὸ ποὺ ἔμενε τῷλεγαν τυρί. Τὸ ἀλάτιζαν, τὸ πίεζαν στὸ πήλινο δοχεῖο καὶ τὸ ἀποθήκευαν στὰ κελάρια τους, χώνοντας τὸ δοχεῖο ἀνάποδα μέσα στὸ χῶμα. Στέγνωνε ἔτσι τὸ τυρὶ — τάβρανεν δοῦλερὸ τ', τραβοῦσε τὸ νερὸ του — καὶ τῷτρωγαν. Ὅταν ἔπαιρναν τὸ δοχεῖο ἀπὸ τὸ κελάρι, ἔβγαζαν τὸ μουχλιασμένο ποὺ ἦταν στὴν ἐπιφάνεια κ' ἔτρωγαν τὸ ὑπόλοιπο.

Τὸ καλὸ τυρὶ τοῦ σπιτιοῦ τους τὸ ἀγόραζαν ἀπὸ τοὺς σκηνίτες Τούρκους, ποὺ ἔβοσκαν τὰ κοπάδια τους στὸ Οὔτσκοπουλου.

Φόρτωναν στὰ γαϊδούρια τους 40 - 50 δκ. ἀλάτι, ἄλλο τόσο πλιγούρι, ἄλλο τόσο ἀλεύρι καὶ ἀνηφόριζαν στὸ βουνό. Μαζεύονταν ἀμέσως οἱ σκηνίτες, ποιοὺς νὰ πρωτοπάρει τὸ φορτίο. Ἀντάλλασσαν οἱ Μιστιῶτες ἀλάτι, πλιγούρι ἢ ἀλεύρι μὲ τυρὶ, τὸ φόρτωναν στὰ ζῶα καὶ γύριζαν στὸ χωριό. Οὔτε ἔμποροι πῆγαιναν ταχτικά στὸ βουνό, γιὰ νὰ τοὺς πουλήσουν τυριὰ οἱ σκηνίτες, οὔτε οἱ τσοπάνηδες καλλιεργοῦσαν χωράφια. Ἐτσι, οἱ Μιστιῶτες ἔβρισκαν ἄφθονο, καλὸ καὶ φτηνὸ τυρὶ γιὰ τὰ σπίτια τους.

Τὸ τυρὶ ἦταν σὲ μικρὰ κεφάλια, 1 - 2 ὀκάδες τὸ καθένα. Ὅταν τὸ φέρναν στὸ σπίτι, τὸ πελεκοῦσαν μὲ τὸ μαχαίρι σὲ μικρὰ κομμάτια, τὸ ἔτριβαν μὲ τὰ χέρια, τὸ ἀλάτιζαν καὶ τὸ πίεζαν μὲ τὴ γροθιά τους μέσα στὰ τσουτσά ἢ στὰ τυρικούμια. Τὰ γέμιζαν ὡς ἀπάνω, ἔδεναν τὸ στόμιό τους, τὰ τοποθετοῦσαν στὸ κελάρι καὶ ἀργότερα ἔβγαζαν μὲ τὸ κουτάλι κ' ἔτρωγαν τὸ τυρὶ, πού, μέσα στὸ χῶμα ἀνάποδα τοποθετημένο, εἶχε στραγγίσει ἀλλὰ κρατιόταν μαλακό.

Τὸ βούτυρο.

Γιὰ τὸ βούτ'ρου συγκέντρωναν τὸ πρόσ'που, τὴν κρούστα τοῦ γάλατος — νὰ πάρου ἢ νὰ σῶρόψου δοῦ πρόσ'που, ἔλεγαν — καὶ τὸ ἀλάτιζαν σ' ἓνα πήλινο δοχεῖο, σ' ἓνα κουμνί. Ὅταν μαζευτόταν ἀρκετό, τὸ ἄδειαζαν στὸ δουρβάνι¹, σκέπαζαν καλὰ τὸ στόμιό του μὲ μισοκατεργασμένη κοιλιά προβάτου — δέρμα —, τῷδεναν καλά, ἔστρωναν κετσέδες στὸ δάπεδο, ἔγερναν πλαγιαστά πάνω σ' αὐτοὺς τὸ δουρβάνι καὶ δουρβάνιζαν, κινούσαν δυνατὰ — κρατώντας τὸ δουρβάνι ἀπὸ τ' ἄφτιά, τὰ χερούλια — τὸ περιεχόμενο κ' ἔπαιρναν ἔτσι τὸ τᾶζιὰ² βούτ'ρου, τὸ φρέσκο βούτυρο, ποὺ ἀνέβαινε στὴν ἐπιφάνεια.

1. Τὸ δουρβάνι ἦταν μεγάλο πήλινο δοχεῖο — χωροῦσε 20 - 25 κιλὰ γάλα — σὲ σχῆμα στάμνας, μὲ πλατὺ στόμιο ἐπάνω, δύο λαβὲς στὴ μέση καὶ μιὰ μικρὴ τρύπα κάτω ἀπὸ τὸ λαιμό του. Βλ. καὶ Ἀνακὸν 379.

2. Τουρκ. taze.

“Ο,τι ἔμενε στὸ δουρβάνι μετὰ τὸ πάρσιμο τοῦ βούτυρου, τὸ λέγαν ἀριάς¹. Ἔβραζαν κορκότι — σιτάρι ξεφλουδισμένο κομμένο στὸ χερόμυλο —, ἔριχναν μέσα ἀριάς καὶ τῷτρωγαν σὰν συμπλήρωμα ἄλλου φαγητοῦ, κυρίως ὅταν δούλευαν στὰ χωράφια.

“Ὅταν ἐρχόταν στὸ σπίτι τοῦ σεμαῖμένου, ὁ ἀρραβωνιαστικὸς τῆς κόρης, τοῦ πρόσφεραν φρέσκο βούτυρο καὶ σουγγάτου, σφουγγάτο. Κρατοῦσαν ἐπίτηδες ἀνάλατη ἐκείνη τὴν ἡμέρα τὴν κρούστα, ὅπως ἔκαναν καὶ στίς γιορτές.

§ 253. Τὰ μεγάλα ζῶα.

α) Γαῖδούρια, ἄλογα.

1. Τὰ ζῶα.

Μετὰ τὰ πρόβατα καὶ τὰ κατσίκια ἔρχονταν σὲ ἀριθμὸ στὸ Μιστὶ τὰ βόδια καὶ τὰ γαῖδούρια.

Κάθε σπίτι ἔτρεφε δύο, τρία, πέντε μικρόσωμα ἀρσενικά γαῖδουράκια. Λιγότερα ἦταν τὰ μεγαλόσωμα ποὺ ἔφερναν ἀπὸ τὴν Κύπρο, τὰ Γιρμπιζιοῦ γαῖδούρια². Προτιμοῦσαν τὰ ἀρσενικά, γιατί τὰ θηλυκά τοὺς δημιουργοῦσαν ζητήματα, ὅταν πήγαιναν γιὰ τοὺς κετσέδες στὰ τούρκικα χωριά, ὅπου ἔτρεφαν οἱ Τούρκοι γαῖδούρια. Στὸ Χεμάνδερ, στὸ Νακροῖν καὶ στὸ Ζάμζαμα προτιμοῦσαν τὰ θηλυκά, ποὺ τᾶδιναν μάλιστα καὶ τᾶβοσκε ὁ τσοπάνης τοῦ χωριοῦ μαζί μὲ τὰ μοσχάρια.

Χρησιμοποιοῦσαν τὰ γαῖδούρια γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ σπόρου στὸ χωράφι, φόρτωναν σ' αὐτὰ τὴ χρειά, τὸ φαγητὸ καὶ τὸ πήγαιναν στὸν τόπο τῆς δουλειᾶς, γενικὰ εὐκολύνονταν πολὺ μ' αὐτὰ στίς περιπτώσεις ποὺ οἱ ἀργοκίνητες βοδάμαξες δύσκολα τοὺς ἐξυπηρετοῦσαν. Δὲν τᾶζευαν ὅμως ποτὲ στὸ ἀλέτρι ἢ στὸ ἀλώνι, ὅπως δὲν ἔζευαν οὔτε τὰ ἄλογα.

Οὔτε στ' ἄλογα οὔτε στὰ γαῖδούρια ἔβαζαν ὀνόματα. Ἔλεγαν γαῖδούρ' γενικά, σερνικὸ τὸ ἀρσενικὸ, γαντζούκ³ τὸ θηλυκὸ, χιρίκα⁴ τὸ μικρό, πουλάρ' ὡς τὴν ἡλικία τῶν τριῶν χρόνων, ὅταν μποροῦσαν πιά νὰ τὸ φορτώσουν καὶ νὰ καβαλήσουν. Γαῖδουριοῦ κορόκα⁵ ἔλεγαν τὸ πέος τοῦ γαῖδουριοῦ.

1. Τουρκ. *ayran*.

2. «Ἡ λ. γάιδαρος εἶναι ἀποδεδειγμένως ἀραβικὴ» λέει ὁ Γ. Χατζιδάκης 'Αθηνᾶ 8, 368.

3. Τουρκ. *kancık*.

4. Τουρκ. *kürük*.

5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Τὸν ἴδιο ὄρο χρησιμοποιοῦσαν — παράλληλα πρὸς τὸ βιλλί — καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Όταν οἱ λίγες γαῖδοῦρες τοῦ χωριοῦ γεννοῦσαν, οἱ ἰδιοχτῆτες ἔγερναν πρὸς τὰ πίσω τ' ἄφτια τοῦ νεογέννητου, τὰ ἔνωναν μὲ μιὰ κλωστή καὶ φώναζαν μέσα σ' αὐτά: μάνα σ' γαῖδούρ', βαβὰ σ' γαῖδούρ', κρρρ! Πίστευαν ἔτσι, πῶς, ὅταν ἀργότερα θὰ τοῦ φώναζαν κρρρ, αὐτὸ θὰ ὑπάκουε. Ἔλεγαν νύχ', τὸ νύχι καὶ καβαλῶνου πεταλῶνω, ὅπως καὶ γιὰ τὰ βόδια καὶ τ' ἄλογα.

Γιὰ νὰ μὴν ἀπομακρύνονται τὰ γαῖδούρια ἀπὸ τὸ χωράφι, ὅταν ἔβοσκαν, τοὺς ἔδεναν τὸ μπροστινὸ πόδι τοῦ ἐνὸς μὲ τοῦ ἄλλου, τρία τέσσερα στὴ σειρά, σὲ ἀπόσταση ἓνα δυὸ μέτρα μεταξύ τους.

2. Ἡ ἀρματωσιά.

Σαμάρια ξύλινα, ὅπως αὐτὰ ποὺ συνηθίζονται στὴν Ἑλλάδα, οἱ Μιστιῶτες δὲ χρησιμοποιοῦσαν στὰ γαῖδούρια τους. Γέμιζαν μὲ καλαμιὰ σίκαλης ἓνα στενόμακρο σακκί, τοῦ ἔραβαν τὸ στόμιο καὶ τῶριχναν στὴ ράχη τοῦ ζώου, στὸ μᾶκρος του, ἔτσι ποὺ τὸ μισὸ νὰ πέφτει δεξιὰ καὶ τὸ μισὸ ἀριστερά. Αὐτὸ τῶλεγαν ἁλᾶν¹ καὶ τῶντυναν κάποτε μὲ κετσὲ ἢ μὲ παλιά κιλίμια. Γιὰ νὰ μὴν πέφτει τὸ παλάνι πρὸς τὸ κεφάλι τοῦ ζώου στὶς κατηφοριές, τὸ συγκρατοῦσαν μ' ἓνα πλατὺ λουρί, τὸ γουσκούν², ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὰ πιασινὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὴν οὐρὰ τοῦ ζώου.

Τῶσφιγγαν ἀκόμη τὸ παλάνι στὴ ράχη τοῦ ζώου μὲ μιὰν ἄλλη λουρίδα, ποὺ ἔσφιγγε τὴν κοιλιὰ καὶ τὴν ἔλεγαν σοκάρ³. Γουσκουνιοῦ κάμαρα ἔλεγαν μιὰν ἄλλη λουρίδα, ποὺ ἔμπαινε κάτω ἀπὸ τὴν οὐρὰ τοῦ ζώου, κρατιόταν δεξιὰ καὶ ἀριστερά ἀπὸ τὸ γουσκούνι καὶ εἶχε σκοπὸ νὰ συγκρατεῖ αὐτὸ τὸ τελευταῖο στὴ θέση του. Τὴν ἀρματωσιά αὐτὴ τὴ χρησιμοποιοῦσαν, ὅταν ἠθελαν νὰ καβαλήσουν στὸ γαῖδούρι, ἦταν ὅμως περιττή, ὅταν φόρτωναν πράγματα. Ὅταν φόρτωναν, π.χ., σιτάρι ἢ σίκαλη ἢ φακές, τᾶβαζαν σ' ἓνα στενόμακρο σακκί ποὺ δὲν τὸ καλογέμιζαν, ἔδεναν καλὰ τὸ στόμιό του καὶ πετοῦσαν τὸ σακκί στὴ ράχη τοῦ ζώου, ἔτσι, ποὺ νὰ πέφτει τὸ μισὸ ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὸ μισὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ κορμοῦ του. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ στ' ἄλλα γύρω χωριά. Λίγα, ἐξάλλου, πράγματα φόρτωναν στὰ γαῖδούρια. Γιὰ τὰ μεγάλα βάρη χρησιμοποιοῦσαν τὶς βοδάμαξες. Τὰ γαῖδούρια τᾶσερναν μὲ τὸ λιάρ⁴, τὸ κοινὸ καπίστρι.

β) Τὰ βόδια. Τὰ βουβάλια.

1. Τὰ ζῶα.

Ἐτρεφε πολλὰ βόδια τὸ Μιστί, τὸ σημειώσαμε αὐτὸ παραπάνω⁵.

1. Τουρκ. palan.

2. Τουρκ. kuskun.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Τουρκ. yular.

5. Βλ. σ. 491.

Ἀντίθετα, τὰ βουβάλια ἦταν γύρω στὰ δέκα ζευγάρια. Εἶναι δυνατότερα ἀπὸ τὰ βόδια καὶ κάνουν καλύτερη δουλειὰ στὸ ἀμάξι καὶ στὸ καμάτι, ἀλλὰ δὲν ἀντέχουν στὴ ζέστη. Μόνο τὴ νύχτα μποροῦν νὰ ἐργαστοῦν καλά. Χρειαζόνταν νερό, ἔστω καὶ βοῦρκο, γιὰ νὰ χῶσουν σ' αὐτὸ τὸ κορμί τους, ὅταν ὁ ἥλιος ἔψηνε τὸν ἄδεντρο κάμπο, καὶ στὸ Μιστί τέτοια νερὰ δὲν ὑπῆρχαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Τσαϊρι¹, πρὸς τὰ βόρεια τοῦ χωριοῦ. Γι' αὐτό, ἐξάλλου, πολλὰ βουβάλια εἶχε τὸ Τσαρικλί, ὅπου ὑπῆρχαν ἀρκετοὶ βάλτοι.

Βόδια καὶ βουβάλια τὰ εὐνούχιζαν συνήθως τὸν τρίτο χρόνο. Κοπανοῦσαν τὰ νεῦρα τῶν γεννητικῶν ἀδένων μ' ἓνα ξύλο ἢ ἀφαιροῦσαν τοὺς ὄρχεις. Κατόπιν ἔβαζαν λίγο μπαρούτι στὴν πληγὴ καὶ τὴν ἔδεσαν.

Ἔλεγαν βόι τὸ βόδι γενικά, ἀλαμαλί, δαμαλίδι τὸ θηλυκὸ ὡς τὴν ἡλικία τῶν δυὸ χρόνων, μουσκάρ' ἢ τανὰ² τὸ ἀρσενικὸ μοσχάρι ὡς ἔξι μηνῶν, βουγά³ τὸν ταῦρο ἀπὸ τριῶν χρονῶν καὶ πέρα, ταυρί τὸ ἀρσενικὸ ὡς δυὸ χρονῶν, καθὼς καὶ τὸ εὐνούχισμένο — πῆρα ἓνα τσίφτ ταυϊριά, πῆρα ἓνα ζευγάρι ταύρους —, τοβοῦκ⁴ τὸ βόδι δύο ὡς τριῶν χρονῶν καὶ τὸ μικρὸ βουβάλι, χτῆνο⁵ τὴν ἀγελάδα ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἔμενε ἔγκυος. Βάλ' (πληθ. τὰ βάλια) ἔλεγαν γενικά τὸ βουβάλι.

Ὀνομάτιζαν τὰ βόδια ἀνάλογα μὲ τὸ χρῶμα τους. Ἔλεγαν ἀλχ'νὸ⁶ τὸ κόκκινο, βὸς⁷ τὸ ψαρί, γουλᾶ⁸ τὸ ἀνοιχτόχρωμο, ἔλεγαν ὅμως καὶ Χατζή, γιὰ τὸ ἀγόρασαν ἀπὸ κάποιον χατζή, Ἀσραδίτ', ἀπὸ τὴ (Ν)αστραδό ἀγορασμένο, ἀλαγουϊράχ⁹, μὲ ἄσπρη οὐρά, τσεγκελούδια¹⁰, αὐτὰ μὲ τὰ ὄρθια κέρατα, σαβλά μὲ τὰ μικρὰ κέρατα.

Ἀντικαθιστοῦσαν κάθε τόσο τὰ γέρικα ζῶα μὲ νέα ποὺ γεννοῦσαν οἱ ἀγελάδες τους, ἀγόραζαν ὅμως καὶ ξένα. Καλὰ βόδια ἦταν καὶ τοῦ Ἑσκιγκιμῆς¹¹ καὶ τῆς Ἀδανας, ποὺ σὲ τρία χρόνια ἦταν ἔτοιμα γιὰ δουλειά. Στοίχιζαν δύο ὡς τρεῖς λίρες τὸ ἓνα καὶ τᾶφερναν στὸ χωριὸ οἱ ζωέμποροι σὲ κοπάδια. Τάβοσκαν στὸν κάμπο, καὶ τὶς Κυριακὲς τὰ μάζευαν σ' ἓνα ἀλώνι, σ' ἓνα πλάτωμα τοῦ χωριοῦ, ὅπου πῆγαιναν καὶ διάλεγαν ὅσοι χρειά-

1. Τουρκ. çayır.

2. Τουρκ. dana.

3. Τουρκ. boğa.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

5. Πβ. Vazelon, No 118, σ. 88 (13ος αἰ.): «ἀφίμι καὶ τὸν σύμβιον μου κτήνος (βόδι). ἕναν». Στὸ Φ. Κουκουλέ *ΕΕΦΣΠΑ* 6 (1955 - 56) 278.

6. Βλ. παραπάνω, σ. 495, σημ. 7.

7. Τουρκ. boz.

8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

9. Τουρκ. alakuyruk.

10. Τουρκ. çengelli.

11. Τουρκ. Eskigümüş.

ζονταν. Ήταν ευνουχισμένα από μικρά, αλλά ήταν άγρια και άμαθα στη δουλειά.

Όταν αγόραζε κανείς ένα βόδι, τῷδενε στην αρχή μ' ένα μακρὺ σκοινὶ ἐκεῖ πὺν ἔβοσκε, γιὰ νὰ μὴ φύγει, καὶ ἀργότερα τὸ ἄφηνε στὸ κοπάδι τοῦ χωριοῦ γιὰ νὰ συνηθίσει. Όταν τὰ βόδια ἔβοσκαν στὸν κάμπο, ὁ ἰδιοκτήτης τῷδενε μ' ένα σκοινὶ ἀπὸ τὰ κέρατα, ένα περίπου μέτρο τὸ ένα ἀπὸ τὸ ἄλλο, γιὰ νὰ μὴ φεύγουν καὶ κάνουν ζημιές στὰ γύρω χωράφια, ὅπως ἔκανε καὶ μετὰ τὰ γαῖδούρια. Ἀπὸ τὰ γιδοπρόβατα καὶ τὰ βόδια τοὺς οἱ Μιστιῶτες ἐπαιρναν τὸ γάλα γιὰ τὸ σπίτι τοὺς, γιὰ τὸ γιαιούρτι καὶ τὸ λίγο τυρί τοὺς, τὸ κρέας καὶ τὸ δέρμα. Ἐπαιρναν ἀκόμη τὴν κοπριά γιὰ τὸ μαγεῖρεμα καὶ τὴ θέρμανση.

2. Ἡ συντήρηση τῶν μεγάλων ζώων.

Στοιχίξε πολὺ ἡ συντήρηση τῶν βοδιῶν καὶ τῶν γαῖδουριῶν στοὺς φτωχοὺς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τροφή πὺν ἔβρισκαν τὰ ζῶα στὸν κάμπο, ἔπρεπε πρῶτ' ἂν βράδυ νὰ δώσουν σὲ κάθε βόδι μέσα στὸ τάσι — ξύλινο δοχεῖο¹ — μιὰ διπλὴ χούφτα ρόβη ἁλεσμένη στὸ χερόμυλο, καὶ σὲ κάθε γαῖδούρι μιὰ ποσότητα κριθάρι. Κι αὐτὸ δὲν ἦταν καθόλου εὐκόλο, ἂν σκεφτοῦμε πὺς λίγα ἦταν τὰ σπίτια πὺν ἔτρεφαν ένα μόνο γαῖδούρι ἢ δυὸ μόνο βόδια.

Περὶττὸ εἶναι ἀκόμη νὰ ποῦμε πὺς στὸν ἄγονο κάμπο πὺν ἀπλωνόταν σὲ μιὰν ἀχτίνα ὡς δυὸ ὥρες γύρω ἀπὸ τὸ χωριό, οἱ δυὸ χιλιάδες περίπου βόδια, οἱ ἑκατοντάδες ἀγελάδες καὶ γαῖδούρια καὶ τὰ πολὺ περισσότερα γιδοπρόβατα ἦταν ἀδύνατο νὰ βροῦν ἀρκετὴ τροφή. Γι' αὐτὸ, μόλις παρουσιαζόταν μιὰ μικρὴ ἀνάπαυλα ἀπὸ τὶς γεωργικὲς δουλειές, τὴν ἐποχὴ πὺν τὰ χιόνια εἶχαν πιά λιώσει καὶ τὸ χόρτο ἦταν ἀρκετό, οἱ Μιστιῶτες ἔστελναν τὰ βόδια τοὺς νὰ βοσκήσουν στὸ γιαιλά². Όταν πάλι ἄρχιζε ὁ θερισμός, πὺν κρατοῦσε 20 - 25 μέρες, ὥσπου ν᾿ ἄρθῃ ἡ ὥρα νὰ κουβαλήσουν τὰ θερισμένα στάχυα στ' ἁλώνια, οἱ τσοπάνηδες τοῦ χωριοῦ συγκέντρωναν τὰ βόδια καὶ τᾷβοσκαν στ' ἄσπαρτα χωράφια. Τᾷβοσκαν ὡς τὸ μεσημέρι, τὰ πότιζαν στὰ λακκιά πὺν βρίσκονταν στὰ πηγὰδια τοῦ χωριοῦ, καὶ τὰ ξαναπήγαιναν στὴ βοσκή. Ἀλλοτε τὰ βόδια ξελημέριαζαν στὸν κάμπο, καὶ τότε ὁ τσοπάνης κέρδιζε τὴν κοπριά τοὺς. Τὴν ἄφηνε ἐπὶ τόπου δυὸ τρεῖς μέρες γιὰ νὰ στεγνώσει καὶ τὴν ἔφερνε ἔπειτα στὸ σπίτι τοῦ. Τσοπάνηδες γίνονταν οἱ φτωχοί, γιὰ τὸ λόγο ἀκόμη πὺς δὲν εἶχαν πολλὰ ζῶα δικά τοὺς κ' ἐπομένως οὔτε καύσιμα γιὰ τὸ σπίτι.

1. Βλ. Παραπάνω, σ. 432.

2. Τουρκ. yayla, λιβάδι.

Στὸ Οὐτσακπουλου.

Γύρω στὶς δέκα τοῦ Μάη τελείωνε τὸ πρῶτο ὄργωμα τῶν χωραφιῶν, ὁ καματάς, καὶ ὥς τὸ δεύτερο μεσολαβοῦσαν τρεῖς περίπου βδομάδες. Τὰ χέρσα καὶ ἀόργωτα χωράφια λιγότευαν ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη, καὶ μαζί τους λιγότευε καὶ ἡ τροφή γιὰ τὰ ζῶα. Συγκέντρωναν λοιπὸν οἱ Μιστιῶτες τὰ βόδια τους καὶ τὰβγαζαν στὸ γαιῖλά, πέντ' ἕξι ὥρες νότια ἀπὸ τὸ Μιστί, στὶς πλαγιές τοῦ Οὐτσακπουλου, πάνω ἀπὸ τὸ Οὐλαγάτς.

Γίνονταν ὁμάδες ἀπὸ ἕξι, ὀχτώ, δέκα παλικάρια, με ἀρχηγό τους ἕναν ὠριμον ἄντρα, τὸν μπαῶ¹, ἔπαιρναν καθένας τὰ βόδια του — οἱ ἀγελάδες ἔμεναν στὸ χωριὸ πάντοτε —, ἔπαιρναν καὶ τῶν συγγενῶν τους τὰ βόδια, 70 - 80 κεφάλια μαζί, φόρτωναν τὴ χρειὰ στὰ γαιδούρια καὶ ξεκινοῦσαν. Τῶν συγγενῶν τὰ βόδια τὰ παίρναν μαζί τους χωρὶς ἀμοιβή, ὅλοι ὁμως αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ δώσουν στὸν τσοπάνη τὴ χρειὰ, πού ἐδῶ ἦταν σχεδὸν ὀρισμένη : Γιὰ κάθε σπίτι εἴκοσι μεγάλα παξιμάδια, εἴκοσι ἀβγά, 2 - 3 ὀκάδες πλιγούρι, 2 - 3 ὀκάδες ἀλεύρι, δυὸ χοῦφτες ἀλάτι. Ἔβαζαν τὰ ψωμιὰ στὰ δισάκια, τ' ἀβγά στὰ τενεκεδένια δοχεῖα μέσα σὲ ἄχυρα, τ' ἄλλα τρόφιμα σὲ σακκούλια, τὰ φόρτωναν στὰ γαιδούρια καὶ πρωτὶ πρωτὶ ξεκινοῦσαν. Μπροστὰ ἢ μιὰ συντροφιά, πίσω ἢ ἄλλη, σιγὰ σιγὰ, βόσκοντας στὸ δρόμο τὰ ζῶα, χάνονταν μέσα στὸν κάμπο. Καμιὰν ὥρα μετὰ τὸ Οὐλαγάτς ὁ δρόμος ἦταν πολὺ στενὸς στὶς πλαγιές τοῦ βουνοῦ. Ἀφηναν λοιπὸν τὰ ζῶα νὰ προχωρήσουν ἀργά, τὸ ἕνα πίσω ἀπὸ τ' ἄλλο, γιὰ νὰ μὴν κατακυλήσουν στὰ βράχια — στὸ Οὐτσογρούμ², στὸ Γκρεμό. Ὑπῆρχε δρόμος καλύτερος, ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Μπαῶστανα³, ἀλλὰ οἱ Μιστιῶτες προτιμοῦσαν τοῦ Οὐτσογρούμ, γιατί ἦταν συντομώτερος.

Οἱ πλαγιές τοῦ Οὐτσακπουλου αὐτὸ τὸν καιρὸ εἶχαν πολὺ χόρτο κι ὁ κόσμος μοσχοβολοῦσε ἀπὸ τὰ λουλούδια. Ἐπειδὴ ὁμως πηγαιναν ἐδῶ τσοπάνηδες κι ἀπὸ ἄλλα χωριά — Ἐρεγλι, Σεμέννδερ, Οὐλαγάτς —, μόλις ἔφταναν ἐκεῖ οἱ Μιστιῶτες, ἔψαχναν ἀμέσως νὰ βροῦν ἐλεύθερη μιὰν ἀπὸ τίς πολλὰς πηγές, νὰ ἔχουν νερὸ δικό τους γιὰ τὰ ζῶα τους. Ἐπιαναν λοιπὸν τὸ μέρος, ἔσκαβαν γούβες ἐκεῖ πού κυλοῦσε τὸ νερό, γέμιζαν αὐτὲς κ' ἔπιναν νερὸ οἱ βοσκοὶ καὶ τὰ ζῶα τους. Ἔβοσκαν ἐκεῖ γύρω τὰ βόδια καὶ τὰ γαιδούρια, τὰφερναν τὸ μεσημέρι γιὰ νερὸ καὶ τοὺς ἔβαζαν μπροστὰ κ' ἕνα κομμάτι ἀλάτι⁴ γιὰ νὰ γλείψουν. Οἱ ἴδιοι ἔχωναν τ' ἀβγά στὴ γῆ,

1. Τουρκ. paşa.

2. Τουρκ. uşugum, γκρεμός.

3. Τουρκ. χωριὸ 14 χλμ. ΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

4. Πβ. Ἀριστ. Ἰστ.ζ'. Η, 10, 1.: «Διὸ καὶ τοῦ θέρους διδῶσιν ἅλας διὰ πέντε ἡμερῶν μέδιμνον τοῖς ἑκατὸν (ἐνν. πρόβατα)... Καὶ τὰ πολλὰ δὲ ἀλίζοντες διὰ τοῦτο προσφέρουσιν, οἷον ἐν τε τοῖς ἀχύροις ἅλας πολλοὺς...». Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 497, σημ. 3. Στὴν

για να κρατιοῦνται φρέσκα, κ' ἔκρυβαν τὰ τρόφιμά τους, γιατί κάποτε οἱ Τούρκοι σκηνίτες, πού ζοῦσαν ἐκεῖ μὲ τὰ κοπάδια τους καὶ δὲν εἶχαν ἀρκετὰ τρόφιμα, τοὺς τᾶπαιρναν. Συνήθως ὅμως περίσσευαν τρόφιμα καὶ οἱ Μιστιῶτες τᾶδιναν στοὺς Τούρκους μὲ ἀνταλλαγή.

Τὸ γιαούρτι, πού εἶχαν φέρει μαζί μὲ τ' ἄλλα τους τρόφιμα, τῷβαν σ' ἓνα σακκούλι γιὰ νὰ στραγγίξει καὶ νὰ ξεραθῇ. Ὅταν τὸ χρειάζονταν, ἔλιωναν μέσα στὸ νερὸ ὅσο ἤθελαν καὶ τῷπιναν ἔτσι παχύρρευστο. Τῷλεγαν κεσὲ γιογούρτ¹ ἢ τοβραϊοῦ γάλα². Κάθε πρωὶ ἔτρωγαν συνήθως ζωμί : ἔσπαζαν μερικὰ ἀβγά, τὰ χτυποῦσαν μὲ δυὸ τρεῖς χουφτες ἀλεύρι, ἔριχναν μέσα βρασμένο νερό, μιὰ κουταλιὰ βούτυρο κ' ἔτρωγαν. Ὅταν τὰ τρόφιμα σῶνονταν, ἓνα ἀπὸ τὰ παλικάρια τῆς συντροφιάς κατέβαινε στὸ χωριὸ κ' ἔφερνε ἄλλα.

Ὁ πιὸ ἄξιος τῆς ομάδας ὁδηγοῦσε τὰ βόδια στὴ βοσκή, μακριὰ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ἐγκατάστασης, οἱ ἄλλοι ἔμεναν νὰ μαγειρέψουν ἢ νὰ κάνουν ἄλλες δουλειές.

Κοιμόνταν στὸ ὑπαιθρο. Ἐστρωναν κάτω τυφλά σίγρια³, πάνω σ' αὐτὰ ἓνα ἄδειο σακκὶ καὶ πάνω σ' αὐτὸ κοιμόνταν σκεπασμένοι μὲ τὴν ἀδιάβροχη κετσεδένια κάπα τους. Διηγόνταν ἱστορίες, ἔλεγαν παραμῦθια καὶ ὁ ὕπνος τοὺς ἔπαιρνε γρήγορα.

Τὸ χόρτο αὐτὴ τὴν ἐποχὴ στὸ βουνὸ ἦταν πολὺ καὶ τὰ ζῶα πάχαιναν γρήγορα. Ὅταν περνοῦσαν οἱ μέρες καὶ οἱ τσοπάνηδες γύριζαν μὲ τὰ βοϊδοκόπαδα στὸ χωριὸ γιὰ τὸ δεῦτερο ὄργωμα — τὸν καμαϊνταρὸ — καὶ τὴ σπορὰ τῶν ὀσπρίων, τὰ ζῶα ἦταν ἀγνώριστα.

3) *Οἱ ἀρρώστειες τῶν ζώων*⁴.

Ἄρρωστοῦσαν στὸ Μιστί καὶ τὰ ζῶα, μικρὰ καὶ μεγάλα, ὅπως ἄρρωστοῦσαν κ' οἱ ἄνθρωποι. Μερικοὶ χάραζαν τὸ σῶμα τοῦ ἄρρωστου ζώου στὴ ράχη κ' ἔβαζαν λίγο ἀλάτι, «γιὰ νὰ σταματήσῃ ὁ πόνος». Ὅταν πρηζόταν ἡ κοιλιὰ τους, ἔκαιγαν κάτω ἀπ' αὐτὴν καλαμιές, γιὰ νὰ φύγῃ τὸ πρήξιμο. Συνήθως ὅμως ἔσφαζαν κ' ἔτρωγαν τὰ ἄρρωστα ζῶα, γιὰ νὰ μὴν ψοφήσουν καὶ πάει τὸ κρέας χαμένο.

Οἱ Τσαρικλιῶτες, ὅταν ἔβλεπαν ἄρρωστα τὰ γαϊδούρια τους, ἔβραζαν σίκαλη καὶ μ' αὐτὴν ἔκαναν μπλάστρι πού τῷβαν στὴν κοιλιὰ τῶν ζώων.

Τσακωνιά, πρὶν ἀρχίσει τὸ βάτεμα, οἱ τσοπάνηδες κατεβάζουν τὰ κοπάδια τους στὴ θάλασσα καὶ τ' ἄλμυρίζουν. Βλ. Θαν Π. Κωστάκη *Λαογρ.* 30 (1975 - 76) 90 - 91.

1. Τουρκ. *yoğurt*.

2. Τοῦ *torbā* (τουρκ. *torba*) δηλαδή. Πβ. τὸ σημερινὸ γάλα σὲ σκόνη.

3. Βλ. παρακάτω, σ. 516.

4. Βλ. Γ. Ψάλλη *Ἀρρώστειες τῶν προβάτων καὶ τῶν γιδιῶν*, Ἀθῆναι 1930.

“Αλλοτε έβραζαν βάρσαμα — βλίτα — με χοντροαλεσμένο σιτάρι και τάγιζαν μ’ αυτό τὸ ἄρρωστο ζῶο.

Στὸ Μποϊάτ¹, μιάμιση ὥρα ἀπὸ τὸ Τσαρικλί, στὰ λιμνασμένα νερά ὑπῆρχαν ἄφθονες βδέλλες. Ἔτσι, καθὼς τὰ μικρὰ τῶν βουβαλιῶν ξάπλωναν μέσα στοὺς βάλτους γιὰ νὰ δροσιστοῦν, αὐτὲς ἔμπαιναν στὰ ρουθούνια τῶν ζῶων κι ἀπ’ αὐτὰ προχωροῦσαν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κεφαλιοῦ καὶ τὰ ζῶα ψοφοῦσαν. Γιομούταν τὰ λαιμόια τ’, γέμιζαν οἱ λαιμοὶ τους, λένε οἱ πληροφορητές, ποὺ δὲν ἤξεραν τί νὰ κάνουν γιὰ νὰ γλιτώσουν τὰ ζῶα. Μερικοὶ τὰ πότιζαν καφέ, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα.

“Ὅταν ἄρρωστοῦσαν τὰ βόδια, λένε μερικοί, ἔφτιαναν μιὰ μεγάλη τρύπα στὴ γῆ, σὰν γεφύρι, κι ἀπ’ αὐτὴν περνοῦσαν ἓνα ἓνα τὰ ζῶα. Πάνω σ’ αὐτὸ τὸ γεφύρι² ἔμπηγαν κάθετα ἓνα ξερὸ ξύλο³, καὶ σ’ αὐτὸ τὸ ξύλο ἔτριβαν ὀριζόντια⁴ δεῦτερο ξύλο, τὴν ὥρα ποὺ τὰ βόδια περνοῦσαν κάτω ἀπὸ τὸ «γεφύρι».

“Ἄλλοι γύριζαν τὰ ἄρρωστα ζῶα γύρω στὴν ἐκκλησία, γιὰ νὰ γίνουν καλά. Πίστευαν πῶς, ἂν τὰ βόδια ἔτρωγαν ἀποπάτημα γάτας ποὺ βρισκόταν μέσα στὴν τροφή τους, πρηζόταν ἡ κοιλιά τους καὶ ὑποφέρον. Μάζευαν λοιπὸν ποντικοκοπριές, τίς ἔλιωναν στὸ νερὸ καὶ πότιζαν μ’ αὐτὸ τὰ ἄρρωστα βόδια, γιὰ νὰ γίνουν καλά.

“Ὅταν τὰ μάτια τοῦ ζῴου παρουσίαζαν ἀσπράδια, ἔτριβαν σὲ ψιλὴ σκόνη γυαλί, τὸ περνοῦσαν ἀπὸ τσεμπέρι καὶ τὸ φυσοῦσαν στὰ μάτια τοῦ ζῴου, γιὰ νὰ τὰ γιатρέψουν⁵.

II. Η ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΑ

§ 254. Οἱ κυψέλες. Οἱ ὄροι.

Πενήντα περίπου σπίτια στὸ Μιστί εἶχαν κυψέλες, περισσότερα εἶχαν στὸ Τσαρικλί. Ἦταν γεωργικὰ τὰ χωριά, οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἀπασχολημένοι μετὰ τὰ χωράφια καὶ τὰ ζῶα, καὶ ἡ περιποίηση τῶν μελισσιῶν ἀπαιτοῦσε καιρὸ, ποὺ ἐδῶ λίγοι μποροῦσαν νὰ διαθέσουν.

Μελισσοῦ ἑτετέτς⁶ ἔλεγαν τὴν κυψέλη, ποὺ ἦταν κυλινδρικός σωλήνας ἀπὸ βοϊδοκοπριά, μακρὺς ὥς 1 μ. καὶ μετὰ διάμετρο 0,30 περίπου μ., ὅπως

1. Τουρκ. χωριὸ 17 χλμ. ΒΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

2. Πρόκειται γιὰ τρυποπέρασμα.

3. Πράξη ποὺ συμβολίζει τὸ κάρφωμα τῆς ἀρρώστιας.

4. Σχημάτιζαν ἔτσι σταυρὸ ἢ προσπαθοῦσαν ν’ ἀνάψουν μαγικὴ φωτιά.

5. Στὴν Τσακωνιά γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ χρησιμοποιοῦν σκόνη ἀπὸ κόκαλο σουπιᾶς.

6. Τουρκ. petek.

εἶδαμε καὶ γιὰ τὴν Ἀνακού. Ἀπὸ τὴν ἴδια ὕλη ἦταν καὶ τὸ σκέπασμα τῆς κυψέλης. Ἐπειδὴ μάλιστα οἱ κυψέλες ἦταν κυλινδρικές, οἱ κερήθρες γίνονταν σχεδὸν στρογγυλές. Γι' αὐτὸ τὶς ἔλεγαν κ'λούρια, κουλούρια. Μάνα ἢ πατισάχ¹ ἦταν κ' ἐδῶ ἡ βασίλισσα, μελίσσ' (τὸ) ἡ μέλισσα, μελισσοῦ τ' ἀγκάχ', ἀγκάθι, τὸ κεντρὶ τῆς μέλισσας. Τσέντ'σιν μι δοῦ μελίσσ', με κέντησε ἡ μέλισσα, ἔλεγαν ἀκόμη. Δῶκιν, νὰ δῶκ' ὀγούλ², σημαίνει: «ἐριξε», δημιούργησε νέο σμήνος τὸ μελίσσι με τὴ γέννηση νέας βασίλισσας. Κιούφερε³ ἔλεγαν τὴν πίτα ποὺ δὲν εἶχε μέλι, ὅτειρό, στείρο ἦταν τὸ μελίσσι ποὺ δὲν πολλαπλασιαζόταν ἢ δὲν εἶχε πολὺ μέλι.

§ 255. Τὰ νέα μελίσσια.

Ὁ πολλαπλασιασμός τῶν μελισσιῶν γινόταν τὸν Ἰούνιο ἢ Ἰούλιο.

Στὸ Τσαρικλί παρακολουθοῦσαν τὸ σμήνος ποὺ ἔφευγε ἀπὸ τὴν κυψέλη, ἔβαζαν χατράν⁴, κατράμι στὴν ἄδεια κυψέλη, ὅπου ἤθελαν νὰ ἐγκαταστήσουν τὸ νέο σμήνος, ἢ ἔτριβαν σκόρδο σ' ἓνα δέντρο κοντὰ στὴν κυψέλη, καὶ πίστευαν πὼς τὸ σμήνος, ποὺ τοῦ ἄρρεσε ἡ μυρουδιά⁵, θὰ καθόταν στὸ δέντρο. Οἱ Μιστιῶτες περιμέναν νὰ βγεῖ τὸ νέο σμήνος με τὴ βασίλισσά του ἀπὸ τὴν κυψέλη, νὰ σταθῇ σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ καχεκτικὰ δέντρα τοῦ χωριοῦ ἢ σὲ μιὰ κολοκυθιά τοῦ μπιστανιοῦ, γιὰ νὰ τὸ πιάσουν. Ἐπαιρναν τὴν ἄδεια κυψέλη, τὴν ἄφηναν κάτω κοντὰ στὸ σμήνος, χτυποῦσαν ἓναν τενεκὲ καὶ τὸ σμήνος ἔμπαινε σ' αὐτή.

Τὸ χειμῶνα οἱ μέλισσες οὔτε μποροῦσαν νὰ βγοῦν γιὰ βοσκή, οὔτε, ἂν ἔβγαιναν, θάβρισκαν κάτι νὰ μαζέψουν στὸ χιονισμένον κάμπο. Τὸν ἄλλον καιρὸ ὅλοι τους τοποθετοῦσαν τὶς κυψέλες στὴν αὐλή, κάτω ἀπὸ μιὰ πρόχειρη στέγη, γιὰ νὰ φυλάγονται ἀπὸ δυνατοὺς ἀέρες. Τὶς τοποθετοῦσαν σὲ σειρὲς τὴ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη.

§ 256. Ὁ τρύγος τῶν μελισσιῶν.

Γιὰ νὰ τρυγήσουν τὸ μελίσσι, ἔπαιρναν ἓνα στράτσ', ὀστράκι, σπασμένο πῆλινο, ἀναβαν πάνω φωτιά καὶ πάνω σ' αὐτὴν ἔτριβαν ξερὴ κοπριά γαῖδουριοῦ ποὺ καπνίζει πολὺ. Ὅταν ὁ καπνὸς τῆς κοπριάς δυνάμωνε, ἀνοίγαν τὴν κυψέλη στὸ πίσω μέρος καὶ φυσοῦσαν μέσα σ' αὐτὴν τὸν καπνὸ. Οἱ μέλισσες ἐνοχλοῦνταν, τραβιόνταν πρὸς τὸ ἐμπρὸς μέρος τῆς κυψέλης

1. Τουρκ. padişah.

2. Τουρκ. oğul.

3. Τουρκ. köfier.

4. Τουρκ. katran < ἰταλ. catrame.

5. Πιθανότερο εἶναι ὅτι ἐνοχλεῖ τὰ ἔντομα ἢ ἔντονη μυρουδιά τοῦ σκόρδου.

καὶ ἄφηναν ἔτσι ἐλεύθερο τὸ νοικοκύρη νὰ τρυγήσει. Κι αὐτὸς ἔπαιρνε τότε τὶς πίτες ποὺ εἶχαν μέλι καὶ ἄφηνε ὅσες εἶχαν γόννο καὶ λίγες ἀκόμη μὲ μέλι, γιὰ νὰ συντηρηθοῦν οἱ μέλισσες τὸ χειμῶνα, ὅταν δὲν ἔβρισκαν τροφή στὸν κάμπο. Μερικοὶ χρησιμοποιοῦσαν μάσκες γιὰ νὰ μὴν τοὺς κεντοῦν οἱ μέλισσες.

Τὸ μέλι ἦταν λίγο συνήθως καὶ γι' αὐτὸ τῷτρῶγαν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν κερήθρα : τὴν μασοῦσαν, κατάπιναν τὸ μέλι καὶ κρατοῦσαν τὸ κερί. Ἄν κάποτε ἦταν περισσότερο, ἔστυβαν τὶς πίτες μὲ τὰ χέρια καὶ τὸ ἔπαιρναν. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἔπαιρναν τὸ κερί μ' αὐτὸν τὸν τρόπο : Μετὰ τὸ στύψιμο μὲ τὰ χέρια, ἔβαζαν τὶς στυμμένες πίτες σ' ἓνα τσουκάλι μὲ νερὸ καὶ τὶς ἔλιωναν μὲ σιγανὴ φωτιά. Κυρίως ἔλιωναν ἔτσι τὶς μαῦρες πίτες, αὐτὲς ποὺ δὲν εἶχαν πολὺ μέλι. Ἐπαιρναν ἔπειτα τὸ ἐπάνω μέρος μιᾶς στάμνας — τὸ μέρος ὅπου ὑπῆρχε τὸ στόμιο τῆς στάμνας — καὶ ἔκλειναν τὸ στόμιο μὲ ἀγριάδα, χόρτο συνηθισμένο στὸν κάμπο. Μέσα στὸ κομμάτι αὐτὸ τῆς στάμνας, στὸ στράτθ', ὅπως τῷλεγαν, ἓνα εἶδος χωνιοῦ, ἔχυναν τὸ λιωμένο κερί, ποὺ ἔσταζε ἔπειτα λίγο λίγο στὸ δοχεῖο μὲ τὸ ζεστὸ νερό, στὸ τυρικόμυ, ἐνῶ τὰ κατακάθια μπλέκονταν καὶ κολλοῦσαν στὴν ἀγριάδα. Τὸ στράκι αὐτὸ μὲ τὸ ἀγρώθ', τὴν ἀγριάδα, τὸ ἔλεγαν γυλιστήρι, διωλιστήρι (τὸ ρῆμα γυλίζου), ἐνῶ τὰ μεγάλα κομμάτια τοῦ κερικοῦ ποὺ ἔπαιρναν μὲ τὸν τρόπο αὐτό, τὰ ἔλεγαν κι αὐτὰ κ'λούρια.

Γιὰ τὸ φτιάξιμο τῶν κεριῶν εἶχαν δικό τους τρόπο : ἔλιωναν τὸ κερί στὸ τηγάνι καὶ μέσα σ' αὐτὸ ἄπλωναν τὸ τσιρόγναμα, τὸ νῆμα γιὰ τὸ κερί, δηλαδὴ τὸ φιτίλι. Πατοῦσε ἔπειτα ἓνας μ' ἓνα διχαλωτὸ μικρὸ ξύλο τὸ φιτίλι, καὶ ὁ ἄλλος τὸ τραβοῦσε ἀργὰ καὶ συρτὰ γιὰ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ τηγάνι. Πάνω στὸ φιτίλι εἶχε πιά κολλήσει ἀρκετὸ κερί. Ἄν ἤθελαν νὰ φτιάξουν μανάλια¹, λαμπάδες δηλαδὴ, ξαναβουτοῦσαν τὸ φιτίλι στὸ κερί δυό, τρεῖς φορές, ὥσπου νὰ πετύχουν γιὰ τὸ κερί τους τὸ πάχος ποὺ ἤθελαν.

Ἄλλοι, γιὰ νὰ κάνουν λαμπάδες, βουτοῦσαν τὰ κεριὰ μέσα στὸ δοχεῖο ὅπου ἔσταζε τὸ κερί ἀπὸ τὸ στράκι. Καθὼς τὸ νερὸ ἦταν πολὺ ζεστὸ, τὸ κερί δὲν πάγωνε. Βουτοῦσαν λοιπὸν μέσα τὸ κερί κάθετα καὶ κατόπιν τὸ τραβοῦσαν. Ὅπως αὐτό, ἀνεβαίνοντας ἀργὰ, περνοῦσε μέσα ἀπὸ τὸ λιωμένο κερί, τὸ κερί κολλοῦσε καὶ ἡ λαμπάδα χόντραινε. Αὐτὸ γινόταν 3,4,5 φορές, ἀνάλογα μὲ τὸ πάχος ποὺ ἤθελαν.

1. Ἐν. τὸ μανάλι ἢ μανάιλ < μεσν. μανουάλι(ν) < λατιν. manuale.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Η ΧΛΩΡΙΔΑ¹

§ 257. Εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα.

Σημειώσαμε² πὺς στὴν Ἀνακοὺ λίγα μόνο χόρτα ἔτρωγαν οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ τὴν ἀνοιξη, ὅταν αὐτὰ ἦταν ἄφθονα, ἀφθονοῦσαν καὶ τὰ γαλακτερά, πού, φυσικά, οἱ Ἀνακιῶτες τὰ προτιμοῦσαν. Ἀντίθετα, στὸ Μιστί τὰ χόρτα εἶχαν σπουδαία θέση ἀνάμεσα στὰ φαγητὰ τῶν ἀνθρώπων, πού τᾶτρωγαν ὅμως συνήθως ὦμά με ψωμί καὶ ἀλάτι. Λίγα μόνο μαγεῖρευναν μαζί με πλιγούρι ἢ με ἄλλον τρόπο. Ὅταν ἐργάζονταν στὸ φτωχὸν κάμπο, ξερίζωναν μερικὰ ἀπὸ τὰ χόρτα πού δὲν ἦταν πολὺ πικρά, τίναζαν τὸ χῶμα ἀπὸ τὶς ρίζες καὶ τᾶτρωγαν γιὰ προσφαί, με τὸ σικάλινο ψωμί τους καὶ με ἀλάτι. Εἶναι κι αὐτὸ ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς φτώχειας τοῦ χωριοῦ, καὶ ἡ διαφορὰ, καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, ἀνάμεσα στὰ δύο χωριά, εἶναι χαρακτηριστική.

§ 258. Τὰ δέντρα.

Τὰ δέντρα στὸ Μιστί ἦταν σπάνια, συνέπεια κι αὐτὸ τῆς ἄγονης γῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἱτιές, μιὰ δυὸ λεῦκες ἀτροφικές, κοντὰ σὲ πηγάδια, λίγες μικρὲς ἄκαρπες τζίτζιφιές, πού ἔβλεπε κανεὶς κάποτε στὶς αὐλὲς σπιτιῶν στὶς ἀνατολικὲς ἄκρες τοῦ χωριοῦ, ροκανισμένες κι αὐτὲς ἀπὸ τὰ ζῶα, ἄλλο δέντρο στὸν κάμπο ἢ μέσα στὸ χωριὸ δὲν πρασίνιζε. Γι' αὐτό, τὸ χειμῶνα προπάντων, ἡ θέα ἦταν ἀπὸ παντοῦ ἐλεύθερη καὶ μποροῦσε κανεὶς νὰ ξεχωρίζει ἀπὸ ἄρκετὰ μακριὰ τὸ διαβάτη πού περνοῦσε στὸν κάμπο, πεζὸς ἢ καβαλάρης. Ὅταν ὅμως τὸ χιόνι ἦταν πολὺ ἢ τὰ γεννήματα ψηλὰ κάπως, χανόταν μέσα σ' αὐτὰ τὸ ὑποζύγιο κ' ἔβλεπες μόνο τὸν καβαλάρη.

Λίγα ἑκατοστὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς ὁ μαλακὸς βράχος,

1. Εἶναι γνωστὸ πὺς ἡ Καππαδοκία, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Στράβωνα ἀκόμη, ἦταν «ἄξυλος». Βλ. καὶ IB', 15 : «Ἄλλ' ἢ μὲν Βαγαδανία πεδίων ἐξαίσιον μεταξὺ πίπτον τοῦ τε Ἀργαίου ὄρους καὶ τοῦ Ταύρου, σπάνιον εἰ πού τι τῶν καρπίμων δένδρων φύοι, καίπερ νοτιώτερον τῆς Ποντικῆς θαλάττης σταδίοις τρισχιλίοις...».

2. Βλ. Ἀνακοὺ 90.

ὅπως σημειώθηκε κι ἄλλοῦ, ἐμπόδιζε τὶς ρίζες τῶν δέντρων νὰ προχωρήσουν βαθύτερα. Ἀλλὰ κι ἂν κάποιος δοκίμαζε νὰ φυτέψει δέντρα, αὐτὰ ἦταν καταδικασμένα νὰ μὴν προκόψουν, γιατί τὰ κατάστρεφαν τὰ ζῶα πρὶν προλάβουν νὰ μεγαλώσουν. Οἱ ξένοι, ἐξάλλου, δὲν ἄφηναν νὰ χαρῇ ὁ νοικοκύρης τὴ σοδειά. Αὐτὸ ἐγίνε τὶς λίγες φορὲς ποὺ μερικοὶ δοκίμασαν νὰ φυτέψουν ἀμπέλια¹. Στὶς ρεματιές, ὥστόσο, μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ στὰ γύρω βουνά, ἐβλεπε κάπου κάπου ἀλῦτσα², κουρκουβάτσα³, ἀφτιλιά⁴, γιδεῖοῦ τσαλούδια⁵, τζιτζιφιές καί, στὰ μέρη ὅπου ὑπῆρχαν νερά, γαβάγια⁶, λεῦκες.

§ 259. Χόρτα φαγώσιμα. Λουλούδια τοῦ σπιτιοῦ.

Ὅπως σημειώσαμε καὶ ἄλλοῦ, ἦταν ἀδύνατο γὰ προσδιορίσουμε ἐπισημονικὰ τὰ ἄγρια καὶ μὴ φαγώσιμα κυρίως χόρτα, ποὺ θυμοῦνται ἀκόμη σήμερα τὰ ὀνόματά τους οἱ Μιστιῶτες, ἀφοῦ λεπτομέρειες, ποὺ θὰ βοηθοῦσαν στὴν ἀναγνώρισή τους, εἶναι δύσκολο πιά νὰ δοθοῦν. Περιγράψαμε λοιπόν, ὅσο γινόταν λεπτομερέστερα, λίγα χόρτα φαγώσιμα καὶ λίγα λουλούδια μόνο, καὶ ὅλα τὰ κατατάξαμε ὅχι κατὰ οἰκογένειες καὶ τάξεις, ὅπως εἶναι σωστό, ἀλλὰ ἀλφαβητικὰ καὶ χωρισμένα α) σὲ φαγώσιμα καὶ λουλούδια τοῦ σπιτιοῦ, β) σὲ χόρτα γιὰ τὰ ζῶα ἢ ἄχρηστα. Οὔτε τούρκικη σχετικὴ μελέτη μπορέσαμε νὰ δοῦμε, γιὰ νὰ ταυτίσουμε ἐπιστημονικὰ, ἔστω καὶ λίγα ἀπ' αὐτά.

Ἀγρέτσα (ἡ) ἢ ἄγρέτσι (τό). Ἔχει φύλλα σὰν τοῦ μαρουλιοῦ ἀλλὰ ἀπλωτὰ στὸ χῶμα. Ὁ βλαστὸς τρωγόταν.

Ἀρτσές⁷ (ό). Μοιάζει μὲ τὸ μαϊντανὸ καὶ τὸν ἔτρωγαν τὰ ζῶα κυρίως, ἀλλὰ κάποτε καὶ οἱ ἄνθρωποι ὠμὸν μὲ ψωμί. Ριμάει ἀψά, ὠριμάζει νωρίς, λένε οἱ πληροφορητές, ποὺ τὸν ἀναζητοῦσαν συχνὰ στὸν κάμπο.

Βάρσαμο (τό) ἔλεγαν τὸ βλίτο ἢ ἓνα εἶδος αὐτοῦ τοῦ χόρτου, ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν σὰν φάρμακο στὸ μαγιασίλι.

Βλαστικὸ (τό) εἶναι ὁ βασιλικός, τὸ μυρωδάτο λουλούδι τῆς γλάστρας.

1. Βλ. Τοπωνύμια, σ. 36.

2. Τουρκ. alis, ἀγριαχλαδιά. Κατὰ τὸν Μαυροχαλυβίδη 63 πρόκειται γιὰ τὴν κρᾶταιγο τὴν ὀξυάκανθα.

3. Τουρκ. ιδιωμ. λ. Πβ. Σαραντιδῆ 241 : «ὁ καρπὸς τῆς ἰδαίας ροδῆς».

4. Ἀφτιλι εἶναι σκληρὸ δέντρο μὲ γερὴ ρίζα καὶ μὲ φύλλα σὰν τοῦ πρίνου, ἀλλὰ κάπως μικρότερα καὶ χωρὶς ἀγκάθια.

5. Τουρκ. iğde, τζιτζιφιὰ καὶ çali, κλάδος.

6. Τουρκ. kanyak.

7. Τουρκ. ιδιωμ. λ.

Βοϊόϋ γλώσσα ήταν χόρτο με τραχιά την επιφάνεια τῶν φύλλων του, πού εἶχαν σχῆμα γλώσσας. Τῷ τρωγαν, ὅταν ἦταν ἀκόμη τρυφερό. Πβ. τὴ δική μας βοϊδόγλωσσα.

Βυζι χτηνιοϋ, βυζι ἀγελάδας. Γινόταν ψηλὸ ὥς 0,25 μ. καὶ φύτρωνε σὲ καλλιεργημένα μέρη. Τὰ φύλλα του ἦταν πλατιά. Τὸ μαγεύρευν με πλιγούρι, ἀλλὰ καὶ ὠμὸ τῷ τρωγαν, γιατί «ἦταν γλυκό».

Τὸ γαλάνι ἦταν σάν ἀγκινάρα μικρή, ἀγκαθωτή, φύτρωνε στὰ χωράφια καὶ γινόταν ψηλὸ ὥς ἓνα μέτρο. Φύτρωναν συνήθως πολλὰ μαζί. Ὑπάρχουν καὶ στὴν Ἑλλάδα ἀρκετά, φυτρώνουν κοντὰ στοὺς δρόμους, ἀλλὰ δὲν τρώγονται. Τ' ἀγκάθια τους εἶναι σκληρά, γι' αὐτὸ τὰ ξερίζωναν με μυτερά ξύλα. Ξεφλούδιζαν μόνο τὸν τρυφερὸ βλαστὸ καὶ τὸν ἔτρωγαν με ψωμί, ὅταν βρίσκονταν στὰ χωράφια. Καὶ τὸ σπόρο, πού τὸν ἔλεγαν γαλγανιοῦ τῶουφάλ', τὸν ἔτρωγαν ὅταν ἀκόμη ἦταν τρυφερός. Πολὺ τῷ τρωγαν αὐτὸ τὸ χόρτο καὶ οἱ καμήλες.

Γαλίνα¹ (ἡ). Τὸ φύλλο της εἶναι σάν τοῦ σίταριου, ἀλλὰ τὸ φυτὸ σέρνεται στὴ γῆ, δὲ σηκώνεται ψηλά. Βγαίνουν κι αὐτὲς πολλὲς μαζί στὰ χωράφια καὶ τίς ἔτρωγαν, ὠμές. Τὸ λουλούδι τους εἶναι βυσσινί, «σάν τοῦ κρίνου».

Κατεφέ² ἔλεγαν καὶ στὸ Μιστὶ τὸν κατιφέ.

Τὰ ἔγκερια³ ἦταν ἀγκαθωτὰ χόρτα με μὲν λουλούδια. Τὰ μαγεύρευν, ἀφοῦ ἔβγαζαν πρῶτα τ' ἀγκάθια τους. Τὸν τρυφερὸ βλαστὸ τους τὸν ἔκοβαν με τὸ μαχαίρι, καὶ ὅταν ὁ ὁπὸς πού ἔβγαίνει ἀπὸ τὴν τομὴ τοῦ φυτοῦ ξεραινόταν, τὸν μάζευαν καὶ τὸν μασοῦσαν σάν μαστίχα. Τὸν ἔλεγαν μάδτικα καὶ τὸν χρησιμοποιοῦσαν καὶ στὸν πόνο τοῦ ἀφτιοῦ.

Ἡ κονία ἦταν εἶδος ἄγριου στύφνου.

Ἡ κερνικότσα⁴ ἢ κορνικότσα εἶναι σάν γλυκοπατάτα. Τὴν ἔβρισκαν συνήθως στὴν περιοχὴ τῆς Νασραδοῦ καὶ τὴν ἔτρωγαν.

Κουρλοπίστρα⁵ (ἡ) ἔλεγαν τὴ μολόχα.

Λάχανα ἔλεγαν γενικὰ τὰ φαγώσιμα χόρτα, ἀλλὰ λάχανο ἦταν καὶ χόρτο πού ἔμοιαζε με τὸ ἄγριο ραδίκι. Τὸ ἔτρωγαν ὠμὸ με ἀλάτι καὶ ψωμί, ὅταν ἀκόμη ἦταν τρυφερό, ἂν καὶ ἦταν λίγο πικρό. Ἐτρωγαν ἀκόμη καὶ τὰ τρυφερά του βλαστάρια, πού τῷ ἔλεγαν λαχαν' μύτις (ἐν. λαχαν' μύτα) μύτες, βλαστοὺς τοῦ λάχανου. Ὅταν τὰ λάχανα μέστωναν, τὰ ξερίζωναν

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. kadife.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Πρόκειται ἴσως γιὰ τὸ καλάγκαθο ἢ ὀξάγκαθο, τὸν χαμαλέοντα τοῦ Θεόφραστου, ἢ καρλινία τὴν κομμεοφόρο.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

5. Λ. ἰδιωμ.

καὶ στὴ ρίζα τοὺς ἔβρισκαν μάδτικα, ὅπως καὶ στὰ κεγκέρια. Τὴ μασοῦσαν, ὅπως καὶ τὴν ἄλλη ποὺ σημειώσαμε.

Λυκοῦ τσουμάτσι¹ (τό). Φύτρωνε στὰ κοντινὰ χωράφια καὶ εἶχε μακριὰ ρίζα πού, ὅταν ἦταν τρυφερὴ ἀκόμη, τὴ μαγεύρουν πιλάφι, μὲ πλιγούρι καὶ βούτυρο. «Μπορεῖ νὰ μὴν ἔχεις ψωμί, νὰ φᾶς ἀπ' αὐτὸ μισὴ ὀκὰ καὶ χορταίνεις».

Τὰ μαντάρια, μανιτάρια τὰ ξεχώριζαν ἀπὸ τὰ δηλητηριώδη καὶ τᾶτρωγαν.

Τὸ μπουρτσாலούκα² εἶχε φύλλα κατσαρὰ καὶ στὴ γεύση γλυκά. Φύτρωνε στὶς πλαγιὲς τοῦ Οὔτσκοπουλου, στὸν κάμπο δὲν ἔβρισκαν τέτοια χόρτα. Ὅταν ἀκόμη ἦταν τρυφερά, τᾶτρωγαν, βγάζοντάς τα ἀπὸ τὴ γῆ μὲ μυτερὰ ξύλα.

Ὁ ξινίτσα καὶ γιαιλαϊοῦ³ ὁ ξινίτσα (ἡ) ἦταν εἶδος λάπαθου.⁴ Ὅταν ὀργωναν τὰ χωράφια, αὐτὲς ἦταν τρυφερὲς ἀκόμη. Τὶς ξερίζωναν μὲ τὸ ἀλέτρι, τίναζαν τὸ χῶμα ἀπὸ τὰ φύλλα τοὺς καὶ τὶς ἔτρωγαν μὲ τὸ ψωμί τους, ἀλατίζοντάς τες.

Ροφανίστρα⁵ ἔλεγαν ἓνα εἶδος βρούβας, ποὺ τὴν ἔτρωγαν ὠμὴ μὲ ψωμί καὶ ἀλάτι.

Τὸ σαρατσίνι⁶ ἔβγαινε πρῶτα πρῶτα στὸ Ἑδιί, ἦταν σὰν τὴ ρόκα καὶ τρωγόταν ὠμό. Ἀπλώνε στὴ γῆ καὶ ἦταν τὸ πρῶτο χόρτο ποὺ φύτρωνε τὴν ἀνοιξη. Ἐφερναν ἀρκετὰ ἀπ' αὐτὰ στὰ σπίτια τοὺς οἱ Μιστιῶτες, γιὰ νὰ περάσουν μερικές μέρες, καὶ τὰ τρώγαν ὠμά.

Ἡ σεμάντρια⁷ ἢ τὸ σεμάντερ ἦταν «πιὸ καλὸ κι ἀπὸ τὸ ἰσπανάχ», τὸ σπανάκι. Τὰ φύλλα της ἔμοιαζαν μὲ τοῦ σπανακιοῦ. Τὴ μαγεύρουν, ἔβαζαν ἔπειτα καὶ γιαούρτι μέσα κ' ἔτρωγαν. Αὐτὸ τὸ χόρτο, ὅπως καὶ λίγα ἀκόμη, τὸ ἔτρωγαν βραστό.

Τὸ σκόρδου, σκόρδο (ἄγριο) ἔμοιαζε μὲ τὰ κοινὰ σκόρδα, στὰ φύλλα καὶ στὴ μυρωδιά. Τὸ ἔτρωγαν ὠμὸ μὲ ἀλάτι. Σκορδαλιὰ δὲν ἔφτιαχναν στὸ Μιστί, τὰ σκόρδα τὰ καθάριζαν καὶ τᾶτρωγαν ὠμά μὲ τὸ ψωμί τους.

Τὰ μίσοτου⁸ (τὸ) ἔλεγαν τὴν ἀντράκλα. Ἐφερναν ἀπὸ τὰ

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. burçaklık.

3. Τουρκ. yayla.

4. Βλ. Διοσκορ. Ὑλ. ἱατρ. Β', ρμ' (σ. 257): «λάπαθον... τὸ μὲν ὀξυλάπαθον... μαλάσσει κοιλίαν ἐψηθὲν... τὸ δὲ σπέρμα... πρὸς σκορπίου πληγὴν».

5. Ραπανίστρες;

6. Λ. ἰδιωμ. Βλ. καὶ Μαυροχαλυβίδη 60.

7. Λ. ἰδιωμ.

8. Τουρκ. temizotu. Βλ. Α. Οἰκονομίδη Ὁδηγὸς λαχανοκήπου (ἔκδ. Ἑλλην. Γεωργ. Ἑταιρ.) 57: σεμιζ ὁτοῦ = γλιστρίδα ἢ χλουμίτσα.

Εικ. 66. Κοπάδι πλατύουρων προβάτων στην Άνακού.

Εικ. 67. Στο Ούτσαπουλου.

Είκ. 68. Τό κεφαλάρι τής Λίμνας.

χωριά της Νίγδης και τις έκαναν τουρσί, όπως και τις τομάτες, τις πιπεριές και τα μικρά καρπούζια.

Τὰ *τέρε*¹ φύτεωναν μέσα στα νερά. Έφερναν από τη Λίμνα και τάρωγαν.

Τὸ *τούματσι*² και ἡ ψιλίστρα ἔμοιαζαν ἄρκετά μεταξύ τους. Γίνονταν ψηλά ὡς 0,25 μ. και τὰ φύλλα τους ἔμοιαζαν με τῆς ἄρμπαρόριζας. Τάρωγαν βραστά και τὰ δυὸ ἢ ὠμά με ψωμί και ἁλάτι.

Τὸ *σιχώρι* (τὸ) ἢ τὸ *σιγώρι* ἦταν τὸ ἄγριο ραδίκι, τὸ κιχώριον. Τὸ ξερίζωναν και τάρωγαν ὠμό με ἁλάτι και ψωμί τὴν ἀνοιξη, ὅταν ὀργωναν τὰ χωράφια τους.

Τὸ *τσιδέμι*³ δὲ φύτεωνε στὸν κάμπο, ἔβρισκαν πολλὰ ἀπ' αὐτὰ στὸ Οὐτσκοπουλου. Στὴ ρίζα τους, ποὺ πῆγαινε ἄρκετά βαθιά στὴ γῆ, βρίσκαν ἓνα βολβὸ σὰν μεγάλη σκελίδα σκόρδου, γλυκό, ποὺ τοὺς ἄρεσε πολὺ. Έκαναν λοιπὸν μυτερὸ ἓνα ξύλο, τῶμηναν στὴ γῆ, τὸ πῆζαν με τὴν κοιλιά τους και ξερίζωναν ἔτσι τὰ τσιδέμια. Κάθε ἄρραβωνιασμένος ἔπρεπε νὰ κάνει δῶρο στὴν ἄρραβωνιαστικιά του, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δύο ρόκες, τέσσερες βοῦζες⁴, ματσάκια ἀπὸ 60 - 70 κομμάτια τσιδέμια, κι αὐτὸ ἀπαιτοῦσε ἄρκετῶν ἡμερῶν δουλειὰ στὸ βουνό. Τῶκαναν ὅμως οἱ ἄρραβωνιασμένοι, γιατί ἀλλιῶς ἢ ὑπόληψή τους στὸ χωριὸ ἔπεφτε.⁵

§ 260. Χόρτα ἄχρηστα ἢ γιὰ τὰ ζῶα.

Έπρεπε νὰ συγκεντρώσουν οἱ Μιστιῶτες πολλὰ χόρτα στὸ σπίτι γιὰ τὰ ζῶα τους. Ὁ χειμῶνας κρατοῦσε πολὺ, και σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα ἡ γῆ ἦταν γυμνὴ ἀπὸ χόρτα. Τὰ πρόβατα και τὰ βόδια ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ στάβλο ὅταν καλοσύνευε κάπως, ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ ξεμουδιάσουν, ὄχι γιὰ νὰ βοσκήσουν. Έτρωγαν λοιπὸν τὰ ζῶα ἀπὸ τὶς ἀποθηκεμένες τροφές ὅλο τὸ χειμῶνα, ὅπως ἔτρωγαν συνήθως ἀπ' αὐτὲς και ὅταν ἐργάζονταν.

Γι' αὐτὸ κάθε σπίτι ἔπρεπε νάχει τὸ χορταριῶνα του. Έβαζαν στὴν αὐλὴ μερικὲς μεγάλες πέτρες, τοποθετοῦσαν πάνω σ' αὐτὲς χοντρά ξύλα και πάνω σ' αὐτά, σταυρωτά, ἀλλὰ λεπτότερα. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ «κρεβάτι» τοποθετοῦσαν τὰ χόρτα ποὺ συγκέντρωναν τὴν ἀνοιξη και τὸ καλοκαίρι. Καθὼς μάλιστα ὅλο και πρόσθεταν νέα χόρτα στὴ στίβα, τὰ χαμηλότερα στρώματα βαστιόνταν δροσερὰ ἄρκετὸν καιρὸ και γι' αὐτὸ ἄρεσαν πολὺ στὰ ζῶα.

1. Τουρκ. *tere*;

2. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Βλ. και λυκοῦ *τούματθι*.

3. Τουρκ. *çiğdem*.

4. Λ. ἰδιωμ.

5. Βλ. Γάμος, σ. 210,

Ἀπὸ τὰ χόρτα αὐτά, ἐκεῖνα ποὺ ἤξεραν οἱ Μιστιῶτες μὲ τὰ ὀνόματά τους ἦταν τὰ παρακάτω :

Τὸ ἄγρω¹, ἡ ἄγρωστις¹ ἦταν εἶδος ἀγριάδας μὲ βαθιὲς ρίζες. Τὴν ἔβγαζαν μὲ τὸ ἀλέτρι καὶ τὴν ἔδιναν στὰ ζῶα.

Ἀιρίχ² (τὸ) ἔλεγαν ἄλλο εἶδος ἀγριάδας.

Τὸ ἀτζιμουχ³ ἢ ἀζιμουχ γινόταν ψηλὸ ὥς 0,70 μ. καὶ ἦταν πολὺ πικρό. Φτουροῦσε ὅμως, γιατί τέσσερα τέτοια χόρτα «ἦταν μιὰ ἀναδοτιά», ἓνα σήκωμα δηλαδή μὲ τὸ ἀναδότι. Τῷτρωναν τὰ πρόβατα, ὅταν ἦταν τρυφερό, καὶ τ' ἀποφάγια ἢ τὰ μεστά του τὰ χρησιμοποιοῦσαν οἱ νοικοκυρὲς γιὰ προσάναμμα.

Τὸ ἀφάτσ⁴ ἦταν μαλακὸ χόρτο κ' ἔμοιαζε σὰν τὸ λαθούρι, μόνο πῶς τὰ φύλλα του ἦταν στενώτερα.

Ἀφτιλιὰ (ἡ) ἦταν ἓνα θαμνώδες φρύγανο, ποὺ εἶχε δώσει τ' ὄνομά του στὸ τοπωνύμιο Ἀφτιλιώνα. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ προσάναμμα.

Ἡ γαλαγάστρα⁵ φαινόταν μετὰ τὸν Αὐγούστο στὰ ὀργωμένα χωράφια. Εἶχε πολλὰ ἀγκάθια καὶ γι' αὐτὸ τὴν ἔτρωναν μόνο τὰ γαῖδούρια, ὅταν ἦταν ἀκόμη τρυφερή. Ἐφερναν ἀμαξίες ἀπ' αὐτὴν στὰ σπίτια τους καὶ τὴν ἀποθήκευαν γιὰ τὸ χειμῶνα. Νὰ οἱ γαβουρντίσου⁶ μὲ τ' γαλαγάστρα, φοβέριζαν τὰ μωρά. Καὶ γιὰ κάποιον χλωμό, ἀδύνατον, ἔλεγαν : εἶναι σὰν γαλαγάστρα.

Κεκούτ⁷ (τὸ) ἦταν χόρτο ποὺ τῷτρωναν τὰ ζῶα. Φύτρωνε στὰ χωράφια ἀλλὰ δὲν ψήλωνε.

Κεμπέ⁸ ἦταν ἓνα εἶδος χόρτου μὲ σκληρὰ ἀγκάθια.

Τὰ ἔρδουβένια⁸ φύτρωναν μετὰ τὸν Αὐγούστο στὰ ὀργωμένα χωράφια καὶ εἶχαν, ὅπως καὶ ἡ γαλαγάστρα, πολλὰ ἀγκάθια. Γι' αὐτὸ μόνο τὰ γαῖδούρια τῷτρωναν. Ἀποθήκευαν πολλὰ ἀπ' αὐτὰ στὰ σπίτια τους γιὰ τὸ χειμῶνα. Οἱ μερακλήδες καπνιστὲς τύλιγαν ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ χόρτα μ' ἓνα πανί, ἔπειτα τὸ κοπανοῦσαν, ὥσπου τὸ φυτὸ νὰ λιώσει καὶ τὸ πανὶ νὰ πρασινίσει. Ἀφηναν τότε τὸ πανὶ νὰ στεγνώσει καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν ἀντὶ φιλίτι στὰ τσακμάκια τους. Μόλις χτυποῦσαν μὲ τὴν τσακμακόπετρα

1. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* 2, 64 : «ἡ δὲ ἄγρωστις βοτάνη, ἦν ἀγρίαν ἢ κοινὴ γλώσσά φησιν». Ἡ σημερινὴ ἀγριάδα.

2. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Ἡ ἀφάκη ἔχει τὸ ἴδιο ὄνομα καὶ στὴν Τσακωνιά. Βλ. Θαν. Π. Κωστάκη *Mélanges Merlier I* (1956) 133 κέ.

5. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 62 νομίζει πῶς πρόκειται γιὰ τὸν ἐλλέβορο.

6. Τουρκ. kavurmak, καβουρντίζω.

7. Τουρκ. kekit, θυμάρι.

8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

καὶ πετιόταν μιὰ σπίθα, τὸ πανὶ ἔπιανε φωτιά. Τὸ πανὶ αὐτὸ τῶλεγαν τώρα γάβ¹. Γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ ἄλλοι χρησιμοποιοῦσαν ξερὰ μανιτάρια, ποὺ κι αὐτὰ ἔπαιρναν ἀμέσως φωτιά.

Ἡ κολόκα² ἀπλώνει στὴ γῆ, δὲ σηκώνεται ψηλά. Ὁ καρπὸς τῆς εἶναι σὰν ξυλοκέρατο μικρὸ καὶ μέσα ἔχει τοὺς σπόρους. Τὴν ἔτρωγαν τὰ ζῶα. Ἐχει μύτη σὰν τοῦ πουλιοῦ, γι' αὐτὸ τὴν ἔλεγαν κολόκα, κλώσα. Τὰ παιδιὰ μάζευαν τοὺς σπόρους τῆς κ' ἔπαιζαν.

Κοράκα (ἡ) ἔλεγαν τὸ χαμομήλι.

Λυκοῦ κρομμύ³, κρεμμύδι τοῦ λύκου ἔλεγαν ἓνα εἶδος βολβοῦ, ποὺ δὲν τρωγόταν. Καθὼς οἱ τυφλοπόντικοι ἔσκαβαν τὴ γῆ, βγαίνουν στὴν ἐπιφάνεια καὶ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ κρεμμύδια.

Τὰ μαυράια γίνονταν ὥς 0,30 μ. ψηλά καὶ εἶχαν καλὴ μυρωδιά, ἀλλὰ ἦταν πικρὰ καὶ μόνο τὰ πρόβατα τὰτρωγαν. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ βρίσκονταν στὸν κάμπο τοῦ Ἰκονίου. Εἶχαν χοντρή ρίζα καὶ γι' αὐτὸ τὰβγαζαν μὲ τὴν τσάπα, μὲ τὰ χέρια δὲν ἔβγαιναν.

Ἡ μουλίτσα⁴ φύτευε συνήθως στὰ χαλάσματα τῶν παλιῶν χωριῶν ποὺ βρίσκονταν μέσα στὸν κάμπο. Τὰ φύλλα τῆς ἔμοιαζαν μὲ τοῦ κλήματος, μόνο πὼς ἦταν μικρότερα, καὶ ὁ σπόρος τῆς μὲ τοῦ λιναριοῦ. Τοὺς βλαστοὺς τῆς τοὺς ἔβαζαν στὸν ἄξονα τοῦ ἁμαξιοῦ, γιὰ νὰ μὴν «καίγεται» ἀπὸ τὴ θερμότητα ποὺ δημιουργοῦσε ἡ τριβὴ μὲ τὴν περιστροφή τῆς ρόδας.

Πισίκας νενέ (ἡ), τῆς γάτας δυόσμο ἔλεγαν ἓνα χόρτο ποὺ φύτευε στοὺς δρόμους καὶ στὰ γρασίδια. Ἡ μυρωδιά του ἔμοιαζε μὲ δυόσμου. Γέμιζε ὁ τόπος ἀπ' αὐτὰ τὴν ἀνοιξη.

Ἡ ὄαπλα⁵ ἢ ὄαμπλα ἄπλωνε στὴ γῆ κ' ἔπιανε μιὰν ἐπιφάνεια ἐνὸς τετραγωνικοῦ μέτρου κάποτε. Φρέσκια τὴν ἔτρωγαν τὰ βόδια, ἀποθηκευμένα ὅμως τὸ χειμῶνα τὴν ἔβρισκαν νόστιμη καὶ τὰ ἄλλα ζῶα. Ὅ,τι ἔμενε ἀπ' αὐτὴ, ἡ χοντρή τῆς ρίζα καὶ τὰ μεστὰ κλωνιά, τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὴ φωτιά.

Μὲ τοῦ σαρκουλάχ⁶ τὶς ρίζες ἔβαφαν τὰ σαλβάρια τοὺς καφέ. Οἱ βλαστοὶ τοῦ ἔμοιαζαν μὲ κληματοβλάσταρα.

1. Τουρκ. καν.

2. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 62 σημειώνει: Κλώκα, εἶδος χαμόμηλου.

3. Πβ. Μαυροχαλυβίδη 62.

4. Βλ. παραπάνω, σ. 469

5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

Τὰ σίγρια¹ ἦταν δυὸ εἰδῶν, τὰ κοινὰ σίγρια καὶ τὰ τὺ φ λ ἄ σίγρια. Ὅταν πηγαιναν στὸ Οὐτσκαπουλου νὰ βοσκῇσιν τὰ βόδια τους, οἱ Μιστιῶτες μάζευαν τυφλὰ σίγρια, θάμνους φουντωτοὺς, ποὺ τὰ φύλλα τους ἦταν τόσο μικρά, ὥστε νόμιζες πὼς δὲν ὑπῆρχαν καθόλου. Εἶχαν μικρὰ μαλακὰ ἀγκάθια καὶ ξεριζώνονταν εὐκόλα. «Ἐμοιαζαν μὲ σκαντζόχοιρο τυλιγμένον κουβάρι». Οἱ βοσκοί, ποὺ ἔμεναν ἀρκετὲς μέρες στὸ βουνό, ἔκαναν μ' αὐτὰ ἓνα στρώμα, ἔστρωναν πάνω σ' αὐτὸ ἓνα σακκὶ ἢ ἓναν κετσὲ καὶ ξάπλωναν πάνω γιὰ νὰ περάσουν τὴ νύχτα τους. Ἄν ἔπιανε βροχή, τὸ νερὸ περνοῦσε κάτω ἀπὸ τὰ χόρτα, χωρὶς νὰ βραχοῦν οἱ ἴδιοι. Ἀπάνω τους ἔριχναν κετσέδες, ποὺ τὸ νερὸ δύσκολα τοὺς περνάει. Τὰ σίγρια αὐτὰ τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ προσάναμμα ἢ καύσιμα.

Τὰ ἄλλα, τὰ κοινὰ σίγρια φύτεωναν στὸν κάμπο. Αὐτὰ δὲν ξεριζώνονταν εὐκόλα καὶ κεντοῦσαν πολὺ. Ὅταν κάποτε τὰ ἄχυρα στὸ χωριὸ ἦταν λίγα καὶ τὰ χόρτα δὲν εἶχαν ἀκόμη μεγαλώσει στὸν κάμπο, τὸν Ἀπρίλη συνήθως, οἱ Μιστιῶτες κοπάνιζαν μερικὰ ἀπὸ τὰ σίγρια αὐτὰ καὶ τὰδιναν τροφή στὰ βόδια τους. Δὲν ἤξεραν νὰ τὰ χαράξουν, γιὰ νὰ πάρουν τὸ πῦρ², ὅταν ὁμως τ' ἄφηναν ξεριζωμένα στὸν ἥλιον, ἔσταζε ἀπὸ τὸ κορμὶ τῶν φυτῶν ἡ μαστίχα. Τὴ μάζευαν καὶ τὴ μασοῦσαν γιὰ νὰ περνοῦν τὴν ὥρα τους.

Σόρ³ (τὸ) ἦταν ἓνα πυκνόριζο χόρτο πού, ὅταν πιάνιῃσκαν τὰ γυνιά, ἔμπλεκαν στὶς ρίζες τους τὰ ὄντια τῶν ἀλεκτριῶν, δυσκόλευαν τὸ ὄργωμα.

Ἡ σουγγαρίστρα ἔβγαζε στρογγυλὸ κόκκινο λουλούδι.

Τὸ σουνάρι⁴ ἦταν πλατύφυλλο, μὲ μαλακὸ χνούδι στὰ φύλλα καὶ κίτρινο λουλούδι.

Τζαδιργάνια⁵ (τὰ) ἔλεγαν τὶς τσουκνίδες.

Τὰ τσαῖριοῦ ἀγκάγια, ἀγκάθια τοῦ χωραφιοῦ εἶχαν ρίζες ποὺ ἔφταναν «ὡς ἓνα μέτρο βαθιὰ» στὴ γῆ. Τὰ τρωγαν οἱ καμήλες αὐτά. Οἱ Μιστιῶτες μάλιστα πίστευαν ὅτι τσαῖριοῦ δοῦ ἀγκάι φυτρώνει μόνο ὅπου κατουράει καμήλα.

Τσέτελε⁶ εἶναι τὸ φυτὸ ἀπ' ὅπου βγαίνει τὸ χασίς. Καβούρντιζαν τὸ σπόρο του καὶ τὸν ἔτρωγαν, καθὼς ἦταν γλυκός. Ἦταν λίγα στὸ χωριὸ αὐτὰ τὰ φυτά.

1. Ἡ τραγάκανθα. Πβ. Διοσκορ. Ὑλ. ἱατρ. Γ' κ' (σ. 362): «Ἐστὶ δὲ ἡ τραγάκανθα δάκρυον τῆς ρίζης ἀποξηραμένης ἐπισυνιστάμενον», ἢ ὁ χαμαιλέων τοῦ Θεόφραστου, τὸ κολλάγκαθο ἢ ὀξαγκάθι. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 505.

2. Τουρκ. rus. Βλ. Ἀνακὸν 77: τὸ κόμμα τῆς τραγάκανθας.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

Ἡ τσιραχπατσα¹ ἦταν ἄγριο χόρτο ποὺ γινόταν ὡς ἓνα μέτρο ψηλὸ κ' ἐβγαζε λουλούδια κίτρινα. Πρὶν βγοῦν γιὰ τὴ συγκομιδὴ τῆς ρόβης, ὁ τελάλης τοῦ χωριοῦ φώναζε νὰ βγοῦν οἱ κάτοικοι στὸν κάμπο γιὰ νὰ μαζέψουν χόρτα γιὰ τὰ ζῶα τους, κι αὐτὰ ἦταν προπάντων τσιραχπαῖτσες, ποὺ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἦταν ἄφθονες. Ἐβγαίνουν ἀπὸ τὸ χωριὸ ὅλοι μαζί, πήγαινε καθένας στὸ χωράφι τοῦ κ' ἔφερνε μερικὲς γιὰ τὸ χειμῶνα.

Τσουτσούρ² ἦταν εἶδος φλόμου. Φοβέριζαν μ' αὐτὸν τὰ παιδιά. Βάλλουν τ' ἀπάνω στὸ βιλλί τ'νε, προυζιέτι, στὰ παντζάρια δὲ χωρεῖ, τὸ βάζουν στὸ πέος τους, (κι αὐτὸ) πρῆζεται (τόσο ποῦ) δὲ χωρεῖ στὸ βρακί.

Τὸ τσοχάν³, τὸ τσουνί τῶφερναν καὶ τὸ πουλοῦσαν στὸ Μιστί Τοῦρκοι γύρω χωριῶν. Ἦταν «σὰν ρίγανη» καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὸ πλύσιμο τῶν ρούχων. Μούσκευαν τὰ ρούχα καλὰ μὲ νερό, σκορποῦσαν μέσα τσοχάν, τὰ δίπλωναν καὶ τὰ χτυποῦσαν νὰ καθαρίσουν. Τὸ τσοχάν, λένε οἱ Μιστιώτισσες, ἦταν ἱανό⁴, τρελὸ χόρτο. Ὅταν τὸ κοπάνιζες καὶ τὸ ἐβαζες πάνω στὸ χέρι σου, σοῦ ἔκανε φουσκάλες. Τὸ χίλ⁵, τὸ εἰδικὸ χῶμα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ πλύσιμο τ' ἄλλα χωριά, στὸ Μιστί δὲν τὸ ἔξεραν.

Φκάλια⁶ τὰ μαῦρα δὲ φύτρωναν παντοῦ μέσα στὸν κάμπο. Ὅταν ἐπισήμαιναν κάπου, στὶς ρεματιὲς συνήθως, μερικὰ ἀπ' αὐτά, πήγαιναν δυὸ τρία κορίτσια συντροφιά, τὰ ξερίζωναν καὶ τῶφερναν στὸ σπίτι. Γίνονταν ψηλὰ ὡς 0,80 μ. κ' ἔκαναν μ' αὐτά τις σκούπες γιὰ τὸ σκούπισμα τοῦ σπιτιοῦ.

Φούγιες⁷: Φύτρωναν κι αὐτὲς τὴν ἀνοιξὴ στὶς ρεματιὲς κ' ἐβγαζαν κίτρινα λουλούδια. Τὶς χρησιμοποιοῦσαν κυρίως γιὰ προσάνναμμα, γιὰτὶ σὰν σκούπες δὲν ἄντεχαν. Βρίσκονται τέτοιες καὶ στὴν Ἑλλάδα.

8. Ἀπὸ τὸ τουρκ. cırağra;

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. zöven, τὸ βυζαντινὸ σμῆγμα. Βλ. Φ. Κουκουλὲ BBII 2β, 203. Εἶναι ἡ ρίζα τοῦ φυτοῦ σαπωνόφυτον τὸ φαρμακευτικὸν (Saponaria Officinalis). Βλ. Π. Γεννάδιο Λεξ. Φυτολ. (Ἀθῆναι, 1914)859, I. Καλλέρη Αἰ πρώται ὕλαι τῆς ὑφαντουργίας εἰς τὴν Πτολεμαϊκὴν Αἴγυπτον (Ἀθῆναι 1952) 153.

3. Ἀπὸ τὸ τσανός; Πβ. Φ. Κουκουλὲ Εὐστάθ. 2, 180: σάννος> σαννός> σαννός> τζαννός.

4. Τουρκ. kil, ἄργιλος. Βλ. Ἀνακὸν 81.

5. Δηλ. φιλοκάλι. Φιλοκαλῶ καὶ καλλύνω ἔλεγαν οἱ Βυζαντινοί. Βλ. Φ. Κουκουλὲ BBII 2β, 109.

6. Τουρκ. fuy, εἶδος θαμνώδους φυτοῦ. Βλ. Ἀνακὸν 83.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

Η ΠΑΝΙΔΑ

§ 261. Εισαγωγικὸ σημείωμα.

Τὶς μεγαλύτερες δυσκολίες στὴν ἐργασία μας αὐτὴ γιὰ τὸ Μιστὶ τὶς συναντήσαμε στὰ κεφ. τὰ σχετικὰ μὲ τὴν Οἰκονομία τοῦ χωριοῦ, τὴν Πανίδα καὶ τὴ Χλωρίδα. Στὸ πρῶτο, ἐπειδὴ δὲν εἶχαμε τὸ χτηματολόγιο ἢ ἄλλα βιβλία — ὅπως τὰ εἶχαμε γιὰ τὴν Ἄνακου —, στὰ ὁποῖα νὰ προσφύγουμε, γιὰ νὰ καταλήξουμε σὲ ἀπακριβωμένα συμπεράσματα. Καὶ τὰ ἐπόμενα δύο, γιατί ἦταν δύσκολη ἡ ταύτιση τῶν ζώων, πουλιῶν, ἐντόμων κλπ. καὶ φυτῶν, μὲ βάση πληροφορίες καὶ περιγραφές λειψές. Πέρασαν τόσα χρόνια ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς Καππαδοκίας, ὥστε, ἐνῶ οἱ ἡλικιωμένοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔλειψαν ὀριστικά, ὅσοι νεώτεροι ζοῦν ἀκόμη ὡς σήμερα, δὲν εἶναι σὲ θέση ν' ἀπαντήσουν μὲ λεπτομερειακὲς περιγραφές στὶς σχετικὲς ἐρωτήσεις. Ἔτσι, ἡ ταύτιση τῶν εἰδῶν αὐτῶν μὲ τὰ γνωστά μας καὶ ἡ κατάληξη σὲ σωστὰ συμπεράσματα καταντοῦν πολὺ δύσκολα. Αὐτοί, ἐξάλλου, εἶναι οἱ λόγοι ποὺ τὰ δύο τελευταῖα αὐτὰ κεφάλαια λείπουν ἀπὸ τὴν Ἄνακου. Μὲ ὅλες ὁμως τὶς δυσκολίες αὐτὲς καὶ τὶς ἀτέλειες, νομίσαμε πὼς ἐδῶ δὲ θὰ ἦταν περιττὸ νὰ περιλάβουμε καὶ τὰ κεφάλαια αὐτὰ στὸ βιβλίο. Καὶ οἱ λίγες ἔστω πληροφορίες ποὺ περιέχονται σ' αὐτά, ἐλπίζουμε πὼς θὰ βοηθήσουν κάπως τὸν ἐρευνητὴ ποὺ τὰ θέματα αὐτὰ τὸν ἐνδιαφέρουν.

§ 262. Τὰ ζῶα.

α) Τὰ ζῶα κτλ. τοῦ σπιτιοῦ.

Γιὰ τὰ μεγάλα ζῶα — ἄλογα, γαῖδούρια, βόδια καὶ βουβάλια — μιλήσαμε στὸ κεφ. Γεωργία.

Σκυλιὰ εἶχαν πολλὰ στὸ Μιστί. Σχεδὸν κάθε σπίτι εἶχε τὸ δικό του, μερικὰ μάλιστα εἶχαν δύο καὶ τρία. Ἦταν μεγάλα, μὲ διάφορα χρώματα καὶ πολὺ ἄγρια. Ὅχι μόνο τὴ νύχτα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέρα δύσκολα ἔμπαινε ξένος στὸ χωριό. Ἀκόμη καὶ οἱ ντόπιοι καὶ οἱ γείτονες δυσκολεύονταν νὰ πᾶνε τὴ νύχτα ἀπὸ τὸ ἓνα σπίτι στὸ ἄλλο. Τὰ σκυλιὰ κλουχάριζαν τῶν βλαί-

ᾶσαν¹, γύριζαν καὶ γάβγιζαν. Τάπαιρναν στὰ χωράφια, ὅταν πήγαιναν νὰ τὰ καλλιεργήσουν, καὶ προπάντων δὲ μπορούσαν νὰ κάνουν χωρὶς αὐτὰ ὅσοι βοσκοῦσαν τὰ πρόβατα στὸ βουνὸ ἢ στὸν κάμπο. Στὸ Ἰκόνιο, ἐπειδὴ στὰ γύρω βουνὰ βρίσκονταν συχνὰ λύκοι, οἱ τσοπάνηδες περνοῦσαν γύρω στὸ λαιμὸ τῶν σκυλιῶν τοὺς ἕνα ζεντζίρ², σιδερένιο χαλκὰ μὲ γερά καρφιά στὴν ἐξωτερικὴ του ἐπιφάνεια. Ἔτσι, ἂν κάποτε μάλωναν τὰ σκυλιὰ μὲ τοὺς λύκους, αὐτοὶ δὲ μπορούσαν νὰ τὰ πνίξουν.

Τὰ μικρὰ σκυλιὰ τάλεγαν κιτίκα (ἡ)³. Ὄνόματα δὲν τοὺς ἔβαζαν, ἔλεγαν ὅμως ἀράπη, ταστιάς, τέτοια. Τὰ τάγιζαν ψωμιά, ἀποφάγια καὶ γιάλ⁴, χυλὸ μὲ ἀλεύρι. Μερικοὶ τοὺς ἔκοβαν τὴν ἄκρη τῶν ἀφτιῶν, «γιὰ ν' ἀκοῦνε καλά»⁵.

Πισίκα⁶ (ἡ) ἔλεγαν τὴ γάτα (πληθ. πίσίτσικς).

Σὲ σπίτια σὰν τὰ Μιστιώτικα, ὅπου τὰ δημητριακὰ ἦταν πολλὰ καὶ τὰ μεγάλα ὑπόγεια καὶ τὰ χαλάσματα περισσότερα, δὲν εἶναι παράξενο ὅτι καὶ ὁ πιντικός, τὸ ποντίκι ἦταν ζῶο ποὺ ἀφθονοῦσε.

Καμῆλες οἱ Μιστιῶτες δὲν εἶχαν⁷. Ἐφερνάν ὅμως συχνὰ στὸ χωριὸ τοὺς οἱ Τοῦρκοι, γιὰ νὰ μεταφέρουν μ' αὐτὲς τὸ φόρο τοῦ δημοσίου ποὺ συγκέντρωναν οἱ ἐνοικιαστῆς στὶς ἀποθήκες. Ἦταν στολισμένες μὲ κωϊώνια, κουδούνια καὶ μὲ κρεμασμένα στὸ λαιμὸ πετρώλα, κομμάτια ξύλα χρωματιστά. Τὰ παιδιὰ ἤξεραν πὼς οἱ καμῆλες φοβόνταν τὸ θόρυβο ἀπὸ τοὺς τενεκέδες, καί, γιὰ νὰ παίξουν, πετοῦσαν κάποτε ἕναν, τὴν ὥρα ποὺ οἱ Τοῦρκοι τὶς φόρτωναν, γονατιστὲς καθὼς ἦταν στὴ γῆ. Σηκώνονταν αὐτὲς ξαφνιασμένες, σκορποῦσαν, καὶ τὰ παιδιὰ διασκέδαζαν. Καμπηλιοῦ τζέρ⁸, σηκώτι καμῆλας ἔλεγαν τοὺς δειλοὺς. Δὲν ξεχνοῦσαν⁹ εὐκόλα τὰ πειράγματα οἱ καμῆλες, γι' αὐτό, ὅταν ἔβλεπαν κοντὰ τοὺς παιδιὰ, τὰ φοβέριζαν μὲ κουνήματα τοῦ κεφαλιοῦ τους.

Τὶς μικρὲς πράσινες σαῦρες, 0,15 - 0,25 μ. μακρὸς, τὶς ἔλεγαν ἄερτισέν ἢ ἄιαρτισάν. Τὰ ἔλιμπε, εἶδος σαύρας κι αὐτά, εἶχαν μακριὰ οὐρά καὶ ἦταν λεπτότερα ἀπὸ τὰ κερτισέν. Στὸ Τσαρικλὶ ἔπιαναν τὰ σαμιαμί-

1. Ἐνεστ. βλάζου, γαβγίζω.

2. Τουρκ. zencir.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

5. Στὴν Τσακωνιά αὐτὸ τὸ κάνουν «γιὰ νὰ γίνονται τὰ σκυλιὰ κακά», σκληρά.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

7. Βλ. παραπάνω, σ. 126.

8. Τουρκ. ciğer.

9. Πβ. Μ. Γλυκά Ι, 93: «Τὸ δὲ τῶν καμήλων μνησικάκον καὶ βαρύμηνι διαρκὲς πρὸς ὀργὴν πῶς ἂν τις εἴποι».

θια στὰ χέρια τους καὶ τοὺς ἔλεγαν : Φίλα τὸ χέρι μου καὶ νὰ σ' ἀφήσω. Καὶ τ'ᾤφνησαν νὰ φύγουν.

Καὶ ἀράχνες εἶχαν στὰ σπίτια. Τὶς ἔλεγαν *μοῦντζες* (ἢ *μούντζα*)¹. *Μούγια* ἔλεγαν τὴν κοινὴ μύγα. Αὐτὴ ποὺ γεννοῦσε στὸ κρέας τ' ἀβγά της, ἦταν μέγα ἢ πράσινου μούγια, μεγάλη μύγα, κι αὐτὴ ποὺ ζεῖ στὰ κορμιὰ τῶν ἀλόγων καὶ τῶν βοδιῶν ἦταν ἀλογοῦ μούγια ἢ βοιοῦ μούγια. Ἐλεγαν ἀκόμη *σκυλιοῦ μούγια*.

Σημειώσαμε καὶ ἄλλοι, ὅτι ἡ τήρηση καθαριότητος στὸ χωριό, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν στὸν ἴδιο χῶρο μὲ τὰ ζῶα, ἦταν πράγμα πολὺ δύσκολο. Ἄν μάλιστα προσθέσουμε πὼς καὶ τὰ σπίτια καὶ οἱ ἀσχολίες τῶν Μιστιωτῶν δὲν προσφέρονταν καθόλου γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ καὶ πὼς ὁ καιρὸς ποὺ μπορούσαν νὰ διαθέσουν γιὰ καθαριότητα οἱ ἄνθρωποι δὲν ἦταν ποτὲ ἀρκετός, θὰ καταλάβουμε γιὰ τὴν ψύλλ' καὶ τὰ φτερίρια ἦταν πάντοτε ἄφθονα.

Ἐλεγαν (τὸ) *φτερί* (πληθ. τὰ φτερίρια) τὴν ψείρα, *κονί* (πληθ. κονίια) τὸ ἀβγὸ τῆς ψείρας, *γιαφσάκους*² ἢ *γιαψάχους* (ὁ) τὴ μικρὴ ψείρα, *ψύλλου* (ὄν. ψύλλους) τὸν ψύλλο. *Κονιάρ'* ἦταν αὐτὸς ποὺ εἶχε κόνιδες στὸ σῶμα του, *φτεριάρ'* ὁ ψειριάρης. Οἱ *γιαγιάδες* ἐπαιρναν τὰ μικρὰ παιδιὰ στὰ γόνατά τους καὶ μὲ τὰ νύχια τῶν μεγάλων δαχτύλων τους ἔσπαζαν τὶς ψεῖρες καὶ τὶς κόνιδες ποὺ τὰ ἐνοχλοῦσαν.

Τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν ψύλλων ἀνάγκαζε τοὺς Μιστιωτὲς, ὅπως σημειώσαμε καὶ ἄλλοι, νὰ κοιμοῦνται στὸ στρώμα γυμνοί, χειμῶνα καλοκαίρι. Γιὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἐνόχληση, βουτοῦσαν ἀκόμη τὰ ροῦχα τους σὲ βραστὸ νερὸ καὶ χτένιζαν τὰ κεφάλια τους, χωρὶς, ὥστόσο, ν' ἀπαλλάσσονται μόνιμα ἀπὸ τὴν ἐνόχληση.

*Μπιζελέκος*³ ἦταν ὁ οἷστρος. Ὅταν τρυποῦσε τὸ σῶμα τῶν βοδιῶν, μὴ τὰ σίχிரαι δὲ μπορ' ἂ τὰ κρατήσεις, οὔτε μὲ τὰ σίδερα δὲ μπορούσες νὰ τὰ κρατήσεις, τόσο πολὺ τὰ ἐνοχλοῦσε. Πείραζε τὰ ζῶα τὸ καλοκαίρι στὴ βοσκή, στὴ δουλειὰ ἢ στὸ δρόμο.

*Κανάρ*⁴ (τὸ) ἔλεγαν τὸ κουνούπι. Ἐδάκιν *δου δού κανάρ*, τὸν δάγκασε τὸ κουνούπι. Δὲν εἶχαν ὅμως στὸ Μιστὶ κουνούπια, πολλὰ ἦταν στὸ Τσαρικλί.

Μουρμούτσα (ἐν. τὸ *μουρμούτσ'*), *μυρμήγκια* εἶχαν καὶ στὰ σπίτια καὶ στὰ χωράφια. Στὰ σπίτια τοὺς ἔτρωγαν τὸ ψωμὶ καὶ τ' ἄλλα τρόφιμα, στὰ χωράφια τοὺς κουβαλοῦσαν τὸ γέννημα στὶς φωλιές τους. Γι' αὐτὸ καὶ

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Τουρκ. *yafsak*.

3. Τουρκ. *büvelek*. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 59 ἐρμηνεύει : τάβανος. Συνήθως ὅμως τάβανο ἐννοοῦμε ἐντομο ποὺ ζεῖ σὲ σάπια ξύλα ἢ σὲ κούφιους κορμούς δέντρων.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

οί Μιστιώτες έβραζαν νερό και τόχυναν στη φωλιά των μυρμηγκιών, για να τα σκοτώσουν.

Στο Τσαρικλί όμως πολλοί δεν τα κυνηγούσαν, έλεγαν πως τα μυρμηγκια είχαν γλιτώσει άνθρωπο. Ένα παλικάρι φτωχό, ήθελε να πάρει γυναίκα την κόρη του βασιλιά. Το όρμήνευε ή μάνα του να βγάλει από το μυαλό του αυτή την ιδέα, αλλά εκείνο δεν ήθελε τίποτα ν' ακούσει. Πήρε λοιπόν την απόφαση και πήγε στο βασιλιά. Τότε του λέει αυτός:—Αυτά τα τσουβάλια με το σιτάρι που έχουν και χώματα μέσα, αν τα καθαρίσεις σε τρεις μέρες, θα σου δώσω την κόρη μου. Και το παλικάρι φώναξε τα μурμουύτσα και του καθάρισαν το σιτάρι.—Πράβο, λέει ο βασιλιάς, να σε δώσω την κόρη μου. Και του την έδωσε¹.

Για τα πρόβατα και τα κατσίκια μιλούμε εκτενέστερα στο κεφ. Κτηνοτροφία.

β) Τα ζώα της ύπαιθρου.

Οί άλεbũтσис ή άλεπουτсис, οί άλεπουδες έφταναν κάποτε ως τ' άκρινά σπίτια του χωριού. "Αν ή νοικοκυρά ξεχνούσε να γαπαΐσ² λουμέσας³ του τυρπί, να κλείσει την τρύπα του κοτετσιού, εμπαιναν μέσα κ' έπνιγαν τις κότες. Περισσότερες ήταν οί άλεπουδες στο Τσαρικλί, γιατί μπορούσαν να κρυφτούν στις σπηλιές. Τις κυνηγούσαν οί Τουρκοί από τα γύρω χωριά.

Λύτδ' (έν. λύκους) βρίσκονταν στα γύρω βουνά, αλλά το χειμώνα κατέβαιναν και στον κάμπο. Γι' αυτό οί Μιστιώτες αυτή την εποχή δεν πήγαιναν χωρίς συντροφιά στα γύρω χωριά, προπάντων όταν ο κάμπος ήταν χιονισμένος. Έκανε ζημιά ο λύκος στα πρόβατα, όταν τάβρισκε άφύλαχτα. Περισσότεροι λύκοι πλησίαζαν στο Τσαρικλί, όπου υπήρχαν βράχια και ρεματιές. Όταν έβλεπες λύκο, λένε οί Τσαρικλιώτες, πιανόταν ή γλώσσα σου από το φόβο και δε μπορούσες να μιλήσεις⁴. Οί Τουρκοί είχαν τάζιά⁵,

1. Το σύντομο αυτό παραμύθι μάς θυμίζει, στο μέρος το σχετικό με τη βασιλοπούλα και τα μυρμηγκια, το παραμύθι του Έρωτα και της ψυχής, που αναφέρεται στις «Μεταμορφώσεις» του Άπουληίου (2ος αϊ. μ.Χ.). Βλ. Γ. Α. Μέγα, Το παραμύθι του Έρωτος και της ψυχής εις την νεοελληνικήν παράδοσιν, *Πρακτ. Ακαδ. Αθηνών* 45 (1970). 64-75.

2. Τουρκ. karatmak.

3. Τουρκ. kumaş.

4. Η ίδια αντίληψη και στην Τσακωνιά. Ο λύκος είναι το σπουδαιότερο άγρίμι στα μέρη αυτά, και ο φόβος γι' αυτόν είναι δικαιολογημένος. Κατά τον Δ. Πετρόπουλο, *Ειδύλλ.* 70, ή αντίληψη αυτή έχει την άρχή της σε παλαιές μαγικολατρευτικές τοτεμικές δοξασίες.

5. Τουρκ. tazi.

κυνηγετικά σκυλιά, καὶ μ' αὐτὰ κυνηγοῦσαν τοὺς λύκους καὶ τὶς ἀλεπούδες.

Καὶ τὰ λαγόζια (ἐν. λαγός) στὸν κάμπο ἦταν λίγα, γιατί δὲν ἔβρισκαν μέρος νὰ κρυφτοῦν, «ἦταν ἀλώνι ὁ κάμπος», οἱ πόρσοὺς ὅμως, οἱ ἄσβοι κρύβονταν μέσα στὴ γῆ, ὅπως καὶ ὁ κῶσος, ὁ τυφλοπόντικας. Τὸν τσίλάγκαρα¹, τὸ σκαντζόχοιρο μερικοὶ τὸν ἔγδερναν κ' ἔτρωγαν τὸ κρέας του. Δὲν ἔτρωγαν ὅμως τὸ κρέας ἀπὸ τὶς χελῶνες, ποὺ κι αὐτὲς ἦταν λίγες στὸν κάμπο.

Τὰ μεγάλα ποντίκια τῶν χωραφιῶν, μὲ τὴ μεγάλη οὐρά, τοὺς ἀρουραίους, τοὺς ἔλεγαν διγκιλχόπῃ τζιγκιλχόπ². Ἦταν μεγαλύτερα ἀπὸ τοῦ σπιτιοῦ καὶ πήγαιναν πηδηχτά. Τάβλεπαν συνήθως ὅταν ἔβρεχε. Ἔκαναν ζημιὰ στὰ σιτάρια, «ἀλλὰ ποῦ νὰ τὰ βρεῖς νὰ τὰ σκοτώσεις».

Ὁ σανξάρους³, τὸ κουνάβι ἦταν σπάνιο ζῷο μέσα στὸν κάμπο. Γιὰ τὸ γιανούς⁴, τὴν ὕαινα ἔλεγαν πὼς ξέθαβε τοὺς πεθαμένους καὶ τοὺς ἔτρωγε. Πολλοὶ ἔλεγαν πὼς εἶχαν ἰδεῖ γιανοὺς στὸ Σαράι d' Οὐρένια⁵.

Πίστευαν πὼς ἡ νυφίτσα — τὸ γκελιντζίκ — γεννιέται ἀπὸ ποντίκια: «Ἄν γεννήσει τὸ ποντίκι 100 μικρά, τὰ 99 εἶναι ποντίκια καὶ τὸ ἕνα νυφίτσα».

Τὰ βατράχια τῆς στεριᾶς ποὺ ἔβρισκαν στὸν κάμπο τὰ ἔλεγαν μπαρτλάτσικς⁶ (ἐν. μπαρτλάκα) ἢ πατλάκα ἢ παρτλάκα, ὅπως καὶ τοῦ νεροῦ. Ὑπῆρχαν ἀρκετὰ στὰ νερά ποὺ λίμναζαν στὸ Κορκουγιού, στὸ Γιαρτμοὺς καὶ ἄλλοι.

Ὅταν οἱ Μιστιῶτες καλλιεργοῦσαν καλὰ τὸν κάμπο, τὰ φίγια ἢ φίγια (ἐν. φί(γ)ι) ἦταν πολὺ λίγα, γιατί ὁ τόπος σκαβόταν συχνὰ καὶ δὲμποροῦσαν νὰ κρυφτοῦν. Ἀργότερα λένε πὼς τὰ φίδια πλήθουναν, γιατί οἱ ἄνθρωποι ἔμειναν λίγοι καὶ δὲν καλλιεργοῦσαν τὸν τόπο. Δὲ θυμᾶται κανεὶς νὰ δάγκασε φίδι ἄνθρωπο, ἀλλὰ ἤξεραν ὅτι τὰ ψελίτσικα φίγια λέπρα ντι, τὰ λεπτὰ φίδια εἶναι κακά, ἐπικίνδυνα.

Φούσκαρα (ἡ) εἶναι τὸ σαλιγκάρι. Τὰ μάζευαν στὸν κάμπο καὶ τὰ μαγεύσαν. Ἐφερναν ὅμως καὶ οἱ Τοῦρκοι στὸ χωριὸ καὶ πουλοῦσαν. Τζιμπλάια⁷ φούσκαρα ἦταν ὁ γυμοσάλιαγκας.

Στὸ Ἐδί φάνηκαν κατὰ τὸν Πρῶτο Πόλεμο πολλὰ ἔελαγκί⁸, ποὺ

1. σκλη > σκυλάγκαθα;

2. Λεξ. ὀνοματοποιημένη.

3. Τουρκ. sansar.

4. Ἀπὸ τὸ ἑλλ. ὕαινα;

5. Βλ. τὸ κεφ. Τοπωνύμια, σ. 32.

6. Ἀπὸ τὸ βατράχα.

7. Τουρκ. ciplak.

8. Πρόκειται γιὰ τὰ θηλαστικὰ ποὺ ἀναφέρει ὁ Schweinitz 113 (τὰ kelendschi, τὰ ποντίκια χωρὶς οὐρά, τὰ semdrennmaus, psammonys olesus), ὅτι ἦταν ἀφθονα στὸν κάμπο.

ρήμαζαν τὰ χωράφια. Ἦταν σὰν ποντίκια χωρίς οὐρά καὶ στέκονταν ὀρθία. Στὸ Μιστί ὅμως δὲ μπορούσαν νὰ μείνουν, γιατί κάτω ἀπὸ τὸ λίγο χῶμα τοῦ κάμπου ἦταν πέτρα, ποὺ ἦταν δύσκολο νὰ τὴ σκάψουν, γιὰ νὰ κάνουν τὴ φωλιά τους.

Ὁ κλάντζαρους, κάνθαρος, μάζευε τὶς κοπριές, τὶς ἔκανε σὰν βόλους καὶ τὶς κυλοῦσε στὴ φωλιά του.

Γκενέζ¹ (τὸ) ἔλεγαν τὸ τσιμπούρι ποὺ κολλάει στὰ πρόβατα καὶ ζεῖ μὲ τὸ αἷμα τους². Τῶλεγαν καὶ δαῖσά κοπαράν³, δηλαδή: ἀπὸ τ' ἀρχίδια δύσκολα βγαίνουν, γιατί δύσκολα τὰ ξεκολλοῦσαν ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου εἶχαν κολλήσει.

Μῦχρά⁴ (τὸ) ἔλεγαν τὸ γιόθο, ποὺ μεγάλωνε κάτω ἀπὸ τὸ δέρμα τῶν βοδιῶν καὶ τῶν μοσχαραίων.

Γιαψούς (ὁ, πληθ. γιαψούδια) — προάτ' γιαψούς⁵, τῶν προβάτων γ. — ἔλεγαν τὸ μικρὸ παράσιτο ποὺ ζεῖ στὰ κορμιά τῶν κατσικιῶν καὶ μοιάζει μὲ τὸ τσιμπούρι, ἀλλὰ δὲ στέκεται κολλημένο σ' ἓνα μέρος, οὔτε ἔχει μεγάλη κοιλιά, τὴ γιδόψειρα, ὅπως λέγεται συνήθως.

Εἶχαν στὸν κάμπο καὶ σκορπιούς, ποὺ χώνονταν μέσα στὶς πέτρες. Τθέντ'σιν δου σκορπιός ἔλεγαν κ' ἔβαζαν πάνω λάσπη γιὰ νὰ περάσει ὁ πόνος.

Τσακιρτσάν⁶ (τὸ) ἔλεγαν τὴν ἀκρίδα. Στὰ 1915 - 16 ἔπεσε στὸ χωριὸ πολλὴ ἀκρίδα. Οἱ χοτζάδες, λένε οἱ πληροφορητές, εἶχαν κάτι γυμνασμένα πουλιά ποὺ σκότωναν τὶς ἀκρίδες χωρίς νὰ τὶς τρῶνε. «Ἐβαζαν οἱ Χριστιανοὶ νερό στὰ καζάνια, καὶ τὰ πουλιά αὐτὰ ἔπλεναν μέσα τὶς μύτες τους». Ἄλλοι τὶς ἔσπρωχναν νὰ πέσουν σὲ ἀχρηστεμένα πηγάδια γιὰ νὰ χαθοῦν. Ἦταν τόσο πολλές, ποὺ «ὁ οὐρανὸς δὲ φαινόταν, ὅταν πετοῦσαν. Ἐφαγαν τὰ δέντρα, τὰ κρεμμύδια ὥς μέσα στὸ χῶμα, καὶ τ' ἀμπέλια, ποὺ ἔκαναν 2 - 3 χρόνια ἔπειτα, ὥσπου νὰ ξαναφυλλώσουν».

Τὴ σφήκα τὴν ἔλεγαν ἄγρια μέλισσα.

Σκουλούτσα (τά), σκουλήκια [ἔβρισκαν πολλὰ καὶ στὶς κοπριές καὶ στὰ χῶματα. Μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ἐννοοῦσαν καὶ τὶς κάμπιες.

Ψαλίστρα (ἡ) ἔλεγαν τὴ σαρανταποδαρούσα. Τὸ δάγκαμά της ἔφερνε πόνο.

Πεταλούγκα ἢ ἔλεγαν τὴν πεταλούδα καὶ τσιτσιρίξα (ἡ) τὸν τζίτζικα. Βρίσκονταν πολλοὶ μέσα στὰ χόρτα.

1. Τουρκ. *kene*.

2. Βλ. παραπάνω, σ. 363.

3. Τουρκ. *taşak kormak*.

4. Τουρκ. *mühre*.

5. Τουρκ. *yapsı*.

6. Τουρκ. *çekirge*.

§ 263. Τὰ πουλιά.

“Ολα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ἔτρεφαν ὀρνί(χ)ια (έν. τὸ ὀρνί(χ’), κότες. Ἦταν ἄσπρα, μαῦρα, χλωρά, ἀλχ’νά, κόκκινα. Κολόκα¹ ἔλεγαν τὴν κλώσα, κολόκας τὸ πουλὶ τὸ μικρὸ κοτόπουλο, πουλαί ἢ ὀρνιχιοῦ πουλὶ τὸ μεγάλο. Κολόκα κάτ’ στ’ ἀβγά, βγάλλ’ πουλιά, ἢ κλώσα κάθεται στ’ ἀβγά, βγάξει πουλιά. Τὸ ὀρνίχ’ πιάν’ μέσῃ τ’ ὀβγοσές, ἢ κότα πιάνει μέσα της ὀβγοσές. Ὁβγοσά (ἡ) ἔλεγαν τὰ ἀβγά ποὺ μεγάλωναν μέσα στὸ σῶμα τῆς κότας, πρὶν τὰ γεννήσει.

Κοβίστρες² ἔλεγαν τὰ κλούβια ἀβγά. Τὸ ἀβγὸ εἶχε ὀβγοῦ δού σέλφου, τὸ τσόφλι, ὀβγοῦ κορόκα ἢ μέσ’νοῦ ἢ d’ ἀλχ’νό, τὸν κροκὸ ἢ τὸ μέσα ἢ τὸ κόκκινο, ὀβγοῦ τ’ ἀσπράδα, τὸ ἄσπρο. Κερκέλια³ ἦταν τὰ σκουλαρίκια τῆς κότας, ἀλλὰ καὶ ὁ κοκονός, ὁ πετεινὸς εἶχε τὰ κερκέλια ἢ τὶς ἕερκλίτσες, «τὰ γένια του», καὶ πάνω στὸ κεφάλι τὸ φιλάμπουρου⁴, τὸ λειρί. Σὲ μερικοὺς πετεινοὺς δού φιλάμπουρου τ’ βγάν’ ἓνα νουντζά, τὸ λειρί τους ζυγίζει μιὰν οὐγγιά, εἶναι μεγάλο. Ἄλλοι ἔλεγαν τ’ ἀπάν’ δού φιλάμπουρου τῶι κάτ’ δού φιλάμπουρου.

“Ολα τ’ ἄγρια πουλιά, ἰδιαίτερα οἱ σπουργίτες, ἦταν χεγοῦ πουλιά, πουλιά τοῦ Θεοῦ.

Οἱ τσίνες⁵, τὰ σπουργίτια ἦταν ἄφθονα στὸ Μιστί. Στὰ χαλάσματα καὶ στὶς φυράδες τῶν τοίχων τῶν σπιτιῶν ἐβρискαν μέρος νὰ φτιάξουν τὶς φωλιές τους, καὶ στὶς αὐλές καὶ στὸν κάμπο ἢ τροφή δὲν τοὺς ἔλειπε. Κάποτε τὰ παιδιὰ τὰ σκότωναν καὶ τᾶτρωγαν, συνήθως ὅμως δὲν τὰ πείραζαν. Τὰ ἔλεγαν καὶ σπιτιοῦ πουλιά.

Τὶς μπιρτζιρτζίνες⁶ ὅμως, ποὺ ἔμοιαζαν μὲ χελιδόνια, δὲν τὶς ἔτρωγαν. Ἦταν καὶ ἀπ’ αὐτὲς ἀρκετὲς στὸ χωριό. Ἔκαναν τὶς φωλιές τους στὰ σπίτια.

Τὶς γέρασες⁷ (έν. γέρασα), τὶς νυχτερίδες, ποὺ ἦταν ἄφθονες μέσα στὰ χαλάσματα, τὰ παιδιὰ τὶς χτυποῦσαν κάποτε.

Οἱ καρμπακάρες⁸ ἦταν πουλιὰ μεγαλύτερα κάπως ἀπὸ τὰ σπουργίτια. Τὶς σκότωναν τὰ παιδιὰ καὶ τὶς ἔτρωγαν.

1. Λεξ. ἰδιωμ. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 59 ἐρμηνεύει : σπουργίτης.

2. Κλουβίστρες;

3. Ἀπὸ τὸ κρικέλια;

4. Τὸ μεσν. φλάμπουρο <λατιν. flammulum, σημαία.

5. Τουρκ. çip. Βλ. Ἀνακὸν 338, ὅπου ἡ λ. σημαίνει σπουργίτης.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

7. Τουρκ. yarasa.

8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

Τοὺς τσαλαπετεινοὺς τοὺς ἔλεγαν *πουπουϊτσα*¹ ἢ *houhouïtσα*. Ὅταν φαίνονταν στὸν κάμπο, ἐρχόταν μαζί καὶ ἡ ἄνοιξη. Ἡ παράδοση λέει πὼς κάποτε, ὅταν κελάδησε νωρὶς ἡ πουπουϊτσα, ἕνας Τοῦρκος γελάστηκε, πῆρε τὰ πρόβατά του καὶ βγῆκε στὸ βουνό. Ἦρθε ὅμως ἀργότερα μεγάλη κακοκαιρία καὶ τὰ πρόβατα ψόφησαν.—Θὰ πάω νὰ βρῶ τὴν πουπουϊτσα, εἶπε ὁ Τοῦρκος, νὰ τὴ σκοτώσω! Δὲν πρόλαβε ὅμως, γιατί κι αὐτὴ εἶχε ψοφήσει ἀπὸ τὸ κρύο. Τὸ ὅδι Τοῦρκους εἶπιν. — Ξέης, τσουβλάντ' σις², χάλασις δοῦ μὸν δοῦ σπῖτ', χάλασις τῶι τοῦ σὸν δοῦ σπῖτ', τότε ὁ Τοῦρκος εἶπε.—Βγῆκες, κελάδησες, χάλασες τὸ δικό μου σπῖτι, χάλασες καὶ τὸ δικό σου σπῖτι.

Ἴσια μὲ τὸν τσαλαπετεινὸ στὸ μέγεθος ἦταν καὶ ἡ *γιαῖλαφούρα*³, ἕνα πουλὶ πού στὸ κάτω μέρος τοῦ μακριοῦ λαιμοῦ του ἦταν μαῦρο. Γεννοῦσε 3-4 ἄβγά. Γιὰ ἕνα εὐκίνητο, ἐλαφρὸ καὶ λεπτὸ κορίτσι ἔλεγαν : σὰ *γιαῖλαφούρα* κορίτσ'.

Τὸ μεγάλο γεράκι τῷλεγαν *γαραγούτς*⁴ καὶ τὸ μικρὸ *χέλχατζα*⁵. Σαχὶν ἔλεγαν⁶ τὸ κοινὸ γεράκι. Λένε μερικοὶ πὼς οἱ Τοῦρκοι τὰ ἐξημέρωναν καὶ κυνηγοῦσαν μ' αὐτὰ ἄλλα πουλιά⁷.

Ἀρκετὰ ἦταν στὸ χωριὸ τὰ *κουκουβάγια*, οἱ κουκουβάγιες. Κρύβονταν τὴν ἡμέρα στὰ χαλάσματα κ' ἐβγαίνουν γιὰ τροφή τὴ νύχτα. Τὸ εἶχαν ὅμως οἱ ἄνθρωποι σὲ κακὸ νὰ λαλήσει κουκουβάγια πάνω στὸ σπῖτι. Οἱ Τοῦρκοι μάλιστα εἶχαν κατάρρα : «στὸ σπῖτι σου νὰ φωνάζουν κουκουβάγιες⁸», δηλαδή ὅλοι τοῦ σπιτιοῦ νὰ πεθάνουν. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Μιστιῶτες τίς κυνηγοῦσαν.

Ὁ Σολομώντας, λέει ἡ παράδοση, ἐπρόκειτο νὰ πάρει γυναῖκα τὸ κορίτσι τοῦ Φαραῶ καὶ κάλεσε στὸ γάμο του, μαζί μὲ ἄλλα πουλιά, καὶ τὴν κουκουβάγια. Τὴν κάλεσε πρώτη φορά, δευτέρη, τὴν τρίτη ἦρθε.—Γιατὶ δὲν ἦρτες;—Γιατὶ ὁ Θεὸς εἶπιν ἀπ' τοῦ Φαραῶ κορίτσ' μὴ πάρεις, τῶ' ἰσὺ πῆρις.—Γιατὶ δὲν ἦρθες;—Γιατὶ ὁ Θεὸς εἶπε νὰ μὴν πάρεις κορίτσι ἀπὸ τὸ Φαραῶ, κ' ἐσὺ πῆρες.—Γιατὶ, βρὲ χοντροκέφαλη, δὲν ἦρθες; ξαναρώτησε ὁ Φαραῶ.—Χοντρὸ εἶναι τὸ κεφάλι μου, ἀλλὰ γεμάτο μυαλά, ἀπάντησε αὐτὴ.—Γιατὶ δὲν ἦρθες, βρέ, μὲ τὰ μεγάλα μάτια;—Μεγάλα τὰ μάτια μου, ἀλλὰ βλέπω

1. Λ. ὀνοματοποιημένη.

2. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Τουρκ. *karakus*.

5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

6. Τουρκ. *şahin*.

7. Ἡ πληροφορία φαίνεται σὰν ἀνάμνηση παλιότερης ἐποχῆς. Πβ. τοὺς γερακάρηδες.

8. Ἡ κατάρρα ὑπάρχει καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἡ τούρκικη φράση εἶναι : *evide baycus ötsün*.

ὄλον τὸν κόσμον. — Καὶ γιὰτὶ χάλασες τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ γιὰ ἓνα κορίτσι; Νὰ πᾶς στὰ χαλασμένα τὰ χωριά ποὺ δὲ βρίσκεται ἄνθρωπος, ἐκεῖ, στὰ οὐρένια¹. Γι' αὐτό, ὅταν ἔρθει κουκουβάγια καὶ καθήσει πάνω σὲ σπίτι, λένε, θὰ τὸ κάνει βερενέ². Ὅταν τὴν ἔβλεπαν, τῆς πετοῦσαν τρία κρεμμύδια ἀπὸ πίσω της «καὶ ἄλλοτε δὲν ξαναρχόταν».

Παραλλαγὴ τῆς παράδοσης λέει: Ὁ Σολομώντας εἶχε γάμον καὶ κάλεσε ὅλα τὰ πουλιὰ καὶ ὅλα πῆγαν στὴν ὥρα τους. Μόνο ἡ κουκουβάγια ἄργησε νὰ πάει. — Γιὰτὶ ἄργησες; τὴ ρώτησε ὁ Σολομώντας. — Γιὰτὶ ἔχασα τὸ δρόμον, λέει αὐτή. Δὲν εἶπε τίποτα ὁ Σολομώντας, ἀλλὰ ἡ κουκουβάγια τοῦ λέει σὲ λίγο. — Ἄργησα, εἰδωλολάτρη, γιὰτὶ πῆρες γυναῖκα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον.

Βρίσκονταν στὸν κάμπο καὶ μερικὲς καρακάξες κ' ἔτρωγαν τὸ σπόρον ποὺ ἔριχναν οἱ γεωργοὶ στὰ χωράφια τους, ἔκαναν ζημιὰ.

Τὰ χατζηλελέκια³, τοὺς πελαργούς, δὲν τοὺς πείραζαν. Κατέβαιναν τὸ καλοκαίρι στὰ χωράφια κ' ἔβοσκαν, ἔρχονταν στὸ Τσαῖρι, ὅταν εἶχε νερό, καὶ καταβρόχιζαν τὰ βατράχια ποὺ πλήθαιναν στὰ λιμνασμένα νερά. Στὸ Μιστί δὲν ὑπῆρχε κατάλληλον μέρος γιὰ νὰ φτιάξουν τίς φωλιές τους, στὴ Ναστραδό ὅμως εἶχαν μεγάλες λευκές κ' ἐκεῖ ἔβλεpes πολλὲς φωλιές λελεκιῶν. Ἐκαναν φωλιές καὶ στὸ Τσαρικόλι. Ἐφευγαν κατὰ τὸν Αὐγουστο.

Τὸ βαγάρτλαγα⁴ ἔχει τὸ μέγεθος περιστεριοῦ, ἀλλὰ εἶναι σκοῦρον καὶ μοιάζει περισσότερο μὲ τὴν πέρδικα. Ἐκανε τὴ φωλιά του στὰ χόρτα, μέσα στὸν κάμπο καὶ γεννοῦσε 3 - 4 σκοῦρα ἀβγά. Ὅταν τῷβρισκαν, ἔβαζαν τὸ δίχτυ, τῷπιαναν καὶ τῷψηναν.

Καὶ τὸ ἰορτσαλούκα ἢ ἰορτσαλάχους (ὁ), μεγαλύτερον ἀπὸ σπουργίτη — σὺν τοῦ πέστέρ⁵, σὰν τὸ περιστέρι, λένε μερικοὶ —, ἔκανε τὴ φωλιά του μέσα στὰ χόρτα, τὴν ἔβρισκαν ὅμως, ἔστηναν τὰ παιδιὰ τὸ δίχτυ κ' ἔπιαναν τὰ πουλιὰ. Ἦβρα ἓνα ἰορτσαλούκα φωλιά, ἔχεις ἀργόια νὰ τὸ πιάσουμε; Γεννοῦσε 3 - 4 ἀβγά.

Κεκλίτσ⁶ (τὸ) εἶναι ἡ πέρδικα. Λίγες ὑπῆρχαν στὸν κάμπο, γιὰτὶ δὲν ἔβρισκαν ποῦ νὰ κρυφτοῦν.

Ἀρκετὰ σπίτια στὸ χωριὸ ἔτρεφαν πέστέρια, περιστέρια, ποὺ τὰ μικρά τους τάλεγον γιὰβρούια⁶. Τὰ παιδιὰ τῷπιαναν κάποτε μὲ θηλιές καὶ τῷτρωγαν, καὶ τότε ἄρχιζαν τὰ μαλώματα μὲ τοὺς ἰδιοχτῆτες τῶν περιστεριῶν. Στὸ Τσαρικόλι ἦταν κακὸ νὰ κόψεις, νὰ σφάξεις περιστέρι. Τὸ περιστέρι

1. Τουρκ. ören, ἐρείπιον.

2. Τουρκ. virane, ἐρείπιον.

3. Τουρκ. hacileyek.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 59 σημειώνει: μπαγιρτλάχα.

5. Τουρκ. keklik.

6. Τουρκ. yavru.

λέει: «—Τὸ κεφάλι μου ὅποιος τὸ κόψει, μὴ ζήσῃ, τὸ κρέας μου ὅποιος τὸ τρώῃ, μὴ χορτάσῃ». Εἶναι ἁμαρτία, εἶναι σαματηρό, σημαδιακό, ἀπὸ τὸ Τεὸ εἶναι φραϊσμένο¹. Ἡ παράδοση λέει ὅτι ἡ κότα μὲ τὸ περιστέρι μάλωσαν, καὶ τὸ περιστέρι εἶπε:—Κύριε Ἰσοῦ Χριστέ! πέταξεν τῷ ἀνέβῃ σ' οὐρανοὺς, τῷ κότῃ δὲν εἶπε τῷ πῇν στὰ σκατά, δὲν πέταξεν.

Μέσα στὸ στάβλο ἔφτιαχναν γιὰ τὰ περιστέρια φωλιές μὲ κοπριά, πί-τέτσα², μὲ μιὰ τρύπα γιὰ νὰ μπαينوβαίνουν τὰ πουλιά. Τὸ χειμῶνα ποὺ δὲν ἔβρισκαν τροφή στὸ χιονισμένον κάμπο, τὰ τάζαν στὸ σπίτι.

Μαῦρα πουλιὰ ἔλεγαν τὰ κοράκια.

Τσαϊλάχου³ (ὁ) εἶναι τὸ ὄρνιο, αὐτὸ ποὺ τρώει τὰ ψοφίμια, ἀλλὰ καὶ παίρνει τὰ ὀρνίθια, τίς κότες. Τὸν τσαϊλάχο, ὅπως καὶ ἄλλα μεγάλα πουλιά, τὸν ἐπιαναν μὲ τρόπο διαφορετικὸ ἀπ' αὐτοὺς ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὰ μικρά τὸ εἶδαμε αὐτὸ στὸ κεφ. γιὰ τὰ Παιγνίδια⁴.

Γάζια⁵ ἦταν οἱ χῆνες, ποὺ στὸ Μιστί δὲν ὑπῆρχαν. Μερικοὶ ὅμως ἔλεγαν γάζια καὶ τοὺς γερανοὺς ποὺ βλέπαν κάποτε νὰ πετοῦν ψηλά.

Γαγκούτ⁶ ἔλεγαν κάτι μεγάλα ἄγρια πουλιά, «σὰν χῆνες, μὲ κόκκινο λαιμό». Βγάζουν 10 - 15 πουλιὰ ποὺ ζοῦν κοντὰ σὲ λιμνασμένα νερά.

Τουρλέτς⁷ ἦταν ἓνα πουλί σὰν περιστέρι ἢ λίγο μικρότερο, μὲ νόστιμο κρέας. Φαγιότανε, τρωγόταν. Ὅταν κελαδεῖ, «κάνει σὰν νὰ τρίζει». Γεννοῦσε 2 ἀβγά.

Τὰ τοκλού⁸ ἢ τοῖτοκλού, σὰν ὀρτύκι μεγάλα, ἦταν λίγα. Τάβρισκαν κάποτε τὸ φθινόπωρο σὲ κοπάδια ἀπὸ 10 - 15 νὰ βόσκουν στὸν κάμπο, ὅπου ἔκαναν τίς φωλιές τους. Στὴ Θεσσαλία τὰ λένε οὐτίτια.

Δυὸ μύτας πουλί, «πουλί μὲ δύο μύτες», ράμφη, εἶναι ἓνα μικρὸ πουλί τοῦ κάμπου, μὲ σκούφια ἀπὸ φτερά στὸ κεφάλι, σὰν μύτη, γι' αὐτὸ καὶ τὸ ὀνομά του.⁹

Τὸ χουβὰ¹⁰ εἶχε τὸ χρῶμα τοῦ σπουργιτιοῦ, ἀλλὰ ἦταν μεγαλύτερο. Μερικοὶ λένε πῶς ἦταν τὸ ἴδιο μὲ τὴν πουπουῖτσα.

1. Ὁ σεβασμὸς αὐτὸς πρὸς τὸ περιστέρι προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴ θρησκεία: Μὲ τὴ μορφὴ περιστεριοῦ ἐμφανίζεται τὸ Ἅγιο Πνεῦμα.

2. Τουρκ. petek.

3. Τουρκ. çaylak.

4. Βλ. σ. 199.

5. Τουρκ. kaz.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

7. Τουρκ. λ. «Ἐδῶ — στὴ Θεσσαλία — τὰ λένε τουρλί».

8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

9. Πρόκειται ἴσως γιὰ τὸν κορυδαλλό.

10. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

Γιὰ τὴ δήλωση τῶν φωνῶν τῶν πουλιῶν καὶ ζώων οἱ ὅροι ἦταν τούρ-
κικοὶ ἢ ὀνοματοποιημένοι : τ' ὀρνίχ' κακλαῖζ', νὰ 'ενήσ' (κακαρίζει, θὰ
γεννήσει), τὸ σκυλί γαβλαῖζ' ἢ βλάζ', τὸ πρόβατο μεγλεῖζ', ὅπως καὶ τὸ κα-
τσίκι, τὸ γαϊδούρι ζιρλαῖζ', τὸ βόδι μπῦργῦrdίζ', τὸ ἄλογο χίσνεῖζ', ἡ γάτα
μιασλαῖζ' καὶ γαρτσινίζ', νιαουρίζει καὶ γρατσουνᾶ, ταλαῖζ' δαγκάνει, τὸ
περιστέρι γουρτλαῖζ', ὁ πετεινὸς κράζ', ἡ καμήλα μπουρκανίζ'. Ἐλεγαν
ἀκόμη πὺς τὸ γαϊδούρι λαχτᾶ, κλοτσάει, τὸ κριάρι τῶαχτᾶ, χτυπᾶ μὲ τὰ
κέρατα, ὅπως καὶ τὸ βόδι, τὸ παιδί καὶ τὸ κριάρι τοκουστίζουν, κουτουλᾶνε,
τσουγκρίζουν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

Εικ. 69. Ο Ίορδ. Δαστερίδης με τις εγγονές του στη Μάντρα (Λαρίσης).

Εικ. 70. Μιστιώτες στη Μάντρα της Λαρίσης.

Είκ. 71. Διλιανοί στούς Χαλκιάδες Λαρίσης μιλοῦν γιά τό χωριό τους.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΝΕΣΤΟ

Η ΕΞΟΔΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

Η ΕΞΟΔΟΣ. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΞΟΔΟΣ

Σήκουσαμ' δὰ τραγώια μας, ἔκλαψαμ', ἄφ' καμ'
νεκκλησά μας (μοιρολογήσαμε, κλάψαμε, ἀφή-
σαμε τὴν ἐκκλησιά μας) καὶ φύγαμε.

§ 264. Οἱ προετοιμασίες.

Οἱ Μιστιῶτες λένε πὼς ἓνας γέρος δικός τους εἶχε προφητέψει τὴν ἐξο-
δο τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὴν Τουρκία. — Νὰ ἔρτ' ἓνα βαχίτ, ἡμεῖς νὰ πᾶμ'
σοῦ Γιονανιστάν, τῶ' ἀπ' τοῦ Γιονανιστάν Τοῦρτῶ' νὰ ἔρτ' νι τσαοῦ, στ',
ἐμέαρ τὰ τόπους. Μάνα νὰ χάσ' δοῦ παϊί τ' τῶ' βαβὰ νὰ χάσ' δοῦ παϊί τ'
θὰ ἔρθει ἓνας καιρός, πὺ ἐμεῖς θὰ πᾶμε στὴν Ἑλλάδα κι ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα
οἱ Τοῦρκοι θὰ ἔρθουν ἐδῶ, στὰ δικά μας μέρη. Ἡ μάνα θὰ χάσει τὸ παιδί
της κι ὁ πατέρας θὰ χάσει τὸ παιδί του.

Στὸν Πρῶτο Πόλεμο ἄρκετοὶ Μιστιῶτες εἶχαν λιποταχτήσῃ ἀπὸ τὸ
στρατό, καὶ οἱ χωροφύλακες καὶ τ' ἀποσπάσματα πὺ τοὺς ἀναζητοῦσαν στὸ
χωριὸ ταλαιπωροῦσαν πολὺ τοὺς κατοίκους γιὰ νὰ μαρτυρήσουν. Εἶχαν τότε
κλείσει καὶ τὰ σχολεῖα. Κι ὅπως τὰ γεγονότα αὐτὰ ἦταν ἄρκετὰ πρόσφατα,
πολλοὶ Μιστιῶτες δὲ φαίνεται νὰ στενοχωρήθηκαν ὑπερβολικά, ὅταν ἄφη-
σαν τὸ χωριὸ τους γιὰ νὰ ἔρθουν στὴν Ἑλλάδα. Μὲ τοὺς Τούρκους, ἐξάλ-
λου, πὺ, φεύγοντας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐγκαταστάθηκαν στὸ Μιστί, φάνηκε
ἀμέσως πὼς δὲ θὰ τὰ πῆγαιναν καλά. Στὴν ἀρχὴ μάλιστα οἱ πρόσφυγες
ἀποπειράθηκαν νὰ δείρουν τὸν πρόεδρο τοῦ χωριοῦ καὶ τότε πολλοὶ Μι-
στιῶτες, πὺ συντηροῦσαν πιά τοὺς νεοφερμένους στὰ σπίτια τους, ἀνέ-
βηκαν στὰ δώματα καὶ ἄρχισαν μ' αὐτοὺς πετροπόλεμο, ἐνῶ ἄλλοι, σὲ συν-
τροφίᾳ ἀπὸ δέκα δεκαπέντε ἄντρες, γύριζαν στοὺς δρόμους τοῦ χωριοῦ, γιὰ
νὰ προστατέψουν τὸν κόσμον ἀπὸ κακοποιήσεις. Τραυματίστηκαν τότε ἄρ-
κετοὶ κι ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ἀλλὰ ὁ μουδούρης ἦταν φίλος τῶν Χριστιανῶν
καὶ τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ σκεπάστηκαν μ' ἓνα πρόστιμον ἀπὸ 300 - 400 λίρες
πὺ πλήρωσαν οἱ Χριστιανοὶ στὴ Νίγδη.

Ἐπεισόδια ἐγίναν καὶ τὴν ἡμέρα πὺ οἱ Μιστιῶτες ἐφευγαν ἀπὸ τὸ
χωριὸ τους, ἔσπασαν μάλιστα τότε οἱ Τοῦρκοι τὸ χέρι τῆς Ὀσίας, τῆς κό-
ρης τοῦ παπα Πρόδρομου. Μὲ τοὺς ντόπιους Τούρκους δὲν εἶχαν διαφο-

ρές. Σὲ ὅλα τὰ γύρω χωριά, καθὼς καὶ στὴ Νίγδη, εἶχαν φίλους, ὁ Ἑτέμ ἀγὰς μάλιστα ἦρθε τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες ἀπὸ τὸ Ζάμζαμα κι ἀποχαιρέτησε τοὺς φίλους του ποὺ ἔφευγαν. Μόνο μὲ τοὺς νεοφερμένους δὲν τὰ πῆγαν καλά.

Λίγες μέρες πρὶν ξεκινήσουν οἱ Μιστιῶτες, οἱ Τοῦρκοι πρόσφυγες πῆραν μερικοὺς ἀπ' αὐτοὺς καί, καβάλα στ' ἄλογα, ἔκαναν τὸ γύρο τῆς κοινοτικῆς περιφέρειας τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ τοὺς δείξουν οἱ ντόπιοι τὰ σύνορα.

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ εἶχε συγκεντρώσει ἀπὸ τ' ἀφιερῶματα καὶ τὰ «σηκῶματα»¹ τῶν εἰκόνων διακόσιες περίπου λίρες, ποὺ μοιράστηκαν ἀπὸ πενήντα σὲ κάθε γειτονιά, γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν φτωχῶν. Τὸ ποσὸν ἦταν, βέβαια, ἀσήμαντο, ἀλλὰ περισσότερα χρήματα δὲν ὑπῆρχαν². Οἱ Μιστιῶτες δὲν εἶχαν δικούς τους πλούσιους ἢ ἐμπορευόμενους σὲ μεγάλα κέντρα, γιὰ νὰ περιμένουν βοήθεια, ὅπως ἐγίνε μὲ ἄλλα χωριά. Ἐπρεπε ν' ἀντιμετωπίσουν καὶ τὸ ζήτημα αὐτὸ μόνοι τους.

§ 265. Ἡ ἐξοδος.

Οἱ Μιστιῶτες ἔφυγαν ἀπὸ τὸ χωριό τους ὅλοι μαζὶ στὶς 24 καὶ 25 Ἰουνίου 1924, δηλαδὴ μέσα σὲ δύο μέρες. Αὐτὴ φαίνεται πὼς εἶναι ἡ σωστὴ ἡμερομηνία, στὴν ὁποία ὅμως δὲ συμφωνοῦν ὅλοι οἱ πληροφορητές μας, πενήντα περίπου χρόνια ὕστερα ἀπὸ τότε. «Μάη³ μήνα», ἐπιμένει μιὰ πληροφορήτρια. «Μάης ἄρ' ἔξβη, ἄρ' γέ ἔξβη», εἶχε δὲν εἶχε βγεῖ ὁ Μάης, κατὰ τὸ τέλος τοῦ Μάη δηλαδὴ. Τὸν Ἰούνιο, βεβαιώνει ὁ Γ. Κύριλλης, 24 Ἰουνίου θυμοῦνται μὲ ἀκρίβεια ἄλλοι. Οἱ ἴδιοι ἀκόμη διευκρινίζουν: ἄφ'καμ' τὰ χωράφια σπερμένα, ἔτοιμα νὰ χερίσουμ'. Ἀφ'καμ' τ' ἀγκάλια, τὶς ἀγκαλιὲς τῶν θερίσμένων σταχυῶν στὸ χωράφι, δὲν προκάναμε νὰ τ' ἄλωνίσουμε. Ἄλλοι ὅμως θυμοῦνται πὼς μερικοὶ δὲν πίστευαν καλὰ καλὰ πὼς θὰ γινόταν ἀνταλλαγὴ, πῆγαν στὰ χωράφια τους καὶ ἄρχισαν νὰ θερίζουν. Καὶ τὸ θέρισμα τῆς σίκαλης γινόταν συνήθως στὰ τέλη Ἰουνίου.

Τὸ Μάρτη τοῦ 1924 εἶχαν ἔρθει στὸ Μιστι 300 περίπου οἰκογένειες Τοῦρκοι ἀνταλλάξιμοι ἀπὸ τὴν περιφέρεια τῆς Κοζάνης καὶ εἶχαν μοιραστῇ στὰ φτωχόσπιτα τῶν Χριστιανῶν, περιορίζοντας τοὺς τελευταίους

1. Βλ. σ. 302.

2. Πβ. Μαυροχαλυβίδη 443 : «Δὲν εἶχαν ἐφορία στὴν Πόλη, γιὰ νὰ φροντίσει γιὰ τὴ μεταφορὰ». Καὶ σ. 446 : «Φύγαν ἀνοργάνωτοι, μὲ κάρα, βοδάμαξες ἢ μὲ μπογαλῶκια στὸν ὄμο».

3. Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος 157 : Ἐφυγαν τὸ Μάιο τοῦ 1924. Τὸ δρομολόγιο ποὺ ἀκολούθησαν ἦταν : Νίγδη - Οὐλούκισλα - Ἀδανα - Μερσίνα. Σελ. 158 : Ἐμειναν 1 - 2 μῆνες στὴ Μερσίνα. Ἀρχὲς Αὐγούστου ἔφυγαν καὶ ἦρθαν στὸν Ἅι Γιώργη τοῦ Πειραιῶς, ὅπου ἔμειναν ἓνα μήνα. Ἀπὸ κεῖ πῆγαν στὴ Θεσσαλονίκη μὲ πλοῖα.

αὐτοὺς περισσότερους σὲ κάθε σπίτι. Τὰ γεννήματα ἔμειναν στὰ χωράφια, ἀλλὰ τὰ ζῶα τὰ πούλησαν οἱ Χριστιανοὶ ὅσο μπορούσαν, ἂν καὶ οἱ Τοῦρκοι πρόσφυγες προσπαθοῦσαν μὲ κάθε τρόπο νὰ τοὺς τὰ πάρουν χωρὶς νὰ πληρώσουν. Δανείζονταν τάχα τὰ σκεύη τους γιὰ τὶς δουλειές τους, τοὺς ζητοῦσαν τὰ γαϊδούρια γιὰ νὰ μεταφέρουν τὸ σιτάρι στὸ μύλο, καὶ δὲν τοὺς τὰ γύριζαν πίσω. Δὲν ἄφηναν οὔτε τοὺς Τούρκους τῶν γύρω χωριῶν ν' ἀγοράσουν τὰ πράγματα τῶν Μιστιωτῶν. Τὰ θεωροῦσαν δικὰ τους. Ὅσες οἰκογένειες, ἐξάλλου, δὲν εἶχαν ἄντρες στὸ χωριό, δυσκολεύονταν νὰ πουλήσουν ὅ,τι περισσεύε ἀπὸ τὰ κινητά τους. Οἱ πρόσφυγες Τοῦρκοι δὲν τοὺς ὑπολόγιζαν. Τὴν περιουσία αὐτῶν ποὺ ἔλειπαν τὶς ἡμέρες αὐτὲς ἀπὸ τὸ χωριὸ τὴν πῆρε τὸ κράτος.

Ὅσο κι ἂν τοὺς στενοχώρησαν, ὥστόσο, ὅλ' αὐτὰ μὲ τοὺς πρόσφυγες, τὸ ξερίζωμα ἀπὸ τὸν τόπο τους δὲν ἦταν ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἄφηναν τοὺς ἀνθρώπους ἀσυγκίνητους. «Νὰ φύγεις ἀπὸ τὸ σπίτι σου, δὲν κλαῖς; Σ' ἤκουσαμ' δὲ τραγῳία μας, ἔκλαψαμ', λένε οἱ φτωχοί, ποὺ ἦταν κι αὐτοὶ ὑποχρεωμένοι νὰ συρθοῦν σὲ καινούργια φτώχεια, χωρὶς νὰ μπορούν νὰ πληρώσουν οὔτε τὸ ἀγῶγι τῶν ἀμαξιῶν οὔτε τὸ φαγητό τους στὸ ταξίδι. Πήραμ' ψωμιά, ὀρνία, λερὸ δὲ πήραμ', πήραμε ψωμιά, κότες (μαζί μας), νερὸ δὲν πήραμε. Ἀγῳγιασαν οἱ εὐποροὶ κἀρα ἢ καμῆλες ἀπὸ τὰ γύρω τούρκικα χωριά, στοιβάχτηκαν οἱ φτωχότεροι σὲ ἀργοκίνητες βοδάμαξες, ἔδεσαν οἱ ἄποροι τὴ φτώχεια τους σὲ μικρὰ δέματα, τὴ φορτώθηκαν στὸν ὄμο καὶ ξεκίνησαν γιὰ τὴ Νίγδη, πίσω ἀπὸ τὶς βοδάμαξες. Ἄλλοι χωρίστηκαν σὲ μικρότερες ὁμάδες ἀπὸ δέκα, δεκαπέντε, περπατοῦσαν μέσα στὸν πυρωμένον καλοκαιριάτικα κάμπο, σταματοῦσαν κάθε τόσο κάτω ἀπὸ τὸν καυτὸν ἥλιο νὰ ξανασάνουν, καὶ ξανάπαιρναν τὸ δρόμο γιὰ τὴ Νίγδη, ποὺ μερικοὶ θάβλεπαν πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ τους. Κάπου κάπου πετιόνταν Τοῦρκοι πρόσφυγες καὶ τοὺς ἄρπαζαν κάτω : κοσκίνατα, σκέφια, σκεύη, ὅ,τι μπορούσαν.

Ὁ πρῶτος σταθμὸς μετὰ τὸ Μιστι ἦταν ἡ Νίγδη, ὅπου ἔμειναν 10-15 μέρες, περισσότερο, ὅταν τὰ σπίτια ἀνῆκαν σὲ Χριστιανοὺς ποὺ εἶχαν φύγει. Ἦρταμ' στὸ Νίγδε, ἐπιασαμ' σπίτια, ἔκατσαμ' ἓνα ὀγδομάδα, δύο, ἓνα μῆνα. Ἐδῶ τοὺς περίμεναν νέα δυσάρεστα, ποὺ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ κάνουν πετροπόλεμο μὲ θερμόαιμους Τούρκους : Στὸ Νίγδε ἀπ' κατόπ' ὅσα μας μὲ δὲ χτάρια κατακόλλανά μας, ξέβαν κατόπ' ὅσα. Ἰκεῖνα ὅερισκαν σ' ἐμᾶς χτάρια, ἱμεῖς ὅερισκαμ' σ' ἐκεῖνα χτάρια, στὴ Νίγδη μᾶς κυνηγοῦσαν ἀπὸ πίσω μὲ πέτρες, βγήκαν πίσω μας. Πετοῦσαν πέτρες ἐκεῖνοι σ' ἐμᾶς, πετούσαμε ἐμεῖς πέτρες σ' ἐκείνους. Ἐδῶ εἶχε ἐγκατασταθῇ ἡ Ἐπιτροπὴ ποὺ κατάγραφε ὅσα περιουσιακὰ στοιχεῖα ἄφηναν οἱ Χριστιανοὶ στὰ χωριά τους, καί, καθὼς εἶχαν συγκεντρωθῇ πρόσφυγες ἀπὸ πολλὰ γύρω χωριά - Μπερεκετλί Μαδέν, Κίτσαγατς, Οὔλαγατς, Ἀραβανί, Ντάνακα, Τσα-

ρικλί - ἄργησαν νὰ ξεκινήσουν γιὰ τὸν ἐπόμενο σταθμό, τὸ Οὐλούκισλα¹. Ἐφτασαν πάλι μὲ βοδάμαζες, πληρώνοντας οἱ ἴδιοι τὸ ἀγῶγι, κ' ἔμειναν μιὰ βραδιὰ μέσα σὲ βαγόνια, μαζὶ μὲ τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ Ἑρεγλι. Ἀπὸ τὸ Οὐλούκισλα πῆγαν μὲ τὸ τρένο στὸ Γένιτζε² ἢ Γιανιτζᾶκοϊ, ὅπου ἔμειναν ἀπὸ τὸ βράδυ ὥς τὸ ἐπόμενο μεσημέρι. Ἐπρεπε νὰ περάσει τὸ τρένο ἀπὸ τὴ Μερσίνα πρὸς τὰ πάνω, γιὰ νὰ κάνουν αὐτοὶ τὴν ἀντίθετη διαδρομὴ, ἐπειδὴ ἡ γραμμὴ ἦταν μονή. Ἀπὸ τὸ Γένιτζε πῆγαν μὲ τὸ τρένο στὴ Μερσίνα, στοιβαγμένοι μέσα στὰ βαγόνια, χειρότερα ἀπὸ ζῶα.

Στὴ Μερσίνα ἔμειναν εἴκοσι μέρες περίπου, ἴσως περισσότερο, κάτω ἀπὸ σκηνές καὶ στὴν αὐλὴ τῆς ἀρμένικης ἐκκλησίας. Ἦταν κατακαλόκαιρο, ἡ ζέστη δυνατὴ, ἡ ἀκαθαρσία ἀνυπόφορη καὶ οἱ συνέπειες τοῦ συνωστισμοῦ καὶ τῆς ἀπλυσιαῆς ἄρχισαν νὰ γίνονται ἐνοχλητικές. Οἱ ψεῖρες τοὺς ταλαιπωροῦσαν πολὺ καὶ ὁ κίνδυνος γιὰ ἐπιδημίες ἦταν πιά ἄμεσος. Πολλῶν τὰ μάτια πιάσαν πόνεμα, πόνεσαν, καὶ ἀρκετοὶ πέθαναν — οὐλα πέθαναν, ὅλοι πέθαναν, λένε μὲ ὑπερβολὴ μερικοί. Τὶ φτεῖρια ἦταν ἐκεῖνα! Πέταναν! Τὶ ψεῖρες ἦταν ἐκεῖνες! Πετοῦσαν! θυμούνται ἀκόμη καὶ σήμερα οἱ Μιστιῶτες. Τοὺς ἐνόχλησαν κ' ἐδῶ μερικοὶ Τοῦρκοι. Πήαμ' νὰ λουστοῦμ', ἤρταν Τοῦρτῶ μὲ δὰ χτάρια, πήγαμε νὰ λουστοῦμε, (καὶ) ἤρταν Τοῦρκοι (καὶ μᾶς ἔπιασαν) μὲ τίς πέτρες.

§ 266. Στὴν Ἑλλάδα.

Στὴ Μερσίνα βρισκόταν τὸ Καβάλα, τὸ πλοῖο ποὺ πῆραν γιὰ νὰ φτάσουν σὲ δώδεκα μέρες στὸν Πειραιά. Κάλεψαμ' στοὺ παμπούρ', τὶ τραβ' - σαμ', ἔφαγά μας τὰ φτεῖρια, καβαλήσαμε στὸ πλοῖο, τί τραβήξαμε, μᾶς ἔφαγαν οἱ ψεῖρες! Τὴν ὥρα ποὺ ἀνέβαιναν στὸ πλοῖο, δυὸ γυναῖκες ἔπεσαν στὴ θάλασσα. Ριοσμανή, Ντιπῆ νάικα, μὲ τ' κόρη τ', ἡ Γεσθημανή, ἡ γυναῖκα τοῦ Ντιπῆ, μὲ τὴν κόρη της. Ἡ πρώτη πνίγηκε, τὴ δεύτερη τὴ γλίτωσαν.

Ὅταν ἔφτασαν στὸν Πειραιά, ἔμειναν μέσα στὸ πλοῖο δέκα περίπου μέρες, καὶ ἀρκετοὶ πέθαναν κ' ἐδῶ ἀπὸ τίς κακουχίες καὶ τίς ἀρρώστιες ποὺ εἶχαν πάθει μέσα στὴν ἀνυπόφορη ἀκαθαρσία τοῦ βαποριοῦ. Στὸν Ἀι Γιώργη τοῦ Πειραιᾶ τοὺς κούρεψαν — ποίκα μας γιούφτ', γέναμαν γιουφτιοῦ, μᾶς ἔκαναν γύφτους, γίναμε γύφτοι, τσιγγάνοι — καὶ τοὺς κράτησαν μερικὲς μέρες κάτω ἀπὸ σκηνές.

Ἐπειτα τοὺς πῆρε τὸ Χίος καὶ τοὺς ἔφερε στὴν Πάργα, ἀπ' ὅπου μὲ μουλάρια ἔφτασαν στὴ Μαζαρακιά, 5 1/2 ὥρες ἀπὸ τὴν Πάργα. Ἐδῶ τε-

1. Νίγδη - Οὐλούκισλα 50 χλμ. σ' εὐθεία στὸ χάρτη.

2. Οὐλούκισλα - Γένιτζε 78 χλμ. σ' εὐθεία στὸ χάρτη.

λείωσαν τὰ βάσανα τοῦ ξεσηκωμοῦ καὶ ἄρχισε ἡ διασπορά καὶ τὸ θέρισμα ἀπὸ τὴν ἐλονοσία.

Στὴ Μαζαρακιά ἔμειναν τὰ δύο πρῶτα χρόνια σὲ ἀντίσκηνα καὶ κατόπιν σὲ σπίτια. Μερικοὶ σκόρπησαν καὶ στὰ γύρω χωριά : Κούτσι, Πάνινα, Σκορπιόνα, Ἀρβενίτσα. Μετὰ τὸ 1926 τοὺς σήκωσαν ἀπὸ τὴ Μαζαρακιά καὶ τοὺς πῆγαν στὴν Ἡγουμενίτσα, ὅπου ἔμειναν 15 μέρες, κι ἀπὸ κεῖ μὲ πλοῖο τοὺς μεταφέραν στὸ Βόλο, τοὺς περισσότερους Μιστιῶτες καὶ Τσαρικλιῶτες. Στὰ 1928 μιὰ μεγάλη ὁμάδα Μιστιῶτες, 111 οἰκογένειες, ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ἡπειρο στὴ σημερινὴ Μάντρα τῆς Θεσσαλίας, κοντὰ στὴ Λάρισα. Ἐμειναν πρῶτα στὴν Ἀγία Παρασκευὴ καὶ στὴ Ραχοῦλα, κι ἀπὸ κεῖ πῆγαν στὸ Τουμαῖ, Θωμαῖ. Ἐτσι εἶπαν οἱ Μιστιῶτες τὸ καινούργιο χωριό τους, ποὺ μετὰ τὸ 1965 ὀνομάστηκε Μάντρα. Ἐμειναν κ' ἐδῶ ἓνα χρόνο σὲ σκηνές, ἔριξαν λαχνὸ γιὰ τὰ οἰκόπεδα, ἔφτιαξαν πρῶτα σπίτια μὲ πλῖθρες καὶ ἀργότερα πέτρινα. Πολλοὶ πέθαναν κ' ἐδῶ ἀπὸ ἐλονοσία, ὅσοι ὁμως γλίτωσαν, ἐκμεταλλεύτηκαν τὸ εὐφορο μέρος καὶ πρόκοψαν. Οἱ Τσαρικλιῶτες πῆγαν στὸ Τσαγκλί τῆς Θεσσαλίας τὸν Αὐγούστο τοῦ 1926.

Μερικοὶ Μιστιῶτες βγῆκαν στὴ Θεσσαλονίκη, ἔμειναν κάτω ἀπὸ σκηνές στὸ Χαρμάνκιοι καὶ ἀπὸ κεῖ πῆγαν στὸ Λιβαδίτι τῆς Ξάνθης, κοντὰ στὰ ἐλληνοβουλγαρικὰ σύνορα. Στὰ 1938, 50 - 60 οἰκογένειες ἀπ' αὐτοὺς πῆγαν στὴν Ξάνθη. Ἀργότερα τὸ χωριὸ καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Βούλγαρους, καὶ ὅσοι Μιστιῶτες ζοῦσαν ἀκόμη, σκόρπησαν σὲ ἄλλες περιοχές.

Μὲ ἄλλο πλοῖο εἶχαν ἔρθει στὸ Βόλο καὶ οἱ Μιστιῶτες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν ἀργότερα στὴ σημερινὴ Ἀμυγδαλέα, 2 - 3 χλμ. ἀπὸ τὸ Θωμαῖ. Ἀπὸ τὸ Βόλο πῆγαν πρῶτα στὸ Τσαγκλί καὶ ἀπὸ κεῖ στὴ Γο(ύ)νιτσα, ὅπως λεγόταν τότε ἡ Ἀμυγδαλέα. Τοὺς ὑπόδειξαν αὐτὸ τὸ μέρος ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθῇ στὸ Θωμαῖ.

Ἄλλοι Μιστιῶτες — τὸ χωριὸ ἦταν μεγάλο — ἔφτασαν μὲ πλοῖο στὴν Καβάλα καὶ στὴν Ἀλεξανδρούπολη κι ἀπὸ κεῖ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ποὺ βγῆκαν στὴ Θεσσαλονίκη, σκόρπησαν στὰ μέρη ποὺ τοὺς βρίσκομε σήμερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

§ 267. Σκόρπιοι στην Ελλάδα.

Είναι πολύ δύσκολο νὰ γίνει σήμερα μιὰ ἀπογραφὴ τῶν Μιστιωτῶν ποὺ ἔφτασαν στὰ 1924 στὴν Ἑλλάδα. Πρῶτα, γιατί πέρασαν ἀπὸ τότε πενήντα περίπου χρόνια, διάστημα ἀρκετὸ γιὰ νὰ λείψουν ὄχι μόνο οἱ ἡλικιωμένοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀπὸ ὅσους εἶχαν ἐγκαταλείψει τὸ χωριὸ τους νέοι. Κι ὅσοι ζοῦν σήμερα, πολὺ δύσκολα θὰ μποροῦσαν νὰ δώσουν σωστὸ κατάλογο τῶν ἀτόμων τῆς γειτονιάς τους, μὲ τοὺς ὁποίους εἶχαν ἔρθει μαζί στὴν Ἑλλάδα. Ἐπειτα, γιατί δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα ἐπίσημα γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν κατοίκων ποὺ ἦρθαν ἐδῶ στὰ 1924, ὅπως σημειώσαμε καὶ ἄλλοῦ. Ἡ ἐπιμιξία ἐπίσης τῶν Μιστιωτῶν μὲ ντόπιους ἢ ἄλλους πρόσφυγες καὶ οἱ διαρκεῖς μετακινήσεις τους δυσκολεύουν περισσότερο τὴν ἔρευνα. Ἔτσι, ὅσες φορές προσπαθήσαμε νὰ ἐξακριβώσουμε τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀτόμων ἢ τῶν οἰκογενειῶν ποὺ βρίσκονται σκόρπιοι, κυρίως στὴ βόρεια Ἑλλάδα, οἱ ἀριθμοὶ ποὺ πήραμε διαφέρουν πολὺ μεταξύ τους. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τοὺς πληροφοριτὲς μας, οἱ Μιστιῶτες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα, ἦταν: ¹.

Στὸ Νέο Ἀγιονέρι (κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη), ἀπὸ τὴ Μαζαρακιά.

	240 - 300 οἰκ.
Στὸ Γκόρδελες (ἢ Ξηροχώρι) τῆς Μακεδονίας	50 - 100 »
Στὸ Ἀποστολάρι (Ἄνω Ἀπόστολοι)	40 - 70 »
Στὸ Οὐσσουλου, κοντὰ στὸ Ἀποστολάρι	40 »
Στὸ Τσαλιακλὶ ἢ Τσαϊλὶκ τῆς Καβάλας (Διπόταμο) »	200 »
Στὴν Ἀγία Παρασκευὴ τοῦ Κιλκίς	80 - 100 »
Στὶς Μουριές τοῦ Κιλκίς	50 - 60 »
Στὴν Πλαγιὰ τοῦ Κιλκίς	50 »
Στὴν Αἰσύμη τῆς Ἀλεξανδρούπολης (συνοικ. Ἐξώπολης)	80 »
Στὸ Νεοχώρι »	80 »
Στὴ Γκόριανη τῆς Καβάλας	20 »

1. Βλ. καὶ Μαραβελάκη - Βακαλόπουλο 158.

Στὸ Νεοχώρι Δράμας	50	οικογ.
Στὸ Λιβαδίτι κ.ά. τῆς Ξάνθης	100	»
Στὴν Κόνιτσα Ἡπείρου	35 - 80	»
Στὴ Μάντρα (πρώην Θωμαῖ ἢ Τουρσουνάρ) Λαρίσης (ἐξα- κριβωμένα).	111	»
Στὰ 1969 ἦταν 720 ψυχές.		
Στὴν Ἀμυγδαλέα (πρώην Γούνιτσα) Λαρίσης (35 κληρο- ροῦχοι, 40 σπίτια) (250 περίπου ψυχές)	35 - 40	»
Στὸ Βόλο (πόλη καὶ συνοικισμός)	80 - 100	»
Στὸ Τσαγκλί Φαρσάλων	5 - 40	»
Στοὺς Κρηνίτες (κοντὰ στὴν Καβάλα)	50 - 60	»
Στὴ Θεσσαλονίκη σκόρπιοι	20 - 30	»
Στὴν περιοχὴ Ἀθήνας - Πειραιᾶ	30	»
Στὰ Χανιά τῆς Κρήτης	6 - 8	»

Λίγες οἰκογένειες βρίσκονται στὸ Μπουσνὸ τῆς Δράμας, στὰ Φαρά τῆς Ἀλεξανδρούπολης, στὸ Ντουανασάρ τῆς Κομοτινῆς, στὰ Γιανιτσά, στὰ Κομνηνά τῆς Πτολεμαίδας, μία στὴ Ρόδο κ.ά.

Σύμφωνα μὲ τὶς παραπάνω πληροφορίες, οἱ οἰκογένειες τῶν Μιστιω-
τῶν ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα στὰ 1924 ἦταν 1600 - 1900. Οἱ
ἀριθμοὶ αὐτοί, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν 6500 - 7500 περίπου ἄτομα, βρίσκον-
ται πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ἀκόμη κι ἂν ἀναφέρονταν στὸ
σημερινὸ πληθυσμὸ, ποὺ, μὲ ὅλες τὶς ἀπώλειες τῶν πενήντα χρόνων, ἀσφα-
λῶς ἔχει ἀυξηθῇ σημαντικὰ, εἶναι καὶ πάλι μεγάλοι. Πρέπει νὰ μικρύνουν
πολύ, γιὰ νὰ πλησιάσουμε στὴν ἀλήθεια.

Μιλώντας στὸ σχετικὸ κεφάλαιο¹ γιὰ τὸν πληθυσμὸ τοῦ χωριοῦ, τὸν
ὕπολογίσαμε σὲ 4400 περίπου ψυχές. Γύρω σ' αὐτὸν τὸν ἀριθμὸ βρίσκεται ἡ
ἀλήθεια. Οἱ ἄλλοι εἶναι φανερά ἐξογκωμένοι, καὶ ἡ μείωση πρέπει ν' ἀρ-
χίσει ἀπὸ τὸ Ἀγιονέρι καὶ νὰ προχωρήσει στοὺς ἄλλους συνοικισμοὺς, ἐκ-
τὸς ἀπὸ τὴ Μάντρα καὶ τὴν Ἀμυγδαλέα, γιὰ τὶς ὁποῖες οἱ ἀριθμοὶ εἶναι
ἐξακριβωμένοι.

Πρέπει, τέλος, νὰ προσθέσουμε ὅτι πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀνταλλαγὴ,
ἀπὸ τὰ 1913 ἢ νωρίτερα, ἀρκετοὶ Μιστιῶτες βρίσκονταν στὸ ἐξωτερικὸ :
στὴν Ἑλλάδα, στὴ Ρωσία, στὴν Ἀμερικὴ. Ὁ Ἀνέστης Παναγιωτίδης,
π.χ., ἦταν στρατιώτης στὸν Ἑλληνοβουλγαρικὸ πόλεμο, ὁ Κυριάκος Da-
στερίδης, ὁ Μουχαήλ Τεκὲ Γιακῶφ καὶ ἄλλοι βρίσκονταν ἀπὸ τὰ 1912 -
13 στὴν Ἑλλάδα, ὁ Γ. Πουλαχτισίδης λιποτάχτησε ἀπὸ τὸν τουρκικὸ στρα-
τὸ στὰ 1912 καὶ ἦρθε στὴν Ἑλλάδα. Ἄλλοι ἐφυγαν μὲ τὴν καταστροφὴ

1. Βλ. παραπάνω, σ. 15.

τῆς Σμύρνης : ὁ Μακ. Δαμιανίδης, ὁ Βασίλης Γαβραήλ, ὁ Πρόδρομος Σάμπας.

Τὰ γεγονότα τοῦ 1922 βρῆκαν στὴ Σμύρνη 80 περίπου Μιστιώτες, ποὺ δὲν πρόλαβαν νὰ γυρίσουν στὸ χωριό τους, γιὰ ν᾿ ἄρθουν μαζί μὲ τοὺς δικούς τους στὴν Ἑλλάδα. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς χάθηκαν, οἱ ἄλλοι ἦρθαν στὸν Πειραιᾶ τὸ Σεπτέμβρη τοῦ 1922. Ὁ Τόγωρης Καραφίλ ἀπὸ 16 χρόνων εἶχε ἔρθει στὸ θεῖο του Κυριάκο Κεπάση. Ὁ Κοσμᾶ Ἰορδάν' Πρόιμους βρισκόταν στὴν Κρήτη. Σαράντα ἄλλοι Μιστιώτες εἶχαν ἀποκλεισθῇ στὴ Ρωσία, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθῇ μόνιμα, ἀσκώντας μικροεμπόριο. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦρθαν στὴν Ἑλλάδα στὰ 1925, ἄλλοι ἦρθαν ἀργότερα.

§ 268. Στὶς νέες πατρίδες. Ἐπίλογος.

Τελειώνοντας τὴν ἐπισκόπηση τῆς ζωῆς τῶν Μιστιωτῶν στὸ χωριό τους, θὰ προσθέσουμε λίγες λέξεις γιὰ τὴ ζωὴ τους στὶς νέες πατρίδες, μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν τους σ' αὐτὲς στὰ 1924. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ ξέρουμε πῶς ζοῦν σήμερα, μὲ τί ἀσχολοῦνται, ποιά ἦταν ἡ μοίρα τους. Βελτιώθηκε ἐδῶ ἡ ζωὴ τους; Ἀσκοῦν ἀκόμη τὰ ἴδια ἐπαγγέλματα ποὺ ἀσκοῦσαν στὸ παλιό τους χωριό; Εἶναι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴ νέα ζωὴ, οἱ παλιότεροι, βέβαια, ποὺ εἶχαν ζήσει καὶ στὴν παλιά τους πατρίδα; Ἀποζοῦν, ὅπως καὶ τότε ἀπὸ τὴ γεωργία, τὴν κτηνοτροφία καὶ τὴν τέχνη τῶν κετσέδων ἢ ἀλλάζαν ἐπαγγέλματα;

Ἡ ἀπάντηση εἶναι πῶς ἡ σημερινὴ κατάσταση τῶν Μιστιωτῶν εἶναι πολὺ καλύτερη ἀπὸ ἐκείνη στὸ παλιό τους χωριό, μὴ πὺν τὰ πράγματα πολὺ λίγο ἄλλαξαν ὡς σήμερα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τίς ἀσχολίες τους. Οἱ Μιστιώτες ἀσκοῦν κ' ἐδῶ τὰ ἴδια ἐπαγγέλματα : Εἶναι κυρίως γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι. Μόνο πῶς, ἀντὶ νὰ φτιάχνουν κετσέδες, ἀσχολοῦνται μὲ στρώματα καὶ παπλώματα καὶ τινάζουν χαλιά. Καὶ στὴν παλιά τους πατρίδα, ἄλλωστε, ἡ τέχνη τοῦ παπλωματᾶ καὶ τοῦ τιναχτῆ τῶν χαλιῶν δὲν τοὺς ἦταν ἄγνωστη. Ἀσχολοῦνταν μ' αὐτὰ στὶς πολιτείες, προπάντων στὰ μεγάλα κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μεταφέραν λοιπὸν κ' ἐδῶ τὴν τέχνη τους αὐτὴ καὶ τὴν ἀσκησαν στὶς πρῶτες δεκαετίες μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν τους.

Σήμερα ὅμως οἱ τελευταῖες αὐτὲς ἐπιδόσεις τοὺς ἀπασχολοῦν ὅλο καὶ λιγότερο. Ὡς τίς παραμονὲς τοῦ Πολέμου συναντοῦσε κανεὶς συχνὰ στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας, τοῦ Πειραιᾶ, τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν ἄλλων μεγάλων πόλεων, τοὺς Μιστιώτες καὶ τοὺς Τσαρικλιώτες, μὲ τὰ δοξάρια τους στὸν ὦμο, νὰ διαλαλοῦν τὴν τέχνη τους :— Στρώματα, παπλώματα σιάνουμι ! Καλλιεργοῦσαν τὰ χτήματά τους στὶς νέες πατρίδες, ἔτρεφαν τὰ ζῶα τους, καὶ πάντοτε ἔβρισκαν μερικὲς βδομάδες καιρὸ γιὰ νὰ κατεβοῦν

στις πολιτείες καὶ ν' ἀσκήσουν τὴν τέχνη τους. Τοὺς βοηθοῦσε νὰ βελτιώσουν τὰ οἰκονομικά τους, ποὺ ὡς τότε δὲν ἦταν ἀκόμη καλά. Μὴν ξεχνοῦμε πῶς τὰ πρῶτα χρόνια, μετὰ τὴν ἐγκατάστασή τους στὴν Ἑλλάδα, ἦταν δύσκολα. Οἱ συνεχεῖς μετακινήσεις τους ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στὸ ἄλλο, ἡ διαμονὴ τους κάτω ἀπὸ σκηνές ἢ σὲ ἐγκαταλειμμένα χωριά, ἡ φτώχεια καὶ οἱ ἀρρώστιες ποὺ τοὺς παρακολουθοῦσαν, δὲν τοὺς ἄφηναν νὰ σηκώσουν κεφάλι. Ἔτσι, ἡ πρόσθετη αὐτὴ ἀπασχόληση ἐρχόταν νὰ τοὺς ἀνακουφίσει κάπως, ἔστω καὶ προσωρινά.

Ἡ σύντομη, ἐξάλλου, αὐτὴ διαμονὴ στὰ μεγάλα κέντρα τοὺς ἔδινε τὴν εὐκαιρία καὶ νὰ ἰδωθοῦν μεταξύ τους. Συγγενεῖς καὶ γνωστοί, ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθῇ σὲ διαφορετικὰ χωριά, μακριὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, βλέπονταν συνήθως μόνο στὴν Ἀθήνα, ὅπου καὶ μάθαιναν ὁ ἓνας τὰ νέα τοῦ ἄλλου. Τὰ ἄλλα ταξίδια τότε ἦταν δύσκολα ἀκόμη.

Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως οἱ Μιστιῶτες στέρησαν καλὰ στίς νέες πατρίδες, ἡ γεωργία καὶ ἡ κτηνοτροφία τοὺς ἐξασφάλισαν μιὰν ἄνετη κάπως ζωὴ, κι αὐτοὶ ποὺ γύριζαν ὡς τότε στίς πολιτείες ὅλο καὶ λιγότευαν ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη. Μὲ τὴ βιομηχανία, ἐξάλλου, ποὺ τοὺς εἶχε ἀντικαταστήσει στίς δευτερεύουσες ἀσχολίες τους, εἶχαν ἀρχίσει ἓναν ἀγῶνα ἀνίσον, ποὺ ἦταν φυσικὸ νὰ τὸν χάσουν.

Οὔτε στὸ ἐμπόριο ἐπιδόθηκαν ἰδιαίτερα οἱ Μιστιῶτες στίς νέες τους πατρίδες, ὅπως δὲν διακρίνονταν σ' αὐτὸ οὔτε στὴν παλιά τους πατρίδα. Δὲν ἀδιαφόρησαν ὅμως οἱ νέοι γιὰ τὰ γράμματα καὶ τὶς ἐπιστῆμες. Ἡ γεωργία καὶ ἡ κτηνοτροφία, χάρη στὰ εὐφορα μέρη ὅπου σήμερα ἔχουν ἐγκατασταθῇ καὶ χάρη στὴν ἐργατικότητά τους, ἀποδίδουν πολὺ περισσότερα παρὰ στὸ φτωχὸ τους Μιστί, καὶ οἱ Μιστιῶτες βρίσκονται σήμερα σὲ πολὺ καλύτερη κατάσταση παρὰ στὴν παλιά τους πατρίδα.

Καὶ κάτι ἀκόμη, ποὺ ἀσφαλῶς ἐνδιαφέρει τὴν ἔρευνα : πολὺ λίγοι Καπαδόκες κράτησαν στίς νέες τους πατρίδες τὶς παλιές τους συνήθειες, ἰδιαίτερα τὸ γλωσσικὸ τους ἰδίωμα, ὅπως τὸ κράτησαν οἱ Μιστιῶτες : Στὴ Μάντρα, στὴν Ἀμυγδαλέα, στὸ Νέο Ἀγιονερί, παντοῦ ὅπου κρατήθηκαν μακριὰ ἀπὸ ἀναμίξεις μὲ ντόπιους ἢ μὲ πρόσφυγες ἀπὸ ἄλλες περιοχές, διατήρησαν καὶ τὰ δύο αὐτὰ σὲ ἀξιοπρόσεχτο βαθμό.

Ἐνα μόνο δὲν κατάφεραν ἀκόμη, κι αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο παράπονό τους : νὰ δώσουν σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς νέες τους πατρίδες τὸ ὄνομα τῆς παλιᾶς : ν' ἀποχτήσουν τὸ Νέο Μιστί.

Παραθέτομε ἔδῳ τὴ μουσικὴ τέσσερων ἀπὸ τὰ συνηθισμένα Μιστιώτικα τραγούδια, καὶ δίνομε κατόπιν τὰ κείμενα μὲ τὴν ἑρμηνεῖα τους.
Τὰ τραγούδια τραγουδήθηκαν στὴ Μάντρα τῆς Λάρισας, τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1977.

$\text{♩} \sim 92$

[1] Va - ra va - ra — o — — — lur ha - ci
ol - mu yan - lar ge - — — — ker a - ci — Tu - tan -
lar — Hri - sto — — — sum ta - ci — [2] Gel e - fen - dim
gö - — — ster nu - ri Hri - sto - sum do ğdu — y -
c - ri — [3] A - y Sa - van de - — — — re -
sin - de mum - lar ya - nar a - — — — ra - sin - da —
[4] Pa - na - y - a(m) ha - — — — vlu - sun - da So - lo - mo - 'nun 1)
kil - se - si - de — — — nur ta - şı - or or - — — — ta - sin - da

1. Τραγουδάει ὁ Γ. Παπαδόπουλος.

Vara vara olur hacı, olmayanlar çeker acı.
Tutanlar Hristosum tacı, gel efendim göster nuri.
Hristosum doğdu yeri Ay Savam(in) deresinde.
Mumlar yanar arasında Panaya havlusunda.
Solomonun Kilsesinde nur taşior ortasında.

Μὲ τὸ φτάνοντας φτάνοντας γίνονται χατζήδες.

“Ὅσοι δὲν γίνονται, λυποῦνται.

Ἀγγίζουν τὸ στέμμα τοῦ Χριστοῦ. Ἐλα, ἀφέντη μου, δείξε μου τὸ φῶς.
 Ὁ τόπος ὅπου γεννήθηκε ὁ Χριστός, στὴ ρεματιά τοῦ Ἀι Σάββα,
 ἀνάβουν τὰ κεριὰ ἀνάμεσά του. Στῆς Παναγιᾶς τὴν αὐλή.
 Στοῦ Σολομώντα τὸ ναὸ στὸ κέντρο σκόρπάει τὸ φῶς.

2. Τραγουδάει ὁ Γ. Κύριλλης.

♩ ~ 126

1) Κα - τα - φο - ρεῖ - τὸν - κ' ἢ - γαμ - πρή - ἄς - εἶν' - εὐ -
 λο - - η - μέ - - - - - νοι καὶ - πο - λέ - χρο - νη -
 μέ - - - - - νοι 2) Κα - τα - φο - ρεῖ - στὸ - κε -
 φά - λι τ' φο - ρών' καὶ τὸ - κα - πέ - - - - - λο τ'
 ἄς - εἶν' - εὐ - λο - η - μέ - - - - - νοι καὶ - πο -
 λυ - χρο - - νο - μέ - - - - - νοι .

Καταφορεῖ 'τον κ' ἢ γαμπρή...

Ἄς εἶν' εὐλοημένη καὶ πολεχρονημένη.

Καταφορεῖ στὸ κεφάλι τ', φορών' καὶ τὸ καπέλο τ'.

Ἄς εἶν' εὐλοημένη καὶ πολυχρονομένη.

Καταφορεῖ στὰ σέμια (= ὧμους) του, φορών' καὶ τὸ μπινίσι τ'.

Ἄς εἶν' εὐλοημένη καὶ πολεχρονομένη.

Καταφορεῖ στὰ μέσα (= μέση) του, διπλών' καὶ τὸ ζωνάρι τ'.

Ἄς εἶν' εὐλοημένη καὶ πολεχρονομένη.

Καταφορεῖ στὰ πόδια του, φορών' καὶ τὰ παπούτσια τ'.

Ἄς εἶν' εὐλοημένη καὶ πολεχρονομένη.

Εἶνι καὶ πάππου τ' τ' ὄνομα καὶ στὴν Πόλῃ γραμμένη.

Ἄς εἶν' εὐλοημένη καὶ πολεχρονομένη.

Καὶ στὴν Πόλῃ καὶ ὡς Γαλατὰ καὶ στὴν Ἁγία Σοφίγια.

"Ας εἶν' εὐλοημένη καὶ πολυχρονομένη.
 "Αχ βὰχ μὴ εἰποῦν, νὰ γηράσουν στὰ καλὰ¹.

3. Τραγουδάει ὁ Γ. Παπαδόπουλος. Χορὸς σουρουδίνα.

♩ ~ 132

An - da - val da - ğla - - - ri
 se - viş yo - rü - dü şa - lı - sma a - ra
 ba - - - ci a - tı yü - rü - dü.

Tev.

Andaval dağları seviş yorüdü.
 çalışma arabacı atı yurüdü.
 Arabaya bindim süryün dediler.
 Yolumda düstün verim dediler.

Στὰ βουνὰ τοῦ Ἀνδαβάλ προχώρησε ἡ ἀγάπη.
 Μὴν κοπιάζεις, ἀμαξά, περπάτα τὸ ἄλογό σου.
 Ἀνέβηκα στὸν ἀραβά, ἐξορία εἶπανε.
 Στὸ δρόμο μου ἔπεσες,² δώστε την, εἶπαν.

1. Ὁ τελευταῖος - εὐχετικός - στίχος ἀπαγγέλλεται πεζά.

2. Δηλ. συναντηθήκαμε.

4. Τραγουδοῦν γυναῖκες. Χορὸς τσιφτετέλι. Χορεύεται μὲ κοντάλια.

~ 82-84

O.lu be-nim e-li di.rem - ı-ra - kim - ı-ra - .
kim i - çe - ri-mi - çe - rim ge-tme me-ra. - Kim
yar - yar - ko - nia-lım Yö - rü.
Yö-rü ma-lım yö-rü as-lam yav-rum yö-rü.
al-da - t(u) lar bi - zi - ver-me-yo-lar ki - zi....

Tov.

Olu benim direm ırakım ırakım.
içerim içerim getmez merakım.
Yar yar Konialım yörü.
Yörü, malım, yörü, aslam, yavrum, yörü.
Aldatılar bizi vermeyolar kızı...

Ποῦ εἶναι τὰ πενήντα δράμια τὸ ρακί μου, τὸ ρακί μου;
Πίνω, πίνω, δὲ φεύγει τὸ μεράκι μου.
Γιὰρ γιὰρ, περπάτα, Κονιαλή¹ μου.
Προχώρει, καλέ μου, προχώρει, λιοντάρι μου, μικρό μου, προχώρει.
Μᾶς γέλασαν καὶ δὲ μᾶς δίνουν τὴν κόρη...

1. Δηλ. ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο καταγόμενε.

1. The first of the two parts of the composition is in the key of G major and is in the 2/4 time.

The second part is in the key of D major and is in the 2/4 time.

The third part is in the key of G major and is in the 2/4 time.

The fourth part is in the key of D major and is in the 2/4 time.

The fifth part is in the key of G major and is in the 2/4 time.

The sixth part is in the key of D major and is in the 2/4 time.

The seventh part is in the key of G major and is in the 2/4 time.

The eighth part is in the key of D major and is in the 2/4 time.

The ninth part is in the key of G major and is in the 2/4 time.

The tenth part is in the key of D major and is in the 2/4 time.

The eleventh part is in the key of G major and is in the 2/4 time.

The twelfth part is in the key of D major and is in the 2/4 time.

The thirteenth part is in the key of G major and is in the 2/4 time.

The fourteenth part is in the key of D major and is in the 2/4 time.

AKAΔHMIA

ΑΘΗΝΑΝ

S U M M A R Y

The village Misti, the present Turkish Misly, with a purely Greek and Greek speaking population up to 1924, lies approximately 26 klms N-NE from Nigdi and 82 klms SW from Kesaria, the capital of Kappadokia, in Asia Minor. Administratively it was under Nigdi where the Bishop Iconiou had his See. More specifically Misti lies amdt the two main roads that traverse Nigdi, the Western road leading to Nefsechir, northerly, and the eastern road to Kesaria, NE, in the Southern region of a plateau known as Boudakova, approx. 1500 high.

The population of the village numbered approximately 4400 people, and its more recent houses were built on a very slight incline of land, at an altitude of about 1380 m above sea level. Up to the beginning of the last century Misti, like the rest of the villages in older times, was mainly a society of semicave-dwellers. Its inhabitants lived in houses dug in soft limestone lying only a few centimeters under the poor, sandy soil. The state of the soil was the main reason that the plateau, with a few exceptions, was completely treeless, a condition prevailing up to and even during the epoch of Stravon. In 1924, very few residents still lived in the cave-like houses, now utilized as stables and storerooms and sometimes as safe shelters for fugitives.

The digging of this soft rock, to make underground houses which besides offering housing and security ensured coolness in summer and warmth in winter, was very simple and could be done with ordinary tools. Even the more recent houses of the village, built above the surface were of primitive construction, ground floors, usually without windows, consisting of arches on which the earth was spread and trodden to prevent the entry of the rain, a result not always achieved. When the younger members of a family grew older and formed their own families they built their homes next to the rooms of the paternal home, since this task required a minimum of effort.

Each room borrowed its name from the use for which it was intended. The two storey houses built much later were very few. Light came into the house from the open door, and from apertures purposely made in the roof, which also served as vents to allow the exit of smoke. In older times artificial light came from primitive clay oil - lamps. Metal oil lamps were a modern amenity in the life of the village.

Fifty families in all comprised the population of the village, with houses forming smaller or larger neighbourhoods. There were three pulverisers or presses of primitive construction which supplied oil from a kind of rock, and there were also a number of small shops. Bread was baked on the hot inside surface of the traditional Kappadokian fire place-toundouri-as it was called; however, in the years before 1924 baking was done in the ovens of certain houses that were sufficient for the use of the village. Ox-manure dried in the sun, kneaded with straw was used as fuel. The grinding of the wheat and rye, which comprised the raw material of bread, was done by the watermills of the adjacent villages. A more recent mill operated in the village for a few years only.

Water was supplied from wells whose depth ranged from 10 to 30 m. Water was pumped out, in older times, by leather buckets, later replaced by metal ones.

In the open space among the houses lay the threshing floors and the three cemeteries.

Many sites retained old names which point to the existence of much older settlements and ruined churches. Such sites are : Parapedisos, Nedisos, Maskados, Hartimen, Apsala and the special one Kappadokia, while the villages Oulagats and Kitsagats were known in the Misti by the names of Nasrados and Nakroin.

The only thing known about the history of the village, and this from oral tradition, is that its inhabitants fled there from older surrounding settlements, mainly for security reasons. Following this influx, however, and as the population increased the village was forced to send a good deal of its people to other nearby vicinities, thus forming colonies, for, the poor soil could not feed the entire population. Such colonies were the villages Dila, Tseltek, Tsarikli and Kavouklou.

The poverty of the village is reflected in the furniture of the houses and in the people's clothing-just a few copper but mostly clay articles comprised the most essential items, all transported from nearby centers and villages. Large utensils made of ox-manure were fabricated to store the cereals. Spoons were made of wood, and forks as well as chairs were absent.

Rye bread, milk products, legumes and vegetables were the villagers' staple food. Fat, usually obtained from the tails of the «wide-tailed» lambs and seed oil in small quantities were used to cook their food. They consumed a great deal of manually ground wheat. Fish was rarely brought to the village. Fruit too was scarce, whatever fruit they had was brought from adjoining areas.

The residents of Misti did not know how to make cheese in spite of the sufficiency of milk. Olives and specially olive oil was almost unknown to them. Their cooking methods, mixing various kinds together, was primitive. Certain people imported grapes from Neapoli to make their own wine. Men slept naked in the winter and in the summer to keep away the parasites, but covered themselves with thick woollen felt blankets (ketsedes). The warmest part of the house where one could sleep at night was near the stable.

Almost all the women in the village knew how to embroider, knit and saw clothes for the family. They also knew how to weave on their own looms, the wool coming from their livestock. Sometimes this wool was the fee that the husbands received in exchange for fabricating the felts, generally at the turkish villages. Cotton was transported from Adana. There are no substantial differences in the processing of these woven materials from the methods used in other regions, the weaving terms though are generally turkish.

As there was not enough water in the village and its pumping required a strenuous effort, the women quite often packed the clothes they had gathered for washing on to their donkeys and washed them at the nearby village Limne, with just the water of one spring.

Soap was rarely available, instead a kind of tiller earth was used. The houses were swept with brooms that the women made by themselves from a special plant that they found on the plain. They painted the lower portions of the room, where the fireplace was, with mud from red earth. Chalk was not known. Mud was used to build the houses.

Everybody in the village looked forward to festival days or happy family occasions when they could dance and amuse themselves. Two of the dances they performed were not known to the nearby villages. Their songs were almost all turkish with the exception of a few verses that they themselves made up.

A characteristic of women's garments was the absence of the wide trousers, the way they braided their hair and the many and dazzling colors of their clothes. Their ornaments were poor. Their footwear were «tsarouchs» (upturned slippers) made from cowhide, poorly processed, they also wore ordinary leather shoes. Many of the designs for garments and footwear originated in Byzantium.

Sterility was regarded as a great misfortune and to obtain a cure the people used a number of both practical and magical aids. Boys were preferred to girls. Magic was also used to facilitate child birth, to protect the woman in labor and the baby from the influence of demon forces.

Puerperal fever and eclampsia, which they attributed to evil spirits terrified the woman in childbirth and her family. They tried to save her by the use of magic. The baby was breast fed for a whole year by the end of which time the mother employed several methods to stop it. He who saw the baby's first tooth passed around «sugar coated wheat» (Kollyva) but the next tooth that the baby cut was broken and thrown on the upper room of the house.

Nothing very serious can be said about education in Misti. The people did not emigrate to towns and there was no one to provide teachers and books as was done in the other village. These matters were the responsibility of the villagers. One has to consider the poverty that existed in Misti to understand the lack of proper schools or educated instructors, the absence of any curriculum or of a proper school year. The basic school books were the Ochoechos and the Psalter. Reading books were very seldom provided and these were written in a peculiar language which was incomprehensible to pupils and tutors. Plain cane was used for pens and much later they used steel pens. Only recently were desks provided for the pupils.

The children played with homemade toys and there were competitive games to entertain them, they however liked to hear amusing tales told by the grown ups. There were seasonal games at Misti, such as wrestling, the dance Vara Vara and polo on horseback, a game originating in ancient times.

The marriage at Misti had as a characteristic the buying of the bride by the groom, who was very often much younger than she was. The family of the groom had always need of working hands and an adult woman was always necessary to do the housework. The verbal consent to marriage was followed by a dinner, and presents were given to the bride in addition to the fulfilment of a number of obligations of the groom to her and her home until the day of the marriage. The couple remained engaged generally for a year. The dressing of the groom calls to mind the robings of the Bishop which must have certainly derived from Byzantium. When the couple returned home from the wedding the family received them with sprinklings as was done in ancient times. On the Monday after the wedding the groom dressed in a peculiar output, and played the part of the King-Magistrate, passing judgements in an amusing way or imposing fines on those brought to his notice. The wedding festivities ended with a special song dedicated to the young couple. The virginity of the bride was ascertained by a woman who by right also served as the «best» woman.

The life of the newly wedded woman was marked by complete obedience towards the elderly members of the house, such was the extent of the discipline that nodding and or whispering were for a long time the only means of

communication. For sometime after the marriage the bride kept her face covered. The farewell songs before the bride left her paternal home to go to church were sad and had a mourning tone, which is why they were called «weepings». They were the result of turkish influence on the villager's life. The woman's position was not to be envied at all.

People were never able to cope with illness and recourse to a medical doctor, was unknown to them. There were «village doctors» who tried by magic to cure the sick although their measures often had the opposite result.

The dying man was obliged to provide death duties in order to receive forgiveness and gain admission to Hades.

It was beleived that Archangel Michael took the soul of the man with his sword and for this reason soon after a death all the water was thrown out of the house, for Michael had washed his sword in it. The reading of extracts from the Psalter by pupils standing near the dying man eased his dying. When a coffin was difficult to make the corpse was placed in the village's coffin. During the procession of the dead the windows of the houses were kept shut and parents woke up their children if they were asleep, to avert an evil influence. Everyone threw into the grave a metal coin, a handful of earth, or they broke a container full of water to wipe away the dead man's sins. The memorial service was held three days later, also on the 40th day and one year after the death. The dead were remembered on other days as well, such as the eve of Epiphany and the day of the Resurrection.

Religion was the most important factor to prevent the absorption of the Christians by the turkish element. There were many ruined churches around the village and mass was held in the vaults of the church of Saint Vlassis. After 1845 the main church of the village was Saint Vlassis, built on the surface of the earth, one of the biggest churches of Christian Kappadokia where the residents of Misti honored the memory of the Christian Hierarchy. They usually called it Ai Vasili. A number of traditions have survived in relation to this church like the interior division into three aisles surmounted by ten arches, five on each one of the two longer sides. The priest of the church like the tutors, were mostly illiterate since the low fees they received obliged them to work as farmers as well.

There were no differences in the celebration of Holy days between Misti and the nearby villages. The rules of worship were greek and the Gospels was read in the greek language. It would have been odd, however, if, in spite of the low cultural level of the residents of the village, magic had not had its place in the secular ceremonies such as the rites to invoke rain or in treatment of the sick which often interposed in formal worship. Something not

encountered in the nearby villages was the families' festivities which commemorated the first arrival of the people from nearby settlements and their establishment in the present village.

The people's belief that the soul descends to earth for twelve days, from Christmas Eve to Epiphany, a concept that has its roots in ancient times, was common in the village of Misti as well. It is for this reason that on the day before Epiphany the inhabitants served food for the souls that were to return, the next day, to Hades.

Christmas, New Year's day and Easter were regarded as big holidays, and were celebrated with dances and various events. On Christmas Eve, the older women went to church «to attend the virgin's childbirth», and on Holy Thursday «to mourn Christ». The remains of the candles of Holy Thursday and the Easter eggs which were dyed and taken to church had a dissuasive force against the hail which ruined the crops. From the carols sung by the children on the New Year's day Saint Basil appears as a ploughman. During the big holidays the icons of the church were auctioned for financial support. On the evening of Holy Saturday the children lit fires in the streets portraying in this simple way, the night of Christ's arrest and interrogation.

Medicine was practiced by unorthodox doctors, and magic, as said before, went hand by hand with religion and played an important role in the attempt to cure disease. Ignorance and use of dangerous drugs often led to quite opposite results from the one anticipated. The therapeutical ability that certain persons inherited from their ancestors was always respectable. The methods adopted to cure illness were characteristic of interaction of religion with magic, as in the therapy of children's «cachexia», evil eye, icterus, rage, sterility which too was considered a disease. The primitive beliefs which prevailed in the village on the therapy of disease are quite astonishing.

The people had many ways with which to predict a thing that concerned them, even watching meteors. The «beads» were essential to protect them from demonic influences. The wicked demons roamed in the ruins, the caves and the crossroads, in the evenings, and people had to protect themselves from evil.

The stars and planets were consulted to give the propitious time to leave for work or travel. The moon and the sun were personified as brothers traveling in the sky, the one in daytime and the other at night. Their eclipse caused anxiety to men, and they tried, with they magic means to relieve these two heavenly bodies from the demon that had seised them, this

being their explanation of an eclipse. They believed that earthquakes were caused by the movement of the world from one bull's horn to the other, since they believed the world rests on the horns of a bull. Magic ceremonies accompanied the litany for the invocation of rain. A lot of these beliefs date back to Byzantine and much older times.

Socially the members of a family were substantially knitted together and generously shared help in hard work amongst the people in the village. The young men preferred to add rooms to the paternal home rather than build new separate homes. The woman paid due respect to the elderly members of the family, especially the bride during the first year of her marriage.

Social organisation was very frail because the villagers were illiterate and administration was generally in the hands of the few energetic and wealthy members of the Community. Communal elections were undeveloped. The relationship between the residents and the Turks was harmonious, there were no Turks residing in the village a fact which never gave rise to any problem. In the province however one heard of cases of arbitrariness against those that traversed the Turkish villages.

On matters of equity, justice prevailed on the side of the strongest party. The weak had to recourse to revenge and self defence.

The betrothal of the young from infancy was not customary, and the dissolution of the engagement implied the return of the presents offered to the bride. Divorce was unknown, adoption nevertheless was formalized by a ceremony which originated in ancient times.

Distribution of paternal property was made after the death of the father, and only to sons. A piece of land that remained uncultivated for some years ceased to belong to the proprietor. The few wealthy people of the village lent money at an interest rate of 20 % and the return of the debt could be made partially. The town mayor used violence at times to get the truth, and the priest imposed an oath for the same reason.

The main sources from which the residents derived economic support were agriculture, cattlebreeding, and mainly the art of making felts or mattresses. This last occupation provided money which was necessary to them and which was difficult to obtain from other sources. Although the fields were on the plain, their yield was small resulting in a large percentage of the peasants failing to get their yearly bread from the cultivation of their crops. Opportunities for daily wages were scarce and taxation despite the fact that it was not too heavy was unbearable.

The art of fabrication of felts compelled about 80 % of the men of

the village to leave the villages in small groups, twice a year, March and the end of July to settle at the sites of work. Their absence from the village lasted each time approximately four months and they travelled on foot despite the fact that sometimes they walked for weeks. Their site of work covered Southern Turkey to Southern Russia to the Aegean islands or the mainland. In the urban centers they usually fabricated mattresses, and in the agrarian areas they made the felts. The felts were made from the second growth of wool sheared from the sheep each year.

In agriculture turkish terms are found along with greek. Cultivation was incomplete, as their tools were primitive. The result, coupled by the lack of fertilizers—animal fertilizers were used as fuel for the house since there were no trees in the plain—and the poor soil, explains the small yield of the fields however hard the men worked. The main cereal was rye comprising the base of bread, and of the legumes, lentils. The agricultural activities were rather simple, sowing, reaping and threshing—with the exception of a few terms of greek origin. Permission to transport sheaves from the fields to the threshing floors was granted by the town mayor, while permission for the winnowing of the threshed cereal was given by the lessee of the Tithe who profited at the expense of the producers.

Stock breeding was well developed, especially in sheep and cattle. The sheep grazed in the fields of the villages, the cattle, however, could not satisfy their hunger on the grass of the plain, and the shepherders took them to the nearest mountain Outskapoulou. This was also necessitated by the need to gather herbs and grass to feed the animals during winter, when the animals were unable to find food in the snow. Besides the cattle, the village bred donkeys because they needed them for their work. Horses and buffaloes were very few, and mules were very rare.

Some people in the Misti kept beehives in their backyard. They made them of kneaded ox-manure in a tubular shape.

Amongst the names of the herbs which were generally turkish, we encounter a few greek words as in the case of animals. Their scientific identity however is difficult to ascertain as our informants were no longer in a position, after 40 years, to describe them in detail.

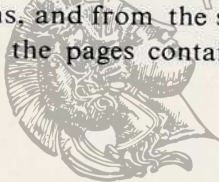
Following their departure from the village, in the summer of 1924, based on the Lausanne Treaty for the exchange of populations between Greece and Turkey, the residents of Misti who came to Greece did not all settle in their new homeland.

Most of them have settled in the villages Mandra and Amygdalea of Larisa, New Ayoneri of Thessaloniki and Krinites of Kavala.

In concluding it could be said that the above survey provides a relatively complete picture of the life of a small group of people as shown in this Kappadokian village, on the one hand, and on the other, we are able to follow from a number of elements, the continuity of the Byzantine and, in a broader sense, the greek tradition regarding the village's development, and generally speaking, the expressions of Christian Kappadokia as we see it in 1924.

Following the area's isolation from the rest of Hellenism, and its conquest by the Seltzüks in the 11th century, Kappadokia succeeded in maintaining its ethnic spirit until our day. The main weapon in this survival was, as said earlier, the christian religion, and its social organization.

We will complete the summary of this book with the notation that the language of the village preserved to our time a number of older elements in its vocabulary, despite the pressure it received from the turkish language, which very soon displaced the greek, not only from the urban centers but also from smaller settlements. The reader will ascertain this fact quite easily from the Greek dialect terms, and from the sentences and the dialect extracts that he will encounter in the pages contained in this book.

AKAΔΗΜΙΑ

...in concluding it should be said that the above survey was a preliminary
...of the life of a small group of people in the village of
...on the one hand, and on the other, we are able to follow
...of the community. The community is the life of the village and the
...the village. The village is the life of the community and the
...the village. The village is the life of the community and the

Following the area's position from the rest of the village, as the two
...the village. The village is the life of the community and the
...the village. The village is the life of the community and the

...the village. The village is the life of the community and the
...the village. The village is the life of the community and the

...the village. The village is the life of the community and the
...the village. The village is the life of the community and the

...the village. The village is the life of the community and the

...the village. The village is the life of the community and the

...the village. The village is the life of the community and the

...the village. The village is the life of the community and the

ΠΙΝΑΚΕΣ – ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

AKAΔΗΜΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΕΘΝΟΝ

ΕΥΡΕΤΗΡΑ - ΕΥΡΕΤΗΡΑ

Α' ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ¹

- ἄ' (= ἄν) 102, 191, 272, 276, 281, 298, 364, 384, 477
 ἄσασμα 275, - ἄσ Βλάση 252
 ἄβαλάντζα 104, 184
 ἄβανισιώτικες στάμνες 22
 ἀβάφτιστα 162
 ἄβγo, ὀβγo 69, 88, 91, 96, 99, 128, 177, 210, 283, 296, 297, 311, 312, 316, 317, 345, 419, 431, 484, 492, 494, 504, 505, 524, με - παι- γνίδι 197, - κόκκινα 314, 479, - δώδεκα Εὐαγγελίων 389, - στοὺ χωράφι 315, - Ἄνάληψης 320, - στοὺ πένθος 243, - στη γιαντρική - μαγεία 332, 339, 341, 342, 352, 362, - τιμὴ 436. Βλ. καὶ ὀβγo.
 ἄβελιμ 183
 ἄβoρι 64, 68, 489, τοῦ - σπίτι 62, 64, 68
 ἀγαπῶ 218
 ἀγὰς 130, 133, 449, 488
 ἀγγελος, ἀτζελους στοὺν νεκρὸ 233
 ἀγελάδα 491, 492, 503, - προίκα 414
 ἀ(γι)ασμὸς 23, 55, 252, 275, 307, - λερὸ 275, τοῦ - γιορτὴ 306, - μικρὸς 307, - γιὰ βροχή 281, - στὰ σπίτια 268, - στοὺ πηγὰδι 307
 ἀγιοβασιλιῶτες 305
 ἄγιος προστάτης 38, 288
 ἀγκά(χ)ι 168, 169, 475, 507
 ἀγκάλ(ι) 532, 484
 ἀγκιζομ 122, 124, 125, 468, 469, 478, 480, τοῦ - λάι 126
 ἄγκωνας 316
 ἀγκώνας(ς) 324, 433
 ἀγόρι 164, 397
 ἀγουσλοῦχ 115
 ἀγρατζῆζ 373
 ἀγρατζῆ 373
 ἀγρέτοι 510
 ἀγριάδα 508, - φάρμακο 341, 342
 ἀγροφύλακας 402, 411, 420
 ἀγροῦδ 508, 514
 ἀδελφὴ (α)ῖμα 331
 ἀδενίτιδα 346, 347
 ἀδανοπάθεια 331
 ἀδεντρος κάμπρος 3, 4, 8
 ἀδεξιμὸς 395
 ἀδράχτι, ἀγράχτι 112, 113, 114
 ἀέλ(η) 251, 285
 ἀέλφι 45
 ἀελφό, ἀεφλό, -η 394
 ἀέρας 162, 346, 384
 ἀζῖν 389
 ἀζιζ 195
 ἀηδόνια 299, 300
 ἄθροπους 250, 266, 400, 405
 ἀιῆς 389
 ἀι βατζελιοῦ ὀβγo 479
 αῖμα παρθενίας 229, αῖμα στὰ θεμέλια 280, - φάρμακο 344. Βλ. καὶ ὀιμα.
 αἰμορραγία 331
 αἰμοστατικὸ 330
 αἰνίγμα 193
 αἰντε 103, 183, 215, 274
 ἄιο δόξα 383
 αἰοῖαν 84
 αἰοίχ, αἰροῦχ 106, 514
 αἰ(χ)ορῖν, ἄ(χ)ορῖν, ταχερῖν αἰο(χ), ἀρχῆ ἦν 298, 299, 301
 ἀκάλυπτο πρόσωπο γυναικῶν 147
 ἀκλῆρου περιουσία 416
 ἀκλωστα 299, 300
 ἀκόμ', ἀκοῦμ' 273, 323, 373, 404
 ἀκόνι 153, 466
 ἀκού(γ)ου 135, 299, 302, 365
 ἀκπόζο 460
 ἄκροχορδόνες 332, 361
 ἀκρίδων ἐπιδρομὴ 523
 ἄλ 147, 218, 230, - νύφης 219
 ἀλαγάτι 396
 ἀλαγουιούχ 493, 502
 ἀλαλία 332
 ἀλαμαλι 211, 502
 ἀλατερι 89
 ἄλας, ἀλάτι 93, 95, 99, 101, 152, 315, 345, 351, 361, 430, 431, 499, 504, 509, - στοὺ μωρὸ 158, - στὰ ζῶα 317, 497, - στη μαντική 361, 362, - στοὺν πόνο 505, τοῦ - τιμὴ 437
 ἀλατζῆ 495
 ἀλατίζου 227
 ἀλέζου 88, 94, 95
 ἀλεμπούκα 465, 469
 ἀλεμπύκα, ἀλεπούκα 521
 ἀλεποῦ 465, 522, τῆς - δέρμα φάρμακο 346
 ἀλέτρι, ἀλέτιρ, ἀλέτορι, ἀλετίρι 299, 300, 301, 460, 462, 463, 472, 476, 477, 478, 481
 ἀλεύρι, ἀλεύριρ 94, 100, 116, 227, 379, 405, 482, 499, 504, 505, - τιμὴ 437
 ἀλευριῶνα 64, 82, τῆς - σπίτι 64, 68
 ἀλευρόμυλος 18, 121, 429
 ἄλῃα 135
 ἀλητῶς ἀνέστη 317, 365, - γεννᾶται 294, 297, 365
 ἄλια 148
 ἀλλάζου 119, 360, 382, 459
 ἀλλαξίμα 459
 ἀλληλεγγύη 412
 ἄλλους 183, 337, 354, 373, 404, 460

1. Δὲν ἀποδελτιώθηκαν: τὰ τούρκικα τραγούδια στὶς σελ. 137, 139, 224, 282, 333, ἡ τούρκικη ἐπιγραφή στὶς σ. 260-261, τὰ βαφτιστικὰ ὀνόματα στὶς σ. 164, 165 καὶ τὰ τέσσερα τραγούδια ποὺ σημειώνεται ἡ μουσικὴ τους στοὺ πεντάγραμμα.

- ἀλμέ(γ)ου, ἀλμέζου 138, 493
 ἄλο(υ)γο(υ) 130, 138, 198, 225, 251, 296, 302, 449, 485, 487, 491, 500, 501, 518, 528, –
 χνάρι 264, – νύφης 219, – στοῦ τζουροῦτ 304, – τοῦ χότζα 309
 ἄλουντζίου 494
 ἄλτιν Ἁγίου Χρουσώστομους λειτουργία 274
 ἄλτουμ 217
 ἄλνχό 90, 351
 ἄλῦτῖ 510
 ἄλφαβητάρι 178
 ἄλφάβητο 178, ἄλφαβήτα 179
 ἄλ'χνό, 330, 332, 334, 345, 350, 495, 502, 524, –
 μαντίλι 148
 ἄλῶνια 7, 15, 23, 120, 487
 ἄμα 328, 339, 380
 ἄμαμα 241, 243
 ἄμάξι τρία τρώα 168
 ἄμε 160, 170, 173, 365
 ἄμιλητο νερό 336
 ἄμμος στὴ γιαιτρική 266, 334
 ἄμμουδερό χῶμα 8
 ἄμπέλια 5, 30, 36, 101, 176, 510, 523
 ἄμυγδαλές 332
 ἄν 299, 307, 337
 ἄν (= σάν) βλ. σάν.
 ἀναβαίνου 117, 135, 137, 233, 285, 310, 374, 378, 527
 ἀναβασία 75
 ἀναγνωστικά σχολείου 179
 ἀναδότ(ι), -δοῦτι 463, 466, 514
 ἀναδοτιά 468, 514
 ἀναιμία 332
 ἀνακλῶνον 112
 ἀνάκλωστα 302
 ἀνακρουόγουμε 381
 ἀνάμ παρασι 438
 ἀνάμεσα 94
 ἀνάτις 297, 305, 373
 ἀνατολή 287, 373, 384
 ἀνάφτου 117, 299. βλ. καὶ γήφτου.
 ἀναχτήρ(ι) 60, 67, 332
 ἀνέκδοτα στὰ καφενεῖα 128-133
 ἀνέμη 113
 ἀνεμοβλογιά 332
 ἀνεμοπύρωμα 332
 ἀνεμοσπρόβιλος 385
 ἀνέστη 195
 ἀνθρακας 334
 ἀνιψ(ι)ός,-ά 221, 395
 ἄν'ξιν 357
 ἀνοίγου,-ζου 65, 77, 192, 219, 249, 313, 326, 375, 376, 383, – στοῦ ἄδα 208
 (ἀνοιξη), νένοιξη 371, 387, 478
 ἀνοιξιμάτ'κου, ἀνοιξιμιό 473, 478
 ἀνοιχτά 234
 ἀνορία παρασι 268
 ἀνταγωνισμοὶ 184 κέ.
 ἀνταλλαγή προϊόντων 437
 ἀνταρί, ἐντερί, ἐνταρί 142, 143, 144, 145, 211, –
 τοῦ Ἁ Βασίλη 259, – τοῦ γαμπροῦ 215, –
 τοῦ παπᾶ 269
 ἄντε 317, 318, 374
 ἀντζειό 87, 120
 ἀντὶ (τὸ) 114, 404
 ἀντίδωρο 274, 289, 404
 ἀντιρου 324
 ἀντρας 135, 156, 394
 ἀντρίκιο καβάλημα 296
 ἀνυπόλ'τους 151
 ἀνώφλι στάβλου 319
 Ἄξενό κινυός 384
 ἄξινάο' 55, 466
 ἀξιωματοῦχος στοῦ χωριό 89
 ἀπάνω, ἀπάν(ου) 99, 135, 158, 168, 190, 206, 238, 319, 336, 347, 366, 376, 377, 378, 382, 474, 517, – κόσμος 242, – δού χερεμύλι 88
 ἀπανού 323, – δού πρόσ'που 118
 ἀπατεῶνες «γιατροὶ» 327
 ἀπέσ(ου) 93, 94, 220, 250, 274, 375, – δού σπὶτ' 62, 68, 75
 ἀπεσ'νού 323
 ἀπλῶνου 94, 460
 ἀπ(ό), ἀπῆ, ἀσ', ἐπ', πὰ 12, 44, 48, 65, 115, 135, 137, 138, 156, 186, 214, 233, 234, 248, 251, 258, 266, 271, 273, 303, 307, 323, 331, 340, 348, 379, 383, 384, 404, 405, 415, 451, 476, 479, 525, 533, – = γιὰ 214, – κατόπ'σα 250, – κατ' 273, 325, ποκάτου 329, 366
 ἀποδέντρωση 266
 ἀποξημίωση 420
 ἀποικίες 42
 ἀποικισμός 39, 44
 ἀποκάλυψη μὲ ὄνειρο 283
 ἀπόκομμα μωροῦ 166
 ἀποκιριάζου 311
 ἀπολίθωση 36, 251
 ἀπολυτίκιο 181
 ἀπόστημα 333
 ἀποψηγῆς, ὀψηγῆς 154
 ἄρ(α), ἄρους 56, 532
 ἀραμπάς, ἀραβὰς 102, 385, 469
 ἀράπη 519
 ἀράχνη 520, τῆς – δίχτυ 331, – στὴ μαντική 358, 362
 ἄργαδα 120, 472
 ἀργαλειός 109, στόν – ὁ λῶρος 158
 ἄργόα 199, 526
 ἄργος 276
 ἄρδούτῖ 210
 ἀρθριτικά 334
 ἀριάνι, ἀριάς 83, 93, 96, 482, 484, 500, – φάρμακο 351, ἀριανλοῦ φαί 96
 ἀριθμητική 174, 175, 179
 ἀριθμοὶ 432
 ἀριστερός 358, 360
 ἀρκαδεσία 22
 ἀρκούδας πάτημα 345, 364, – τρίχες 364
 ἀρκουδῶ 168
 ἀρμάχ 194, 469
 ἀρμεγμα ζώων 492
 ἀρνὶ 185, 419, 429, 430, 493, τῶν – πιστικὸς 494, τῶν – βοσκή 492, – θυσία 55
 ἀρραβῶνες 208 κ.έ., – διάλυση 208, 414

- ἄρρωστιες 331 κέ.
 ἄρρωστος 442
 ἄρσενικὸν 166, τῶν – προτίμηση 154, 155
 ἄρτοζια 288
 ἄρτοες 510
 ἄρτυμῆ 311
 ἄρχαδεσι 87
 ἀρχὴν 306. Βλ. αἰ(χ)οήν.
 ἀρχιμάστορης Ἁι Βασίλῃ 260
 ἄς 75, 117, 132, 156, 209, 215, 216, 251, 271
 331, 366, 371, 475
 ἀσβέσι 58, 119, 262
 ἀσβεστόνερο 345, 348.
 ἀσβὸς 522
 ἀσδράδια 84
 ἀσδρό, ἀσδρό 84, 105, 325, 389
 ἀσημένιο 300
 ἀσήμι 260
 ἀσημιώνας 207
 ἀσημοκονουμένου 299, 300, 302
 ἀσκέβαλο 489
 ἀσκελίμα 324, 432, 472
 ἀσκελῶ 273, 324
 ἄσκουμα 20, 21, 22, 120, – στὰ κάλαντα 298
 ἀδλαδῶ 343
 ἄδου 143
 ἀσπράδα 323
 ἀσπράδι στὸ μάτι 506
 ἀσπρίζου 139
 ἀσπρισμα σπιτιοῦ 386
 ἀσπρομάλλης 457
 ἄσπρο(υ) 271, 306, 383, 454, 495
 ἀσπενά(ης) 232, 233, 273, 276, 315, 322
 ἀστιμάρι 466
 ἀστραπή 382
 ἀστρισμός 341, 344, 354
 ἄστρο(υς) 358, 377, – μέτρημα 360, 377
 ἀστροπελέκι 377
 ἀσπῆς 180
 ἀσφάλειας ἔλλειψη 40, 41, – ὑπογείων 52
 ἀτὰ χαλῖ 205
 ἀτ ἔετῶ 452
 ἀτξί 195
 ἀ(τ)ξιμοῦχ 514, – φάρμακο 352
 αὐλή, νευλή 68
 αὐπνία 334
 αὐριου 496
 (αὐτὸ) ἀτό, ἰτό, ἰτά, ἐτό, ἐτά, 30, 133, 173, 250,
 300, 367, 370, 379, 432, 472
 αὐτοάμυνα 410
 αὐτοδικία 409
 ἀφαλὸς 334, τοῦ – λύσιμο 33. Βλ. καὶ νεφα-
 λός.
 ἀφάτῳ 514
 ἀφέντης 301
 ἀφήνου 117, 476, 531, 532
 ἀφιερώσεις 278
 ἀφιόνι στὸ μωρὸ 166
 ἀφόρεμα 270
 ἀφορίζου 138, 302
 ἀφτί, φτῖλ 138, 169, 311, 357, 367, τοῦ – κό-
 ψιμο 519, – πόνος 334, 511, – ρίζα 323, –
 βοή στὴ μαντικὴ 357
 ἀφτιλῖ, ἀφτιλ' 32, 61, 90, 112, 113, 510
 ἀφτιλιὰ (ῆ) 514
 ἄφτρα 334
 ἄχ βὰχ 217, 365
 ἀχλάδια 431
 ἄχνα 488
 ἀχνάρι 325, – ἀλόγου 264
 ἀχροῆς 325
 ἄχσεν 349
 ἄ(χ)υρου 193, 419, 444, 466, 487, 488, –
 γελ'μάτ' 66, – κ'σαριοῦ 66, – πιλιαριοῦ 66,
 – δάγκαμα 361
 (ν)αῦρ(ι)ώνα νε(χ)υριώνα, αεριώνα, 60, 66,
 68, 73, 250
 ἀψὰ 156, 371, 372, 373, 379, 460, 510

 βαβάτῳ 113
 βαβουκτής 131
 βαγάρτλαγα 526
 βαίδῳ 347
 βαῖραχ 273
 βαλδούζα 394
 βαгнаγούμ βαστοῦν 401
 βαρῶν 157, 371
 βαουπνῆς 370
 βάσανα 236
 βασανάγια 115
 βασιλέας, βασιλιάς (γαμπρός) 225, 227
 βασιλικὸς 290, 307, 330
 βασκανία 337, 338, 339
 βασλαμά 83
 βαστῶ 40, 311
 βάτμα ζώων 494
 βατμάνι 210, 433, 435, 437
 βατράχι 30, 266, 526, – φάρμακο 341, 346, 347.
 Βλ. καὶ μπαρτλάκα.
 βαχτῶσι 307
 βαχοράτῳ 437
 βᾶψιμο ἀρνιῶν 495
 βγαίνου 55, 133, 233, 234, 273, 364, 367, 374,
 376, 460, 474, 524
 βγάλου 121, 152, 184, 290, 307, 331, 332, 342,
 400, 451, 454, 493, 524, – λουτουριά, –
 δύλλειστρου 288
 βγήνου 91
 βδέλλα 329, 506
 βελάνι 104, 185
 βελανιδιά 184
 βελόνι, βολόνι 17, 109, 110, 169, 219, 349, 355,
 – γουναρά 455 – στὴ γιαιτρικὴ 332, 353,
 354
 βένετου 495
 βεντούζα 329, 334, 352
 βερεκὲτ 370
 βερεκετλού 482
 βεργκού 438
 βερενέ 526
 βερικοκιά 36
 βερικόκο, βορκότῳ 97, 98, 209, 285, 411, 431,
 436, – φάρμακο 341, 344,

- βεδλίχ 435
 βέτσα 105
 βετσόνα 325
 βήχας 340, - γαίδουριου 346
 βήχου 325, 346
 βιβλία σχολικά 178
 βιελέκους 476
 βλάζου 518, 528
 βλάστηση 4
 βλαδτικὸ 58, 510
 βλέπω (νὰ ἴμ') 337, 378
 βλεχέρι, βλάχῶρ' 147, 207, 464
 βλησίδι 370
 βλίτο 506, 510
 βλογιὰ 290
 βλοῖες λεχώνας 159
 βλόημα 212
 βλοῖζου 212, 365, 376
 βογματζὰ 341
 βοδάμαξα 486, 501
 βό(δ)ι 100, 137, 186, 271, 291, 302, 418, 419, 420, 459, 461, 473, 476, 477, 478, 487, 490, 497, 500, 501, 502, 503, 506, 518, 528, τοῦ - γλώσσα 511, - τιμὴ 436, 438, - καύκαλο 363, τῶν - σφάξιμο τὰ Χριστούγεννα 291 κέ.
 βο(δ)ίτοι 300, 301
 βοητῶ 413
 βολονίστρα 89
 βόλος 185
 βοντζούκ 215
 βόρετζ 324
 βοριάς 384, 385
 βορίζου 92, 151, 404, 466, 467, 488
 βόρισμα 488
 βὸς 502
 βοσκή κοινοτική 419
 βόσκημα 460, 473
 βόσκου, βοδκήνου 137, 169, 185, 269, 460, 473
 βοσκός 491, 494
 βόστανα 168
 βουβάλι, βάλι 130, 249, 250, 258, 310, 382, 431, 436, 459, 469, 487, 491, 501, 502, 506, 518, τῶν - χωρισμός 372, - ἀξία 438
 βουγὰ 502
 βούζα 210, 433, 483, 513
 βουκέντρα, βουτδέντζιρι, βουτδέντερι, φου-τσέντζιρι, φτδέντρι 299, 300, 302, 374, 433, 468, 478
 βουλιάζου 266
 βου(ι)νὶ 193, 366
 βουράγατζι 115
 βουρδίζου 494
 βουρλατζου 184
 βουρτσάλουχε 210
 βούς 389
 βουστροφηδὸν 478
 βούταικα 312
 βούτ(υ)ρο(υς) 91, 95, 103, 126, 291, 314, 493, 499, 505, - φάρμακο 333, 341, 354, - στὸ μάτιασμα 339
 βουτῶ 118, 162, 300, 301
 βράζου 94, 95, 99, 154, 330
 βρακί, βρατοῖ, 110, 142, 144, 211, 385
 βρακιζόνα, -νι 109, 142
 βραῦ 218, 307, 316, 376
 βραῦνιαζέι, βραῦνιαῖδκει 373, 374, 460
 βραῦνου 460
 βραχόν' 324, 433
 βράχος μαλακὸς
 brè 395
 βρεχοῦμι 55, 65, 156, 161, 180, 207, 233, 283
 βρέχ(ου) 7, 282, 285, 360, 375, 376, 383, 385, 386, 389,
 βρικόλακας 242, 369
 βρισιές 366
 βροίσκου 109, 132, 137, 192, 251, 271, 285, 526
 βροντή 382, 383
 βροχή, βρεχὸς 281, 282, 285, 361, 375, 377, 385, 386, 477, τῆς - τραγούδι 285, - κρά-τημα 361, - πρὸγνωση 360, - σταμάτημα 361
 βυζάνου 330
 βυζί 98
 γάβ 515
 γαβάχ 510
 γαβίνα 92, 131
 γαβουράγια 104, 222
 γαβρούμι 59
 γαβὰς 384, 385
 γαβὰχ 493, γαβαχιου γούτσα 104
 γαβλαῖζου 528
 γαβουρδίζου 514
 γαβραστήμα 483
 γαβραστώ 483
 γαγκούτ 527
 γαδάς γανὶ 330
 γαδεμιλί 360, - ὀλοσὺν 55
 γαζ 160, 527
 γαζὰ 377
 γαζὰν 394
 γάζιαγου τῶρετὸ' 61, 83
 γαζούχ 115
 γαιῆς 487
 γαίδουράς 459
 γαϊδούρι, γαῖδουρ' 132, 138, 217, 231, 323, 367, 385, 404, 440, 443, 444, 459, 477, 487, 491, 497, 498, 499, 500, 501, 503, 518, 528, - νεκροῦ κετσετζή 455, μαύρου - αἷμα φάρμακο 353, - γάλα φάρμακο 346, - δέρμα φάρμακο 353, - κόκαλα στὸ μάτιασμα 339, - κοπριά στὸ μάτιασμα 339 - κοπριά 507, - οὔρα φάρμακο 342, 353, οὔρα - στὰ μάγια 362, - στὸν ἄρρωστο 505 - τιμὴ 436, - κυπριώτικο 436, 438
 γαῖλουμ 471, 472
 γαιτῆ 394
 γαιφὲ 17
 γάλα, κάλα 84, 91, 93, 193, 314, 474, 493, 499, 503, - ὄξινου 93, - στὸ φαγητὸ 97, - φάρ-μακο 340, 342, 353
 γαλαγάστρα 514, - φάρμακο 341
 γαλάζιο χαρτὶ στὴ γιαιτρική 334

- γαλαζόπετρα φάρμακο 355
 γαλατόπιτα 311
 γαλάτς 150
 γαλάνι 77, 511, – τδουφάλ' 511
 γαλγίντα 312
 γαλέμι 179, – γουρσουνιού 179
 γαλεμσέε 186, 187
 γαλέτσα 465
 γάλια 336
 γαλίνα 511
 γάλος 129
 γάμα (=κάμα) 89, 385, – δυό στομάτ' 89
 γάμο(υ)ς 49, 201 κέ. 212, 225, – στα σπίτια 49,
 – στο όνειρο 364
 γαμπρός, γαμπρή, καμπρο 215, 216, 224, 482,
 του – μάνα, πατέρας 225, – βασιλιάς 225,
 – βασιλιάς – δικαστής 420, του – δέσιμο
 362, – ντύσιμο 214, 217, – δου τραγώι 215,
 233
 γαμώ 367, 385
 γαντζούν 500
 γαπατώ 521
 γαπάχ 199
 γαπάτδι ματιού 323
 γαπούσουνα 220
 γαπτικός 457
 γαπτώ 138
 γαράγελ 384
 γαραγούτς 525
 γαρά μπακαρά 199
 γαρανί 373
 γαρατσάβια 470
 γαργάρα 312
 γαρδās γανού 331
 γαρίφαλο στο μάτιασμα 339, – φάρμακο 352
 γαρτσινίζου 528
 γαρτσού 257, 379
 γάζ 323
 γαδαμά, καδαμά 345
 γαιργάς 385
 γαδλαμά 77
 γασνά 331
 γάτ 211
 γάτα 23, 528, – μαύρη 364, της – πέρασμα
 360, – στο νεκρό 235, – στη γιατρική 353, –
 στο Ξιφώτη 308, της – αποπάτημα 506, –
 δυόσμο 515
 (γαλα)γάτια στους συγγενείς 230
 γατούχ 90, 91
 γδέρονου 292
 γειτονιές χωριού 14
 γέλια στη μαντική 360
 γέλ'μα, γέννημα 94, 285, 311, 330, 389, 405,
 466, 468, 474, 480, 488
 γεμενί, γιαμενί 148, 191, 205, 312
 γένια 306, 367, – στο πένθος 243
 γενίτσοροι 253
 (γ)εννώ 156, 528
 γεράκι 525
 γέρασα 524
 γερεσινδ 195
 γερί 195
 γερόια 277
 γερονιάζου, γιορονιάζου, γιορονιανίδκου, γη-
 ρανίδκου, γερονιανίδκου 322, 395
 γεφύρι 506
 γεωγραφία στο σχολείο 175
 γεωργία 490, 539
 γή, χή 382, 385
 γήμ' σου 434, 435
 γηράζου 395
 γητειά 332
 γήφτου 77, 91, 117, 274, 279, 302, 317
 γιά (= ή) 113, 182
 γιαβάζου 494
 γιαβάσια 386
 γιαβρού 258, 345, 526
 γιαγιά 393
 γιαγλάτ'σα 99
 γιαγλίχ 119
 γιαγναντώ 232
 γιανταρό 373, 474
 γιαζι 472
 γιαζινταρό 371, 472, 474
 γιαζουμι 114, 116
 γιαϊ 291, 310, 525
 γιαϊλάς 95, 210, 460, 476, 503, 504
 γιαϊλαφούρα 525
 γιακλατώ 373
 γιαλ 519
 γιαλουχ 169
 γιαμάτς 471
 γιαμενί, γιαμανί, βλ. γεμενί.
 γιαμψι 449
 γιάναι 144, 337, 343
 γιάνακα 186
 γιάναρ 195
 γιανού(ς) 12, 522
 γιάν ταχτασι 470
 γιασούρτι, γιοσούρ, γιογούρ, γιογούρτ' 83, 84,
 91, 95, 96, 99, 177, 314, 315, 481, 498, 499,
 503, 505, – κεσέ 505, – φάρμακο 343
 γιαπαί 498
 γιαρά(ς) 326, – κακός 334, 351
 γιασαίσω 365
 γιασμα, γιασμάτ' 147, 148
 γιατρός 232, – πραχτικός 326
 γιαφσάκους, – χους 520
 γιαχμά 332
 γιαψούς 523, – προάτ' 523
 γιβρίχ 83
 γιδοπρόβατα 497, 503
 γιδόπειρα 523
 γιδέε 104, γιδείου τσαλου 510
 γιδρώνου 154, 325
 γίδρουγια 325
 γιδώ 184
 γεβάζου 157
 γιλδιρίμ 366, 382
 γιλλούχ 268
 γιμάχ 30
 γιναντζιχ 479
 γίνεται, νίεται, νίτι 385, 415. Βλ. καί νίγομαι.
 γίνου 161, 162, 221, 276, 277, 306, – ευτόη 161,

- βυζι 166
 γιντοσήματα 438
 γιόθος 523
 γιοκτοῦρ παρασι 280
 γιολδάσης 448
 γιολούχ 205, 206, 207, 208
 γιόλ παρασι 102
 γιολτζοί 144
 γιομώνου 16, 329, 475, 506
 γιοργατζάδες 456
 γιοργάνι 427
 γιοριτιριό 310
 γιορόν 286, 322, 395
 γιορουλντίζου 214, 383
 γιορτή 135, 279, 311, - λαφρό, - βαρή, - μέγα
 274, - μέρα 279, - όνομαστική 279, - σχο-
 λικές 181
 γιορτιάζου 274
 γιορτουλάρ 309
 γιόδα 158
 γιουλάρ 127
 γιούφτους 364, 408, 534
 γιρεόπερ 471
 γιοιιά 138, 275, 395
 γιοίν 138
 Γιρμπιζιού γαϊδούρ 500
 γιρτοίς 384
 γιδάζου, γιδεύου 186, 187, 463
 γίδους 61
 γίτσι, γήτσι, 138, 302, 373
 γκαζοντενεκές 434, 435
 γκαλίγκιζα 207
 γκαμούτσι 324
 γκέβελιμ 183
 γκεβρέτσι 118
 γκζερ μαύρου, άσπρου 324
 γκείοντίζου 326
 γκελδι 131, 168, 449
 γκελεφεντίμ 195
 γκελντζι(κ) 353, 522
 γκενές 363, 523
 γκερδανούχ 146
 γκερτλέκ 323
 γκετσιρντίζου 233
 γκηρίν (= κίριν) 302
 γκιάλ χανέ 313
 γκιάλιτζι 332
 γκατσιμ 373
 γκιαρναστίζου 326
 γκιοβούρ 105, 389
 γκιοβδύν 126
 γκιοσπερ 163
 γκιοτουρδουρλέρ 313
 γκολτζής 403
 γκουβάνα 298
 γκουβλέτς 435
 γκουλέ 368
 γκούλι 290, 340
 γ(κ)ουλιούτζ 464
 γκῶξυλούκα 146
 γκῶστέρ 195
 γκῶτλῦ βαντζάχ 191
 γκυλιντήρια 99, 293
 γκυλιντηρό 99, 136, 186
 γκυλώ 99
 γλώσσα, 323, - μικρό 323, - λειτουργίας 273, -
 χωριού 202, 407, 457, - σχολικών βιβλίων
 172, 180, - συνθηματική 457
 γλυκά 311, - στο πένθος 243
 γλύτσα 138
 γνέθω 112
 γνέσιμο 112
 γόλια 189
 γομάξ 143, 145
 γομούρ 495
 γονατίζου, - άτιμα 276
 γονατιστοί 106
 γόνάτο 214, 218, 324
 γονάχ 59
 γοντζάν 491
 γοράζου 306
 γορξουλούχ 64
 γότη, γοτδάγαδα 491, 493
 γοττάκ, γοττάχ 195, 484
 γότσα 433
 γουβάνα 88
 γουβέτασι 187
 γουβλέτς 433
 γουβρουντίζου 112
 γουδάχ 220
 γουδουλαδῶ 347
 γούδουρα, - σερνικου, - ναίκας 151
 γουδῶ 379
 γούλα 183
 γουλά 502
 γουλάτσι 233
 γουλάτζ 324, 433
 γουλι 61, 220, 367
 γουλούντζι 349
 γουλούτζ 388
 γουλτώνου 41, 120, 156, 157, 251, 272, 404, 473,
 478, 484
 γούνα 143, 455
 γουναρά αίμα 455
 γούπα 58, 115, 163, 196
 γουπέ(ς) 94, 258
 γουρβάν 55, 280
 γουρογούρ 323, 332, 350
 γουρδῶ 225
 γούρι 398
 γούρνα 154
 γουρούνι 130, 193
 γουρταίζου 528
 γο(υ)ῥακλού, γο(υ)ῥαχλού 84
 γουσκούν 501
 γουδλουχός 373
 γουτλουκ χαρμάν 488
 γῦξῦλβῶξ 345
 γραίνου 110
 γραμματα 162, 221, - νεκκληδῶς 172
 γραμματόσημο 405
 γραδτί, άγραδτί, γραδῖ 28, 211, 471
 γραφου 216, 217
 γριάς δέντρο 266

γρόσι, γρούσι 221, 227, 297, 435, 436, 438, 439, 492, – δῶρο 326

γρύλος 485

γρούμιον, γρούμιμα 55, 473

γρούχον 55, 473, 481

γυαλί φάρμακο 506

γυλίζου 508

γυλιστήρι 508

γυλτόαζου 228

γυλτόν γάλα 94, 95, 340, 493, τοῦ – γαβάια 97

γυμνοὶ στὸ στρώμα 107, 520

γυμνοσάλιαγκας 522

γυναίκα 457, τῆς – θέση 393, 397. Βλ. καὶ ναί-
κα.

γυναικωνίτης Ἁι Βασίλη 262

γυνί 464, 516

γυνιάζου 473, 476

γύνιασμα 473, 476

γυνιατὸς 473

γυνίτι 299, 300, 302

γύπνους 106, 107, 334

γυπνώνου 107

γυρίζου 117, 365, 375, – δοῦ κόμμα 473

δαβάν 59, 324

δάβια 471

δαγαδίζου, δαγαδῶ 157, 496

δαγαντζής 369

δαγαρτζίκ 314

δαγατούρ'σα 385

δάγκιλ 168

δαγίλς 383

δαγκλόν 486

δαγουλάω 273, 339

δαής, δεή 220, 394

δαιμόνων τόποι 368

δάκου, δάκου 323, 520

δάκρεμα 275

δάκρυ 323

δάλια 474

δαμάσκηνον 97, 431, – φάρμακο 354

δάμι 496

δαρά, δαρά, δερέ 183, 192, 273

δαράγατζής 225, 227

δαδᾶ 367, – κοπαρᾶν 523

δάσκαλος, γιάσκαλης, δάσκαλης 172, 173, 174, 309, 418, 441, τοῦ – ἄμοιβή 177, 427, –
χροινᾶ 403, – μέγας, μικρὸς 173, 176, δά-
σκαλοι χωριοῦ 174, 175

δαστοῦρ 88, 487

δατλὸν μεχλέμ 346

δαχτυλίδι, δαχτυλία, λαχτυλία, τῆς – τῶου-
φάι 147, 207, – νεκροῦ 236

δάχτυλο, δαχτύλ' 157, 324, με – μέτρημα 432

δέγγιλε 169

δεζιάχι, δεντζάχ 111, 114, 451

δέκα, δέκα, 404, 432

δεκαεννιά, διτδεννιά 432

δεκαεφτά, διτδεφτά 432

δεκαοχτώ, δικοχτώ 432

δεκατέσσερα, 139, 258

δελιγαβεριοῦ γούτσα 104

δελίγανους 322, 395

δελφῆ 115

δέν, δέ(ν), γέ, δὸ 102, 117, 120, 138, 191, 193, 231, 272, 273, 276, 277, 298, 323, 325, 348, 350, 359, 379, 404, 438, 447, 482, 488, 525, 532, 533

δένικῆ 374

δένου, δίνου, δίζου, μέσ. διζιέμ, δισιγιέμ 155, 158, 170, 191, 220, 227, 316, 341, 342, 350, 361, 374, 376, 383

δέντρα 68, 509, 510, 523, τοῦ – σκύψιμο 308

δεξιὸς 358, 360

δερε(ς) 138, 168, 169

δερίν 107

δερισινδῆ 195

δέσμα 22, 143, 350, 499, 503, – στὴν κοπριά 152, σὲ – τύλιγμα 350, – βοδιῶν 292

δεσματιῶνας 20, 22, 468

δέσφι 335

δεσπότης, δεσπότη 3, 76, 89, 133, 149, 257, 270, 414, 421, 431, 450, 482, τοῦ – τίτλος 3, 271, – ἄμοιβή 271, τοῦ – ἄραπους 272, ὁ –
κατὰ τῶν δώρων γάμου 209

δεστί 87

δετδοῦ, δετδᾶ 137, 138, 154, 251, 361, 385

δηλητήριο 310

δημόρονας 404

διαβατήριο 450

διάβολος, διάβολος, διάουλους, διάουλους 162, 350, 367, 368, 369, 376, 385, τοῦ – τζινίχ 342, – μεταμορφώσεις 368

διαζύγιο 414

διαθήκη 416

διακοπές σχολικὲς 181

διακόρευση νύφης 229

διανομή περιουσίας 415

διαπόμευση 420

διάπτοντες στὴ μαντική 358, 380

διβίτ 179

διβόλημα 473, 476

διβολίζου 473

διγκιλχόπ, τζιγκιλχόπ 522

δικαστήρια κρατικά 420

δικῆ 473

δικό (μου...) 45, 236

δικράνι, δεκράνι 463, 466, 468, 486, 487, 488

δικῶ, δικῶ. δικούμ 212, 218, 365

διλίτς 495

δίμιτο 115

δίνω, δίνου, δίνου, γίνου, προστ. δῶσ' 132, 156, 157, 207, 208, 211, 217, 254, 271, 285, 290, 298, 303, 307, 328, 362, 363, 365, 367, 394, 396, 400, 404, 405, 419, 480, 521, δῶτ' 132

διοίκηση σπιτιοῦ 393, τῆς τουρκικῆς – βα-
θμίδες 400

διοικητής 76

διπῆς 387

διπλό, διπλὸ 216, 217

διρῆμι 433

δισάκι 443, 494

δισαρί 372

δίδυμα, δίδυμον 142, 362
 διδύμα 285
 δίσκους 273, – στα κάλαντα 304, – ἐκκλησίας 436
 δίτρημα 212
 διφθερίτιδα 341
 δίχτυ 526
 διώροφα σπίτια 77, 78
 δοβά, δοβάζ 182, 187
 δογδούγου 195
 δοθίνας 341
 δολάχια 112, 150, 151
 δόντι, δόντζι 169, 170, 323, 342, 349, 353, 364, 466, – στο όνειρο 365, τών – τρίξιμο 167, δόντια άραιά 358
 dönm 432
 δόξα, δόξα 383, 474
 δοξάρα, δοξάρα, δεξάρα 110, 111, 446
 δοξάρι, δοξάρι 112, 443, 445, 447, 451, 453
 dds 325
 δόστανα 168
 δουβάρι 170, 364, δουβαρλαρι 310
 δουδούκι 313, 496
 δουλειās ανταλλαγή 429
 δουλεύου 258
 δομάν 160, 386
 δουρβάνι 87, 96, 493, 499, 500
 δουρβανίζου 499
 δουρεζί, δουραζί 116
 δουρέτσι 59, 258
 δούτια 104, 297
 δουτού 418
 δοχείου σπάσιμο 336
 δρεμόνι 468
 δρεπάνι, δερπάνι 465, 482
 δρόμος 227, 313
 δρωτισίλα 345
 δύο, δύο, δυό 44, 56, 84, 89, 217, 251, 258, 303, 376, 379, 400, 405, 432, 533, δύόμισι 303, δύο είκουσι 432
 δυπάρι 116
 δυπώνου 116
 δυσουρία 341
 δώδεκα, δώεκα, δώικα 48, 135, 163, 258, 291, 389, 432, 472, – άγιοι 290, – βατζελιού τπερι 315
 δώμα, δώμα 58, 170, 285, 378
 δώρα νονού 163, 308, 317, – άμοιβαία άρραβωνιασμένων 209, – στο γαμπρό 217, 221, – στη νύφη 207, 208, 209, 210, 211, 212, 218, 220, 221, 222, 304, 310, 320, 414, 513, – νύφης στους συγγενείς 142, 211, 230, – στο μωρό 159, – στον παπα 307, – καλάντων 298, 306, – πεθεράς 209, 222, 228, – στη συντέξα 228, 229, – στον τραγουδιστή 225
 ð 195, 209, 251, 318, 395
 ðbð(ε) 158, 366
 έβίβα 366

(è) γγόνια 217, 231
 έγκατάλειψη μωρού 337
 έγκοιμήσεις 265, 328, 351, 353
 έγκυος σε κηδεία 155
 (è)γώ, όγώ(να), ίγώ (ί)σύ, πληθ. ίμεις, ίδεϊτ 30, 46, 65, 109, 138, 183, 185, 192, 193, 209, 213, 214, 217, 236, 242, 258, 298, 323, 348, 363, 366, 367, 373, 395, 413, 525, 531, 533
 (εδώ) 'γού 65
 èdèr 417
 ειδωλοάτρες 310
 (ει)κόνα 279, τής – δου σπít' 68, – τεύρα 279, – τόπους 279
 είκόνες έκκλησιών 253, 263, 288, – σπιτιού 278, 279, – κούνημα 265, – στη λεχώνα 161, – στο νεκρό 234, τών – σήκωμα 302, 532
 είκονοστάσι 279, 389
 είλεος 342
 είμαι; (ει)μι, (ει)σι, (ει)νται, (ει)νι, 'ν', έν', έ', 'ναι, 'τον, 'ντι, ήτον, 'του, 12, 30, 44, 45, 48, 56, 99, 116, 137, 169, 192, 193, 209, 215, 216, 217, 227, 291, 298, 300, 301, 309, 315, 319, 320, 323, 349, 364, 365, 367, 369, 376, 379, 395, 404, 432, 438, 454, 473, 493, 534. Βλ. και τότεμι.
 είκουσι(ι) 132, 348, 432, – έννια 432, – τδί δέκα, έντεκα... 432
 ειρηνοδίκης 261
 είσπράχτορας 41, 439, 440,
 (έ)κατό 30, 196
 εκατοντάς 179, 432, – χιλιάς 179, 432, – μιλιόν 179, 432
 έκει, (è)τόα, 'τόσυ 138, 168, 233, 331
 έκει (=έκείνη), ίκεινους 94, 242, 324, 533, 534
 έκκλησάρισσα 404
 έκκλησία 401, 506, – ύπόγεια 32, – παλιά 34, 35, 247 κ.έ. – στο όνειρο 364, – στη μαγεία 336
 έκλογές 400
 έκταφη νεκρού 419
 έλαιόλαδο 58
 έλ γαδάρ 434
 έλευθερία κοριτσιών 201, 203
 έλευθερώνω 213
 έλια 99, – φάρμακο 332
 έλιμύπε 519
 έλμινθες 342
 έλνοσοία 235, 342, 535
 έλπίδα 217
 έμ 313
 έμετικό 344
 έμετός 332
 (è)μό(ν), έμέαρ 272, 359, 383, 413, 531
 έμπόριο 430
 (è)να 18, 36, 56, 94, 99, 100, 103, 112, 135, 137, 138, 155, 156, 157, 158, 163, 186, 189, 191, 193, 196, 209, 211, 213, 227, 234, 250, 251, 258, 271, 272, 279, 285, 297, 298, 299, 300, 306, 311, 312, 313, 320, 324, 325, 326, 337,

- 345, 347, 351, 354, 365, 366, 373, 374, 375, 376, 377, 379, 382, 386, 394, 400, 404, 405, 413, 432, 433, 477, 481, 483, 502, 524, 526, 531, 533
- ἐνὲμ 115
- ἐνενήντα πέντε 259
- ἐνέχυρο 418
- ἐννιά τοῦ Μάρτη 310, 311, 373
- ἐντερου, ἐντιρου 342
- ἐξάρθρωση 343
- ἐξαφτέρυγα 303, 306, 310
- ἐξι 221, 297, 472
- ἐξοδος ἀπὸ ὑπόγεια 53, 54
- ἐξυπνο(υ)ς 405
- ἐο! 367
- ἐπάνοδος ἱερῶν 21
- ἐπιβήτορας 491, 494
- ἐπιδρομεῖς 41
- ἐπιληψία 351
- ἐπιπλά σχολείου 172
- ἐπίπλωση σπιτιοῦ 81, 141
- ἐπισκέπτῃς σπιτιοῦ 359
- ἐπιτάφιος 316, 329, – θρήνος 316, τοῦ – λου-
λούδια 335
- ἐπιτροπὴ ἀπογραφῆς 533, – ἐκκλησίας 458, 532
- ἐπίτροπος 404
- ἐπόπτῃς 261
- ἐποπτικά μέσα διδασκαλίας 172
- ἐπώνυμα 396
- ἐρανεῖν 135
- ἐργαλεῖα γεωργικὰ 431
- ἐργάτ' 421, 436
- ἐργοδότῃς 457
- ἐρείπια ἐκκλησίας, σπιτιῶν 30, 32, 33, 36
- ἐρχαντα 373
- ἐρ(χ)οιμ, ἐριτι, ἐρεδι 30, 106, 109, 131, 137, 138, 156, 157, 160, 169, 170, 184, 192, 207, 212, 214, 217, 236, 240, 242, 249, 250, 290, 298, 302, 305, 306, 313, 336, 337, 367, 371, 374, 378, 384, 385, 386, 395, 404, 416, 438, 452, 457, 478, 525, 531, 533, 534, – στοῦ
γιαυτὸ μ' 494, – τὰ λερὰ τ' 157
- ἐδεκτοῖς 429, 436, 459
- ἐσχερὸν δεδεῖλ 439
- ἐδλίτῃ 146
- ἐτι 260
- ἐτοιμο(υ)ς 532
- ἐτδεία 169
- εὐαγγέλιον 329, τοῦ – κουλούρι 314, – σπὸν
ἀρρωστο 328, – σπὸν ὄνειρο 365, – σπὰ
τοῦρκικα 316
- εὐλο(γ)ημένους 215, 216, 271, 299, 300, 301
- εὐλογιὰ 343
- εὐλοῖα 217
- εὐνοῦχισμα 343, 502
- εὐποροὶ 442, 477
- εὐχή, εὐτὴ 161, 162, 217, 225, 237, 365, – σπὸν
νεκρὸ 238, – σπὰ ζωὰ 328
- ἐφημερίδα 62
- ἐφίδρωση 352
- ἐφτά, ὀφτά 259, 260, 288, 332, 344, 336, 337, 338, 345, 346, – σπὴ μαγεία 337, – φίδια
341, – ἀδέρφια 377
- ἐχου 48, 90, 94, 137, 193, 240, 241, 250, 258, 271, 299, 301, 305, 306, 314, 324, 351, 353, 354, 362, 365, 370, 371, 375, 376, 384, 396, 405, 457, 471, 472, 474, 488, 491, 526
- ἐχτιάρους 400, 404
- ἐχτίμηση ζημίας 420
- ἐψὲς 381
- ζαβακλὸν 384
- ζαβὸν 325
- ζαγκοῦ 445
- ζαῖφ 325
- ζαντώνου 234
- ζαπ 417
- ζάχαρη 17, 100, 103, 170, 209, 431, – φάρ-
μακο 347
- ζεβερεῖν 60, 67
- ζέγου 404, 460, 486
- ζενζερί 352
- ζένου 93, 159, 308, 493
- ζεντζιρ 519
- ζέστα, ζέστη(ς) 343, 372, 374, 476
- ζεστό 346
- ζευγάρι(ν) 258, 298, 299, 300, 301, – συντρο-
φικὸ 418
- ζευγὰς 282
- ζευγολοῖ, – λίτι, – λογιότι 299, 300, 302, 471
- ζε(υ)λί 470
- ζηλεύου 154
- ζημιὰ 162
- ζίλι 495
- ζίμι 183, 184
- ζινίχι 150
- ζιρλατζου 528
- ζὸμ 56
- ζορλὸν 225
- ζορμονῶ 138, 214
- ζουλούπ 387
- ζουρί 138
- ζυγαριὰ χατζήδων 287
- ζύγισμα ἀρρωστοῦ 337
- ζ(ο)υμάρι(ν) 94, 116, 117, 214, 282, 315, – φάρ-
μακο 341, με – χαλκάς 335
- ζύμωμα 116
- ζῶ 164, 239, 365
- ζῶα 121, τῶν – ἀγιασμός 307
- ζωέμποροι 17, 431, 502
- ζωμὶ 95, 505
- ζωνάρι(ν), ζουνάρι(ν) 108, 143, 146, 155, 167, 216, 231, 269, με – παιγνίδι 185
- ζώνη 217, – παντρεμένης 397
- ήλῖαση 343
- ήλικία ζευγαριοῦ 204
- ήλιος 341, 373, 374, τοῦ – ἀλώνι 375, – βασι-
λεμα 361, – ἐκλειψη 374. Βλ. καὶ ὀλιους.

ήλιόσπορος 104
ήφαιστειογενές έδαφος 10
ήφτου 307, 319. Βλ. καὶ γήφτου.

θαλασσινοὶ 267
θάνατος 232 κέ., - στὰ ξένα 240
θειάφι 355
θεῖος 225
θέλου 55, 303, 396
θεμέλιο 280
θεός, χε(γ)ός, χιός, χιογός, τέο 217, 221, 226, 232, 233, 239, 242, 272, 273, 299, 365, 366, τοῦ - πουλιά 485, - οὔρο 385
θησαυρὸς στὸ χῦτς 33
θρανία 172, 173, 174
θυμίαμα φάρμακο 341, - στὸ φυλαχτὸ 364
θύμιασμα ματιασμένου 338, 339
θυσία πετεινοῦ 280

ιβοῖχ 119
ιγκιλίστουζου 330
ἰδῶς 347, - λεχῶνας 159
ἰζ 324
ἰζά 394
ἰκίτδεκμέ 103
ἰκτερος 343
ἰλαρά 345
ἰλὲ 260
ἰμζάα 401
ἰνσάνο(υ)ς, ἰντσάν(ους) 132, 322, 376, 384
ἰντούρα 302
ἰῶα 193
ἰῶζου 352
ἰσαά 366
ἰσπανάχ 512
ἰσγιαλγία 345
ἰτζά 419, 480
ἰτιά 266, 509
ἰτολα 183
ἰτῶεῖ 372
ἰτσικα 312

καβάι 216
καβαλώνου 461, 501
καβούλ 260
καζάνι 82, 439, 450, - ρακιού 24, 103
καθαριότητα 118, 119, 305
κάθε, κάτε 44, 405
καθρέφτης στὴ λεχῶνα 162, - στὸ μάπιασμα 339, - στὸ πένθος 243
καίγουμε 190
καίζου 270
καϊμάκι 84, 93, 95, 207, 209, 226, 320, 498, - στὸ μνημόσυνο 241
καינוργιάζου 376
καιρὸς 311, 360, 377, τοῦ - ἀλλαγὴ 359, 360
κάκα 169, 258, 266, 394, 395
κακαμά(ς) 345
κακίτσα 214
κακλαῖζου 528

κακὸ 169, 382
κακοψυχῶ 154
καλαγκάθι 345
καλάι (=καλαθί) 93, 102, 312, 325, - καλάν- των 306
καλάμαι 300
καλαμάρι 226
καλάμι 114, 179, 417, 474
καλαμιά 479, 505
καλαμώτικα 297
καλαμπόκι φάρμακο 347, 350
κάλαντα, -νδα, -ντρα 297, 299, 301, 302, 306, - 'Αι Βασιλείου 297, - στὴν ξενιτιά 304-5, - Φάτων 306
καλέου 217, 219, 231, 250, 534
καλημέρα 365
καληνύχτα 365
καλησπέρα 365
καλικάντζαρος 308
καλίτσι 151
καλλιέργεια πρωτόγονη 42
καλὸ(ς) 99, 117, 157, 192, 279, 298, 299, 300, 301, 308, 309, 311, 315, 316, 319, 348, 349, 364, 365, 366, 371, 376, 393, 472, 473, 488
καλόγρια, καλόγρια 265, 272, 274, 289, 404, τῆς - τῶγιε 379, 380
καλορίζικα 207
καλουτδαίρ' 371
κάλτσες 108, 110, 114, 120, 211, 212
κάλτσιμα 457
καλτσοβελόνα 108
καλυμμαύκι 269
κάλφας, γάλφε σχολείου 173, 175, 177, 178
καλῶ 212
καλῶς ἦρτις 365, 456, - ὄρ'σες 406
καμαίνταρὸ(ς) 371, 473, 474, 481, 505
κάμαρα σπιτιοῦ 55, 56, 57, 422, 435
κάμαρα 56, 173, - γουσκουνιού 501
καμαρόπετρα 56
καματός, -τὰ(ς) 472, 473, 504
καμήλα, καμπήλι 126, 127, 278, 330, 331, 337, 355, τῆς - σκίτσο 311, - ραχοκοκαλιά 330, - καύκαλο 363, 388, 489, 511, 516, 528, - τζερ 519, - μαλλιὰ στὸ μάπιασμα 339, - τρίζες φυλαχτὸ 363
καμιζόλα γαμπροῦ 215, - παπᾶ 269
κάμου 106, 112, 222, 291, 366, 482, - ἀφτιλιά, νῆμα 112
καμπάνα 275, 314, 316, τῆς - χτύπημα στὸ νεκρὸ 235
κάμπια 523
καμπώνου 106, 192, 293, 416
κανάρ 520
κανάτ' 112
καένα 233
κανίδκι 228
κανναβάτσος 447, 451
καντηλάφτης, -νάφτισσα 288, 404
καντήλι 229, 274, 279, - ἐκκλησίας 403
κάπα 106, 142, 143, 203, 230, 250, 427, 443,

- 452, 455, 476, 485, 505, – παιγνίδι 187
 καπαννί 309
 κάπνη 8, 29, 60, 65, 70, 76, 77, 102, 124, 222, 227, 298, 306, 385
 καπνός 76, 103
 καπτικό 75
 καρά 460
 καραβάνι 126, 127, 388
 καράδασι 352
 καρανάξα 526
 καρνακόκκινου 116
 καρμέλα 17, 297
 καρμπακάρα 524
 καράτς 493
 καρμανλήδικη γραφή 178, 179, 417
 καρμπογιά φάρμακο 346
 κάρβουνο 90, – στο θυριατό 275
 καρβιάι 87
 καρέκλα 157
 καρι καρι 185, 188
 καργιά (= κοιλιά) 166, 303, 323, 326, 334, 347, 351, 353, 385
 καρναβάλια 311
 κάρο 48, 137
 καρούλι άργαλειού 116
 καρπούζι, -ιά 84, 97, 440, 471, 478, 481, 513
 καρπός (= σίκαλη) 437
 καρύι 169, 210, 297, 386, – φάρμακο 354, – στο όνειρο 365, – παιγνίδι 187, 196
 καρφι 462, – στο μάτιασμα 161, – στον τοίχο 319, – στο σταυροδρόμι – μαγεία 347, 350, 354
 καρφίτσα στη γιατρική 355
 κασίδα 345, 353
 κασμάς 361
 καταβάζου 125, 193
 καταβαίνου 137, 343, 373, 374, 376
 καταχ(ι)λει(δι) 464, 469
 κατακολλώ 192, 533
 κατακταία 109
 κατάρα 366
 καθαριζιέμι 266, 366
 καταφορεί 216
 καταφύγια 419
 καταχύσματα στο γάμο 222
 κατεφέ 511
 κατινίζου 475
 κατινό 354
 κατ'νου 323, – δου πρόσ'που 118
 κάτι φορεί, καταφορεί 216, 217
 κατόπ'σα 533
 κατράμι 355
 κατοψάρα 384
 κατοίκι 419, 429, 430, 490, 491, 492, 500, 528
 κατοικότριχα 116
 κατόμιάτου όπίτ' 62, 67
 κατόιν(ι) 55, 466
 κάτω, κάτ', κάτι 133, 135, 138, 168, 169, 190, 193, 209, 238, 266, 364, 382, 383, 385
 κατώφλι, κατέφλου, -φιο 58, – στο μάτιασμα 338, 358, 360
 κάτ'(ω) χερεμούλι 88
 καύσιμη ύλη 104, 105, 421, 430, – για το Πάσχα 313
 καφενείο 18, 82, 127, 128
 καφές, γαϊφέ, – σεδέ, – σεκερλή 103, 209, 411, 431, – φάρμακο 329, 351, 506
 κάφτου, κά(γ)ου 126, 276, 279, 332, 351, 366, 374, 376, 469, 476
 καχαρό 156, 288, 405, 426
 κάχο(υ)μι 99, 169, 183, 234, 308, 374, 524, 533
 καψημώνα 68
 καψίματα 313
 κάψιμο 345
 έεβοε 117, 337
 κεγερολερ 195
 έεγκερι 334, 511, 512
 έεδίχ, γκüdüχ 493
 έείφενίτσα 192, 193
 έεκλίτς 526
 έεκοút 514
 έέλ 325, 345, 353
 έελαγκι 522
 έέεροι, κελάρι, χιτάλαρι 12, 41, 65, 70, 72, 97, 499
 κελτέτι 461
 έεμεντζε 294
 έεμεσι 108, 146
 κεμπε 514
 κέντημα ρούχων 108
 κεντρι 300
 κεπενεκ 443, 452
 κεπέτς 92
 κεράσι, κερασιά 36, 209, 431
 κερατάρ 493
 κεραυνός 361, 382
 έερβάν, έερβεν 217, 379, – καβι 332
 κερβατζής, έερβετζής 379
 έερδουβεν 514
 κερήθρα 507, 508
 κερι, τόερι 89, 164, 180, 241, 270, 298, 299, 305, 306, 307, 309, 317, 330, 343, 355, 404, 508, – φάρμακο 327, 334, 341, – τιμή 436, – στο γάμο 212, – στην έκκλησία 278, – για τις ψυχές 243, – χατζήδων 286, – στον άγιασμο 306, – Φώτων 307, – στη εικόνα 308, – στον τάφο 241, 318, 320, – στο μάτιασμα 339. Βλ. καί τόερι.
 έέρχελε, κιάρχαλα 170
 έέρχελι 524
 κερχλίτσα 524
 κέρματα έκκλησίας 146, 280, κ. στη μαντική 359, – στον τάφο 239, – ντόπια 435
 κερνικότσα, κορνικότσα 511
 κερόπανο 334
 έερπέτσα 105
 έεριτόέν, έιαριτόέν 519
 έερχίνι, κιαρχίνι 90, 106, 493
 έές 487
 έεσές 93

- κετσές, κετδέ, κιατσά 82, 90, 102, 106, 107, 109, 110, 111, 118, 128, 133, 143, 394, 410, 426, 429, 436, 443, 444, 445, 449, 451, 452, 455, 472, 483, 485, 498 500, 501, τών - τέχνη 441 κέ.
- κετδέτσης 110, 442
κετδέλεδίζου 472
κετδέτσα 472
κετσούκα 82, 84, 95, - 'Αξενό 84
κεφάλι 131, - πλύσιμο 149. Βλ. και τσουφάλι.
κεφαλώνου 158
κηδεία στη μαγεία 336
κήλη 346
κηροπήγιο 275
κιαχίτσα, κέκίτσα, κέκίλια 153
κίλ 120, 517
κίλε, κίλατ 124, 421, 434, 435, 436, 471
κίλειδι 132
κίλιμι 106, 114, 116, 427, 501
κιμάς 293
κίμινο 343
κίνα, γ'νά, χινιά 218, 294
κιοπίτσι 334
κιορουν 195
κίος, τσίος 324, 433
κίιστρον 467
κίιστροελάζου 465
κίιστρον 60, 67
κίουφερε 507
κίιρις 326
κίριας 91, 242, 292, του - Τσερετόη 311. Βλ. και κρέας.
κίριχα 500
κίριπτι 89
κίριτλαίζου 326
κίριυος 384
κίισνειζου 528
κίιτίκα 457, 519
κίιτρινο μαντίλι 344
κίιτρινοπόδαρη κότα 344
κλαί(γ)ου 138, 167, 169, 236, 302, 339, 345, 531, 533
κλάνου 305, 308
κλάντζαρους 99, 523
κλάτς 168, 173, 180, 183, 233, 285, 297, 313, 316, 318, 322
κλάψιμα, κλάμα 206, 213, 225, 236, - στο νεκρό 236, - νύφης 213, - στη μαντική 359
κλειδαριά στο γάμο 220, 221
κλείνου 234
κλέφτης 227, 379, 408, 410
κλέφτου, κλέβου 107, 227, 379
κλεψιά 42, 421, 428, - στους κετσέδες 453, - χόρτου 490
κλήδονας 319
κλήμα 346, - στη μαγεία 337, - φάρμακο 346
κλήρος 400
κλητήρας 58
κλίμα 380, 381
κλίτος 263
- κλουχάρα, κλωχάρα 106, 111, 112, 274, 291, 478, - δώρο 210, της - σαίτα, κανάτ' 112
κλουχαρίζου, κλουφαρίζου, κλωχαρίζου 95, 316, 332, 338, 518
κλώσα 524
κλωστά 299
κλωστή 17, 109, 112
κλώχου, κλώνου 162, 238, 251, 290, 297, 313, 337, 375
κοδέκι 333
κοβίστρα 524
κόβου 115
κοιμοῦμαι, τδοιμοῦμι 75, 343, 345
κοινό φαγητό 320
κοινωνία 445, της - μεταφορά 233, - στο όνειρο 365
κοινωνίζου, κοινωνῶ 164, 228
κοιλιά άπλυτη φάρμακο 351
κοίταγμα πίσω 347
κοιτώ 218
κόκα 118
κόκαλον 324, 325, 337
κοκκάρι 112, 481
κοκκινικό 75
κόκκινο 160, 345, 349, 383, - στη μαγεία 332, 334, 350, - σύννεφο 375
κοκονάι, κοκονάρι 217, 360, 373
κοκονός 217, 373, 378, 524
κοκκύτης 346
κολάι γκελέ 482
κόλλα χαρτί 180, της - τιμή 436
κόλλ'φου 94, 241, 242, 243, 289, 305, 320, - για τὰ δόντια 169, 170, τών - πούλημα 310
κολῶ 117, 229, 251
κολόκα 515, 524
κολοκούθι, -ιά 97, 207, 305, 440, 471, 478, 481, 507, - στο νεκρό 242, - φάρμακο 341, 352
κολοκυθόσπορος φάρμακο 342, 353
κολόνες 'Αι Βασίλη 260
κολοπίστρα 98
κόλους 169, 325, 466, - άξιναριού 467
κομήτης 380
κόμμα 100, 250, 285, 315, 373, 385, 415, 471, 473, 475, 482
κομμάτ', κουμμάτ' 299, 302
κομπολόγι χατζή 286, - νεκρού 239
κόμπους 324, 474, - στη μαγεία 342
κονί(δι) 520
κονιάκ 178
κονιάρ(ης) 520
κοντά, κοντά 137, 138 184, 185, 266, 358
κοντάρι 374, - στο τζουρούτ 198
κοντεύου 383
κοντό 133, 271
κοντυλοφόρος 226
κοντυλῶ 350
κονώνου 58, 93, 99, 241, 385, 493
κοπάν 457
κόπανους 92, 94, 443, 446, 451, 452, 455
κοπ(ι)ριά 68, 131, 389, 503, - καύσιμη ὕλη

- 104, 105, με – ζύγισμα 337
 ἄδρ 480
 κοράκα 515
 κόρακας 527
 κόρδα 445, 446
 κόρη 521, 539
 κορίττι 100, 137, 164, 208, 209, 217, 285, 322, 336, 394, 395, 398, 457, 525, – στὸν τοκετὸ 156, – στὸ σχολεῖο 174, – ὁ ἥλιος 375
 κορχότι 84, 88, 91, 93, 94, 96, 98, 101, 106, 426, 482
 κορνικότσα 98, 210
 κορόκα 325, 367, 500
 κορπένι 342
 κορτσάλαχους, – λούκα 199, 526
 κορόνα γράμματα 190
 κορφὴ κεφαλίου 358
 κοσὰ 325
 κοσαγγού, κουδαγγού, κῦσαγγού 77, 192, 375
 κόδκινου 222, 300, 302, 408, 468, 489, 533, – ἄσφρὸ 468, – ψελίτσικου 468, – στή μαγεία 337, 339, 348
 κόσμους 233, 286, 301, 336, 379, 382
 κοδπέντι 348
 κῶστὲ 160
 κοῦς, κῶς 346, 522
 κότα 210, 227, 408, 527, τῆς – κοπριά φάρμακο 352, – μαύρη φάρμακο 327, 350, – κράξιμο 358, 362, – κόκαλο 359
 κοτόπουλο 419
 κῶτς 324
 κοτσά, κοτσάι 299, 302, 345
 κοτὼι 375
 κῶτῆλου 34, 182, 183, 185, 186, 187
 κῶτσους 192
 κουβαλῶ 258
 κουβάρι 112, 113, 116
 κουβαρίστρα 17
 κούβρουτς 232
 κουδούνι στὸ πένθος 243, – στὰ κάλαντα 298
 κούιουρουκλου ἄστρου 380
 κουκιά 300
 κούκλα 184
 κουκῶνα 299
 κουκουβάγια 366, 377, 387, 525, – στή μαντική 358, 362
 κουκούι 389
 κουλάτς 158
 κούλαφ 149
 κουλούκα 67
 κ(ου)λούρι 67, 99, 288, 482, 507, 508
 κ'λουρόπου, κουρ'λόπου, κουρ'λόπου 274, 288, 289, 300, 302, 314, 315, 426
 κούμεσι 65, 521
 κουμεσῶνα 68
 κουμνι 82, 83, 84, 87, 91, 96, 98, 101, 329, 499
 κουμπάρος 225
 κουμπιού ράψιμο 361
 κουμπουρά, κουμπουριά 212, 327
 κουνάβι 522
 κουνούπι 342
 κούπα 329, – ἀλαί 227, 325, – τὰ ντέφια 220
 κουπανίζου 87, 94, 376
 κουπεὲ τῶβιρ 260
 κουρδαγού 341, 344, 346, 347
 κουρέλια σὲ ὄρφανὸ 312, – στὸ μάτιασμα 338, – κρέμασμα 264, 340
 κούρεμα ζώων 110, 420, 497, 498, – ἀνθρώπων 153
 κούρα 107, 110, 119, 138, 166, 278, 397, 413, 421, 425, 427, 445, 451, 456, 477, 490, 498
 κουρκουβάττι 510
 κουρλο(μ)πίστ(ρ)α 154, 511
 κούρτιμα 457
 κουρφῶς 230
 κουτάλι 100, 225, – στὸ χορὸ 134, 212
 κούτουκ 82, 92, 399
 κουταί, κουτῆι 189, 415
 κουτσὸ (παιγν.) 184
 κουτσούι 182, 191
 κουφὸ 325
 κουφόπετρα 152
 κῶφτὲ 100
 κόφτου 90, 131, 153, 158, 169, 209, 236, 269, 299, 302, 311, 325, 366, 367, 475, 493, 526, – τυρὶ 95, – δοῦ φῶαχ 166, – λόγος 208
 κοχύλια στὰ μαλλιά 150, – φυλαχτὸ 363
 κόψιμο (ἄρρ.) 347
 κῶρῶν 217, 299, 300, 301, 360, 373, 528
 κραμπολάχανο φάρμακο 351
 κρασί 17, 90, 91, 101, 102, 103, 131, 207, 221, 226, 227, 238, 279, 305, 319, 407, 411, 440, – στὸ μνημόσυνο 241, 243, 337, – φάρμακο 346, 349
 κρασ(χι)όπα, κρασόπα 300, 302
 κρατῶ 93, 520
 κρέας 91, 92, 238, 277, 311, 434, 503, – γιὰ τίς ψυχές 243, – τιμὴ 436. Βλ. καὶ κῆριάς
 κρεμμύδι, κρομμύ' 30, 58, 95, 98, 99, 100, 131, 311, 344, 443, 473, 480, 481, 523, – φάρμακο 334, 341, 346, 349, 350, – φλούδα 314
 κρεμῶ 225, 227
 κρεῦου 164, 182, 272, 282, 323, 324, 337, 375
 κριάρι 186, 528
 κριθαράκι 347
 κριθάρι, κ'θάρ', κ'σάρ' 311, 430, 474, 476, 477, 478, 481, 482, 487, 488, 503, – φάρμακο 343, – στή μαγεία 337
 κῆριματα 162, 240
 κῆρῶι 374, 474
 κῆρούγου, ἄρρ. δῶκα 109, 138, 157, 162, 169, 193, 275, 279, 294, 302, 314, 320, 324, 329, 333, 338, 343, 370, 374, 389, 396, 473, 475, 481, 495, – ψυδῆ 232, – νιῶ 319, – ταχτά, κάμπανα 316
 κῆρούσιμα 473, 475
 κῆρύβου 275
 κρύο 87, – τοῦ Μάρτη 372
 κρυολόγημα 330
 κρυπτοχριστιανοὶ 269

- κρύσταλλα χιονιού 388
 κρυφὰ μαθήματα 177
 κρυφὸ στή μαγεία 332, 336
 κρύψιμο ρούχων στή λύσσα 347
 κτηνοτροφία 490, 539
 κυβὶ 432
 κύκλος 382, – στὸ παιγνίδι 184, 190, – μαγι-
 κὸς 161, 274
 κυλιντήρι, κυλιντούρ' 58, 82. Βλ. καὶ γκυλιν-
 τήρι.
 κυλιντηρὸ χτέρ' 58
 κυλῶ 454
 κυνόστομο 433
 Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ 278, 478, 527
 κυριώνου, κυριώνου 183, 192, 372
 κυψέλη 58, 428, 506, 507, – δῶρο 217
 κῆμεις 68. Βλ. καὶ κουμέσι.
 κῆντζῦα, τῆντζῦα 114
 κω(γ)ιώνι 297, 368, 495, 519

 λάβους, λάγους, λάους 83, 84, 88, 92, 394, 463,
 465
 λάβρα 276
 λα(γ)ήνι, λαγάνι 22, 83, 87, 385, 389, τοῦ –
 τόπους 87
 λαγὸς 160, 170, 522
 λά(δ)ι 61, 84, 95, 122, 126, 156, 278, 290, 302,
 340, 355, 433, 478, λαῖσθ' μοῦτ' 98, λάδι
 στὸ μωρὸ 158, – φάρμακο 333, 334, 341, –
 στὸ μάτιασμα 339, τοῦ – τῆράτ' 279
 λαθρέμποροι καπνοῦ 76, 409
 λαίμος 275, 506
 λακκί, λατδί, 21, 69, 94, 119, 125, 132, 283, 503
 λαλάτ' 99
 λάλημα 337, 339
 λαλῶ 299, 300, 346, 384, 385
 λάμνου 298, 299, 300, 301, 310, 473, 474, 476
 λάμπα πετρελαίου 61, 62
 λαμπάδα στή νύφη 210, – γαμπροῦ 220, 223,
 – στὸ νεκρὸ 234, – Φώτων 306, – σὲ κέ-
 ρατο ζῶων 307
 λανάρι 110
 λάπαθο 512
 λάπος 95
 λάδιμα 473, 478
 λάσπη 118, 127, – φάρμακο 340, 523
 λαφρὸν 107, 384
 λα(χ)αίνου 161, 220, 337, 361, 383, 433
 λάχανο 84, 97
 λαχανικά 434, 440
 λαχαν' μῦτα 511
 λαχνίσματα 182 κ.έ.
 λαχταρῶ 312
 λάχτημα 451, 452
 λαχτύλι, βλ. δα –
 λαχτῶ 221, 454, 528
 λεγένι 82
 λεγκέρι 83
 λέ(γ)ου 30, 94, 100, 135, 137, 162, 183, 191, 193,
 209, 213, 215, 217, 236, 250, 251, 258, 297,
 298, 309, 365, 370, 379, 404, 485, 524, 525,
 527
 λειρὶ 524
 λεισόνια, λειχήνα 347
 λειτουργία 274, – βασιλική 274, – 'Αι Χρυσό-
 στομου 274. Βλ. καὶ λουτρογιά
 λείψανο (ιερὸ) 270
 λελέκι 30, 372, τοῦ – ἄβγδ φάρμακο 352
 λέπρου 325, 522
 λερὸ (=νερὸ) 69, 87, 99, 156, 162, 164, 193,
 227, 233, 307, 325, 336, 340, 345, 347, 360,
 375, 433, 477, 499, 533, κόπαν τὰ – 157. Βλ.
 καὶ νερό.
 λερωτὸ 94
 λεῦκα 125, 509
 λεχώνα 160, 161, 162, 164. Βλ. καὶ λοχούσα.
 ληνὸς 23, ληνοῖσθ' γουβί, – πλεφρὸ 102
 ληξιαρχικά βιβλία 399
 ληστὲς 41, 132, 210
 λιάρ 501
 λιαρὸς 323
 λιαρώνου 190, 273, 290, 316, 322, 328, 342,
 345
 λιβάνι 236, – χατζήδων 286
 λίβας 383, 384, 385
 λί(γ)ου 61, 166, 222, 322, 337, 345, 350, 351,
 360, 366, 381, 460, 472, 475, 482
 λιγούτσικο 248
 λιθάρι 187. Βλ. χτάρ'.
 λιθολατρία 263
 λινάρόσπορος 327, 330
 λίπανση 472
 λιπαντὲ 143
 λιποθυμία 347
 λίπος 91,
 λιποτάχτης 41
 λίρα 207, 435, 436, 438, 444
 λιρώνου 335
 λιτανεία 253, 280, 281, 286, 383, 387
 λίτρα 102, 293, 431, 433, 435
 λιχουδιὰ 393
 λιψασμένο 41
 λιψανίδου 323
 λιώνου 372
 λό(γ)ος 135, 208, 239
 λόμα 55, 266, 272, 471
 λονί 87
 λόξυγγας στή μαντική 358
 λόρους 367
 λούβα 394, – μ' δοῦ σπίτ' 62, 68, 73
 λουβούρι 495
 λούζω 153, 336, 354, 534
 λουκούμι 17, 178
 λουλούδια 313, – στὸ νεκρὸ 236, – στὸν τάφο
 242, – στήν ἐκκλησία 290
 λούσιμο λεχώνας 162
 λουτρογιά, λουτρογ(γ)ιά 16, 273, 288, 321,
 426, τῆς – κόλλ' φα 289. Βλ. καὶ λειτουργία.
 λοχούσα 159, 294. Βλ. καὶ λεχώνα.

λύκους 169, 192, 251, 348, 519, 521, 522, τοῦ –
δέσιμο 362, 363, λυκοῦ κρομμύ' 515, – του-
μάτι 512
λύνου, λύξου 137, 139, 221, 316, 362, 375, 385,
389, 460
λύσσα 347, 348
λυθάζου 348, λυσσασμένου κρέας φάρμακο
348
λυθάρ' 348
λώρος 158

μαγαζιά 17, 430
μα(γ)αρίζου 168
μάγγανοι 17, 122, 123, 124, 125, 126, 429, 435,
436, τοῦ – δότι 125
μαγεία 331, 362 κ.έ.
μαγειρεῖον 180
μαγειρέματος τρόποι 100, 101
μάγειρος 180
μα(γ)ιά 93, 498
μά(γ)ια 362
μαγιαλαῖζου 362
μαγιασίλι 510
μαγιασιλία 348
μάγισσα 221
μαγκάλι 90
μαγλατάρια 299, 300, 302
μαδάλ 60, 67, 71 τοῦ – κλειδί 67
μαδέου, μάξου, μέσ. μαζευνίεμι 126, 189, 314,
332, 367, 477, 493
μαζί 47, 313, 463, 469
μαζί ἀμαξίου 193, 194, 470
μαζρά 114, 115
μαθήματα γλωσσικά 178
μαθητής 328, – βοσκός 494, μαθητῶν ἀρι-
θμός 172, 173
μαῖζου 480
μάιμα 482
μαῖμου 155
μαίνου (=μπαινῶ) ἄορ. σέμα 137, 185, 193,
250, 346
μαῖντανός 510
μάκαρα 116, 186, 187, 324
μακαρίζου 232, 239, 305, 365
μακάριος 178
μακοῦφ παρασι 280, – τοῦ 'Αι Βασίλη 303
μακρά 48, 214
μάκρους 56
μακρὸν 133, 432
μᾶλ 365
μᾶλαγμα 487
μαλάτς 417, 473
μαλαχίωνα 66, 105
μαλαχτά 66, 76, 77, 105, 314, 337
μαλλιά 110, 139, 354, 410, 416, 434, 436, 450,
454, 455, 478, 492, 497, – πρώτης κουράς
360, τῶν – πλέξιμο 141, – φάρμακο 352
μάμα 179
μαμὰ 312
μαμμή 161, 162

μάννα 138, 139, 183, 209, 213, 214, 250, 302, 359,
367, 374, 375, 394, 487, 501, 531, – μελισ-
σῶν 507
μανάλι 272, 278, 290, 508, – στοῦ χατζή 236
μαν(ι)τάρι 512
μάντεμα καιροῦ 376
μαντική 356, 360, 377
μαντίλι 116, 147, 148, 212, 221, 431, τοῦ – δέ-
σιμο 148, – στοῦ χορὸ 136, – στὸν ἐτοιμο-
θάνατο 233, 234
μαντοῦ 93, 94
μαξιλάρι 106
μαραμο(υ)ριάξου 325, 348
μαργαριτάρι 140, μαγλατάρι 299
μάραμα 30
μαρούλι 510
μαδ(ι)ά 88, 376
μασαβὰ(ς) 341
μάδαλαχ 340
μασκαράς 311
μασοῦρι 114, 115
μαστάρι 493
μαστήρα 170, 323
μάστιχα, μαστίχα 431, 511, 512, 516
μάστορης 55, 214, 225, 436, – μπαμπακιοῦ 111
μαστοράπας 21, 22, 82, 84, 88, 90, 106
μάτι 59, 106, 159, 191, 192, 220, 234, 290, 293,
323, 325, 337, 340, 348, 366, 367, 384, 534,
τοῦ – τζινί(χ)ι 165, 349, – κοιλιὰ 323, –
παίξιμο 359, 360, – πόνεμα 348, – = μάτι-
σμα 161
ματιάξου 337
μαυρά(δ)ι, μαυρίδι 376, 515
μαυρίζου 375
μαυρόιμα 376
μαῦρο(υ)ς 138, 302, 341, 454, 495, – πουλί 527,
μαῦρο στοῦ πένθος 243, μαῦρη κότα
φάρμακο 342
μαυτὸ (μ', σ'..) 159, 231
μαφτίζου 163, 276, 279
μάφτιση, μαφτίσι 163, 365, 369
μαθαίνου, μαχάινου 208, 234, 365
μαχαίρι 143, 161, 227, – στη λεχώνα 161
μαχαλὰς 18, 44, 405
μέ (= μή) 214
μέ(γ)α, μεγάλο 90, 94, 267, 320, 324, 325, 384,
393, 395, 414, 433, 491, 493, – δοῦ σπίτ' 68,
72, 73, – ἑώρα 261, 273
μεγαλώνου 166, 373, 375, 376
μεγλείζου 528
μεγμέρ 115
μεδενίτικο 152
μεζωρίχια 23
μέθη 349. βλ. καὶ μεῦζου.
μεκούπ 115
μέλα 350
μελάνι γραφῆς 179
μέλι 93, 103, 177, 291, 314, 352, 508, – φάρ-
μακο 334, 341, 353
μέλισσα ἄγρια 523

- μελίσει 384, 507, τοῦ - ἀγκάχ' 507, - ἑτεῖς 506, - παιγνίδι 183, 184
 μελὸ 324, 329, 361
 μέρα 116, 135, 157, 242, 272, 281, 291, 297, 300, 302, 348, 373, 375, 377, 383, 483
 μεράζου 243, 292
 μερῆς 45
 μερεῦου 43
 μεριά 265
 μεροκάματο 57, 429, 435
 μερόνυχτο 372
 μέρο(ς) 213, 279
 μέσ(α) 135, 137, 154, 155, 157, 193, 216, 217, 324, 336, 340, 379, 475
 μεσαριφι 260
 μεῖλ 192
 μέση 99, 193, 216, 376, 385, 475, 524, τῆς - κόκαλο 325, - πέσιμο 345, - σφίξιμο 352, - χτύπημα 382
 μεσνὸ, μεσνὸν 113, 118, 323, 324
 μεσόφρυδο 344
 μέστια 151
 μετάδοση 278
 μεταλλεία 257
 μεταλλίκι 435, 436
 μετάνοια 208, 221, 278, - νύφης 207
 μετανοιζέμι 276
 μετάξια 299, 300, 302
 μέταπο 323
 μέτερου 217
 μετζίτι 133, 205, 418, 435, 436
 μέτι 142, 144, 159, 211, 213, 316, 360, 415
 μέτικε 192
 μέτρα 299, 432
 μέτρος 300
 μεῦζου 200, 349
 μεχλίεμι 327
 μῆ, μὲ(ν) 102, 156, 157, 169, 209, 217, 220, 234, 336, 525
 μῆλα 97, 169, 210, 213, 298, 431, τοῦ μηλιοῦ χάπια 97, 98, μῆλα δῶρο 306, - φάρμακο 333
 μήνα(ς) 372, 533, μηνῶν μάλωμα 372, - κλεψία 372
 μηστεύου 277
 μηῦτικό 457
 μητριὰ 395
 μὶ (= μὲ) 48, 56, 58, 77, 93, 94, 95, 99, 102, 105, 110, 116, 156, 157, 158, 182, 192, 193, 200, 213, 214, 219, 249, 250, 251, 258, 272, 306, 307, 323, 324, 325, 326, 330, 332, 337, 343, 345, 357, 365, 368, 377, 385, 419, 433, 468, 472, 480, 487, 498, 533, 534
 μὶ (τουρκ.μὶ) 182, 192, 193, 323
 μιὰ 324
 μισαλαῖζου 528
 μίγω 137
 μικρέμποροι 17, 297, 442
 μικρὸ 169, 324, 373, 384, 395, 433, 493
 μικρυνίδου 373, 375
 μιλίονι 377
 μιλῶ 209, 231, 377
 μιράβ 402
 μιδαρλαντίζου 214
 μισαφίρης 297, μισαφίρ ὁδὰ 76
 μισιακὰ χωράφια 480
 μιδίι 323
 μισὸ 324, 373 (τὸ 'μ'σου)
 μισόρ'πο(ν) 434, 435, 436
 μιδτερός 204
 μιτάρι 114
 μίτριπους, μίτρουπους 272, 302, 303, 404
 μνήματα 15, 240, 241, 242, 316, - παλιὰ 31, στὰ - πλῆσιμο ἄρρωστου 335, 336
 μνημόσυνο, μομόσυνο 240, 241, 242, 243
 μοίρα 415, 416, 448
 μοιράζου, μεράζου 169, 212, 274, 415
 μοιρασὶὰ κρέατος 292, - μαλλιών 293, - μούστου 102
 μοιρέσ' 349
 μοιρολόγι 235, 236
 μολύβι 327, 396, 437, - γραφῆς 179, 180, - στὶς κολόνες 'Αι Βλάση 260, - στὸ μάτι-ασμα 340
 μὸν 190, 525. Βλ. καὶ (ἐ)μό(ν).
 μονὰς 179, - χιλιάς 179, 432, - μιλίον 179, 432, - μυριάς 179, 432
 μοναστήρι 264, 266
 μονεύου 320
 μόνο(ν) 214, 277
 μονώροφα σπίτια 12
 μορμόρι 239, 290, 320, 335, 336, τοῦ - χτάρ' 241, - χαρτί 242
 μορτ 187
 μοσχάρι 354, - παρδαλὸ 369, - δῶρο 217
 μούγια, - σκυλιοῦ, - πράδινου, - ἀλογου, - βοῖου 520
 μουδούρης 295, 399, 400, 401, 531
 μούκα 90, 126
 μούκσαν 379
 μουλάρι 459
 μουλίτσα 469, 515
 μουλώνου 170, 191, 230, 315
 μουλώτικα 191, 192
 μουμλάρ 195
 μούντζα 520
 μουντζούρα τεγανιοῦ 165
 μούντζωμα 420
 μοῦρα 17, 128, 431
 μουρμούττι 477, 520, 521
 μουσαβὰ(ς) 343
 μουσκά 165, 338, 339, 364
 μουσκάρι 502
 μουσκαρίτσια 312
 μουδλούχα 69, 82, 87, 88
 μουσσὸν 433, 434
 μουσσούρι 128
 μουσταλευριά 103
 μουστός 24, 100, 103, 433
 μουφῆς 455

μουχόπουρου χιμόπουρου 371, 375, 472, 473
 μουχουπωρ'νὸ 473
 μουχούρι 274, 288, 402, 489
 μουχουρλαίζου 489
 μουχουρτζής 488, 489
 μουχτάρης 400, 401, 439, 457, τοῦ – καθή-
 κοντα 401
 μου(χ)ώνου 240, 336, 454
 μπαά 132
 μπαγάσταλαγας 199
 μπαγουλδὰχ 167
 μπαζλαμάια 99
 μπαϊράμι 431
 μπαϊράχι στὸ γάμο 219
 μπακάλης 477, τοῦ – δεφτέρει 419
 μπαλάμη 324
 μπάλωμα ρούχων 291
 μπαμπάκι 110, 111, 112, 334, 410, 443, – στὴ
 γιатриκή 333, τοῦ – γνέσιμο 113
 μπαούλου ἀνοιγμα ἀπὸ λεχώνα 162
 μπαρούτι 464, 502
 μπαρτλάκα, πατλάκα, παρτλάκα 522
 μπαδὰ(ς) 65, 169, 214, 221, 504
 μπασκου 446, 447
 μπαδκουσάια, μπαδκουσαγοῦδια 146
 μπαδλαδῶ, μπαδλαίζου (=ἀρχίζω) 183, 474
 μπαστούνι 'Αι Βασίλη 259, – στὸ νεκρὸ 236
 μπατζανὰχ 395
 μπατζὰχ 159, 324
 μπατ'σαν 384
 μπαχαρικὰ 92
 μπαχράδι 307
 μπαχτσὰς 70
 μπαχτσίσι 208, 217
 μπέξι 325
 μπεζιργαγῦ 126
 μπέης 410
 μπεκμέξι 100, 228
 μπέλ γκιαμου 325
 μπελείζου 214
 μπερκετί 488
 μπέρτσι 99
 μπιριντζι πῦντς 95
 μπι(ζ)ελέκο(υ)ς, 486, 520
 μπινίσι 216
 μπίρ 217
 μπιρτζιρτζίνα 529
 μπιτούν 376
 μπογιές 17, 150, 314, 431
 μπόερτα μπόόρτα μπόόρτα 108, 150, 212
 μπόζο 460
 μπόι 272, 433
 μπόκτω, ἄορ. γ' μπόχσεν, μπούχσεν 112, 135,
 384
 μπόλιασμα 343
 μπορτὰ 386
 μπορῶ 19, 350, 520
 μποστάνια 97, 274, 384, 478
 μπουλαντῶ 383
 μπῦμπῦ 218, – νύφης 227

μπουρανίς 101
 μπῦργῦrdίζου 528
 μπουρκανίζου 528
 μπουρτῶαλούκα 512
 μπροστὰ 232
 μυαλὸ ζῶων 361
 μῦλος 335, – μάγγανου 124, – Χατζή Γιορδάν' 137
 μυρίζου 348, 476
 μύρο 275
 μῦτα 285, 323, 349, τῆς – τυρπὶ 323
 μυτερεῦου 311
 μῦχρὰ 523
 μωρὸ ἀβάφτιστο 162, – νεκρὸ 162, τοῦ –
 κούρεμα 170, – σὲ κηδεῖα 237, – στὸ χω-
 ράφι 483
 νά, νό, 'α 45, 239, 243, 272, 337
 νὰ (= θὰ) 376
 νάβλᾶ 323
 ναγκυριώνας, νεγκυριώνας 384, 440, 472, 473,
 475, 480, 481
 ναγούλα 359, 375, 376
 ναζιλίαι 135
 ναίκα 132, 135, 313, 320, 322, 348, 358, 394,
 395, 477. Βλ. καὶ γυναίκα.
 νάια 275
 ναμάζι 35, 407
 νανάρα 110
 νάνοιξη, νένοιξη 371, 460
 νανού 166, 167, 264
 ναργίλες 88, 104, 128
 νάοηκα 262, 273
 ναυλή, ναυιλιά, νευλή 60, 68, 72, 225, 319
 ναχείλα 323
 ναχέλ', ναέλ' προβάτ', χτηνοῦ, βοῖοῦ 491
 -νδος 25
 νεκκληθὰ, κιλτσὰ 45, 220, 258, 265, 266, 271,
 273, 275, 277, 279, 320, 368, 531
 νεκλείρι 463, 466, 487
 νεκρικὸ στὸν ἀδεξιμιὸ 163
 νεκροκεφαλὴ στὴ λιτανεία 283, 284
 νεκροταφεῖο 23, 163, 252
 νένε 394
 νεξέ 323
 νεκροῦ ἐκφορὰ 235, 236, 237, – σαγονιοῦ δέ-
 σιμο 234, – λιώσιμο 240, νεκρῶν ἡμέρα
 305, 320, – μάτια ἀνοιχτὰ 358
 νεξερῶ 330
 νεοσαγορασμένο ζῶο 360
 νεογέννητου πέταμα 364
 νέος 277
 νεραίδα 31, 370
 νερὸ 4, 19, 33, 35, 50, 90, 132, 333, 353, 502,
 505, – ἀμίλητο 336, – διαβασμένο 161, –
 στὴ μεταφορὰ νεκροῦ 240, – στὴν παρά-
 κληση 280, – στὴ λιτανεία 283, – στὸ δάγ-
 καμα 340, – τοῦ σύννεφου 383, – στὸν
 τάφο 239, – στὸ παπούτσι 156, – μὲ τὸ
 τσαρούχι 156, – Λίμνας 120, νεροῦ ἐλ-
 λειψη 41, – ἀτμός 352, – πάγωμα 122, ὄχι

- στο νέο ζευγάρι 229. Βλ. καὶ λερό.
 νερόμυλοι 4, 18, 121, 122, 498, τοῦ - νερό στη
 γιατρική 335
 νεστέρι 333
 νευρόπονος 349
 νεφαλός, νιφαλός 158, 333, 433
 νήμα 112, 114, 431, 440, 441
 νηστεία 277, 310, 311, - ζώων στη λιτανεία
 283, - μωροῦ 159
 νηστήσιμα 305
 νίγομαι, νίομαι, νίγομι, νίουμι, νίεμαι, νί-
 σκουμι 93, 94, 95, 117, 126, 132, 162, 169,
 203, 214, 239, 250, 266, 281, 311, 349, 367,
 373, 376, 384, 460, 472, 473, 477, 534. Βλ.
 καὶ γίνεται.
 νιοπάντρων κοινωνία 276
 νιοση 366
 νιδά, νιδκιά, 91, νιδτιά 91, 99, 164, 276, 314,
 319, 321, 325, 351, 370, 382, 475
 νονά, νονός 163, 164, 215, 219, 358
 νοτιάς 385, 389
 νουματίζουμι 249
 νουοῖ 195
 νουντζά 156, 433, 435, 524 - μικρό 435
 ντάμα 99, 100, 313
 ντασάχια 384
 ντέρι 134, 207, 220, 223, 225
 ντίγκ 110
 ντίζου 460
 ντίγγάνους 169
 ντζινίχ 323
 ντζίλκα 99
 ντολμάς 97
 ντόντζι 99
 ντύσιμο 407, - όμοιόμορφο 110, 144, 145, -
 άντρικό 141, 142, 143, - γυναικείο 144,
 145, 146, - διαφορετικό 202, - παντρεμέ-
 νης 231
 ντύζανια 217
 νύν 301
 νύφη 36, 154, 184, 193, 211, 223, 225, 227, 251,
 266, 322, 393, 395, - μέγα 395, νυφιοῦ d'
 άλλα 148, νυφιοῦ τσουφάλ' 148, νύφης
 αγορά 202, 414, - ηλικία 202, 204, 206, -
 άπαγωγή 205, 209, - πρόσωπο σκεπα-
 σμένο 230, - άλογο, γαϊδούρι, κάρο 219, -
 κλάψιμο 230, - ντύσιμο 217, 218, 219, - σε
 άλλο χωριό 219, 414, νύφης συμπερι-
 φορά 230, 231, 398, τής - δέντρο 266
 νυφίτσα 370
 νυφιώτ' 147, 398
 νύχι 324, 462, 501, - στη μαγεία 342
 νύχτα 297, 373, 379, 474, - στη μαγεία 336, τής
 - γκολτζής 403
 νυχτερίδα στη μαγεία 362
 νυχτοφύλακας 403
 ξανά 240, 299
 ξεβαίνου, άόρ. ξέβα, 133, 191, 229, 234, 250,
 266, 273, 324, 343, 371, 374, 376, 377, 379,
 383, 472, 525, 532, 533
 ξεβάνου, ξεβάλλου 169, 258, 349, 460, 475
 ξένοι στο χωριό 295, 296
 ξερό 299, 349, 474
 ξερώνου 94, 120, 158
 ξέσκεπο πρόσωπο κοριτσιών 231
 ξεύρου 30, 46, 120, 372
 ξεφτέρι 273
 ξεψύχημα 233, 234
 ξηρασία 386
 ξίγκλα 115
 ξίδι, όξί(δι) 200, 279, 343, 351, - φάρμακο 343,
 351
 ξιφτιριά 165
 ξοβοτό 96, 97
 ξυλιώνας 94, 166
 ξύλου 104, 190, 227, 396
 ξύνου 117
 ξυπνώ 217
 ξουράφι 153, 344
 ξούριμα 153
 ξουρίζου 153
 ξυραφίξ στη γιατρική 343
 ξύστρου 468
 όβγδ 285, 298, 389, τοῦ - σέλφου, κορόκα,
 μεσ'νού, άλχ'νό, άσπράδα 524. Βλ. καὶ
 άβγό.
 όβγσά 524
 όγδομάδα, όγδουμάδα, γδουμάδα 313, 371, 533
 όγσλ 507
 όγουροῦ 359, 360
 όγουροσού 359
 όδάς 17, 59, 61, 70, 73, 75, 103, 119, 176, 177,
 296, 400, 401, 431, 488, 492, - προφήτη
 'Ηλία 253
 όδοντοφυΐα 349
 οίκο(γ)ένεια 44
 όιμα 137, 169, 349. Βλ. καὶ αίμα.
 όκά 227, 433
 όκτσέ 463, 464
 όλιους 94, 343, 374, 375, 476. Βλ. καὶ ήλιος.
 όλκους 341
 όλοτζου 366
 όλου(ς) 301, 475
 όλοῦμ 365
 όλοῦρ 195
 όμελέτα 226, - στο μνημόσυνο 241
 όμίχλη 384
 όμογάλακτοι 415
 όμουρ 365
 όμπρό 169, 234, 279, 297, 298, 317, 322, 337,
 360, 361, 373, 389
 όνειρο 364
 όνο(υ)μα 216, 365, 457, - βαφτιστικό 164, 165,
 - άγίου στο μωρό 164, όνοματιού χαρτί
 243, 289, 306
 όνουμα (= όραμα) βλ. όρουμα.
 όξί(δι) βλ. ξίδι.
 όξινίζου 91, 102

- ὀξινίτσα 98, 512, – γιαϊλαϊοῦ 512
 ὀξινου 83, 90, 320, 493
 ὀξινὸ δοῦ σπὶτ' 68
 ὀξω, ὀξ(ου) 68, 248, 266, 361, 382
 ὀπίσω 238
 ὀπλα 403
 ὀπου 55, 121
 ὄργανα στὸ γάμο 219
 ὀργανοπαῖχτες Τοῦρκοι 294
 ὄργια 433
 ὄργου 157, 413, 473, – χειριμάτ' 483
 ὀρθογραφία στὸ σχολεῖο 177
 ὀρίζου 272, 276
 ὄρισμα 365
 ὄρκος 367, 420
 ὀρμόνου, οὐρμόνου 77
 ὀρνίχ', ὀρνί(ι) 69, 161, 170, 213, 227, 234, 285, 309, 524, 527, 528, 533, ὀρνιχιοῦ πουλι 524, – θυσία 55, – στὸ μνημόσυνο 241
 ὄροι θρησκευτικοί 273
 ὄροπούσα 193
 ὄρουμα, ὄνουμα 107, 249, 364
 ὄρτὰ 169
 ὄρταλοῦχ 418
 ὄρταντζά 324, 395
 ὄρτις 223
 ὄρτώνου 463, 465, 494
 ὄρφανὸ 312, 415, – στὴ λιτανεία 281, 283, – στὴ μαγεία 336, 337
 ὄσμαλὸν ὀκὰ 433
 ὄσου 335
 ὄσούρμα 131
 ὄσπρια 88, 428, 479
 (ὄταν) τουν 30
 ὀτζάχ 73, 74, 332, 347, 348, 349, 363, 366, 367, – παιγνίδι 191, – θεραπευτὴς 328, 340, – σπιτιοῦ 369
 ὀτίζου 366
 ὀτι(ς) 48, 132, 169, 184, 266, 271, 272, 384
 οὐζὸ φάρμακο 352
 οὐλν 44, 99, 100, 185, 192, 225, 234, 236, 266, 272, 305, 320, 336, 373, 379, 382, 384, 389, 534
 οὐράνιο τόξο 383
 οὐρανὸς 233, 385, 527, τοῦ – ἄνοιγμα 308
 οὐρρηση πρὸς τὸν ἥλιο 375
 οὐριάζω 339
 οὐρο 350, – οὐρο φάρμακο 340, 341, 344, 348, 351, 354, 360, – γαιδάρου στὸ μωρὸ 163, 354
 οὐρένι 30, 526
 οὐς, οὐζ, οὐσε (= ὦς) 302, 314, 361, 368, 373, 404
 οὐσλούτζ, ισλίτζ 142, 144
 οὐσταλάρ γκελδὶ 450
 οὔτε 208, 231
 οὐτίτι 527
 ὀφτά, ἑφτά 164, 259, 336
 ὀφκαιρους 167, – ἡ νύφη 229
 ὀφτώηχο, ὀχτώηχο 178
 ὄ, χά 460
 ὀχτῶ 258, 336
 ὀψιμη σπορά 478
 παβοῦνκ ἀτιρατζής 131
 πάβουκλον 144, 145
 παβουτδλοῦχ 75
 πάγγιο 183
 παγκάρι 273, 302
 πά(γ)ους 372, 384, 389
 πάγρι 84, 103
 παγώνου 285
 παζάρι 440, – προφ. Ἡλία 254
 παθαίνου 364
 πᾶιγνίδια 182 κ.έ. – με καρύδια 294, – με ἄβγὰ 317
 παιδεία 171 κ.έ.
 παι(δ)ί, παιδίον 36, 179, 180, 212, 217, 415, 528, 531, – στὸ φεγγάρι 375 – = ἀγόρι 158, – στὴ νύφη 222, – στὴ λιτανεία 283, 285
 παίζου 183, 184, 185, 188, 189, 272, 294, 301, 322, 369, 394
 παίρ(ν)ου 48, 87, 135, 137, 138, 153, 164, 169, 185, 191, 208, 220, 233, 266, 274, 307, 325, 326, 335, 343, 358, 369, 375, 384, 415, 454, 494, 497, 499, 502, 525, 533, – τδουρουνιά 276
 πακλαίζου 475
 πακιδ 142, πακιδ 243, – ρούχο 281, 370, 376
 παλαμης τσοῦξιμο 358, 360
 παλάν(ι) 454, 457, 501
 πάλεμα 194, 195, 317, 318
 πάλεν 318
 παλ'κάρι 192, 193
 πάλουμα 109, 153
 παμπούρ 534
 παναῦρ 267
 πανί 109, 115, 332, 354
 παντέ(χ)ου 323, 377, 379
 παντζάρι 97, 101, 179, 207, 431, 433, 441, – τουροί 101, – φάρμακο 341, τῶν – τιμὴ 436
 παντζάχ 517
 πάνω, πάνου 193, 276
 πάξιμάδι 111, 443, 504
 παπαδιά 270
 πα(π)ά(ς) 90, 132, 162, 169, 172, 221, 238, 240, 242, 243, 265, 273, 274, 276, 277, 283, 286, 289, 293, 305, 311, 316, 328, 329, 349, 365, 394, 398, 418, 420, 441, 442, 477, 486, τοῦ – νύφη 219, – σὲ ἄρραβώνα 208, – στὸ ντύσιμο γαμπροῦ 215, – στὸ ὄνειρο 364, – συνοδὸς γαμπροῦ 219, – στὸ πούλημα εἰκόνων 302, 303, – στὴν ἐκφορὰ 236, – στὸν ἐτοιμοθάνατο 233, – ματιαστὴς 337, 338, – στὴ λεχώνα 161, – σὰ μνήματα 306, – θάνατος 270, παπάδες χωριοῦ 268, 270, 271. Βλ. καὶ κύρια ὀνόματα. τοῦ –

- συνάντηση 340, 359, – κεφάλι στη λιτα-
 νεία 284, 285, – άμοιβή 427
 πάπλωμα 106, 427, 410, 445, 538
 πάπ(ου)λα 145, 220
 παππούς, πάππους 216, 217, 250, 393, 394
 παπούτσι 151, 216, 217, 225, 234
 παράβαβα 395
 παρ'αδέχουμι 193
 παράδοση για 'Αι Γιώργη 267, – σφουγγάτο
 'Αι Γιώργη 267, – 'Αγι 'Αντώνη 309, – 'Αι
 Βασίλη 257 κέ. 259, – για νόμισμα πίτας
 'Αι Βασίλη 296, – 'Αι Δημήτρη 249, 250, –
 έκκλ. 'Αι 'Ελένης 265, – προφήτη Λία 254,
 – 'Αι Κ/νο 266, – 'Αι Μάκρινα 251 – 'Αγία
 Μαρίνα 248, – 'Αι Χαράλαμπο 310, – χρι-
 στο 264, – βροχή 283, – 'Γκόλ άπ' κάτ' 264,
 – Δωδεκάρια 291, – θάνατο από πείνα 43,
 – γουναρά και κετσετζή 455, – εύρεση
 θησαυρού 307, – κλεψιά 453, 454, 455, –
 καταφύγια 41, – κόλλυβα 310, – ληστές
 132, – νεράιδες 32, – νερό 43, – πηγάδι
 Νεδισού 35, – πνίξιμο χωροφύλακα 43,
 407, – άμυνα στα ύπόγεια 52, – Μασκαδό
 35, – εγκατάσταση στο Τσαρικό 45, –
 Φεγγού χτέρ' 34, – Χαρτιμέν' 36, 251, –
 χύτς 33, 249, – κουκουβάγια 525, – μυρ-
 μήγκι 521, – νυφίτσα 522, – περισσότερι 527,
 – πουπουίτσα 525
 παράθυρα 12, 60, 76
 παράκληση 268, 283, 456
 παρακατάποση 350
 παράλυση 350
 παραμάζου, νά παραμά 137, 291, 306, 315,
 337, 374
 παράμανα 395
 παραμύθια 76, – βοσκού 496
 παρ'ά(ς) 132, 163, 239, 286, 435, 436, 437, με –
 παιγνίδι 188
 παραστάδες 218
 παρατσούκλι 396
 παραφόρτουμα 213
 παραφορτώνου 213
 παραχύλα, -(χ)ύρα 64, 65, 193
 παρηγοριά μετά την ταφή 239
 παρθένος νύφη 229
 παρμάκι 447, 451
 παρμένη 279
 παρτλάκα 266, 346. Βλ. και βατράχι.
 παρτζ 82
 παρχανάς 448
 (μ)παδά 394, 448
 πασατέμπος 104
 πάσκας 242, 276, 277
 παδλίκ 449
 παστρουμάς 17, 92, 298
 πατάτα, πάτακα 97, 179, 419, 431, 433, της –
 λοκούμι 97, – φάρμακο 350, 351
 πατέρας 217
 πατζάχια 498
 πατιδάχ κυψέλης 507
 πατλαίζου 156, 366
 πάτος (πάθος) 326
 πατριός 395
 πατρίκος 403, 404, 474, 485
 πατδάια 144
 πατῶ, πατῶ 105, 121, 168, 221, 234, 250, 285,
 328, 343, 350, 367, 369, 405
 πα(χ)νί, παϊνί 66
 παχιόενιο 90
 παχίρι 82
 παχλά 101, 213, 242, 305, 320
 πάχνη 384
 παχτῶ 163. Βλ. και μπαχτσάς.
 πγίσιμα 457
 πεθανίσκου 163
 πέϊ 377
 πείνα 42
 πεινανίσκου 323
 πειράζου 160, 326, 354, 480
 πέλματος τσούξιμο 358
 πένθος 243, του – φαγητά 306
 πέννα 179
 πέντε 297, 395, 472
 πέντζε 159
 πέντζερε 73, 252, 258
 πέντζεχιο 329
 πέος 367
 πεπέρι 129, 166, 320
 πεπονιά 481
 πέρδικες 199, 526
 περεκετλού 364
 περεύου 157, 494
 πέρι 31
 περιβόλια 428
 περισσότερι, πεστέρι 199, 290, 344, 440, 526, 528,
 – στη γιατρική 344, 354, του – αίμα 299,
 334
 περῶ 109, 115, 135, 138, 180, 217, 236, 250,
 319, 331, 348, 355, 386, 415
 περπάτημα 350
 περπερούνα 281
 πέρσι, πέρτσι 373
 περ'σσο 214
 πέσιμο 350
 πεσκιρ 119
 πέταλο(υ) 461, 462, 467
 πεταλούδα, πεταλούγκα 362, 523
 πέτα(σ)μα 110, 112, 451
 πετεινός 208, 289, 297, 440, 528 – μαῦρος 364,
 – στο τραπέζι 230, του – κράξιμο 359, 360
 πετιμέζι 93, 98, 100, 234, – στη γιατρική 332,
 333, 350, 352, – στο μάτιασμα 339

- πέτρες 9, 30, 31, 34, 299, – στον κάμπο 263, –
θεραπευτική 332, 351, 352, – στη μαγεία
333, – στο σωρό σιταριού 488, – για τὸν
Ἄϊ Βασίλη 259
- πετρέλαιο 61, 90, 355
- πετρόξυλο 339, 519
- πετροπόλεμος 189, 411, 531, 533,
- πετοέτα γαμπροῦ 215, 223, 226, – στὸν πε-
θερὸ 212
- πετῶ 143, 152, 351
- ἔτω 110, 347, 447, 451, 454, 527, 534
- πέφτου 158, 164, 218, 223, 273, 276, 278, 312,
324, 333, 336, 362, 366, 375, 380
- πει(χ)ερά, -ὸς 211, 227, 231, 393, 394 – ἃ στὸν
τοκετὸ 156, τοῦ – ντύσιμο κτλ. 230
- πει(χ)έρια 167
- πηγάδι, πεγάδι 19, 23, 30, 36, – στὸ ὄνειρο
364
- πηγαίνω, πααίνου, παίνω, παίνου, πάω,
πά(γ)ου, πεγάζου, πη(γ)άζου 12, 30, 45,
46, 47, 48, 69, 100, 120, 121, 137, 138, 168,
170, 173, 177, 184, 191, 214, 217, 219, 225,
230, 232, 235, 236, 239, 242, 243, 250, 251,
266, 272, 273, 274, 276, 277, 298, 305, 313,
322, 325, 335, 336, 348, 373, 379, 385, 400,
445, 474, 457, 474, 475, 481, 498, 527, 531,
534
- πήλινου σπάσιμο 360
- πιὰ 137
- πιάνου 87, 116, 137, 154, 155, 169, 182, 191,
200, 286, 326, 332, 333, 334, 336, 340, 346,
350, 359, 369, 379, 389, 472, 494, 516, 524,
526, 533, 534, – σαρακοστής 277, – χορὸ 136
- πιάσιμο 354
- πιάστρο 437
- πιθὰρι 33, 102
- ἑλάφ(ι) 84, 89, 90, 91, 95, 126, 234, 512, –
πετιμεζιού 239, 240, – στὸ μνημόσυνο 241
- πιλιάρη 311, 402, 484
- πίνου 69, 193, 300, 302, 311
- ἑντικὸς 519
- πιπέρη 89, – φάρμακο 340, 352
- πιπεριά 84, 411, 433, 513
- ἑνὶ 370
- πιρούνη 89, 305
- ἑνίκα 193, 519, – νενὲ 515
- πισινοῦ ξύσιμο 361, – φίλημα 215
- πισωγύρισμα στή μαγεία 238, 336
- πίσσα 161, 327
- ἑιστικός 405, τοῦ – μέρα 491
- πιστολιές Πάσχα 316
- πιστόμι 77
- πίσω 335
- πίτα 99, 311, – πρωτοχρονιάς 296, 303, – με-
λισσιού 508
- πιτάζου 286, 307
- ἑιταμή, ἑιταμίδ' 324, 432, 433
- ἑιτέτῶ(ι) 88, 527
- ἑιτοίκα 353
- πιτυρίδα 350
- πλάκα 199, 346
- πλακόνι 77
- πλάτους 56
- πλατὺ 432
- πλατύουρα πρόβατα 490
- πλεματικός, πλιματικός 162, 272, 276
- πλεξί(δ)α 149, 150, 218
- πλερούμι 272, 335
- πλευρίτιδα 350
- πλεφρό, πλιφρό 19, 20, 307, 336, τοῦ – χτερ' 21
- πλέχου 108, 150
- πληγή 351
- πληθυσμὸς χωριοῦ 15 κέ.
- πλουμί 108, 452
- πλύνου, -νίῃου, -νίξου, μέσ. -νουμι, -νιέμι
120, 121, 159, 225, 233, 335, 345, 354
- πλύσιμο, πλύσιμα 121, – ρούχων 120, – σώ-
ματος 119, – μετὰ τὴν ταφή 238, 239
- πνε(γ)ούρ(ι), πλιγούρι, πλε(γ)ούρ(ι) 83, 84, 88,
91, 92, 93, 94, 95, 234, 283, 293, 297, 305,
310, 426, 482, 499, 504, 509, – τιμή 437
- πνευμονία 350
- ποδάρια 115
- πόδι 216, 217, βλ. πῶρι.
- ποδιά, ποτιά 212, 489
- ποι(η)μα 195, 309
- ποινές μαθητῶν 180
- ποκάμισο 110, 167, τοῦ – σκίσιμο 360
- πολετοῦπι 470
- πολιτεία (τὸ σπίτι) 218
- πολυελαίος 275
- πολύς 93, 117, 173, 222, 226, 240, 273, 299, 322,
351, 360, 365, 366, 374, 384, 385, 386, 389,
404, 475, 476, 480, 482, 485, 488
- πολυχρονομένους, 216
- πομ(ν)ίῃου, πομένου 41, 118, 162, 192, 234,
366, 473, – σου φῶαχ 154
- πόνεμα 534
- πονόδοντος 350
- πονοκέφαλος 265, 350
- ποντίκι 23, 370, – φάρμακο 327, τοῦ – πηδή-
ματα 362, – κοπριά 506
- ποντικόλαδο 334
- πονῶ 324, 347
- πορδὴ 386
- ἑορπατῶ, ἑορπατίζου 310
- ἑορσοῦν 522
- πόρτα 60, 222, 225, 389, – κλειστή στὸν το-
κετὸ 156
- πορῶ 156, 438
- πόσα 132, 471
- πόστα 405
- ποτάμι 432
- πότ(ε) 46, 69, 372
- ποτήρη 18, 89, 329
- ποτίζου 460
- ἑοτούρι 142
- ἑοῦ 137, 169, 234, 378, 395, 454, 475
- ποῦ 162, 294, 305, 331, 366, 379, 474
- ἑοῦλ' 405

- πουλάι 524
 π(ου)λάρ' 323, 500
 πουλάτ 465
 πουλί 200, 217, 220, 299, 300, 524, – γυμνα-
 σμένο 523, – δυό μύτας 527
 πουλιόνα 457
 πουλίτσι, πουλίτζι 138, 302
 πουλώ 213, 438
 πούμα 77, 84
 πουπουίτσα, βουβουίτσα 525, 527
 πούρη 241
 πούς 183
 πουσκούλια 146
 πούδλουχ 384
 πούσουλα 488
 πουτζάκ 195
 πουχώνου, πουχούμι 163, 264, 285, 315
 πράβο 521
 πράματα 307
 πράδι(δι) 432, 459, 471, 472, 478
 πράδινου 383, 474, πράσινα χόρτα στη λιτα-
 νεία 281
 πρήξιμο 351, 505
 προβατιώνας 68, 72, 73, 496
 πρόβατο, πρόγαδου 269, 319, 374, 426, 431,
 449, 490, 491, 493, 500, 528, – τιμή 436, 438
 – στο μνημόσυνο 241, – δέρμα φάρμακο
 341, – πλάτη στη μαντική 360, – αρμεγμα
 372, – προίκα 414
 προβιά στο σχολείο 176
 πρόεδρος 420, 486, 531
 προγγόνι 217
 προζούμ', προζούμ' 116, 314
 προίκα νύφης 211, 414
 προικιά 209
 προϊόντων εξαγωγή 419
 προξεντής 204, 205
 πρόπερτοι 373
 προσά, προυσά 87, 361, 382, 389
 προσάναμμα 104, 514, 516
 προσευχές 278
 π(ε)ο(υ)σκαλάβα 463, 470
 προσκύνημα 106
 προσκυνητής 286
 προδκυνῶ 224, 225, 276
 πρόσφορο 274, 482
 πρόσ'που 103, 323, 367, 499, – = γενεά 204
 προυζιέμι 326, 332, 351, 517
 πρωί 218, 379
 πρωτεία 308
 πρωτ'νου 323
 πρώτου 169, 373, – δόντι 169, 170
 πρωτοχρονιάς επισκέπτης 359
 πτάρι, πτέρι 105, 164, 193, 219, 227, 324, 325,
 326, 343, 344, 366, 457
 πύο 333
 πυοφύτης 351
 πυρά 117
 πυρετός 264, 330, 351
 πυρότα, πυρότης 274
 πύντῡς 93, 95
 πῡς 516
 παλητήριο 417
 παλήτσια 300
 παδίκι 513
 ραχί 17, 24, 101, 102, 103, 128, 221, 407, 413, –
 φάρμακο 352
 ράμμα 21, 109, 112, 142, 155, 158, 187
 ρανῶ 157, 169, 192, 223, 233, 234, 238, 250,
 251, 325, 366, 374, 378, 379, 432
 ραπάνι 433
 ράσο παπᾶ 269, 316
 ραφι(δι) 115, 165, 350
 ράφτης 219
 ράφτου 109, 152
 ρά(χ)η 157, 158, 325, 377, 457, 484
 ράφιμο 109
 ρεβίθι 478
 ρέγγα 92
 ρεδπέρ(ης) 384
 ρετσίνι φάρμακο 327, 355
 ρευματισμοί 266, 334
 ρίζα 323
 ριμάου 590
 ρίφι 493
 ρίχτου, ρίφτου 155, 211, 293, 325, 385, 386,
 415, 416, 477
 ρόβη, ρόβι 28, 88, 143, 311, 430, 474, 476, 477,
 478, 481, 482, 488, 503, 517, – φάρμακο
 159, 346, – στη μαγεία 337, της – τιμή 436
 ροβίστρα 138
 ροβίτσα 302
 ρόδα άμαξιού 153
 ρόκα 274, 434, 478, 480, 481, 512, της – καλλι-
 έργεια 429
 ρολόγι 377
 ροματίζουμι, ροματιζιέμι 107, 364, 365
 ροντίζει 381, 382
 ρόντιμα 383
 ρούπι 433
 ρούχα 243, 443, – νεκρού 243, – στο διάβα-
 σμα 339, – στο πένθος 243
 ροφανίστρα 512
 ρυζόγαλο 95, 97
 ρωτώ 192
 σά 216
 σαάτ 375
 σάβανο 234, – χατζή 236, 286
 σαβάνωμα 234
 σαβάν 417
 σάβαχτα 279, 373, 375
 σαβλά 493, 502
 σαγλάμια 169
 σάγνου, σάζου = σφάζω 55, 280, 291
 σαγόνι 323
 σαγουλδῶ 380
 σαζ (= σας) 192
 σάι 152

- σαῖα 345
 σαῖτα 112, 115
 σακάρ 312, 337, 338, 361
 σακάτ(ης) 346, 442, 477
 σακατλάντω 346
 σακκί 443, 501
 σακκούλι 457
 σακού, σεκού 61, 73, 75, 76, 104, 106
 σάκους 143, 173, – γαμπροῦ 215, 226
 σακράφ' 109
 σάλ 235
 σωαῖζου 167, 238
 σάλακα 118
 σωαντίζου 382
 δαλβάρι 115, 116, 141, 454, 457, 515, τοῦ –
 ράμμα 142, 211, – δίξιμου 142
 σαλδῶ 374, 473
 σαλιγκάρια 155, 431, 443, 522
 σαλίμ 335, 352
 σάλιντζικ(α) 167, 170
 σάλιο φάρμακο 352
 σάλτα 142
 σάλτα 98
 σαλῶ 460
 σάμ 383
 σαμιαμίθι 519
 δαμαριά 324
 σαματηρὸ 116, 527
 σαμδάνια, -λια 275
 σαμψί 289
 σάμψου 183
 σάν, σούν, ἄν 300 389
 σάνατους 236, 238, 240, 336
 σανδάλ 332
 σανδαλίζου 332
 σανδοῦχ 81, 82
 σανξάρου 522
 δάνου, φδάνου, φτδάνου, πρτ. δάνισκα, κάνι-
 δκα, φχιαῖδκα, ἄορ. ποῖκα 19, 45, 55, 90,
 91, 94, 99, 101, 102, 113, 116, 117, 138, 147,
 152, 154, 155, 157, 163, 184, 194, 195, 199,
 212, 223, 227, 231, 239, 241, 251, 258, 266,
 267, 272, 276, 318, 321, 354, 360, 365, 367,
 373, 374, 379, 385, 389, 396, 398, 413, 418,
 449, 451, 472, 475, 476, 493, 534, 538, –
 πλουμιὰ 108, – ἀφτιλιὰ 112, – φῶσα 233, –
 σταυρὸ 278, – λουτουρία, δύλλειστρου 288,
 – καματάς 476
 σαπιέμι 315
 σάπλα, σάμπλα 515
 σαποντερί(ς) 465, 469
 σαπούνι, σαπώνι 119, 120, 149, 450, 452, –
 φάρμακο 333
 σάπραντα 45
 σάρα 351
 σαρακοδτῆ(ς) 129, 278, – Μικρὸ ἢ Χριστοῦ, –
 Μέα, – Παναῆς ἢ Μπουτζῆς ὁρουζι 277
 σαρακοδιτάζου 277
 σαρακοστιανὰ φαγητὰ 98, 99
 σαράντα, σεράντα 163, 241, 242, 311, 315, 332,
 337, 339, 347, 353, 394, – λεχῶνας 162, –
 κεριά, – μέρες ἀπλυτοί, – μέσα στὸ σπίτι
 243, – λουτρογιῆς 279, φαῖ – μάρτυροι 311
 σαρανταποδαρούσα 523
 σαράντα ὀχτῶ 258, – μαστόροι Ἀι Βλάση 261
 σ(χ)αράπα 302
 σαράτσης 452
 ὀσαρατδίνι 98, 308, 512
 σαρδέλα 92
 σαρι 460
 σαρίκι 130
 σαρκουλάχ 515
 σαρνῦτῶ 29
 σαρουλὸχ 343
 σαρσάμ 203
 σάδκιραν 353
 σατλιτζάν 350
 σάτς 99, 293, 482
 σαύρα 519
 δαφάχ 378
 δάφι 374
 σάφ'σιν 250
 σαχίν(ι) 90, 93, 100, 243, 525
 σβάρνα 468, 487
 σβεγκουλου 366, 367
 σε, σ', σές (= sey), 138, 230, 272
 σεδῖοι 75, 76, 106
 σεϊράτῖ 472
 ὀειρ'λάχ' 468
 δειστροῦ 468
 σεῖτερί, σιστερί 145
 σεῖω 167
 σέκ' 111
 σεκέρια 170
 σεκλάτ 322
 σεκού, βλ. σακού.
 σελαῖζου 157, 324
 σελάμ 220
 σεληνιασμός 351
 σελίνα 142
 σελιντζέκ 283
 σέλου (=θέλω) 131
 σεμάδρια 98
 σεμάζου 350, 379
 σεμαεύγου 207, 208, 209, 365, 500
 σεμάι 417, 487
 δεμάντρια, δεμάντερ 512
 σέμι, βλ. σῶμι.
 σενέτ 417
 σέπ δαδῖ 342
 σερά 177
 σερανταρίτῶ 242
 σεραντούματα 320
 σεραντώνου 159, 164, 241, 320
 σερεβέτι στοὺς νιογάμπρους 222, 228
 ὀερεφλου 146
 σερινκὸ 500, τοῦ – ἄνταρι 142
 σ(χ)ερόνια 301
 ὀέρου, χέρου 93, 158, 161, 170, 183, 184, 187,
 189, 227, 233, 307, 351, 361, 382, 387, 389

451, 457, 466, 472, 533
 σεφρέβελικ 439
 σηκώνου, σηκούμι 100, 120, 138, 217, 236, 299, 302, 303, 312, 333, 343, 354, 373, 374, 378, 379, 383, 384, 531, 533
 σηκώτι φάρμακο 348
 σημάδια σὲ πέτρα 250, – ζώων 495
 ῥήμαντρον 275, – προφ. Ἡλία 254
 ῥήμερα 90, 135, 241, 273, 278, 298, 320, 372, 374, 375, 384, 404, 452, 473, 476
 σῖ (= σέ, σοῦ) 109, 138, 169, 212, 226, 272, 276, 290, 299, 308, 328, 365, 369
 ῥίγρι 104, 326, 332, 361, 377, – τυφλὸ 505, 516
 σιδεράς 427, 441
 ῥί(χ)ιου 115, 222, 351, 520, – στὸ κατώφλι 222, – καφτό, φάρμακο 351
 ῥιρῶνας 115, – χαλκὰς 335
 σῖκαλη 9, 28, 35, 98, 419, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 436, 442, 474, 478, 481, 482, 483, 488, 494, – τιμὴ 435, – φάρμακο 342, 505, – στὸν παπὰ, στὸ δεσπότη 268, 271, – στή μαγεία 332
 σιλαχλίχ, -χλίχ 143, 212
 ῥιμῶρι 89
 σιναπόσπορος 330
 ῥινί 82
 ῥινιάζου 116, 468
 ῥίνιασμα 488
 σινίρ 324
 ῥινίττι 434, 435
 ῥιραχανέ 102
 ῥιρλὸν 117
 ῥίῥα 307
 σῖσε 195
 σῖσμα 131
 σιτάρι, ῥτάρ' 9, 35, 94, 179, 297, 283, 310, 419, 426, 427, 428, 434, 437, 474, 478, 481, 488, – φάρμακο 506, τοῦ – φλοῖδα 106, τοῦ – τιμὴ 435, – στὸ γάμο 221, 222, 223, – στή μαγεία 332, 377
 ῥιφταρνὸ 395
 ῥίφταχ 337, 385
 σῖχια 472
 σκάζου 156
 σκαμπίλι (παιγν.) 195
 σκαντζόχοιρος 522
 σκατὰ 386, 527
 σκέμνε, σκιάμνε, σκέμλε, σκαμνὶ 81, 82, 90, 185, 366, – στὸν τοκετὸ 156, 157, – νεκκλή-ῥας 273
 σκεπάζου, -άνου 102, 250
 σκεύη ξύλινα 81, 82, – μετάλλινα 82, – πήλινα 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, – ἀπὸ κοπριά 88, – μικρὰ 88, 89, 90, 408
 σκέφαλα 278
 σκεφί, σκιαφί, σκέφους 81, 116, 117, 118, 214, 225, 282, 305, 347, 354, 461, 533
 σκιά(φ)ους 374, 381, 476
 σκίζου 153
 σκλάβος 225

σκοινὶ 298
 σκόλειας μέρα 309
 σκόνη 118, 385
 σκονιός, σκοτεινιὸς 373, 377
 σκόρδο, σκόρδους 98, 99, 344, 507, 512, – φάρμακο 340, 343, 347, 352, τοῦ – τσόφλια 370
 σκορπιὸς 523, τοῦ – δάγκαμα 340
 σκοτία 376
 σκοτώνου 250, 379
 σκουλούττι 523
 σκούπα 517, – στὸ μάτιασμα 338
 σκουπίδια σπιτιοῦ 361
 σκούπισμα σπιτιοῦ 121
 σκουφί νύφης 227
 σκύβου 61
 ῥκυλὶ 23, 160, 170, 192, 251, 307, 403, 518, 519, 528 τοῦ – μαλλί 165, – καύκαλο 362, 363, – δόντζα 170, ῥρχεις 345, τοῦ – κ'σάρ' 347, – οὔρλιασμα 358, σκυλὶ μαῦρο 364, 369, – ἄσπρο 352, τοῦ – κοπριά φάρμακο 332, 352, 353, – οὔρὰ στή γιατρικὴ 347, – κύλημα στή μαντικὴ 359, – πέρασμα 360, – τριχὲς στὸ μάτιασμα 339, 364, σκυλὶ φάρμακο 354
 σκυλεκιάρ' ἁγιασμός 308
 σκυλέκι, σκυλέτ', σκουλούττ' 163, 346, 353, 354, – φάρμακο 354
 σόγιαγια 473
 σόγλι 89
 σόγουλῶζου 493
 σόγουλτζάνι 342, 352
 σόδουλ 366
 σόγια χωριοῦ 15, 16, 38, – δυνατὰ 409, τῶν – γιορτῇ 287-289
 σόι 109, 337, 367, 393, 394, 396
 ῥόκ 187
 σοκάρ 501
 σόκτῶ 109
 σῶμέτσι 112
 σὸν 133, 190, 413
 σὸρ 516
 -σος 25
 σουγγαρίστρα 516
 σουγγάτου 97, 103, 500
 σουγγίζου 169
 ῥουδὸν 77
 σουζουρντῶ 232
 σουκῶνου 300
 σουλουμένα 120
 σουλούττι 329
 σουλφάτο 330
 σοῦν 56, 272, 389, 526
 σουνάρι 347, 516
 σουτζούκι 82, 92
 σουντράχ 461
 σοῦπα 89, 98, – μὲ γάλα 84
 σουπουτ 373
 σουσουρ 332
 σουτμά 342

- σουφλί 462, – φυλαχτό 161
 σοφράς 90, 117
 σπάζω 219
 σπαθί στο γάμο 219
 σπανίμι 160, 326, 476
 σπανός 31
 σπαρτά 282, των – άγιασμα 307, – άρρω-
 στες 479
 σπασάρ' 325
 σπάσιμο 352
 σπέρα 306
 σπέρνου, σπέρου, σπείρου 138, 299, 300, 302,
 471, 472, 473, 475, 477, 478, 532
 σπέρσιμα 473
 σπηλιές 32, 33, 34, 497
 σπίρτα 89
 σπít(ι) 44, 56, 59, 137, 162, 315, 348, 366, 374,
 393, 396, 525, 533, σπίτια υπόγεια 4, 11,
 12, 50, – πετρόχτιστα 11, – διώροφα 76,
 του – διαστάσεις 55, – χτίσιμο 55, – αξία
 437, – = δωμάτιο 56, 70
 σπορά 477
 σπορέλαιο 90, 91, 311, 431
 σπόρους 459, 472, 474, 477, του – διάβασμα
 275
 σπουργίτι 387, 524
 σπυριών θεραπεία 307
 στάβλο(υ)ς 57, 60, 66, 73, 106, 107, 162, 307,
 389, 460
 σταθμά 432
 στάμα 432, 471, 472, 486
 σταματώ 474
 στάμνα 22, 106, 433, – νερού 82, 87, – μέτρο
 102
 σταμνί 483
 στασιδία 'Αι Βασιλή 262
 σταυροδρόμι στη μαγεία 336, 364, 398
 σταυροπόδι 82, 106
 σταυρός, σταυρόια 165, 273, 306, 307, 309, 375,
 382, 385, – χατζήδων 286, του – σημείο
 292, του – κατάδυση 306, – στη λεχώνα
 161, – στη σάκα 170, – στο γάμο 219, –
 στο μνήμα 241, – στη νύφη 207, 211, –
 φύλακας 274, – σταχυών 485
 σταύρωμα 348, 349, – νήματος 115, – ποδιών
 335, – στο ξεμάτιασμα 338, – μωρού 165
 σταυρωτά 333
 σταφίδες, σταφίς 17, 170, 210, 296, 297, 440, –
 στο γάμο 222, – φάρμακο 350
 σταφύλι 98, 101, 102, 431, 437
 στάχ(τ') 87, 319, – φάρμακο 344
 στά(χ)υ 404, 433, 486, – στάχυα τελευταία
 485, σταυού ράμμα 433
 στείρα 36, 154, 264, – στον Ι. Πρόδρομο 266,
 για – μάγια 362
 στείρο 507
 στειρότητα 352
 στέκ 168
 στέκου, στέκουμε 272, 273, 276, 350, 361, 385
 στενώ 213
 στενώ 307, 322
 στέρεμα νερού 253
 στέρια 379
 στέφανα 220, 225
 στεφανί' 113
 στέψη 220
 στημόνι 114
 στήλι 346
 στήχου 366
 στό, στού, στούν, στή, σ', σό, σή(ν), στή, σά, σό,
 σόν, σου 12, 30, 36, 45, 47, 55, 93, 94, 100,
 118, 126, 131, 138, 154, 156, 162, 163, 168,
 169, 170, 177, 183, 192, 213, 225, 227, 233,
 238, 240, 250, 266, 272, 273, 274, 276, 279,
 285, 286, 297, 302, 307, 310, 315, 325, 328,
 329, 332, 336, 337, 340, 343, 346, 350, 351,
 353, 360, 365, 366, 373, 374, 375, 376, 378,
 384, 385, 445, 454, 460, 473, 474, 481, 482,
 484, 491, 493, 525, 531, 533, 534
 στοιχείο 367, 368, 369
 στολίδια γυναικεία 146
 στόμα 89, 228, 332, 363, 466, – άξιναριού 467
 στομαχόπονος 352
 στοφί(δι) 462, 463, 476, 478
 στροβ', στροφ' 366, 381
 στροβώνου 116
 στραγάλια 17
 στρογγύλου 93
 στροάδα, στροάδα 65, 162, 208, 214, 347
 στροάκ', στροάτ' 200, 507, 508
 στρέμμα 432
 στρογγυλίζου 376
 στρώμα 106, 445, 538, – νιογάμπρων 228
 στρώνου 75, 377
 στύλους 124, 125, 434
 στύψη 152, – στο μάτιασμα 339, – στο φυλα-
 χτό 364
 δύκα 285, 298
 δύλλειστρον 242, 288, – κόλλ'φα 289
 θυμεερός, -ρά, συμπεθερός, -έρα 208, 395,
 431, 482
 συνάχι 352
 δύννιφον 253, των – δέσιμο 361, 363, – μαύ-
 ρο, άσπρο 383
 δυννύφ'σα 395
 συνοικισμοί παλαιοί 34, 38, 39
 σύννορα χωραφιών 416
 συνουσία 276
 δυντέξα 225, 228, 395
 δύντικνους, δύντικλουν, 163, 215, 395
 δύρου 137, 214, 378
 δυχωρίζου, σχωρώ 232, δυχωρώ 239, 242,
 276, 305
 συχωροχάρτι χατζήδων 236
 σῆμετς 112
 σῆνῆχτοης 326
 σῆρῆδίζου 135, 136
 σῆρῆδίνα 137
 δῆδῆνε 68
 σῆχτῶ 121, 143

- σφεντόνα 189
 σφήκα 523
 σφίγγω 159
 σφοντύλι 112
 σφουγγάτου 161, 208, 209, 238, 312, 320, – για
 τις ψυχές 243, – του 'Αι Γιώργη 267
 σφραγίδα 274, – χωριού 401
 σφυρίχτρα 313
 σχέσεις με Τούρκους 406
 σχολείο, σκόλεια, σκόλειον 170, 172, 173, –
 παλιό 172, – παα Λάζαρ' 173, σκόλεια
 κλάτσα 173, – Μεγάλο 175, – Μικρό 176,
 τών – κλείσιμο 49, 531
 σχολική χρονιά 174
 σώγαμπρος 207, 288, 289, 393, 414, 416
 σώμ(α), σώμ', σέμ', σέμια 135, 216, 217, 325,
 484
 σώνου 208, 395
 σωρόβου, σωροβιέμ,-ιουμί 99, 274, 285, 297,
 314, 320, 336, 438, 471, 475, 499

 ῥ = ῥ
 ταβλί 152
 ταβρώ 109, 117, 154, 343, 460, 499. Βλ. και
 τραβώ.
 ταγάρι 112
 ταίζου, ταγίζω 100, 301, 460
 τάγισμα ζώων 308
 τά(γ)μα (=τάξιμο) 276, 278
 τάδε 208, 303
 τάς' 116, 149
 τάζου 227
 ταζιά 521, – βούτ'ρου 499
 τάι τάι 168
 ταινία 348, 352
 τακούνι 458
 ταλαίζου 528
 ταμάμ 373
 ταμίσοτου 512
 ταμπακέρα 143
 τανά 168, 169, 192, 312, 354, 502
 τανάλια 342, 462
 τανό 517
 ταξιλόγης 402
 τάπ 117, 314
 ταπάν 468, 479
 ταπανάισμα 479
 ταρά 417
 τάσι 84, 193, 307, 402, 405, 434, 435, 436, 437,
 503
 ταστάς 519
 τας τζεζβέ 83
 τατά 163, 394, 395, – νουνά 395
 τατζι 195
 τατλούχ 90
 ταυρι 502, του – άξία 438
 τάφ 472
 ταφή νεκρού 239
 τάφος 235, 239, – οικογενειακός 419, – στη
 μαγεία 336

 ταχτά 193, 275, 279, 294, 314, 445, 446
 ταχταλου 262
 ταχυδρομείο 405
 τεζέε γαβά(χ)ια 97
 τείους, τεία 217, 394, 407
 τεκέ 493
 τεκνώνου 366
 τελάλης 517
 τέλι βιολιού 225
 τέλου 132, 190, 227, 475
 τεμέλ' 55
 τέντζερες 82
 τενικέ 376
 τεός 525. Βλ. και χεγός.
 τεπελίτδι 148, 149
 τερεέ 513
 τερηδόνα 353
 τερλίτδι 148
 τεσκιλέτ 401
 τέσσερα 45, 135
 τε(χ)ύρα 69, 89, 249, 279
 τεύτλα 419
 τεφτέρι 268
 τζά 460
 τζαδιγάνι 516
 τζάκι 76, 106, 176, 192. Βλ. και δτζάχ.
 τζάμι 60, 76, – δερμάτινο 61
 τζαμούζα 291
 τζανί τζανετέ όλοσούν 366
 τζάνου 337
 τζαρτζόντ 193, 194, 311
 τζεμιλέ 372
 τζεδερεμές 169, 404
 τζιβλατω 217
 τζιβλάχ 354
 τζιέρι 366
 τζιμπάρ 115
 τζινί(χ)ι 187, 285, 349, 387
 τζιντζι 471
 τζιριτζιρι 116
 τζισλατίζου 192
 τζιτζι 183, 184, 186, 312
 τζιτζιφα 17
 τζιτζιφιά 72, 509
 τζουρουότ 197, 198, 303, 304
 τζύ' 446, 465, 470, τζουού μάπι 471
 τζυβοκλειτό' 464, 465
 τζυγόλουρο, τζυγ'λώρ', τζυλ'γώρ', 464, 465,
 470
 τζυ(γ)όπαλου 299, 300, 302, 465
 τηγάνι, τεγάνι 82, 508
 τιβγά 353
 τιβγαλου 353
 τιζλίκα 119, 145, 146
 τιμές προϊόντων 434
 τίμιο ξύλο 275
 τίς, τί, τίνους 45, 56, 169, 183, 215, 227, 234,
 236, 273, 276, 279, 303, 354, 357, 365, 369,
 373, 384, 385, 395
 τόζια 384

- τοίχους, δοίχους 120, 310
 τὸκ 182, 187
 τοκάγι 17, 153, 180, 463, 466
 τοκετοῦ διευκόλυνση 249
 τοκιστὲς χωριοῦ 419, 427
 τοκλού, τοίτοκλού 493, 527
 τοκμάκ χακί 454
 τόκος 418, 426, 427, 441, 456
 τοκουρτζοῦ 115
 τοκουστιζοῦ 528
 τομάτα 84, 98, 513
 τομάρι στὸ σχολεῖο 174
 τομπέ 367
 τοπάλ 325
 τόπι πανί 116, – παιγνίδι 188, 189
 τοπλαϊζοῦ 460
 τοπούζ(α) 46, 403
 τόπους (ὁ) 16, 40, 279, 320, 376, 474, 531
 τοπρουχ 114, 115
 τοπωνύμια 26 κ.ε.
 τορβάς, τρουβάς, τοβρά(ς), τουεβρά(ς) 93, 94, 112, 170, 173, 314, 499, τοβραϊοῦ γάλα 505
 τορμόνι 416
 τὸς 443
 τοῦ(ν), δού, δου(ν), δή, τὸ (= τοῦ) do, d', τ' (= τό), τά, τ'νε (= των), τ'νι, πληθ. δά, δά, ντάι, 'ό (= τό, τόν, τήν, τὰ) 19, 21, 30, 46, 58, 69, 72, 77, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 95, 99, 106, 109, 112, 113, 115, 116, 117, 132, 133, 135, 137, 138, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 167, 169, 173, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 193, 195, 196, 199, 200, 207, 208, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 225, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 243 ('ό), 249, 250, 251, 258, 266, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 279, 283, 285, 290, 291, 298, 299, 301, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 314, 315, 316, 318, 323, 324, 325, 326, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 348, 349, 350, 351, 353, 354, 355, 357, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 378, 379, 382, 383, 384, 385, 389, 394, 404, 415, 418, 419, 433, 445, 454, 457, 460, 466, 467, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 480, 481, 487, 488, 493, 498, 499, 520, 521, 525, 526, 531, 533, 534
 τουβάρ' 310
 τουλούμια 103
 τουλούπα 112
 τούμακα 186
 τουμάττι 98, 513
 τούν (: ὅταν) 45, 100, 120, 135, 138, 236, 242, 320, 336, 375, 382, 476
 τουνδούρ(ι), δουνδούρ(ι) 18, 33, 56, 62, 64, 66, 70, 72, 73, 83, 84, 87, 88, 90, 100, 101, 105, 106, 107, 109, 117, 118, 119, 170, 192, 193, 206, 288, 296, 326, 360, 388, 472, τοῦ – σπίτι 67, 72, – ἐβί 62, τοῦ – ψωμιά 288
 τουνδουρόλιου 60, 61, 62, 66, 67, 72, 73, 106, 107, 119
 τουράτ'σιν 474
 τουρλέτς 527
 τουρσάι, τουρσάιτο, τουρσάιτο 238, 241, 273
 τούρκικα τὸ Εὐαγγέλιο 270, – στὸ σχολεῖο 176, 179, 180, – στὴ λιτανεία 254
 Τοῦρκοι ἄρρωστοι 270
 τουρσί 84, 97, 305, 513, – φάρμακο 349
 τουτάμ 433
 τουτουρδίζου, τουτουρδῶ 475, 481
 τουτούρδισμα 481
 τουτρούχ 104
 τουφράν, τουφέκι 161, 227
 τουφεκίες στὸν ἐπιτάφιο 316
 τουχ 433, 434
 τουχλί, τουλί 493
 τοχουζοῦ, τοχουζοῦν 372
 τραβῶ 335, 336, 400, 534, βλ. καὶ ταβρῶ.
 τράγος, τράους 186, 493
 τραγουδῶ, τραγωδῶ, τραγουρῶ, τραγωῖζου 135, 137, 301, 311, 313
 τραγοῦδι, τραγοῦ 134, 137, 215, 223, 298, 531, 532
 τραῖα 271, 457
 τρανεύω 213
 τραπέζι 305
 τράτα Μεγαρίτικη 136
 τραχανάς 93, 94, 95
 τρέλα 353
 τρελοὶ στὸν Ι. Πρόδρομο 265, – στὴ Μαρμασὸ 266
 τρένο 130, 534
 τρέχου 151, 325
 τρία 164, 208, 215, 217, 218, 221, 223, 228, 229, 235, 237, 241, 243, 248, 267, 277, 305, 308, 310, 318, 324, 328, 332, 335, 336, 337, 338, 340, 344, 347, 352, 363, 376, 432, 526, – εἰ-κουσί 432
 τριαντάφυλλο φάρμακο 340
 τριβόλιμα 473, 477
 τριβου 333
 τρίποδο 227
 τρίχες κεφαλιοῦ 346
 τριχοφάγος 353
 τρομάζου 324, 342
 τρομάρα 326
 τρόποι χοντροὶ Μισιωτῶν 407
 τρόφιμα 440
 τρώ(χ)ι 34, 40, 41, 49, 51, 64, 65, 112, 465, 469
 τροχιλιά 20, 21, 22
 τρυποπέρασμα 330, 331, 335, 337, 506
 τρώ(γ)ου, τρώγω 87, 90, 93, 94, 95, 99, 100, 126, 133, 138, 169, 192, 193, 222, 242, 276, 277, 278, 300, 302, 305, 306, 308, 311, 312, 320, 323, 324, 348, 353, 354, 359, 366, 482, 527, 534
 τῶαγουλῶ 350
 τῶαδαμαροῦ 323
 τσάι 18

- τῶαι 386
 τσαῖζου 209
 τσαῖλάχους 200, 527
 τσαῖριου ἄγκαι 516
 τσὰκ 133,
 τῶακιρτσὸν 523
 τσακμάκι 514
 τσακμακόπετρα 514
 τῶακμεντζὲ 81
 τῶακοδῶ 162, 168, 219, 341, 351
 τῶακοῦ 89
 τῶακοῦτ 461
 τσακῶνου 94, 138, 193, 326, 354, 384
 τσαλαπετεινὸς 525
 τῶάλω 290, 313, 493
 τσαλιὰ 121
 τῶάλικε, τῶέλικα 189, 190, 191
 τῶαλκαῖζου 493
 τῶαλουντῶ 480
 τῶαλου 266, 347, 384, 481
 τῶαμτῶά, τῶεμτῶε 87
 τῶανὰκ 394
 τῶάνν'σι 94
 τῶανὸ 323, 325
 τσαντῖρι 408
 τῶαοῦ, τῶαοῦ, τσαοῦ 385, 395, 531
 τσαπράτῶα 146
 τῶάρκ 335
 τσαρκουφελάτῶα 148
 τῶαοῦ(χ)ι 130, 141, 150, 151, 152, 153, 292, –
 Μεδενίτικο 152, με – χτύπημα 359
 τῶαοπανάχια 108, 109, 146
 τῶαορῶ 117, 290
 τῶαορῶαφ 167
 τῶαορτῶης 285
 τσαορτῶι 138
 τῶατάλι 469, τῶαταλου – στῶατα 364
 τῶαταλου 347, 495
 τῶατμὰ 383
 τῶατμαλου 61
 τῶατουλῶω 377
 τῶατῶ 57, 173
 τῶάχ 375
 τῶάχαλα 185
 τῶαχτῶῖρι 142
 τῶαχτῶ 347, 354, 528
 τῶεῖμι, τῶεῖσι, τῶεῖσι, τῶεῖδι, τῶεῖντι, τῶόγουμι
 99, 117, 133, 135, 138, 167, 185, 192, 193,
 214, 234, 250, 258, 272, 276, 278, 279, 294,
 299, 302, 311, 320, 322, 328, 340, 348, 365,
 373, 377, 379, 382, 384, 385, 386, 393, 394,
 395, 432, 474, 495
 τῶεγχελοῦ 493, 502
 τῶεῖρεκ 217
 τῶεκῆρ 195
 τσεμῆν 98
 τσεμπέρι 326, 398, 458
 τῶεμτῶε 100
 τῶεντῆ(ς) 170, 173, 297
 τῶεντῶ 523
 τσεπέτζ, τσαμπίτς 493
 τῶέραδου 271, 297, 368, 376, 468, 469, 493
 τσεράτσα 302
 τσερέζια 203
 τσερίκ 434
 τσερκέζικο ντύσιμο 450
 τσερκεζόγουνου 464
 τῶερτῶεβὲ 61
 τσεσῶω 109
 τῶέτελε 98, 516
 τῶί, τῶί 30, 47, 93, 94, 95, 99, 107, 116, 135, 138,
 151, 154, 155, 162, 163, 169, 185, 189, 191,
 192, 193, 200, 214, 216, 217, 222, 231, 236,
 238, 240, 250, 258, 266, 267, 269, 271, 276,
 282, 290, 298, 299, 301, 302, 306, 308, 310,
 328, 330, 335, 348, 364, 365, 370, 379, 400,
 413, 454, 471, 474, 477, 478, 485, 518, 525,
 527, 531
 τῶιβι 56, 115, 183
 τοιβίντρι(χου) 302, 468
 τοιγάρο 128, 210, 457, – φάρμακο 349
 τοιγαρόχαρτο 103
 τοιγγάνοι 155, 364, 372, 406, 408, 469
 τῶιγγενελερ 372
 τῶιγιῶ 379
 τοιγκιρῶαχ 495
 τῶιγκίτῶα 138
 τοιγκλαῖζου 357
 τῶιδέμι 210, 513
 τῶιχ 182, 187
 τῶικίτῶι, τῶεκῆτς 348, 368, 468, 493
 τῶίκνα 77
 τῶικνῶνου 7, 77, 386
 τῶικρίκ 113
 τῶιλάγκαρας 522
 τῶίλημα 326
 τοιλιὰ 69
 τῶιλπι 110
 τοίματα 475
 τῶιμάζει 386
 τῶιμπι 89
 τοιμπίδα 361
 τοίμπλα 348
 τῶιποκάνι 83
 τῶιμπόκο(ν), τῶιπόκου 22, 83, 84, 103
 τοιμπουριῶν δέσιμο 363
 τῶιμπῶι 189
 τῶίνα 524
 τῶίναῖρ 468
 τῶινεῶω 345
 τῶινίνδασι 355
 τῶίπα 93, 161, 208, 238, 241, – γιὰ τὶς ψυχὲς
 243
 τοίπουρο 24, 102, 210, 226, 227
 τῶίπρα 108, 150, 151, 354, – ψελίτσικο 150
 τῶιπῶνου 93
 τοιράκι, τῶιράτῶι, τῶιρῶαχ 111, 279, 421
 τῶιρακόσ' 62
 τῶιραχπαῖτσα 517
 τοιρένι 484

τῳρέτῳ, τῳρέκι 61, 62, 90, 106, 109, 241, 249
 τσιρόγναμα 508
 τσίρος 92
 τσίρπι 446, 451
 τσίτημα 108
 τσίτιάνι 144
 τσίτλάχια 146
 τσίτμελείζου 108
 τσίτῳάτῳ, τσίτῳέτῳ 163, 345, 367, 474
 τσίτῳίρῳ 523
 τσιτῳ 168
 τσίφ(τ) 152, 502
 τσίφτῳῳς, τοῦ – ναίκα 471
 τσίχῳρι, τσίγῳρι 513
 τῳῳδι, τῳῳντι, τῳῳντι 337, 340, 382, 525
 τῳῳμουῳ, τῳῳμίζου, τῳῳμίζου, τῳῳμουῳ
 107, 133, 158, 168, 228, 270, 299, 302, 373,
 374, 482
 τῳῳωνιά, τῳῳωνιά, τῳῳουνονιά, τῳῳου-
 νιά 273, 275, 276, 277, 365
 τῳῳουννίζου 232, 276, 365
 τῳῳ ἰλαρῳ 304, 365
 τῳῳάνῳς 137, 405, 492, τοῦ – μιστῳς 492
 τῳῳβατῳῳς 401
 τῳῳράνι, -ένι 21
 τῳῳ (ἐκεῖ) 385
 τῳῳβάι 116
 τῳῳβλαντῳ 525
 τῳῳκνίδα 516
 τῳῳκρῳῳχ 116
 τῳῳῳ, τῳῳῳ 353
 τῳῳρέκι 317
 τῳῳουτῳίζου 240
 τῳῳτῳῳ 83, 93, 96, 100, 329, 333, 499, – μικρό,
 μέγα 83
 τῳῳτῳῳῳ 517
 τῳῳφαλῳς 457
 τῳῳφῳῳ 99, 148, 149, 160, 211, 216, 283, 323,
 471, 492, ὅανου – 223, – γελῳμάτου 476, –
 χῳραφῳῳ 471, – = στῳχῳ 379, – συνθημ.
 457
 τῳῳχῳ, τῳῳφα 120, 145, 150, – νύφῳς 218, 219
 τῳῳχῳν 120, 517
 τυλίζου 113, 116
 τυνιάμα 338
 τυπῳρι 116
 τύρα σπιτιῳῳ, – νευλῳς, – νε(χ)υριῳῳας 60, 61,
 138, 219, 221, 298, 319, 361, 367
 τυραννίζου 227
 τυρι 84, 87, 91, 93, 95, 96, 99, 430, 443, 444,
 493, 499, 503, – στῳ μνημῳσῳνο 241, τοῦ –
 τῳρετῳῳ 311, – τιμῳ 437
 τυρικῳῳμ 83, 96, 499, 508
 τυρῳπῳ 36, 69, 132, 250, 263, 323, 521, τοῦ –
 χῳτῳρ 69
 τυρῳῳ 385
 τυφεριάζου, τυβεριάζου 155, 385
 τυφερῳ, τυφιρῳ 118, 386, 472
 τυφλῳ 325
 τυφλοπῳντικῳς 515, 522

τυφλώνου, τυφλοῳμ 77, 154, 343, 366, 384
 τύφος 353
 τύχη 376
 τῳρα 93, 213, 217

ὕαινα 522
 ὕδρευση 19
 ὕδρωπικῳ 353
 ὕνι, γυνῳ 465
 ὕοθεσία 414
 ὕπῳλληλοι κρατικῳῳ 431
 ὕπνος 105, 106, 107. Βλ. καὶ γύπνους.
 ὕπνῳῳ, γυπνῳῳ 250
 ὕπῳγειος συνοικισμῳς 54
 ὕπῳδηση 141, 150
 ὕπῳθηῳεση 418
 ὕστερα, σῳέρια 30, 94, 100, 137, 266, 385
 ὕστερο 158
 ὕστῳνῳ 313
 ὕτῳ γκιδῳς 144
 ὕφῳδι 114
 ὕφῳσματα 440
 ὕψῳμα 394

φαῳῳ 90, 95, 214, 242, 348, – μετῳ τῳην ταφῳ 239
 φαῳῳου 375
 φαῳῳῳ 456
 φαῳῳσιμῳ, φῳνημα 108, 115
 φαῳῳ, φαῳῳ(δ)ῳ 87, 88, 91, 98, 99, 100, 129,
 133, 143, 177, 207, 305, 311, 419, 429, 430,
 434, 440, 474, 476, 477, 478, 479, 481, 482,
 488, – στῳ νεκρῳ 242, τῳς – τιμῳ 436
 φαῳῳῳστῳρα 138, 302
 φαλάκρα 354
 φῳνῳρι, φενῳρι 299, 302, – στῳ κάλαντα 304
 φῳνῳλα 110
 φῳνῳδῳου, φῳνῳξου 115
 φῳνῳτασμα 370
 φῳράσι 121
 φῳρῳτῳῳ, φῳρῳτῳῳ 167
 φῳσῳῳλια 91, 101, – ἄσπρα 327, 344, – σῳ νε-
 κρῳ 242, – φῳρῳμακο 349, τῳν – τιμῳ 436
 φεγγῳρι, φέγγῳς, ἐφέγγῳς 225, 375, 376,
 476, – καινῳῳργῳο 376, – κῳκκῳνο 359, –
 σῳτῳ μαγειῳ 333, 364, τοῦ – δέσιμο 376, –
 μῳντρα 359, 376
 φέρετρο 235
 φερῳμῳνι 439
 φέρονῳ, φέρου, 55, 103, 159, 161, 169, 186, 215,
 235, 258, 271, 272, 306, 348, 375, 383, 405,
 466, φέρῳ τῳουφαλιῳῳ, – κῳυρετιμῳτῳ, –
 καλῳσημῳτῳ, – πῳσιμῳτῳ 457
 φέσι 116, 130, 149, 175, 215, 220, 226
 φέτου 371
 φεύγω, φέγου 41, 44, 193, 213, 242, 370, 379,
 386, 476
 φθῳνῳπῳρω. Βλ. μῳυχῳπουρου.
 φῳῳδι, φῳ(γ)ῳ 225, 329, 330, 522, – στῳ ὄνειρο
 365, – σπιτιῳῳ 370, τοῦ – δῳγκῳμα 340
 φῳλῳμπουρου ἅπῳν, -κῳτ 524

φίλημα κοριτσιῶν 203, 204, 295, 411, – χερσιῶν 210, 215, 217, – ὤμου, πισινού 164, 215, 222, – παιδιοῦ 169

φιλῶ 164, 306

φιλίλια μαλλιῶν 150

φιλίς 186

φκάλι 121, 487, 517

φκαλῶ 121, 225, 319, 487

φκόνι 475, 484, 486

φλεβίτιδα 354

φλέβας ἐξόγκωση 346

φλωριά 146, 218, 226, 349, – στοῦ κούτελο 215

φοβορίζου 290

φοβοῦμι 348

φόβους 323, 354

φορὰ 164, 218, 332, 336, 337, 338

φορεῖο γιὰ νεκρὸ 235

φόρια 445

φόροι 427, 428, 438, 441, – κυφέλης 438, – στρεμματικὸς 438, τοῦ – ἀγοραστής 488

φορτῶ 119, 120, 121, 168, 211

φορώνου 216, 217, 243, 345

φοσγὸν 324

φουτουλὸν 325

φούγι 517

φούρκα 420

φούρνο(υ)ς 18, 77, 296, 417

φουσκαρά 92, 360, 431, 522, – τζιμπλάια 522

φράγκο 306

φραῖδα 288

φρατίζου 348, 349

φρέσκο 95

φρούτα 97, – στοῦ νεκρὸ 236

φρύδια 343, – σμιχτὰ 358

φδάνου (=σφάξω) 234

φδᾶχ 154, 155, 157, 158, 159, 162, 163, 164, 167, 195, 233, 266, 282, 290, 297, 322, 329, 331, 332, 336, 337, 365, 366, 385

φταρνίσκουμι 325

φτεῖρ(ι) 354, 520, 534

φτειριά(ης) 520

φτενὰ 118

φτέρνισμα 360, – στή μαντική 357, 360

φτου 191

φτῶρ', φτῶρ', φικυάρ' 18, 121, 468

φτύσιμο στοῦ μάτιασμα 339

φτώχεια γῆς 40, 41, 42, 43, 427, 428

φτωχοῦ ἀβγὸ 314

φυγόδικοι 41

φυλάκ(ν)ου 159, 167, 229, 294, 314

φυλαχτὸ 338, 339, 364

φυλλάδα 243

φύλλο(υ) 474

φυματίωση 354

φυσάλιδες νεροῦ στή μαντική 360

φυσῶ 91

φυτεῦου 311. Βλ. καὶ χυτεῦου.

φυτρώνου 376

φωλιά 69, 350, 369, 526

φωνὲς ζώων, πουλιῶν 528

φῶς μας εἰ 226, 365, 456, φῶς νᾶχεις 365, φῶς σ' ἐσένα 207, φῶς στὰ μάτια σ' 159, 207, 218, 223, 226, 229, 365, 406, 456, φῶς σὲ παλιὰ ἐκκλησία 250, φάτων οβήσιμο στοῦ γάμο 212, φῶτα ἢ καλὴ μέρα 298

φωτιά στοῦ χωράφι 481, τῆς – πήδημα 319

φωτίζου 298, 299, 301, 306, 307, 308, 314, 317, 373, 378

φώτισμα 373

φωτισμὸς σπιτιοῦ 61

χάαα! 404

χαϊβάνι 307

χάιντι 460

χαιρετισμοὶ 365, – 'Αι Βασιλείου 304

χαρετῶ 220

χαιραστοῦν 384

χαῖρι 418, 420

χαῖρλου 55, 365

χαῖλ 122

χαλᾶζι 259, 315, 386, 389

χαλάνου 93, 364

χαλᾶσι, χαλᾶσι μανσοῦρ, χαλεστοῦ 131, 442, 443, 454

χαλᾶτς 449

χαλᾶς 17, 99, 128, 162, 210, 239, 298, 440

χαλὶ 82, 439, 538

χαλῖτῶι 58

χαλῖτῶι, χαρῖτῶι 83, τοῦ – λάβους 83

χαλῖτῶι 469

χαλῶ 19, 30, 44, 384, 525

χαμαλαῖζου 460

χαμὶ 459, 460, 475

χαμνὸ 143, 155

χάνι 17, 30

χάνου 18, 132, 162, 214, 323, 233, 234, 236, 271, 290, 293, 305, 323, 324, 379, 380, 531, χαμένων εὔρεση 271

χάντρα 35, 226, – στολίδι 143, – στοῦ μάτιασμα 338

χατᾶρ 191

χαράζου 217, 373

χάρμα 373

χαρακτήρας κατοίκων 43, 128, 295, 411

χαρβανάς, χαρβανάς 291

χαρδάτογουμου 330

χαρῖζου 217, 221, 226, 299

χαρῖτῶι 58

χάρουπα 300

χάρος 233

χαρῖ 18, 133, 226, 405, – = βιβλίο 173, – γραφῆς 179, – ὀνοματιοῦ 242

χαρτόσημο 417

χασᾶλ 109

χασῖλ 114

χασῖρ 451

χασῖς 516

χασμίζομαι 339

χασοῦρ 101, 102

- χατέλια 262
 χατζής 195, 286, 287, 502, – νεκρός 236
 χατζιλαδῶ 385
 χατζιλελέκι 526
 χατζιλίκι 286
 χατροάν 507
 χαύλου 252, 368
 χέζου 193, 219, 220, 298, 367
 χεγός, χεός, σογός 156, 157, 162, 266, 282, 285, 305, 385, 386, τοῦ – πουλιά 524. Βλ. καὶ θεός.
 χεῖλος 343
 χείμαρρος 15
 χειμῶνας, χειμὸς 93, 371, 373
 χειραψία στίς συναλλαγές 418
 χειροφιλημα 207, 221, 223
 χέκου 55, 90, 99, 109, 137, 153, 162, 166, 199, 213, 217, 234, 258, 279, 307, 318, 329, 457, 465, 487
 χελύκα 457, 494
 χέλχατζα 525
 χελώνα 193, 522
 χερὰ 322, 375, 386
 χερόβολο, γερόγλου 433, 483
 χεροδάχτ'λου 466, 468, 483
 χειρόμυλος, χερομύλι 88, 92, 94, 95
 χέρ(ι) 99, 113, 133, 164, 193, 251, 324, 328, 367, 433, 476, 483, – Ρωμίου κοντὸ 408
 χερίζου 474, 481, 532
 χέρισμα, χέριμα 404, 481
 χερόνια 299, 300
 χερσές 293
 χεδώνα, χιοδούνα 68
 χέτσα χέτσα 189
 χήνα 527, χήνες στὴ λεχώνα 160
 χηρέου 219
 κῆρος, –α 206, 416, χήρου γάμος 217, χήρα στὴ λιτανεία 281, 283, – στὴ μαγειρία 337, τῆς – χωράφι 417
 χῆλια, χῆλιοι 299, 300
 χινιάζου 294
 χίντζ ἄγου 330
 χιόμα 88
 χιονάρι 386
 χιόν(ι) 65, 127, 295, 306, 372, 383, 385, 387, 491
 χιονιὰ 189, 304
 χιονίζ(ει) 357
 χιωρῶ 120, 472
 χλωριανίδου 323, 343
 χλωρός 120, 233, 234, 344, 524
 χοβόλι 454
 χοζάφια 217
 χολή 323
 χολιάζουμι 323
 χοντροὶ τρόποι 207
 χοντῶς 82, 90, 99, 161, 215, 226, 242, 305
 χοπλατζου 135
 χορδὴ 447
 χορεύου 331
 χορ(ί)δι, χορὶ 325, 341, 350, 353, 385
 χόρονθα, χόρουνα 99, 395
 χορός 133, 134, – ῥότσετῶ, τῆραφά, ἀντικρι-
 στός 134, – βάρα βάρα 135, – χοπλαμά,
 καρσιλαμά, κυλιντηρός, σῆρῆδινα 136, –
 πάσχα 317, – τοῦ Ἀι Βασίλη 303, 304
 χόρσα 359
 χορταίνου 308, 309, 366
 χορτάρι, χόρτο 376, 443, 474, 475, 476, 496, 509, – ἔλλειψη 426, – κλεψιά 490
 χορταριώνας 513
 χορταίζου 242, 369
 χορτλάχ, χορτλάχους 169, 369
 χοσάφι 162, 213, 239
 χότζας 130, 309, 523
 χοτοῦ 324
 χουβὰ 527
 χουλιὰρι 89, 93, 94
 χουλιὰρίστα, –ρήκα 89
 χουμά χασάλ 353
 χουτί, χουτὶ 184, 185, 433, 435
 χούφτα 156, 433
 χρειά 477, 500
 χρέος 418, 427, – σὲ ἅγιο 250, 267, τοῦ – ἐπι-
 στροφή 419
 χρῆμα 431, 441, 425, – μὲ τὸ νέο φεγγάρι 376
 χριστιανοὶ 271
 χριστέλιους 91, 275
 χριστοῖβουτημένον 299
 χρονιὰ 372, – σχολικὴ 172
 χροναίρα ναίκα στὴ λιτανεία 282
 χροναῖο 169
 χρόνος 30, 44, 139, 164, 209, 226, 258, 259, 291, 299, 303, 366, 367, 373, 485, χρόνια πολλὰ 365, τοῦ – ἐποχές 371, – μέτρημα 374, χρόνως (= χρόνου)
 χρυσὸ 301
 χρώματα 440, – χτυπητὰ ρούχων 141, 142
 χρώστα 109, 114, 115, 158, τῆς – σπῆτι 72, 73, τῆς – γούπα 115, – κάτω, – ἄπάν' 115
 χτάρ(ι), χτάρ(ι), (χ)τέρ(ι) 21, 55, 75, 124, 184, 189, 200, 241, 250, 251, 258, 264, 320, 466, 533, 534, – πλεφροῦ 21, – τσουφαλιού 240, 241
 χτένι 114, 115, 116, 143, 149, 153, 193, 446, 447
 χτενίζου 153
 χτένισμα 149
 χτῆς 373
 χτήμα 418
 χτηματολόγιο 15, 425
 χτήνου, χτηνὸ 105, 186, 251, 297, 330, 460, 491, 502, τοῦ – βυζι 511
 χτίνου 55
 χτίστες 421
 χυλοπίτες 311
 χυνιάμα 165, 234, 274, – στὴ λεχώνα 161
 χυνιατὸ(ς) 274, 338
 χυτεύου 98, 311, 481. Βλ. καὶ φυτεύου.
 χῶμα 47, 328, 438, 472, – φτωχὸ 42, 419, – σὸ μωρὸ 158, – στὴ λεχώνα 159, – σὸ ματι-
 ασμένο 339, – σὸν τάφο 239

χωρανοὺς 415
 χώρας 132, 135, 214, 373, 415
 χωράφι 471, 472, 532, – ποτιστικὸν 432, –
 ἀκαλλιέργητο 417, – δῶρο 217, τῶν – νοί-
 κισμα 419, – πούλημα 420, – ἀξία 437
 χώρα 135
 χωρίζου 466
 χωριὸν 45, 137, 248, 266
 χωρὶς 299
 χωροφύλακας 404, 440, 457, τῶν – ἄλογα,
 φαγητὰ 439
 χωρῶ 517

ψαθί 363
 ψαλία 153, – στή λεχώνα 161
 ψαλίστρα 523
 ψάλλου, ψαλλίδου, ψαλνίδου 173, 180, 238,
 240, 243, 289, 306, 316, 365
 ψαλτήρι, ψαλτήρι 178, 180, 233, 271, 328, 437
 ψάλτης 272, 303
 ψάρι 91, 92, 226, 277, 345, – τῆς 25 Μάρτη 311
 ψείρα 119, 193, 354, 534, – βουβαλίου 431
 ψείρισμα 520
 ψελίταικου, ψιλίταικου 150, 387, 389, 468, 522
 ψελὸν 158, 325
 ψελοψίμι 56, 68

ψέματα 225
 ψήνου 94, 138, 143, 159, 169, 305, 351
 ψήσιμου 452
 ψιλίστρα 513
 ψί(χ)ια 118
 ψόφους 362, 367
 ψυχή, ψυχή, ψή 131, 232, 233, 234, 242, 276,
 291, 306, 313, 385, 477, – σὺν φαγητῷ 242,
 τῆς – ἐπάνοδος στή γῆ 242, 290, 306, ψυ-
 χοῦ κόλλυβα 243
 ψύλλους 107, 319, 381, 479, 520
 ψύξη 354, 355
 ψωμί 91, 99, 117, 118, 131, 214, 238, 241, 248,
 282, 283, 348, 384, 395, 420, 443, 444, 457,
 494, 509, 533, – σιταρένιο 177, 274, 492
 (καχαρό), – ἄσπρο 440, – σὺν φύλλα 118, –
 στή λεχώνα 161, – σογιῶν 404, – γιὰ τίς
 ψυχές 243, – γιὰ τὸ μωρὸν 161, – =τραπέζι
 μετὰ τὴν ταφὴν 239, 240, τοῦ – μουχλι-
 ασμα, βρέξιμο, πέταμα 361, – φάρμακο
 344, 349, – λαμπρῆς 314, ψωμιά πέντε
 288, 310
 ψώρα 355

ῥῆμος 164, 215
 ῥῶρα 48, 217, 365
 ῶς 433. Βλ. καὶ οὗς.

Β' KYPIA ONOMATA

Ἀβανισός, Ἀβανός, Ναναβασό, -ιάτικο 87
 Ἀβου Σαγιά 48
 Ἀγάπιος 271
 Ἀγία 273
 Ἀγία Τράπεζα 164, 247
 Ἅγιος Ἀθανάσιος 181, – γιορτὴ 309
 Ἅγι' Ἀνάργυροι 155, 266, 353
 Ἅγιος Ἀνδρέας 491, 492
 Ἅγι' Ἀντώνης 181, τοῦ – γιορτὴ 309, – γυ-
 ναίκα 309
 Ἅι Βαρβάρα 290, 312
 Ἅι Βασίλης, Βασίλ' (ἐκκλησία) 26, 30, 53, 134,
 155, 254, 268, 278, 288, 291, 296, 297, 298,
 299, 300, 301, 306, 335, 414, 454, – θαῦμα
 49, – στραῶνας 49, – γιορτὴ 134, 135,
 187, 195, 197, 203, 262, 295 κέ., 302, 306,
 313, 360, – τραπέζι 208, 210, – νεκροτα-
 φεῖο 239, 263, – μέρα 253, – παλιός 49, 252,
 253, – χτίσιμο 257, – χτίριο 261 κέ., – κο-
 λόνες 262, – καντήλια 262, – λάβαρα 263,
 – καμπάνα 263, 316, – δοῦ μορμόρ' 267, –
 εἰκόνα 303, – πατριδὰ 30, 305, – μέρες
 387, – ἐνταρί 259, – ἀρχιμιάτορης 260.
 Βλ. καὶ Ἅι Βλάσης.
 Ἅι Βῆμα 30, 273

Ἅι Βλάσης, Βλασίτσης (ἐκκλησία) 5, 6, 12, 14,
 15, 17, 18, 19, 23, 38, 40, 45, 49, 51, 54, 62,
 93, 102, 173, 248, 252, 254 κέ., 273, 275,
 284, – ὑπόγεια ἐκκλησία 177, 251, – λά-
 βαρα 285. Βλ. καὶ Ἅι Βασίλης.
 Ἅι (Γιάννης) Προδόρομος 266, 272, 273, 287, –
 δοῦ βραχόν' 267, – Ζιντζίδερε 318, 351, 372
 Ἅι Γιάννης Χρυσόστομος, Ἅλτιν ἀγισλὶ Χρυ-
 σόστομου, Χρυσόστομους 46, 274, 287,
 288
 Ἅι Γιώρ(γ)ης τοῦ Τσαρικλὶ 47, 197, 248, 267,
 372, – παλιὰ ἐκκλησία 30, 247, – ἄλογο
 263, 264, – εἰκόνα 263, – γιορτὴ 289, 312,
 375, τοῦ – σφουγγάτο 267, – Πειραιὰ 257,
 534
 Ἅι Γρηγόρης, Γοργόρ' τοῦ Γκέλβερι 267, 351,
 – τῆς Ἀξοῦ 267, 353
 Ἅι Γονάτ(ου) 243, 320
 Ἅι Δημήτρης, Ρημήτ' ἐκκλησία 36, 249, 250,
 287, 289, 313, 321, 372, 494, – λείψανο 39, –
 θυσία 249, – γιορτὴ 321
 Ἅγίας Εἰρήνης εἰκόνα 35
 Ἅι Ἐλένη Μιμισοῦ 265, 353
 Ἅγιος Εὐστάθιος 263
 Ἅι Θόδωρος, Ἰόγωρης 288, 309, 310, τοῦ –

- κόλλυβα 309
 *Αι Θωμά έρείπια 32, 249
 *Αι Κλήμεντος 289
 *Αι Κύρκους 372
 *Αι Κωσταντίνος, Κωσταίν' 137, 266, 280, 281, 282, - Άνδαβάλ 265, 318, 477, 491, - χω-
 ριό 266
 *Αι Λιάς, Ναχηλιά(ς), Νεχηλιά(ς) 23, 31, 253, 275, 320, - άμάξι 382, - ξενώνας 17, - όμ-
 προ 31
 *Αι Μάκρινας έρείπια 251, 290, 388, - Άξοϋ
 267, 353
 *Αγια Μαρίνα 4, 19, 34, 38, 248, 320, - Νασρα-
 δοϋ 265
 *Αι Μηνάς 263, 287, 290
 *Αι Μόδιστος 296
 *Αι Νικόλας, - Νικολατ(ιοϋ) 279, 290, 335, 372
 *Αγιος Παντελεήμονας 248, 287, 343
 *Αγιο Πάντος 247
 *Αγια Παρασκευής έρείπια 249, ή - στο μάτι-
 ασμα 338, - Λάρισας 535, - Κιλκίς 536
 *Αι Πέτρος 289
 *Αι Σάββας 195, τοϋ - χορός 135, 136
 *Αγιοι Σαράντα 311
 *Αγία Σοφί(γι)α 216, 217, 247, 248
 *Αι Σπυρίδωνας, - Σπυριου, - Σπυριμιου 287,
 288, 289, 290
 *Αι Συμεών, Συμοχός 308, 309
 *Αιν Τάφους (Δάφους) 30, 237
 *Αι Τόγωνης 287, - έρείπια 251
 *Αγιοι Τόποι 286
 *Αι Τουμάς, Τιμός 31, 39, 287, 492, 497
 *Αγια Τριάδας έρείπια 251
 *Αι Τύρα 273
 *Αι Χαράλαμπος, Γαρελέμ(ης) 287, 288, 310,
 313
 *Αι Χρουσότομους 274
 *Αγκυρα 46
 *Αδανα, *Αανα 110, 111, 112, 133,
 134, 176, 235, 387, 408, 428, 445, 502, - δοϋ
 τραγώι 135
 *Αδης 242
 *Αζαρίας 206
 *Αθήνα 537, - Πειραιά περιοχή 538, 539
 Αίγυπτος 526
 *Αιδίτι 304, 445, 447
 Αίσυμη *Αλεξανδρούπολης 536
 *Αυδαγ Madèn 176, 269, 272
 *Ακλάν 34, 38
 *Ακσεραί, Νάξαρα 46, 265, 442, 449
 *Αλά Dàγ 7, 8
 *Αλάσεχιρ (Φιλαδέλφεια) 42
 *Αλεξανδριδης 429
 *Αλεξανδρούπολη 535
 *Αλες (*Αλης) 160, 161, 162
 *Αλλάχ 260, 377, - περεκετ βερσιν 454
 *Αλυσ 132
 *Αμερική 130, 537
 *Αμμουζιές 25, 28
 *Αμυδαλέα (Γό(υ)νιτσα) Λαρίσης 16, 175,
 397, 535, 537, 539
 *Ανακιώτες 14
 *Ανακού 21, 33, 57, 58, 59, 61, 67, 81, 83, 87,
 91, 93, 102, 112, 116, 121, 131, 138, 141,
 142, 149, 150, 154, 155, 167, 174, 182, 201,
 204, 206, 209, 230, 239, 280, 308, 311, 316,
 325, 335, 354, 371, 372, 383, 397, 406, 413,
 425, 467, 468, 507, 509, 518
 *Ανάληψη 248, 320, τής - χορός 320
 *Ανανίας 129, 130
 *Ανάσταση 314, 316
 *Ανατολή 261
 *Αναπακλόν 487
 *Ανδαβάλ 3, 4, 97, 101, 137, 275, 318, 319, 431,
 436, - νερόμυλοι 121
 *Ανδαβαλιώτες 137
 *Ανταλλαγή 46, 49, 61, 254, 269, 537
 *Αξό(ς), Ναξό(ς) 4, 8, 16, 18, 25, 36, 77, 84, 87,
 197, 204, 267, 289, 328, 332, 348, 353, 384,
 385, 394, 431, τής - όντζάχ 339
 *Αξενοι 480, - στούς μάγγανους 122, - άγω-
 γιάτες 304
 *Ατάνου Μαχαλάς 23, 41
 *Ατάν(ου) d' Ουρένια 34
 *Αποκρίες 134, 193, 311, 317, *Αποκίριās
 Σάββατον 242, - φαγητά 311
 *Αποστολάρι 536
 *Αποστόλης, *Απόστολος 45, 178, - τρελός
 396,
 *Απόστολοι δώδεκα 210, 314
 *Απλούς 372
 *Αραβανί 533
 *Αραβία 127
 *Αραπλί 31
 *Αρβενίτσα 535
 *Αργαίος, *Ερτζιές Dàγ 7, 8, 267, 383
 *Αρμένηδες 407
 *Αρμουτ 45
 *Αρπάβασι 30
 *Αρπατζαλόν Μαχαλάς, *Αρπατζάλ Μαχαλε-
 σί, *Αρπαζι 7, 15, 16, 194, 239, 318, 487, 492
 *Αρχάγγελος Μιχ. Νασραδοϋ 265
 *Αρχιγένης Δ. Ι. 301
 *Ασιμλόν Μαχαλάς 5, 14, 15, 16, 17, 44, 173,
 194, 318, 448, 487, 492
 *Ας Κύμυς 431
 *Αόλαμα νερόμυλοι 121
 *Ασπρογένης 396
 *Ασραδίτ' 502
 Αύγερινός 378, 379
 Αύγο(υ)στο(υ)ς, *Α(υ)γουστούς 372, 474
 *Αφιόν Καραχισάρ 449
 *Αφτιλιών(α) 25, 32, 39, 247
 *Αχανάσ' ψάλτης 272

Ἄψαλα 25, 26, 30

Βάγια 312, Βαΐων κάλαντα 312, – μέρα 312

Βακαλόπουλος Α.299

Βαρτουβάρια 319

Βαυιλίτσης 396

Βετσή Γούπης 56, 386

Βόλος 535, 537

Βούλγαροι 535

Γαβριηλίδη Κυριακή 11

Γαβριήλης, Γαβριήλ 45, 538

Γαγιάβαδι (= Καγιάβασι) 6, 7, 15, 404. Βλ. καὶ Καγιάβασι.

Γαϊτάνογλου 46

Γαλαξίας 379

Γαλᾶς (= Καλῆς) 431

Γαλατᾶς 216, 217

Γαμπούρογλου 48

Γανὶ Δερὲ 7, 31, 409

Γαρά Ἀνέσ' Σαβαστή 174

Γαράγλια 35, 36, 39

Γαρακοσέλεξ 31, 39, – d' Οὐρένια 31

Γαράσαρ (=Καραχισάρ) 48, 267, 431

Γαράτεπε, Γαράδεπε 36, 176, – ἐρείπια 251

Γαρ(α)ατλί (=Καρατλί) 7, 34, 497

Γαρέβελης 53, τοῦ – γειτονιὰ 253

Γαρεῖ Ἐρεμίας 327

Γαρελέμης (=Χαράλαμπος) 327

Γαρνί(γι)αρουκ 34, 39, 497

Γεκτὶ Πρόιμους 78

Γέλβαση δού Γκιόλ 29

Γενιτζέ, Γιανιτζάκοι 34, 249, 534

Γέρασσα, Γέρεσε 5, 31

Γιαζὶ 23

Γιαλάκτασι 32

Γιαμᾶτζ 31

Γιαμούρογλου 46

Γιανάρδασι μοναστήρι 267

Γιανιτσά 537

Γιάνναινα 395

Γιάννης 45, 395

Γιαωπή 254

Γιαρίσκιαλι 29

Γιαρ(τ)μούζ 29, 39, 522

Γιάχγαιου 431

Γιαχμούς d' Οὐρένια 28

Γιμακλίχ 30, 31

Γιοκτούρογλου, Γιοκτουρίδης 46, 280

Γιονανιστάν 531

Γιορδανιού 305, 308, – ἁγιασμός 308. Βλ. Φῶτα.

Γιοσμανή Ντιτῆ ναίκα 534

Γιωνᾶ(ς) Ἀχανάσ' 23, 46, τοῦ – τύρες 194, 318

Γιωνάνογλου 396

Γιῶρ(γης) Μισιτώτης 29, 68

Γκέλβερι, Καλβαρή 84, 87, 184

Γκέρτς 450

Γκιόλ ἄπ' κάτ' 19, 33, 263, 264

Γκιόλβασι δού Γκιόλ 23

Γκιουβλέκ Μποαζὶ 264

Γκιουρτζόγλου 48

Γκολτζούκ 143, 400

Γκολτζούκ Μπαδὶ 5, 36, 251

Γκὸλύ Dàγ 6

Γκόπια 36

Γκόρδελες 269, 536

Γκόριανη 536

Γκόφσεν Πρόιμους 320

Γκουτζούκο(υ)ς 372, 460

Γκῦμῆς Χανὲ 442

Γκῦρτζοὶ 409

Γουγιού Γουγιουσού 31

Γουλάτζ Σάββας 176

Γούρ 396

Γούρπελι 4, 35

Γουρτλούχ 32, 33

Γούσταυση, Κίσταυση μάγγανος 17

Γρασιὰ, Γραδιὰ, Αγραδιὰ 31, 34, 35

Γρηγοριάδης, Γοργοριάδης Γιορδάνης 15, 32, 34, 78, 237

Γουρλόρ(ης) 270, 495

Δαλίκουρι 35, 39

Δαμιανίδης, Δαμιανέ, Νταμιανέ, Δαμιανόζογλου, Δαμιανόγλου Μακάριος 16, 45, 46, 47, 62, 70, 73, 89, 200, 206, 241, 257, 266, 327, 396, 410, 478, 492, 538, – λουτρονιὰ 288, – σπίτι 70, 72

Δαναήλ Γάσαρλης 46

Δάνακα 265

Δαούτ Μαρία 327

Δάσκαλοι: Γαπτζή Γιώρης 176, Δεμορτζόγλου Λάζαρος 177, Ἐλίας 176, Ἐφραίμ Λευτέρης – Δευτέρ' 176, 177, Μακρίδης Μηνᾶς 175, Μάξιμους 176, Μηνᾶς Τσόλαχ 176, Ντελη Σάββας 174, 175, Παντελῆς 176, παπα Ἀχανάσ' 176, παπα Μουχαήλ 174, παπα Πρόιμους 177, Παπαϊωάννου Γ. 175, Πασχάλης 176, Σεραντάρ' Ἀναστάσ' 176, Τσάκρης 176, Τσόλαχ ἡ Γουλάτς Σάββας 177, Φουκᾶ Πρόιμους 175, 253

Δάσκιασι 32

Δαστερίδης Ἰορδ. 15, 38, 40, 46, 48, 54, 172, 237, 250, 251, 257, 314, 370, 438, – Κυριάκος 537

Δεβὲ Γιολὸν 5

Δεβελὶ Καραχισάρ 92

Δελὲ Ἀπόστιλης 396

Δελὴ Βαδὶλ' Ἀναστάσης 396

Δελὴ Ἐρεμία Παναγιώτης 412

Δελὴ Λευτεριάδης Δημ. 257

Δελὴ Παναγιώτη μάγγανος 17

- Δεμοτζή 'Iordàn' 78, – Λάζαρης 36, 176, 177, 269, – Σάββας 78
 Δεμοτζόγλου Πρόδρομος 62, – σπίτι 70
 Δεπέια 7
 Δέσποινα 394
 Δευτέρα, Δευτέρα 336, 371, 404, 485, 496, –
 καθαρή 116, 311, – Πάσχα 318, – στη μα-
 γεία 336
 Δημοστένης, Δημοστέν' 368
 Διαόλ' δού Χτέρ' 34
 Δίας (άστερ.) 379
 Δικίλι Τάξ 30
 Δίλα, τίλ 40, 44, 45, 46, 47, 48, 157, 159, 160,
 202, 266, 281, 282, 297, 308, 311, 314, 316,
 317, 329, 332, 333, 334, 337, 339, 340, 341,
 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350,
 351, 352, 353, 359, 372, 375, 376, 379, 380,
 382, 383, 384, 386, 387, 413
 Διλιανοί 131
 Διλκί Σάββα μάγγανος 17
 Διλκίτζατζα, Ντιλκί – 33, 39, 247
 Διπόταμο 536
 Δοϊράνη 250
 Δόσεμ 31
 Δουζούρα Γιωβάννης 396
 Dūn Dερεσι 23, 29
 Dūnσεϊ 32
 Δωδεκάρια, Δωεκάρια 290, 291, 369
 'Εβερέκ, 'Εβερέτ' 48, 410
 'Εβερέ Ούρεν 33, 39
 'Εβέρ 92
 'Εδέες, 'Εdū 19, 25, 26, 29, 30, 49, 118, 254,
 265, 430, 492, 512, 522
 'Εκκλησάς Μαχαλάς 44
 'Ελεκ(ίδης) 250
 'Ελάς 18
 'Ελλάδα 15, 17, 47, 287, 295, 396, 400, 407, 501,
 517, 531, 536, 537, 538, 539
 'Ελλησποντος 132
 'Ενεγι 396
 'Ενεϊλής 'Αναστάς' 396
 'Ενεχίλ, 294, 340. Βλ. και Νενεχίλ.
 'Εξώπολη 536
 'Ερεγλι 363, 504, 534
 'Ερέμια Κεδίπης 396
 'Ερεμίας 237
 'Ερζερούμ 448, 449
 'Εσχίχμυς 121, 502
 'Εσχίσεχι 449
 'Ετέμ 'Αγάς 532
 Εύαγγέλιο στα τούρκικα 270
 Εύπατορία 450
 'Εφραϊμ Λευτέρης 49
 Ζάμζαμα, Ζάνζαμα 5, 7, 19, 25, 31, 33, 43, 118,
 315, 388, 426, 430, 431, 440, 483, 492, 500,
 532
 Ζιντζίδερε 266, 267
 Ζου(ρ)μπόγλου 'Ελένη 44, 206, 289
 Ζύγια, Τζύια (άστερ.) 378
 Ζυγός (άστερ.) 378
 Ζωή εν Τάφω 313
 Ζωοδόχος Πηγή του Σεμένδερε 267
 'Ηγουμενίτσα 535
 'Ηπειρος 535
 Θεοπίστη 206
 Θεσσαλία 442, 527
 Θεσσαλονίκη 535, 537, 538
 'Ιάκωβος 396
 'Ιβραΐμ 269
 'Ιερεμίας 396. Βλ. και 'Ερεμίας.
 'Ιερή 'Ιστορία 180
 'Ιεροσόλυμα 136, 196, 236, 286
 'Ικαρία 442
 'Ικόνιο 3, 22, 46, 92, 118, 130, 131, 151, 175,
 271, 431, 442, 447, 449, 450, 452, 519
 'Ιλιτζα 345
 'Ιντζέσου 267
 'Ιορδάνης, 'Ιορδάν', Γιορδάν' 45, 65, 134, 307,
 387, 395, – κάλφας δάσκαλου 177, του
 'Ιορδανιού 252, Γιορδανιού λερό 307
 'Ιουλιανός 296, 297
 'Ιούλιος 375, 378
 'Ισπύρ (=Σπύρος) 46
 'Ιταλία 49, 259
 'Ιταλοί 259
 'Ιωάννη Πρόδρομου έκκλ. στη Δάνακα 265
 Καβάν 101
 Καβάλα 16, 534, 535
 Καβλάν Τεπέ 410
 Καβουκλού, Γαβουκλού, Γάβουκλου 45, 47, 48
 Καγιάβασι 3, 271, 487. Βλ. και Γαϊάβασι.
 Καϊλάρια 47
 Καϊτάν 48
 Καισάρεια, Τδαισάρεια 3, 5, 8, 30, 92, 267,
 296, 363, 425, 431, 449, της – βουνό 267, –
 θρόνος 26
 Καλάνας γεφύρι 134
 Καλαντάρης 372, 387
 Καλές Νίγδης 33
 Καλέ νερόμυλο 122
 Κάλυμνος 442
 Καππαδοκία, Καππεδοκία 3, 25, 26, 141, 147,
 257, 266, 287, 379, 406, 407, 518, – Δευτέρα
 3, 5, 271, – Κόρχουγιου 30
 Καππαδόκες 14, 43, 132, 454, 457
 Καραγιάννης Γιάννης 42
 Καραδέρε 21, 39
 Καραμποδος 301
 Καρατζόρεν 44, 47
 Καρασαβλής 46
 Καρατλί, Γαράτλας 118, 315, 430, 431
 Καραφίλ Τόγωσης 538
 Καραχισάρ 29, 92, 98

- Κάρπαθος 442
 Κάρος 370, 449
 Κασπί 37, Κασπίς δ' Ουρένια 7, 29
 Καστερνά 4, 35, 249
 Κάστρο(ν) 30, 314
 Κάτω Κουτσιρι 249
 Κάτω Μαχαλάς 11, 15, 98, 411
 Κάτω Νεκκληρά 251
 Κάτω δ' Ουρένια 34
 Κάτω Χωριό 4, 5, 19, 34, 38, 40, 43, 247, 248, 249
 Κεκελίδης Ἰάκ. 258
 Κελεσίδης Ν. 11, 12
 Κεμερλού 35
 Κ. Μ. Σ. ἀποστολή στην Καππαδοκία 50
 Κεπάσης Κυρ. 538
 Κερβάν Κιράν 379
 Κερβένσαρι, Κερβάνσαρι, Κερβέν ὕσαρ 33, 39 497
 Κερενίδης 429
 Κερεντζής 47
 Κέστελιχ, Κεστελίτσι 353
 Κίλικία 5, 442
 Κιντάν Τούριλλη Πρόιμους 78
 Κιοκτούρ 48
 Κιομουρτζού, Κομυρτζύ, Κομυρτζί ή Λαζα-
 λούιας Μαχαλάς 11, 14, 15, 16, 17, 19, 23,
 41, 173, 176, 448, 487, 492
 Κίρκαπουναρ-Ουτδκαπουλαρ Dəğ 6
 Κίταγατζ 7, 26, 33, 399, 408, 533, – νερόμυλοι
 121
 Κοζάνη 532
 Κορνηνή Πτολεμαΐδας 537
 Κόνιαλης 6
 Κόνιτσα 537
 Κόρ Κουγιού 19, 29, 30, 483, 522
 Κόρ Πρόιμους 23
 Κόδελερ 29, 39, – Ουρένια 29
 Κοσμά Ἰορδάν' Πρόιμους 538
 Κοσμάς Κυνουρίας 456
 Κότῡορὲν 23
 Κόφσέ, Κάφσαρ 396
 Κούλα Σμύρνης 175
 Κούλουτζα 7
 Κούρδοι 448
 Κουρτσούν Μαδέν 43
 Κούτσι 535
 Κουτσιρι 35, 249
 Κουτσούκους 372, 387, 460
 Kürtleören 46
 Κρήτη 538
 Κρητικές επαναστάσεις 49
 Κριμαία 450
 Κρηνίτες Καβάλας 537
 Κύπρος 430, 500, τής – γαιδούρια 430
 Κύριλλης Γ. 34, 62, 63, 64, 65, 70, 138, 400, 532,
 – σπίτι 62, 63, 64, 65, 68, 69. Βλ. και Τσύ-
 ιλλης.
 Λαβδάς Ἰωακείμ 11, 49
 Λαζαρού, -ούιας Μαχαλάς 15, 17, 23
 Λάζαρος 369, τοῦ – γιορτή 312
 Λαζός 370
 Λαμπρή 163. Βλ. και Πάσχα.
 Λάρισα 535
 Λελέ Τευτέρης (=Λευτέρης) 34
 Λιβαδίτι Ξάνθης 535, 537
 Λίμνα, Ἀλίμης, Λίμης 4, 5, 7, 14, 15, 19, 25, 36,
 37, 97, 110, 120, 122, 160, 249, 250, 251,
 265, 266, 284, 327, 339, 431, 492, 498, 513, –
 νερό 120, – νερόμυλοι 121
 Λυκαονία 3, 131, 271
 Μαζαρακιά 534, 535, 536
 Μασαραού Μπόζια 33
 Μάης 372, 532, Μαγιού κόπιε' 88
 Μακάριος 395
 Μακρίδης Ἀντ. 45, – Μηνάς 178
 Μαλακοπή 37, 132, 334, 352, 425
 Μαλακοπίτες 14, 131
 Μαμασό, Μεμεσό 101, 266, 353, – τέκε 266
 Μάντρα ή Θωμαί ή Τουρσουναρ Λαρίσης
 16, 535, 537, 539
 Μάξιμου Ἀβραάμ σπίτι 175
 Μαρίνα 248
 Μάρτ(ης) 382, τοῦ – ἐννιά = Μάρτ' τοχουζού
 311, 372, τοῦ – κρύο 372
 Μαδάτ 31
 Μασααδό 25, 35, 36, 39, 251, – ἐρείπια 36, 251
 Μάταλα νερόμυλοι 122
 Μαυρίτσα 250
 Μαυρομάτης 92
 Μαυρόδ' 25, 29
 Μαυροχαλυβίδης 225
 Μέα δού Δρόμους 36
 Μέ(γ)α δού Πάσχα 316
 Μεγάλη Ἀρκτος 378
 Με(γ)άλ(η) Παρασκευή 212, 247, 313, 316
 Μεγάλη Πέμπτη 313, 314, 315
 Μέγα Σάββατο 313, τοῦ – πένθους 316
 Μέ(γ)α σαρακοστή(ς) 129, 278
 Μεάλ', Μαάλ' Τδερετόη 272, 312, 314, – Σαρα-
 κοστή 241, 242, 248, 286
 Μεζερέ 33, 483, – Χάνι 3, 6, 32
 Μελενδιζ Δαγλαρί, Μαλαντίσσα, Μαλάντ'σσα
 6, 7, 8, 47, 52, 184, 386, – σύννεφα 383
 Μερίνα 92, 131, 150, 176, 286, 383, 428, 430,
 445, 534
 Μιδεσκι 32, 39, 251, 259
 Μικρασία 16, 43, 412, 442, 444
 Μικρό δού Δρόμους 36
 Μικρό σαρακοστή(ς) ή Χριστού 277
 Μινίχ Τηρημήτ(ης) 327
 Μιρασκι 264
 Μιότι, Μιότη 13, 14, 48, 250, – Νέο 539
 Μιόττης 131
 Μιστιλής 131
 Μιχαήλ, Μουχαήλ Ἀρχάγγελος 233
 Μουριές 250, 536
 Μουσα Γούπα 34
 Μπαγδάτι 237

- Μπαλίου Μαχαλάς 15
 Μπάστανα 504, – νερόμυλος 121
 Μπατμάνογλου τσιφλίκι 386
 Μπατούμ 450
 Μπέησεχι 92, 449
 Μπεκμεζ Δαδί 36
 Μπερεκετλί Μαδέν, Μπερεκετλούγιας 152, 153, 399, 462, 533
 Μπίλικας 45
 Μποάτ, Μποιάτ 31, 48, 506, – τὰ Κόμματα 31
 Μπόζογλου (=Ξανθόπουλος) 46
 Μπολασίχ Γ. 259
 Μπουγά Γοργόρης 46
 Μπουδάκ Όβα 5, 6, 280
 Μπουλγάρ Μαδέν 176
 Μπουλδουρούτζ 5
 Μπουνάρ 15, – Μπαδί 4
 Μπουρτζά δρουζί 277
 Μπούρτζογλου 23
 Μπουσινδ Δράμας 537
 Μυτιλήνη 442
 Μωάμεθ 264
 Μωυσης 395
- Ναζίλι 445
 Νακριν (=Κίτσαγατζ) 25, 26, 253, 284, 388, 500
 Ναναβασό 22. Βλ. καὶ Ἀβανισός.
 Νάξος 442
 Νάσκουμς νερόμυλοι 121
 Ναυραδό, Ναζραδό (=Ούλαγατζ) 19, 25, 26, 253, 284, 381, 428, 502, 511, 526
 Νατραδή χότζας 377
 Νατάρ Θεοδόσης 49
 Νεάπολη, Νεφδεχι 4, 5, 17, 37, 48, 101, 210, 297, 349, 431, 433, – παζάρι 440, – Λίμνας – Γκολτζούκ Μπαδί – Μιστί – Ζάμζαμα – Γέραςα – Σεχλάρ – Μπουλδουρούτζ δρόμος 5
 Νεδισό, Νενεσό 25, 35, 39
 Νενεχίλ 174, 176, – νερόμυλοι 121. Βλ. καὶ Ἐνεχίλ.
 Νέο Ἀγιονέρι 16, 269, 289, 536, 539
 Νιοχώρι Δράμας 16, 536, 537
 Νίγδη, Νίγδε 3, 4, 6, 14, 17, 47, 84, 89, 92, 97, 101, 103, 110, 112, 120, 126, 145, 152, 197, 209, 210, 248, 249, 265, 271, 274, 275, 326, 330, 331, 347, 348, 363, 401, 403, 405, 412, 419, 425, 431, 433, 440, 450, 461, 465, 489, 496, 513, 531, 532, 533, – Νεάπολης δρόμος 4, 35, 37, – Καισάρειας δρόμος 31, 33, 39, – κέντρο διοικητικό, ἐμπορικό, θρησκευτικό 3, 4, 6, 399, – παζάρι 440, – φυλακὲς 421
 Νιγνάτης 47
 Νικόλας 297, 395
 Νοβοροσίτσι 450
 Νοέμβρης 375
 Νάνακα 533, – νερόμυλοι 121
 Νανταϊλ 46
- Ντένι 176. Βλ. Τένει.
 Ντενιζλί 445, 447
 Ντελή Σάββα Μηνά Σαβασθή 174
 Ντελίχιατζης 46
 Ντικιλίδασι 265
 Ντικιτζατζα. Βλ. Διλκί – Ντιπὴ Νικόλας 11
 Ντορὺν 46
 Ντουμάν Ἀποστολένα 11
 Ντουνασάρ 537
 Ντοχσάν 42
- Ξάνθη 535
 Ξηροχώρι 16, 536
- Όρχανύ, Όρχανλί 7, 25, 29, 36, 384
 Όσία 531
 Ότουζβε Νικ., – Σταύρος 33
 Ούλαγατζ (=Νασραδό) 7, 26, 122, 295, 504, 533, – νερόμυλοι 121 370
 Ουλούκισλα 534
 Ούσουλου 536
 Ουτζάσαρ 101
 Ουτόκαπουλου, – λάρ 7, 19, 35, 210, 387, 410, 430, 437, 476, 490, 499, 504, 512, 513
 Ουτδουρούμ 504
- Πατάπια 35
 Παλιό Χωριό 44
 Παναία, Παναά 156, 159, 251, 278, 294, 300, 302, τῆς – χοντάς 161, – γράμματα 316, – δαχτύλια ἢ χέρ' = Ἱεροχουντία ὑγρομετρική 157, τῆς – σαρακοστή(ς) 277
 Παναγιωτίδης, Πανεωτίδης Ἀνέστης 49, 429, 537
 Πάνινα 535
 Παντελὲ Μαχαλεσί 15, – Βαδύλ' 36, – Νικόλας 135
 Παντοκράτορα εἰκόνα 263
 Πάνω Μαχαλάς 11, 15, 56, 98, 411, 447, 448
 Παπάδες: Ἀνανίας 269, Ἀχανάσης 269, Δελή Βασίλης Τσορμπατζής 270, Χατζή παα Βαδύλ' 269, χατζή π. Γιοφχάνης 253, Θεοφάνης 269, 270, 316, Θόδωρος 94, 270, Γιωβάννης 269, 270, – Πρόμους 15, 23, 36, 78, 531, Παντελὲς 78, Ἰωάννης Τούριλλης 78, – Γιώσης 269, 270, – Γιώσης Γκουμισίδης 269, Φεσικὲ παα Γιώσης 269, Κοσμάς 11, 175, 269, 270, 316, 414, Λάζαρης Χ' ἐφέντης 269, 270, Μελέτης 269, Σάββας 270, Σαραντάλογλου 260, Τηρηήτ' 48, – Τόγωρης 269, Χ' ἐφέντης 269, 408
 Παπαδόπουλος Γ. 257.
 Παπακράτης 48
 Παπαπρόδρομος Ἀβρ. 49
 Παραπεδισό 25, 32, 39, – ἐρείπια 251
 Παραδκευή 277, – στή μαγεία 336, 337
 Πάργα 534
 Πάσχα 134, 194, 195, 181, 210, 243, 262, 277.

- 290, 312, 318, – χορός 211, – φωτιές 314
 Πάτερ ἡμῶν 178, 485
 Παῦλος 180
 Παῦσος, Παύσης 179
 Πειραιᾶς 534, 538
 Πελοπόννησος 170
 Πεντηκοστή 134, 243, 320
 Πέφτης (= Πέμπτη) 371, – στη μαγεία 336
 Πιστεύω 178, 270
 Πλαγιά Κιλκίς 536
 Πόλεμος Α' 12, 49, 65, 175, 176, 396, 399, 418, 435, 438, 522, 531, – ἑλληνοβουλγαρικός 537
 Πόλη(η) 3, 14, 19, 81, 141, 182, 216, 217, 296, 303
 Πόντος 442
 Πορφύλης 45
 Πόρος (Βορ) 176, – παζάρι 440
 Ποτάμια 425
 Πουλαχτσίδης Γ 537
 Πούλια 377
 Προβάτου Πηγάδι 31
 Προκόπι 278
 Προσφυγικός Κόσμος (ἐφημ.) 301
 Προφήτη Λίας, – Λία 7, 173, 175, 253, 254, 257, 288, 320, 421, – λιτανεία 285, – νεκροταφείο 239, – ὁδὸς 253
 Πρωτομαγιά 318, τῆς – στεφάνι 318
 Πρώτος κλητός 491
- Ραχοῦλα 535
 Ρόδος 442, 537
 Ρουσία, Ρωσία 46, 263, 273, 275, 442, 448, 449, 450, 537, 538, ἀπὸ – καμπάνα Α' Βλάση 254
 Ρῶσοι 314
- Σάββατο 371, τοῦ – νηστεία 278
 Σάια, Σάγια 31, 248, 387, 492, 497, Σαγιαδὰν βερί, – ὕτ 387
 Σαλικλί 42
 Σαλὸνχ 371
 Σάμος 442
 Σάμπας Πρόδρομος 538
 Σάνατους (ἀστ.) 378
 Σανξαρλὸν Γιώρ' 35
 Σαρά 33, 249, – d' Οὐρένια 32
 Σαρίγλιδι 378
 Σαρίκιοι 445
 Σαρχίς 407
 Σαρχί Γιωβάννης 326
 Σαρχὸν Μαχαλάς 15
 Σαρμαντζίδης 46
 Σαρούντζα ἀτ' κάτ' 33
 Σεεδι Σεχίρ 92
 Σείχλαρ 5
 Σεμένδερε, Χεμάντιρ, -δέο 3, 4, 5, 7, 25, 34, 48, 84, 136, 253, 271, 388, 405, 500, 504
 Σεραντούματα 134
 Σεραφεῖμ Γιώρης 431
- Σεσδη Μπαδὰλ 264
 Σιδέλ 264
 Σίλατα 384, 394
 Σίλλη 271
 Σιλλιῶτες 131
 Σινασίτες 143
 Σινασὸς 25, 297, 425
 Σινεῖν Ὁγλὸν Ἀναστάς' 405
 Σιφώτης 305, – φωτιές 308, – στη Δίλα 308
 Σχόλειους Μέγα, – Μικρὸ 173
 Σκορπιόνα 535
 Σκωλουτδάρια 35
 Σμύρνη 18, 42, 89, 179, 304, 428, 442, 445, 447, 448, 458, 538
- Σόγια τοῦ χωριοῦ: Ἀντζελή 397, Ἀρζουμὰν 397, Γαῖτανη, Γαῖτάν' 17, 46, 397, Γαραβελή 397, Γαραλὸν 287, Γεδήφη 397, Γιαγτζή 397, Γιργιώρ (Καλανταρίδη) 16, Γιωνάνογλου 397, Γκιακίτ 397, Γκουμουσόγλου 397, Γουργὸρ (Γρηγοριάδη) Τηλγὸρ' 16, 17, 397, – Γιορδάν' 397, Γούσταυρη 16, Δαμιανίδη, Δαμιανὲ 287, 397, Δαούτ 397, Δαστῶρ (Δαστερίδη) 16, 287, 288, Δελή Ἑρεμία 397, Δελή Σάββα Μηνά 16, 17, 397, Δεμιρτζόγλου 16, 17, 287, Διτή 16, Δουμάν 397, Ἐλέκ 287, Ἐφραῖμ 287, Καβὰκ Βαδὺλ' 397, Καῖτάν Ἀβράμ 397, Κανάτ' Μεργκούλ 17, Καραβέλ' 287, Κιαιδιολή 397, Κιντάν Τούριλλη 17, 397, Κοιλιτοή 397, Λαζαροῦ 16, Μάξουμ' 397, Μπενγλή 397, Οὐζὸν Ὁγλάν 16, 17, πα(π)α Ἀδὶμ 397, πα(π)α Ἀνανία 397, Παπάζογλου 397, παα Κράτη 17, παα Λάζαρη 16, 397, παα Τόγωρη 16, 397, παπα Χρίστη Φατὲς 397, Σαραντάρ' 17, Σαρατοή 397, Σεκερτζή 397, Σεφέρ' Γιωβάνν' Μποκλὸν 397, Σεφερλὸν 17, Σοκτὸρ 397, Σουμποῦλ Παντελέ, Σουμπούλογλου 17, 397, Σουσμὲν 397, Τὰς Σταύρη 397, Τεκὲ 289, 397, Τουρσοῦν 16, 17, Τσαπάρ 17, Τῶνιασλάν 16, 397, Τσοκλάν 248, Τσοποῦρ Γιώρ' 397, Τσορμπατζή 16, 397, Φατλά 17, 397, Χαρίτα 16, 17, Χατζή Γιωρλὸν 397, Χατζή Εὐτύμ' 397, Χατζή Ἐφραίμ, Φοίμ', (= Ἐφραιμίδης) 17, 288, 310, 397, Χατζή Μελέτ' 397, Χατζή Φώτ' 17, Χατσαπᾶ 16
- Σοκτῶρ 46
 Σολομώντας 525, 526
 Σορσοβοὺς νερὸ 184
 Σουβάς (= Σεβάστεια) 463
 Σουλουντῆσας βουνὰ 7
 Σοφία 248
 Σταυρὸς 47
 Σταυροπροσκύνησης 290
 Σταυρὸς 313, 372, – γιορτὴ 375
 Σύμη 442
 Σῦμοχου (= Συμεὼν) καφενειὸ 103
 Συμπερόπολη 450
 Συρία 442
 Σωτήρα 174, Σωτήρας Χριστὸς 266

Σωτηρόπουλος Πρόδρ. 15

Σωφρόνης 46

Τὰτ Γιακώφ Γιώρης 396, Τατὰ Γιακώφ 369

Ταχτά Συμοχός 17

Τεκ Μπουγιούκ, – Μπιγίκ 46, 397

Τεκὲ Ἀνανίας 30, 78, 248, Τεκ Ἀνανία σπίτι 53

Τεκὲ Γιακώφ Μουχαήλ 537

Τεκὲ Κόμματα 35

Τεκ Προίμους 46

Τελμησός 25, 112

Τενεϊ 17, 101

Τενεκετζής 46

Τεπέια, Τεπέε 28, 317

Τερχάσια 48

Τετάρτη, Τετράη 217, 336, 371, – στή μαγεία 336, 337

Τζηλγόςης 47 Τζηλγός' Ἀπόστילים 48

Τζιγκιλί Τὰξ 29, 264

Τοπάκ Καγιασί 6, 28, 56, 259

Τοπάλ 369, – Χρίστης 405

Τοπρακλού, Τόπρακλι 15, 487

Τούζγκιολ 430

Τουμαί, Θωμαί 535

Τουμάς 48

Τουργούτης Χρ. 225

Τουρκία 201, 259, 342, 531

Τούρκοι, Τούρκους, Τούρτοδοι 30, 133, 137, 250, 251, 387, 397, 399, 406, 407, 409, 430, 431, 438, 442, 443, 444, 449, 450, 453, 478, 479, 496, 499, 500, 519, 521, 522, 525, 531, 532, 533, 534, – ἄρρωστοι σὸν Ἀι Βασίλη 273, 315, – ἐπισκέπτες 273, – σκηνίτες 505

Τραπεζούντα 104, 450

Τρία Πλεφρά 25, 30

Τριβούνια 4, 7, 25, 35, 36

Τριπολίτιδα 49

Τρίτη 371

Τριῶν Ἱεραρχῶν, Τριῶν Παρχων, Τρία Ἱεραρχων γιορτή 178, 181, 287, 309

Τούβιντης 326, 327, 355

Τσαγκλί 535, 537

Τσαδίο Καγιά 264, 410

Τσαδύο Γιώρ' 17

Τσαίρ(ι) 23, 30, 31, 502, 526

Τσακάλ 396

Τσαλιακλί, Τσαϊλίκ 536

Τσαπά Ἑσμὲ 28

Τσαρικλί, Τσαρεκλί, Τσαρουκλούας 25, 31, 34, 40, 44, 45, 46, 47, 48, 116, 134, 202, 203, 210, 212, 264, 281, 283, 289, 307, 310, 316, 337, 339, 340, 342, 359, 361, 363, 365, 483, 502, 506, 507, 519, 526, 533, – ἐκκλησία 47

Τσαρικλιώτ(ες) 45, 442, 535, 538

Τατδόατς βλ. Τδελτέκ.

Τατάλτεπε 31, 39

Τσεκλιέρ 195

Τδελτετζε 39, 251, – Νεκκληδὰ 32

Τδελτέκ, Τδαρτδὰτς 40, 44, 46, 184, 202, 266

Τδελτεκιώτ(ες) 16, 45, 48

Τδερετὴ 365, 371

Τσερκέζοι 410

Τσιγκιλί 7

Τσινὰ Ἀσλὰν Γιωβάννης 32

Τσινασλὰν Γιωρδάνης 138

Τσίραλου 4, 35, 39

Τσιριδής 23

Τσογκουρίδης 45

Τσοκλὰν Νεκκληδὰ 32, 248

Τσολάχ Σάββας 272

Τσοπουρλου Μαχαλάς, 7, 11, 14, 15, 17, 44, 487, 492

Τσοράχια 34

Τσουβαλάς 5

Τσουχούρ 15, 487

Τσύριλλης 132. βλ. καὶ Κύριλλης.

Ὑπαπαντή, Παπαντή 309, τῆς – τροπάριο σὰ τούρκικα 273

Φαρά Ἀλεξανδρούπολης 537

Φάρασα 454

Φαρασιώτες 132, 289

Φαραῶ 525

Φεγγού δοῦ Ἰτέρ' (=Φεγγαριού Πέτρα) 21, 25, 34, 35, 263, 264, 330

Φεοτέκι 112, 343

Φεσλή τσιφλίκι 47

Φιλαδέλφεια 131

Φλεβάρης 372

Φλογίτα 241, 348

Φλοῖτιανοί 17, 124, 429, 480

Φοδούλ Δέγ 6

Φονκά Προίμους 176, – Τασία 174

Φῶτα 93, 97, 134, 163, 181, 242, 262, 290, 298, 299, 301, 305, 306, 307, 308, – ἡ καλὴ μέρα 306, τῶν – τῆσαυρὸς 307, – ἁγιασμός 307

Φωτιμάτου ἄστρου 378, 379

Χαβασούχ 7, 15, 396

Χάιμανα 48, 448, 449

Χάιτα, Χαίτα δοῦ Γκιόλ 23, 28

Χαλβάδερε 9

Χανιά Κρήτης 537

Χαρβάδα 35, 36, 39, 251

Χαρδάλια 35

Χαρίτας 5

Χαρμάνκιοι 535

Χαρντάλ Θαν. 49

Χαρούμα 28

Χαρτιμὲν' (=Χαριτωμένη) 25, 36, 75, 249, 250, 251, 263

Χασάν Δάγ 7, – Μελενδίζ Δαγλαρὶ 6

Χ'' Βαργάμ (=Ἀβραάμ) 44

Χ'' Δημητρίου 45, – Γιώρης 44

Χ'' Ἑρεμίας 45

Χ'' Ἐφραϊμ(ίδης) 77

Χ'' Θεοδόσ' Δέσποινα 174

Χ'' Ἰωρδάν(ης) 78, 175, τοῦ – σπίτι 134, – τύ-

οες 317
 Χατζηλής 46
 Χ" Μπεκτάς 101, 430
 Χ" Πρόπους 44
 Χ" Σάββας 6, 48,
 Χ" Τόγωρης 47
 Χερμάνδεο βλ. Σεμένδεο.
 Χιδίρ 225, - Έλές 264, - ἄλογο 264
 Χινίτσουλου 46
 Χίος 442, 534
 Χοζάν 31
 Χούκλουκ 28
 Χρίστης 217
 Χριστιανοί 533
 Χριστός, Χριστοί 30, 168, 169, 195, 275, 300,
 301, 320, - ζητιάνος 266, - γεννάται 294,

297, 365, τοῦ - Πάσκα 313, - ἀνάκριση
 314, - δοῦ μέτ' 316, - ἀνέστη 316, 317
 Χριστογούν, Χριστοσοῦν 195
 Χριστούγεννα 111, 134, 135, 181, 187, 210,
 242, 243, 262, 290, 291, 294, 297, 305, 306,
 τῶν - Σαρακοστή 248, - ψωμιὰ 294, -
 χαιρετισμός 294
 Χτηματολόγιο 518
 Χύτς, Χῦγιούκ, Χῦτσού, Χῦκ, Χουγιούκ, Χουϊ-
 σούκ, Χιούτς, - χάν 3, 33, 249
 Χουρσέ 45

Ψυχοσάββατο 242

Ὡραία Πύλη 276

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 3, στίχ. 31, ἀντί Hōhūk γρ. Hōyūk.

Σελ. 6, στίχ. 36, ἀντί Kayabasi γρ. Kayabaşı.

Σελ. 10, στίχ. 10, ἀντί Archaiol γρ. Archaeol.

Σελ. 11, στίχ. 21, ἀντί οἰκαῖαι γρ. οἰκίαι.

Σελ. 15 στίχ. 30, ἀντί γετονιά γρ. γειτονιά.

Σελ. 60, στίχ. 1, ἀντί παρεκλήσι γρ. παρεκκλήσι.

Σελ. 82 στίχ. 4, ἀντί hoçna γρ. honça.

Σελ. 146, στίχ. 1, ἀντί iclik γρ. içlik.

Σελ. 146, στίχ. 6, ἀντί baskusagi γρ. başkuşağı.

Σελ. 157, σημ. 6,2, ἀντί Κύπρ. γρ. Κυπρ.

Σελ. 225 σημ. 1, ἀντί 'Ικαρίας γρ. 'Ικαρίας.

Σελ. 264 σημ. 6, ἀντί cingilli γρ. cingilli.

Σελ. 299 σημ. 14, ἀντί: στή σ. 63, γρ. Στο τέλος τοῦ βιβλίου.

Σελ. 321 σημ. 1, ἀντί Βλ. σ. γρ. Βλ. 'Ανακού 337.

Σελ. 352 σημ. 4, 5, ἀντί katataş γρ. karataş.

Σελ. 373 σημ. 6, ἀντί γαζί γρ. γιαζί.

Σελ. 454 σημ. 6, hallacı γρ. halâsci.

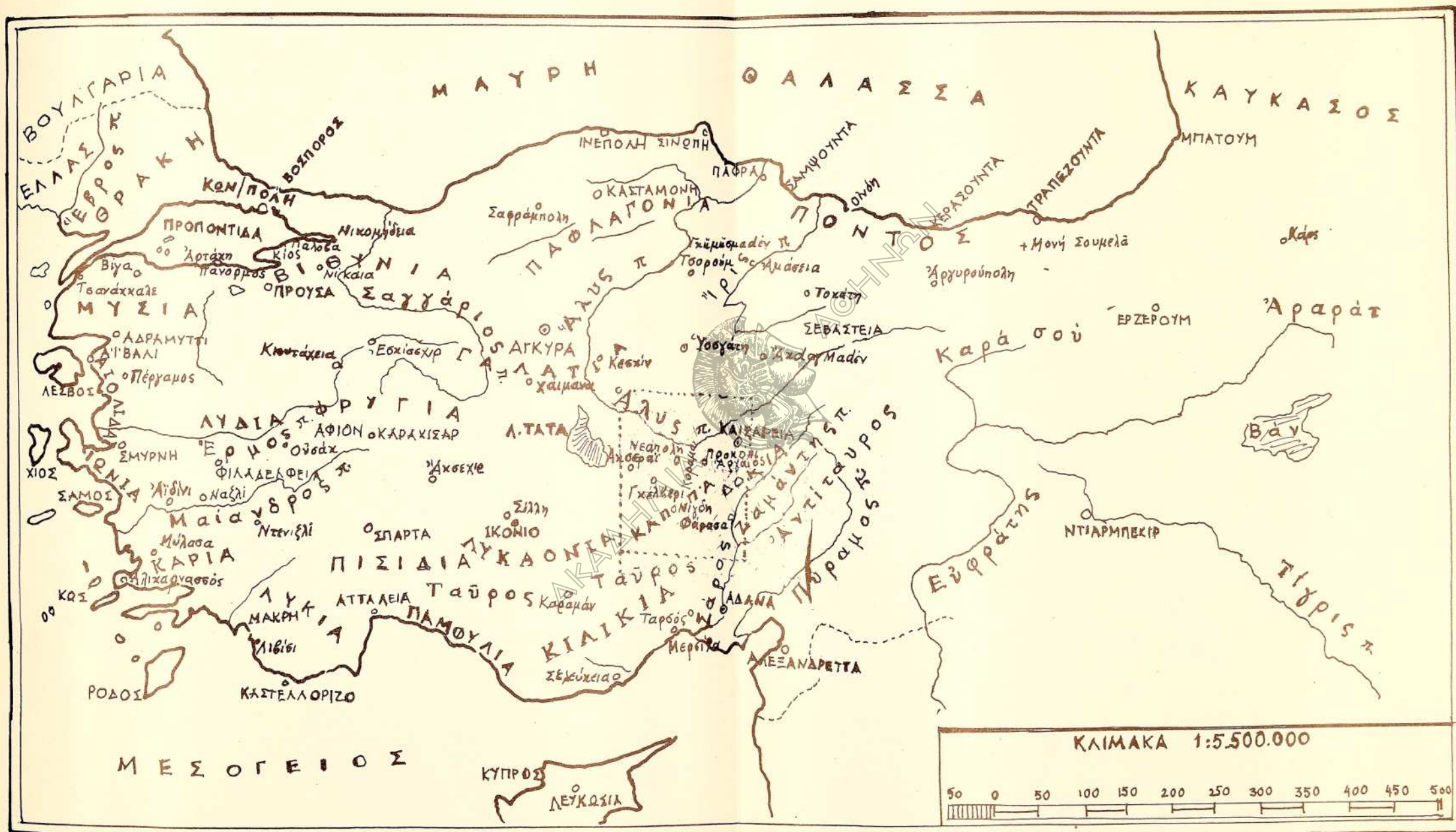
ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

KΛΙΜΑΚΑ 1 : 500000

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ